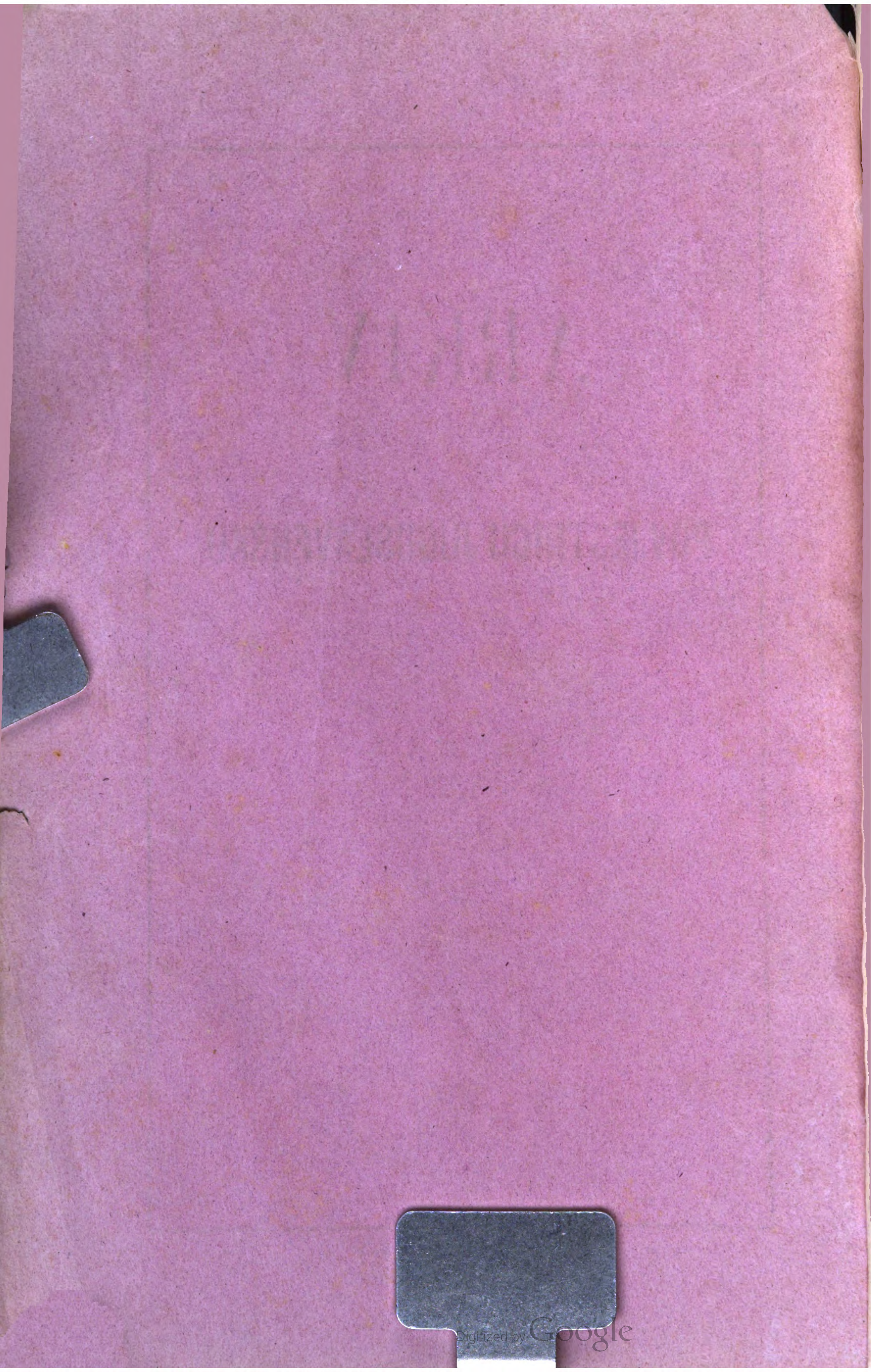
ARKIV

ZA

POVJESTNICU JUGOSLAVENSKU.

KNJIGA X.

ARKIV

za

POVJESTNICU JUGOSLAVENSKU.

KNJIGA X.

Uredio

Ivan Kukuljević Sakcinski.

Izdan troškom družtva za jugoslavensku povjestnicu i starine.

U ZAGREBU.

U tiskarni Dragutina Albrechta.

1869.

Kazalo.

I.

Književna povjestnica.

II.

Politička povjestnica.

III.

Običaji.

I.

KNJIŽEVNA POVJESTNICA.

Književnici u Hrvatah

s ove strane Velebita, živivši u prvoj polovini XVII. vieka.

Od

IVANA KUKULJEVIĆA SAKCINSKOGA.

Nastavljenje.

V. Zemljo- i mjestopisci.

U Hrvatah, kao i u svih Slovinacah, bijaše od negda malo gojeno zemljopisje, pak da nam nisu ostavili tudjinci dosta loše opise naših slovinskih zemaljah, mi bi malo poznavali staro stanje naše otačbine; nebi znali za položaj mnogih naših gradovah, miestah, selah, gorah, poljah itd., gdje stanovahu naši pradjedovi. Osobito mi Hrvati poznamo i danas još bolje daleke tudje zemlje, nego vlastiti stan svoga naroda, i na sramotu svoju moramo da priznamo, da nam je i danas naša vojnička Krajina, turska Hrvatska, dalmatinsko Zagorje, istranska pokrajina, prema drugim prosvećenim zemljam, prava terra incognita. Koliko moramo dakle zahvalni biti onim riedkim muževom našega naroda, koji su u prvašnjih vjekovah barem štogod napisali o našoj zemlji, a medju ovimi poznamo iz XVII. vieka samo četiri pisca s ove strane Velebita, koji su se slučajno bavili zemljopisom, u kojih broj spada i Franjo Ladany, o kojem jur prosborismo. Imalo je dakako u starije doba biti i nepoznatih nam zemljo- i mjestopisacah, medju kojimi napisà njeki i onu izvrstnu „Chronografiju“ krajiških i primorskih miestah naše domovine, o kojoj Ivan Tomko Marnavić u životu Berislavića s velikom pohvalom govori[1].

[1] „Dum Romae immoror, apud amicum sat tibi (Georgio Draskovich) notum, Chorographiam egregiam, eorum locorum, quos ipse Petrus (Berislavić) summa virtute, Turcarum immanitati subtractos, Regno Regique — immortali laude, quoad vixit, seruauit, casu inuentam facillime impetraui. Quam, quia praeter Urbium, oppidorumqae elegantiam, itinera omnia, quae a maritimis urbibus ad mediteraneas arces, aliaque loca, Petri imperio commissa, ducunt, diligentissime notata

*

Od poznatih dakle po imenu naših zemljo- i mjestopisacah iz XVII. vieka, ide u povjestnici naše književnosti častno miesto Stjepana Glavača, Sebastijana Glavinića i Ivana Ratkaja.

Stjepan Glavač

od veoma zaslužnoga za nauke reda Ježuitah, rodio se u gradu Varašdinu dne 13. prosinca 1627, bijaše u 21. godini primljen kao redovnik u državu austrijsku (Provinciam Austriacam) iza kako je položio propisanu professiju. Postane zatim doktorom bogoslovja i mudroslovja, kasnije profesorom matematike na sveučilištu gradačkom, a zatim učiteljem mudroslovja i bogoslovja, a napokon kanoničkoga prava u Celovcu, te umre u Trnavi ugarskoj dne 20. kolovoza 1680 u 53. godini.

Od ovoga učenjaka sačuvana je jedna izmedju najstarijih zemljovidah kraljevine Hrvatske i Slavonije, s naznačenjem svih povećih varoših, miestah, gradovah utvrdjenih, sačuvanih i porušenih, županah, monastirah, svih miestah, kod kojih je znamenitija s Turci bitka bila, zajedno s godinom, i napokon onih miestah i okolicah, u kojih se naseliše tako zvani Vlasi.

Ovaj zemljovid uredi i ureza u bakar sám rečeni Glavač godine 1673 pod sliedećim naslovom: „Nova hactenus editarum mendis expurgatis ac multis quae omissa erant additis, accurate concinnata Partium Sclauoniae et Croatiae a Christianitate etiamnum possessarum confiniumque descriptio, per R. P. Stephanum Glavach e Soc. Jesu Warasdinensem, AA. Lib. et Philosophiae Doctorem et quondam in alma universitate Graecensi Matheseos Professorem 1673“.

Ovo svoje djelo posveti Glavač biskupu Martinu Borkoviću, banskomu namjestniku Nikoli grofu Erdödu, i svim stališem i redovom Hrvatske i Slavonije. U povećoj svojoj posveti veli medju ostalim: Da ga je na ovo djelo ponukalo ponajviše podpuno pomanjkanje dobrih opisah i zemljovidah Hrvatske i Slavonije, pošto su oni zemljovidi, što su prije njekoliko godinah po dvih tudjincih izdani, vrlo manjkavi[1], buduć da je jedan od njih samo

exhibebat, suspicatus sum eam esse posse Graphidem, quam idem Petrus per suos nuntios Leoni summo Pontifici — olim transmiserat“. I. T. Marnavich. Vita P. Berislavi. p. 4.

[1] Jedan od ovih izdan je od njekoga Niemca god. 1666, i posvećen banu Petru Zrinskomu.

generalat varašdinski dosta dobro predočio, drugi pako sva miesta, brda, rieke itd. tako razbacao, da osobito na krajini, medju Karlovcem i Bihačem, nijedno selo na svom miestu ostalo nije. Veliku je skrb obratio i na to, da se položaj krajiških naših i turskih tvrdjah potanko naznači, a žali, što nije bužinsko i zrinsko polje do Kostajnice razviditi mogao, kao što je razvidio okolicu od Bihača do Podzvizda i od pribrežja Bune rieke do gorah bosanskih i do Senja. Pobrinuo se takodjer da naznači potanje sve obstojeće i bivše župe, za koj posao dobio je od biskupa Borkovića stari njeki, prije dviesto godinah sastavljeni popis župah, od kojih tada mnogim ni traga više naći nije mogao, pošto su crkve i župne zgrade od Turakah sa zemljom sravnjene, a imena od naroda zaboravljena. Od selah izpustio je samo one, kojim ime saznao nije, premda su mnoga sela isto ime nosila, koja i čitav kotar. Malene potoke veli da je izpustio, i samo one naznačio, koji kadikad prieče prelaz ili čine poveće močvare. Gore, šume i brda pobilježio je po mogućnosti, naznačivši više ili manje naseljene i obradjene predjele, te spominje: da u opustošenoj po Turcih prekokupskoj okolici, sve do Zrinske i Petrove gore, imade jošte mnogo tragovah stare kulture, voznih drumovah, vinogradah, poljah, livadah itd. Znamenitije bitke kod različitih miestah zabilježio je iz Ištvanfa, Vramca i Ratkaja, te je znamenito, što pripovieda o Vramcu, (kojega pogriešno Jurjem krsti) da je osim svoje kronike, napisao „Postillu“ (Prodečtva?) i njeka druga djela, nama nepoznata[1].

Jednu godinu kasnije izdade njeki Antun Fr. Lucini u Mletcih, zemljovid Hrvatske s dielom Ugarske, ali je ovo djelo izpod svake kritike, te se nemože ni s daleka sravniti s djelom našega Glavača.

Sebastijan Glavinić.

Kao što mnogozaslužni Franjo Glavinić, tako bijaše i njegov nećak Sebastijan, rodom iz hrvatske Istre, te se je rodio g. 1630 u Pićnu od Nikole Glavinića Glamočkoga, nazvanoga Svoger, i Margarite Veljanove iz Boljuna[2]. Nezna se pravo, da li je jur za

[1] „Tum ex Synopsi Sclavonica Georgii (Antonii) Vrametz, Parochi quondam Varasdinensis ex Postilla aliisque scriptis quondam clari“.

[2] Ovim svojim roditeljem dade Glavinić g. 1696, kao biskup senjski, staviti grobni spomenik u bivšoj stolnoj crkvi pićanskoj, s latinskim podugačkim napisom, kojega je Stanković u svom djelu „Biografia Degli nomini distinti dell' Istria. I. p. 469 priobćio.

mlada stupio u svećenički ili redovnički stališ, pošto papinska bulla od g. 1690, kojom je za biskupa senjskoga potvrdjen, veli: da je tada oko dvadeset godinah svećenik bio, (a viginti circiter Annis in sacro presbyteratus ordine constitutum) pošto ujedno priznaje, da je tada preko 60 godinah imao. Po ovom sviedočanstvu pripadao je Sebastijan blizu do svoje 40. godine ili svietskomu stališu, ili je pako bio članom kojega god reda, što se medjutim za izviestno nezna. Prije nego li postane biskupom senjskim, bijaše c. kr. dvorski kapelan, te ga kao takova, budući da bijaše dobro viešt jezikom slovinskim, car Leopoldo pridruži k onomu poslanstvu, što je išlo u njekih poslovih u Moskvu. Kao suČlan ovoga poslanstva, napisà on izvieštje, što se nalazi u carskoj dvorskoj knjižnici u Beču br. DCCCCXXXVII. pod naslovom: „S Glauinich Relatio de Rebus Moscoviticis". Kad se iz Rusije povrati, bude na preporuku kneza Ivana Ferdinanda od Porcije, c. kr. ministra[1], imenovan ruskim tumačem pri carskom dvoru. Za lakše uzdržavanje svojih sinovacah[2], dobio je takodjer na uživanje zakladno dobro Siessershamerovo sv. Ivana Krstitelja kod gojniškoga trha na Štajeru[3], koje kasnije, postavši biskupom, izprosi za svoga sinovca Sebastijana.

Po smrti senjskoga biskupa Hiacinta Dimitrija, imenovà ga car Leopoldo 1689 biskupom senjskim, a papa Alexander VIII. potvrdi ga dne 8. svibnja 1690 ne samo za biskupa senjskoga, nego ga imenovà i modruškim biskupom, koje dvie biskupije bijahu tada jur sjedinjene. Deset mjesecih iza potvrde papinske dade se Glavinić stoprv dne 8. veljače 1691 u Beču posvetiti za biskupa, te je u svojoj biskupiji odabrao za stan visoki Trsat, kraj glasovitoga monastira B. D. M., u kojem je njegov stric Franjo Glavinić mnogo godinah boravio.

Jur prije nego li bi posvećen za biskupa, nastadoše razpre medju njim i zakupnici komorskih Zrinsko-Frankapanskih i Adama

---

[1] Ovaj Porcija umre g. 1665, dakle je to moralo biti još u mladosti Glavinićevoj.

[2] Ova dva sinovca bijahu Sebastijan Glavinić, doktor bogoslovja, vješt jeziku latinskomu, njemačkomu, hrvatskomu i ruskomu, koje znanje jezika vrlo ga je pri caru Leopoldu omililo. A drugi Toma Glavinić Ježuita, bijaše prisutan pri dobivanju Belgrada kao podsuperior, te pogine kao takov pod istim gradom.

[3] Sladović. Povesti bisk. senjske i modruške, str. 113.

Zrinskoga dobarah u primorju, koji svoju vlast na sve moguće načine zlorabiše. Tako naimenovaše komorski zakupnici jur godine 1690 njekoga popa Antuna Fiorina od Bleiinberga arcidjakonom modruškim, kojega kad biskup kao takova priznati nehtiede, obtužiše ga u Beču, da je sve one, koji priznaše ovoga za arcidjakona, kaznio izobćenjem i prokletstvom; proti kojoj tužbi dadoše kanonici senjski u Novom, dne 21. rujna 1690 pismeno sviedočanstvo na obranu biskupovu. Odmah zatim sastavi biskup poveću tužbu, sastojeću iz 33 točakah proti rečenim zakupnikom, po imenu proti barunu Mihalju Androki i barunu Franji Rigoniju, kao i njihovim častnikom, Periju, Frankolinu itd., koji počiniše razne krivice biskupu, svećenikom i crkvi senjskoj, a njeke počinjene još od ljudih knezovah Zrinskih, nastaviše[1].

Napose potuži se Glavinić proti zakupniku dobarah Adama Zrinskoga barunu Mihalju Androki (Riečaninu), koji je za vrieme prazne stolice biskupske, pobrao bio sve biskupove dohodke, a kanonike i svećenike na sve moguće načine proganjao; na što car Leopoldo zapovjedi komorskomu zakupniku barunu Rigoniju, da načinjenu štetu nadoknadi. Naprotiv tužila je komora Glavinića pri caru, da je nehajeći za carske zapovjedi, miesto po komori imenovana arcidjakona Fiorina, imenovao arcidjakonom Petra Sorbu, te pošto je ovaj umro, da opet s nova svojemu čovjeku ovu čast podjeliti želi, na što mu car dne 31. svibnja 1692 strogo naloži, da ima priznati za arcidjakona po komori imenovanoga Fiorina. Premda bi se Glavinić ovoj carskoj naredbi pokoriti bio morao, to je ipak i dalje tjerao svoju pravdu, te je uslied navedenih po njem poveljah cara Ferdinanda, kod vojničkoga delegiranoga suda g. 1693 parnicu dobio. Nu neglede na to, i premda je rečenoga arcidjakona imenovao župnikom novljanskim, to je s istim Fiorinom i u napredak imao svakojake razpre, kako se vidi iz jednoga pisma Ludovika grofa Coronina, upravitelja komorskih dobarah u primorju (Director Ducatus Vinodoliensis, Portuum maritimorum aliorumque Suae Majestatis Croaticorum Bonorum), kojim je ovaj obustavio sve dohodke biskupove, dok nebude naplaćen rečeni arci-

[1] Ova tužba pod imenom: Puncta Gravaminum Reverendissimi Dni. Sebastiani Glavinich Eppi. Segniensis et Modrussiensis illatarum per Dominium ac Fiscum Buccarensem Ecclesiis, Episcopo et clero" nalazi se s vlastitim podpisom biskupovim u naših rukuh. Sladović priobći jih tiskom u svojoj Povjesti str. 311.

djakon Fiorini. Dapače u istom Beču kovaše proti biskupu kojekakove spletke, medju kojimi bijaše i ta: što je njeki Marko Marija Bellini de Fin, na silu htio dovesti biskupa do toga, da se odreče biskupije, uz godišnju plaću od 600 for, što bi mu jih isti de Fin plaćao bio na korist vesprimskoga opata Kostancija, kojega htiede komora povisiti na stolicu biskupije senjske. Nu ovu ponudu de Finovu odbio je muževno Glavinić od sebe osobitim talijanskim pismom, u kom medju ostalimi kaže: „Perche gl' affari della chiesa e de vescovati non devono passare per via de' Banchi di Cambio“.

Iza kako slavodobitna vojska Leopoldova dobi natrag od Turakah Liku i Krbavu, pridruži ju isti car Leopoldo, naredbom od 3. ožujka 1691, biskupu senjskomu i modruškomu, jer su njemu najbliže bile. Nu budući da je skoro zatim imenovan za novoga biskupa krbavskoga Stjepan Selišević, predstojnik crkve zagrebačke, to nastadoše medju ovimi dvimi biskupi razpre i pitanje: pod koju biskupiju da spada Lika i Krbava? kojim razpram imamo zahvaliti dva zemljopisno-historička spisa, o kojih ćemo progovoriti niže.

Glavinić je nakon dugoga vremena prvi opet kod stolice rimske počeo tražiti, da se njegova biskupija odkine od ugarskoga primata, te da se stavi pod stari dalmatinsko-hrvatski primat crkve splietske, kamo je pripadala po starodavnom pravu. Tvrde njeki, da je on to pitanje s nova zametnuo iz prijateljstva prema arcibiskupu splietskomu Kozmi; nu ovo se pred sudom kritike neda dokazati, već bi mi druge političke tomu tražili uzroke. U svom izvieštju rimskoj stolici poslanoj, navadja on ove važne uzroke: „Segniensis Episcopus, qui modo est etiam administrator Modrussensis, licet usque ad initia hujus saeculi veterem metropolitam suum coluerit, ut in nostrae cancellariae, immo etiam ejusdem (capitularis) Ecclesiae Segniensis actis apparet, et quod majus est, ex bullis electionis ejusdem Episcopi; a multo tamen tempore Archiepiscopum Strigoniensem uti Hungariae Primatem adit, accedente politica ratione. Sed cum ista sit manifesta jurisdictionis turbatio, enitendum est apud sedem apostolicam, ut jus suum Ecclesiae Spalatensi postliminio reddatur; quod et Segniensis optat ob majorem facilitatem itineris maritimi“ etc. Premda nije samo laglje putovanje, već valjda i štogod drugoga vuklo biskupa Glavinića pod stari primat.

Neprestane svadje, što jih je imao s komorskimi zakupnici i častnici, prisiliše ga napokon g. 1698, da ide glavom u Beč, i da traži tamo lieka proti njim; ali boležljiv kako je bio, htiede se odmoriti na putu kod svoga sinovca Sebastijana u sv. Ivanu kod gojniškoga trha (Gonovitz), na Štajeru, i umre tu iznenada iste godine 1698[1].

Osim gore spomenutoga izvieštja o Rusiji, napisao je Glavinić onom zgodom, kad su dvie kneževine Lika i Krbava pridružene njegovoj biskupiji, kratak opis ovih kneževinah, pod sliedećim naslovom:

„Brevis et Compendiosa duorum Comitatuum Regni Croatiae Liccae et Corbaviae Descriptio". O kojem djelu izviesti kasniji biskup senjski Ivan Kabalini, u jednom dopisu, hrvatskomu namjestničkomu viećn dne 28. siečnja 1775, sliedeće: „Archivium hoc (Episcopale) operosius quam unquam alias perscrutatus, reperi unum conceptum Relationis seu Descriptionis Liccae et Corbaviae, carentis dato et subscriptione, quam suppono compillatam fuisse a defuncto Episcopo Sebastiano Glavinich, primis annis post recuperatos praedictos Comitatus. Hic Episcopus erat Coaetaneus recuperationi Liccanae, et est probabilissimum, quod primam Visitationem eorundem Confiniorum instituerit, et hanc informativam Relationem condiderit".

Ovaj opis Like i Krbave, kojega starinski prepis imamo, priobćen je tiskom po Mati Sladoviću u Povjesti biskupijah senjske i modruške str 29—39 s njekimi malimi pogrieškami. Za zemljopisce i povjestnike ima taj opis tim veću važnost, što je sastavljen, odmah iza kako su rečene dvie pokrajine preuzete od Turakah, i što je pisac sva ona miesta, koja je opisao, sam vidio i posjetio. Iz toga opisa učimo se na našu najveću žalost, da je u ono doba još mnogo starih gradovah u Lici i Krbavi bilo, koje su Turci čuvali i u dosta dobrom stanju predali, dočim su kasnije pod njemačko-vojničkom upravom, stranom iz pomanjkanja sredstvah za uzdržavanje, stranom iz nehajnosti, uz mnogo stotinah drugih gradovah hrvatske krajine, sasvim propali, te se sada nevidi drugo, do žalostnih ruševinah. Medju ostalimi gradovi stojao

[1] Farlati i Sladović tvrde, da je umro god. 1699, ali to nemože biti, pošto je njegov nasliednik Martin Brajković jur dne 6. rujna 1698 po caru imenovan, kako iz izvornoga jednoga pisma bečke komore od 16. rujna 1698 razabiremo.

još Perušića grad dobro utvrdjen s kulami i tornjem; Budak s tornjem i obkopi; Široka kula na tri poda, u kojoj se sada još veoma znamenite starine nalaze; Belaj bijaše i onda većom stranom porušen, ali o njem veli pisac, da imade krasan položaj na brdu, da su mu vrata i prozori tesanim kamenom veoma umjetno urešeni, i da se iz njega na široko i daleko vidi okolica, sve do Velebita. Ribnik bijaše oštećen, ali je imao čitavu kulu i mečet. U gradu Medaku bijaše se nastanio vladika pravoslavni Atanasij Ljubović, što je bio pobjego iz Sarajeva. Raduč nad Radučicom zauzeše Vlasi. Gračac izpod Velebita, čuvala je viečna straža proti Turkom. Kraj oštećenih gradovah Ostrovice i Barlete, stajaše još čitavi, ali pusti gradovi: Mogorić, Skelbar, Vranić i Kumić medju šumami i pustinjami. Velika Udbinja bijaše još utvrdjena; isto tako tvrdi stojaše: Pisac, Bunić, Visuć, Curjak, Podlapač, Prozor, Farkašić, Kozar, Turjanski, Omoljac, Brezovac, svi u Krbavi.

Novigrad u Lici, što je vladao nad dvanaest gradovah, bijaše u posliednjem ratu razrušen, ali okolo njega stojahu još gradovi: Bužin, Krzmarić, Bogdanić, Smiljan, Ostrvica, stari i novi Hoteš, Obrovac i Badar, a o porušenom gradu Kosinju veli pisac, da su niegda u njem tiskani glagolski brevijari, što nam nije poznato.

Ima tu i statističkih datah o starih i novih naselbinah, o sljedbenicih zapadne i iztočne vjere, o bivših crkvah i monastirih, većom stranom porušenih, o Turcih, što su se pokrstili; o riekah što zemlju natapaju, o položaju selah i brdah itd. Jednom riečju, mi možemo kratak taj opis Like i Krbave uvrstiti čistom saviestju medju bolje proizvode tadašnje naše književnosti.

Još nam je spomenuti, da je S. Glavinić bio i latinski pjesnik, kako sviedoče dvie epigrame, što jih je još kao dvorski kapelan (Sacellanus) načinio u pohvalu veoma zaslužnoga jezikoslovca Ivana Belolostenca (Orlovića), koji su tiskani iza predgovora njegova Latinsko-ilirskoga riečnika, te glase ovako:

1.

Saxea Thebaei quo starent moenia Civis
Plurima sunt molli saxa coacta lyra.
Illyrii, Latiique soli quo Regna perennent,
Unica, tu calamo moenia, Petra struis.

2.

Cum celent aliae fibris aeraria Petrae,
Tu solus pleno gurgite promis opes.
An non vivificam, merito te dixero Petram
Vivere, qui linguae dona sepulta, facis?

Ivan barun Ratkaj Veliko-taborski.

Izmedju petero djetce Petra III Ratkaja, bijaše Ivan po starosti četvrti, rodjen u Velikom Taboru god. 1640. Kao maloga dječaka primi ga u službu car Leopoldo I za plemčenika, te ga car i sav dvor običavaše nazivati „angjeoskim mladićem", radi svoga dobra ponašanja i veoma dobre ćudi. Godine 1669 stupi kao redovnik u red Ježuitah bečkih. Od rimske stolice poslan u Meksik, kao misionar, živio je njeko vrieme na otoku Tharahumanu, i bijaše kao revan prodikalac vjere Isusove, u sjevernoj Americi od poganah otrovan, te umre od ovoga g. 1681. Njegova podoba, zajedno s prizori iz njegova života, donešena je prije njekoliko godinah iz grada Velikoga Tabora u nar. muzej, gdi se i sada čuva.

Kao zemljopisac može se Ratkaj smatrati na toliko, što sù od njega sačuvana dva putopisa, jedan od 16. studenoga 1680, u kojem opisuje Nikoli Avancinu, predstojniku ježuitske države austrijske, svoje putovanje do glavnoga grada Meksika; koj putopis priobćen je na njemačkom prevodu iz latinskoga u „Merkuriu" Stöckleina dio I, broj 28. Zatim drugi putopis pisan u Novom Meksiku dne 25. veljače 1681, u kojem takodjer tečaj kometah opisuje. Tiskan takodjer u istom časopisu broj 29.

VI. Socijalno-politički pisci.

Juraj Križanić Nebljuški,
hrvatsko-ruski pisac.

Poznaj sam sebe, nevjeruj inorodnikom.
Poslovica J. Križanića.

Kad ime Križanićevo pišemo, nadiže nam se grud nehotice od ponosa i radosti, što je liepa naša zemlja hrvatska porodila,

[1] Iza Ratkaja bijahu u XVIII. stoljeću još dva Hrvata, kao missionara u Meksiku, na ime Ferdinando Konšćak iz Varaždina (r. 1720 † 1760) i Ignacio Svetomartinski (Sentmartonyi) iz Kotoribe (r. 1718 † 1793). Obadva Ježuita. K ovim može se pribrojiti: Nikola Plantić, missionar i tako zvani kralj Paragvajski († 1777).

jur prije dvie sto godinah muža, koji je bolje poznavao mahne i potrebe naroda svoga slovinskoga, nego ikoj do njega pisac toga najvećega naroda europejskoga. Više je ćutio Križanić za taj svoj velik ali nesretan narod, nego ikoje srdce slovinsko; podučavao je dapače narod svoj u koječem bolje i umnije, nego svi njegovi učitelji prvašnji i kasniji. On nepostiže, žaliboże, kao reformatori drugih sretnijih narodah, svrhu svoje umne namisli i svoje goruće želje; prevari se u ljudih, u vladarih i u narodu, nestade dapače, kao sjajna munja, iznenada sa pozorišta svieta, bez traga, te bez da znamo njegov konac, a i bez priznanja njegovih književnih zaslugah; ali istiniti i poučljivi njegovi nauci drmati će umom i čustvom još dugo, dok bude i jednoga čovjeka, u kom bije čisto slovinsko srdce.

Križanićevo pleme cvaše jur od davne davnine u Hrvatskoj. Od starine bijahu članovi velike obćine klokočke, dobiše plemstvo jur g. 1224 od Bele mladjega kralja i vojvode čitave Slavonije, koj se kao kralj ugarski Belom IV. nazvà, te s toga nosijahu Križanići starinom ime od Klokoča. Razdielivši se kasnije na četiri koljena, nazvaše se Križanići Klokočki, Nebljuški, Hresnovski i Mraclinski, t. j. od Klokoča (sada u slunjskoj regimenti), od Nebljuhe (u otočkoj regimenti), od Hresnova grada (u Turskoj Hrvatskoj) i Mraclina u Turovu polju. Klokočko i Hresnovsko koljeno izumre jur u 16. vieku, te grad Hresnov pade g. 1547 po Katarini Križanićevoj na porodicu Šubićah Peranskih, zvanih takodjer od Pernje i Pernjey. Ova grana Hresnovska sazida takodjer Križanićev turanj kod Karlovca, koj zatim u tudje ruke pade. Mraclinska grana cvala je još u 17. vieku, ali nebijaše u savezu s Nebljuškom, kojoj je pripadao naš Juraj.

Od Križanićah Nebljuških spominju se jur god. 1447 sudac Dragiša i brat mu Dragjen, sinovi Budislava, u jednoj glagolskoj listini.[1] Ivan i Mikula Križanići kupiše g. 1504 dobro Zamršje kod Rečice u zagrebačkoj županiji[2], a oba spominju se i u glagolskih listinah g. 1521 i 1524.[3] Isti Ivan Križanić držao je i grad Komogovinu, koju je kasnije prodao knezovom Zrinskim.[4] Rečenoga

[1] Gl. naše povjestne spomenike južnih Slavenah. I. str. 69.
[2] Listina u nas.
[3] Gl. spomenike, str. 208, 212.
[4] Tamo str. 251—2.

Ivana ili Nikole sin, bijaše po svoj prilici Gašpar, kojega g. 1431 Jerdin Horvat Kliški, kapetan topuskoga grada, kao svoga rodjaka i skoroteču posla do generala Katzianera. [1] Isti ovaj Gašpar dobi g. 1535 od kralja Ferdinanda I. imanja Podotočje, Lučivnicu, Odru i ostala dobra, što su po smrti porodice Komornik podpala pod kr. fiskus. Godine 1489 uzme drugi Gašpar Križanić od Stjepana Gregorijanca pod zalog, za posudjene mu 4000 for. imanja Klinča sela i Podbrežje. Još g. 1496 spominje Ištwanfi i Ratkaj braću kapetane Gašpara i Gavrila Križaniće, od kojih Gavrilo kod grada Klisa u ljutom boju s Turci u sužanjstvo pade, ali se doskora izbavi; Gašpar bude pako, poslie slavne pobjede nad Turci kod Dubice i Kostajnice, na povratku kod jednoga studenca, kada se htiede vode napiti, od srbskih tako zvanih martolosah iz zasjede ubijen[2].

Ovoga Gašpara sinovi bijahu Gavrilo, Juraj a po svoj prilici i Vuk Križanići. Isti Vuk bijaše slavan junak, koj g. 1622 s banom Jurjem Zrinskim i ostalimi Hrvati junački ratovaše proti Turkom, te ga radi svoga junačtva latinski naš pjesnik barun Čikulini opjeva. [3] Juraj dao se više na gospodarstvo, te pokupi i primi u zalog više pomanjih imanjah od grofa Jurja Zrinskoga, oko Ozlja i Ribnika u zagrebačkoj županiji, medju kojimi bijaše Banščina, Oberh gornji, Ribnik, Jankov vrh i Jurovo u Hrvatskoj, a Grundlhof u Krajnskoj itd. Nesreća htiede, da je ovaj Juraj umro za rana, kad mu jedini sin Gašpar III. bješe još maloljetan, te ga ostavi pod skrbničtvom svoga zeta Jurja Dovolića, muža svoje kćeri Jelene a sestre Gašparove.

Čini se, da ovaj Dovolić, sin Ivana, koji bijaše inače dobar junak, te je g. 1626 pod banom Jurjem Zrinskim proti Švedom i Ugrom vojevao, nije baš veoma savjestno skrbio za svoga mladoga šurjaka, jer premda je sa ženom dobio polovicu dobarah Križanićevih, bilo je ipak kojekakovih tužbah i odračunanjah kad je mladi Gašpar Križanić stupio u punu dobu g. 1612, te je ovaj u Ljubljani pred Jurjem Katzianerom i okružnim sudom dne 2. siečnja 1612 zavezao se, da od svoga skrbnika nikakovih više računah zahtjevati neće, primivši u svoje ruke upravljanje svoga

---

[1] Kerčelić Notitiae Prael. I. 352.
[2] Istwanfy. Ratkay. Walvasor. B. XII. p. 22.
[3] Ideae magnanimitatis Illyricae et Pannonicae, p. 25.

imetka, i davši mu dne 14. veljače 1612 u dvoru Otočcu list, kojim ga od svih skrbničkih dužnostih riešava.[1]

Nu mladomu Gašparu Križaniću nije ostalo mnogo od ostavštine svoga otca, pošto je jur godine 1614 po primjeru tadašnjih manjih vlastelah hrvatskih stupio u službu grofa Nikole Zrinskoga, velikoga župana saladske i šumedjske županije, koji dne 3. veljače 1614 pisa svomu medvedgradskomu i božjakovskomu provizoru Jurju Mihloviću: „kako je knezu Jurju Križaniću iz svoje dobre volje odlučio plaću vsako leto osamdeset dukat na novce, šest lakat granata, četiri lakte škerlata, jedno celo lisičje kerzno i jednu peču karasje", zapovjedivši, da se to sve ima davati iz medvedskoga i božjakovskoga imanja.[2] Nu pošto je rečeni Mihlović u plaćanju veoma lien bio, odlučio je Zrinski sliedeće godine 1615 dne 1. veljače, da se ista plaća na drugom mjestu izplaćati ima, a Mihloviću zapovjedi pod pretnjom, da ima Križaniću plaću za lanjsku godinu odmah izplatiti.

Medjutim je Gašparov svak Juraj Dovolić g. 1617 kao Gubernator Ozlja grada, sva imanja, koja bjehu knezovi Zrinski založili niegda stranom Jurju Križaniću, otcu Gašparovu, stranom Ivanu Dovoliću, otcu Jurjevu, znao osvojiti, doplativši Nikoli i Jurju Zrinskomu njeke svote, iznad onih, što jih bješe primio otac braće Zrinskih Juraj. Tako dobi Dovolić Banščinu, Podgradje, Šipek i njeka sela u bratovanjskoj sudčiji i okolo Ozlja, a njegov svak Gašpar Križanić živio je na svom plemenitom dvoru Oberhu kod Ribnika, odkuda je dne 17. kolovoza 1616 višespomenutom Jurju Mihloviću,[3] kojega Zrinski malo prije iz svoje službe odtjera, pisao sliedeće pismo:

„Złusba moya da ye v. m. preporuchena, kako momu wffanomu gozpodynu i pryattelyu. Pothomthoga v. m. sélym od gozpodyna bogha wzako dobro, ther prozim v. m. da bi zthe my pizaly, hochjetelly bythj doma myhoylzkoga tayedna, ar byh dosal k wassoy m. y donezal pynezj za jednw Pechw i 6 lakat karasye za 3 ryffe samytta i za jednogha zomá, a wzeł byh zwoye perzthene i on lyzth, kogha ye moy m. gozpodyn byl dall, da byzthe my bylly imaly Solarium dawati, doklam zthe im jos w

[1] Pismo u zem. arkivu N. R. A. Fasc. 1649. Broj 21.

[2] Izvorno pismo u našoj zbirci.

[3] Taj Mihlović bio je gradjanin zagrebački, po umjetnosti srebrnar i varao je kao upravitelj Medvedgrada i Božjakovine, svoga gospodara Zrinskoga, na toliko, da ga je ovaj morao protjerati. Zatim postane senatorom i kapetanom grada Zagreba.

chasti Medwyda grada bylly. Tolikayse prosim v. m. dabyzthe my wchynyly on bodes, koga zam pri v. m. ozthawyl, lypo pri czjzttaru obchjnythy, y ochyzthitti, hochjw posteno plattjthj sto bwde od nyega jslo, I ne yno nego gozpodin bogh v. m. zdrawo drusy. dan na oberhw 17 Awgst. 1616."

W. m. Zlwgha j prjattel

Gaspar Krjsanych, m. p.

Izvana. „Momu krutto wffanomu gozpodynu j prjattelyw meny w zem welle wyzoko postowanomu knezw Jwrjw Myhlowychjw nyh M. da ze da. — Zagreb."

Zapečaćeno bijaše ovo pismo prstenom, na kom je bio urezan grb Križanićah, (ležeći rak medju dviemi riekami). [1]

Iz ovoga pisma vidimo, da Gašpar Križanić obećane po Nikoli Zrinskomu plaće još uviek dobio nije, već morade u posljednje vrieme založiti kod lihvara Mihlovića dapače i svoje prstene i bodež, radi primljenih po njem njekih potrebitih stvarih za odjeću i hranu.

Oko iste g. 1616 oženi se Gašpar Križanić sa Suzanom Oršićevom, kćerju po svoj prilici kapetana Matije Oršića Slavetićkoga, kojega žena Suzana Dorotićka bijaše takodjer od porodice Križanićah, po svojoj materi Barbari Križanić, udatoj ponajprije za Dorotića, a po drugi krat za Jurja Katzianera (1632).

Od ovoga braka porodi se Gašparu godine 1617 naš Juraj ili Jurko Križanić, i to ili u gorerečenom dvorcu Obrhu, ili u drugom dvorcu ribničkoga imanja, ali svakako u župi lipničkoj sv. Ilije. [2]

Juraj bijaše navršio jedva 16 godinah, kad mu oko g. 1633 otac Gašpar umre, na što mu šurjak Juraj Sandrić, suprug njegove sestre Barbare, njeka nepokretna dobra pokojnoga otca Gašpara razgrabi, radi česa bješe Juraj prisiljen, da g. 1635 sudbenim putem pred tadašnjim banom Sigmundom Erdödom, što najsvećanije prosveduje; premda je tada, kao malodoban, stojao još

[1] Izvorni je list u našoj zbirci, medju hrvatskimi listinami 17 vieka. Križanići imali su još jedan grb, u kom bješe penjući se rak, bez riekah, ali je ovaj grb pripadao drugoj grani od Hresnova.

[2] Georgius Crisanius quondam „Gasparis a. 1656" — i „nato nella Parochiale Liove (Lipove, Lipnik) di S. Elia, dell' archidiaconato di Gorizense, nel regno di Croazia". Stoji u zapisniku zbora sv. Jerolima. Godinu svoga rodjenja naznači Križanić sám u svom djelu: „de Providencia Dei" u kojemu veli, da je g. 1666 bio 49 godinah.

pod skrbničtvom svoga skrbnika Burkharda Hicinga, dvorskoga savjetnika i krajnskoga zemaljskoga tajnika (Gl. prilog 9.)

I ovo je po našem barem znanju jedini javni čin Jurja Križanića u Hrvatskoj. Kratko vrieme zatim posveti se on svećeničkomu stališu, te ga oko g. 1638 tadašnji biskup zagrebački Benko Vinković poslà u bečko-hrvatski kolegium na nauke bogoslovne, a od tuda u Bolonju na više nauke, osobito pravoslovne.

Što smo do sada o Križanićevoj porodici i o njem samom u kratko napomenuli, to smo težkim trudom, iza dugoga iztraživanja izvadili ponajviše iz listinah kojekuda razmetanih; u napred služit ćemo se pri opisivanju njegova života i pri razmatranju njegovih mislih i djelah, ponajviše vlastitimi njegovimi spisi.

Nu prije nego li o Križaniću dalje progovorimo, neće biti suvišno da razmotrimo malko, u kakovom stanju bijaše sadašnja Hrvatska s ove strane Velebita u ono doba, kad ju Križanić, možebit za uviek ostavi.

Mi spomenusmo jur u uvodu ove razprave, da je početkom XVII. vieka, u sadašnjoj Hrvatskoj, pogledom na XVI. viek, koješta na bolje krenulo, ali zato bijaše stanje zemlje i naroda još uviek vrlo kukavno.

Stara kraljevina Hrvatska, sa svojimi pokrajinami Dalmacijom, Hrvatskom, Slavonijom, Bosnom, Hercegovinom i Istrom, bijaše tada, kao i danas, na četvero razkomadana. Čitava Slavonija, turska Hrvatska preko Une i Save, Bosna do Plieve i Verbasa, kao i sva Hercegovina[1], pa i dobar komad sadašnje Hrvatske i Dalmacije, pripadaše još uviek Turčinu. Ostala Dalmacija do Dubrovnika stenjala je u narodnom smislu pod tobožnom slobodnom vladom mletačkom, koja pošiljaše svoje kolonije činovnikah, vojnikah i viših svećenikah onamo. Negdašnja hrvatska Istra, sa čistim hrvatskim narodom, zajedno s Riekom, pripadala je austrijsko-njemačkoj vladi, a svu hrvatsku krajinu, uzduž Drave, Save, Kupe, Korenice, Dobre i Une, počam od Varašdina, Križevca i Karlovca, sve do jadranskoga mora i velebitskih gorah, zaokupile su bile njemačke čete, pod njemačkimi zapovjednici, podloživ sebi novo naseljene tursko-slovinske uskoke, i stare stanovnike, koje

[1] Poznato je, da je stara hrvatska županija Hlievanska ležala u sadašnjoj Hercegovini, počam od Neretve, oko današnjega Hlievna.

poticaše na vječno trvenje i neposlušnost prema ondašnjim vlastelom i domaćemu poglavarstvu.

U samoj zemlji vladahu samo tri striliša, svećenički, plemićki i vojnički. Rimski svećenici u Hrvatskoj, koji zauzimahu niegda prvo mjesto u svakom smislu, negledahu rado, kako jim se gospodstvo otimlje, gledom na crkvu i na znanje. Dočim nova vjera protestantska, koja u 16. vieku svoje mreže po Hrvatskoj razape, nebijaše jošte, kako vidismo u uvodu, sasvim pogažena, jer su u istom Karlovcu luterani još g. 1645 svoju crkvu imali; ustade već novi neprijatelj proti rimskoj crkvi, usred zemlje, a to bijahu pravoslavni doseljenici sa svojimi kaludjeri. Premda ovi, glede prozelitizma, nebijahu toliko duhom i umom opasni, koliko protestanti, to je ipak prirodjena jim lukavost i mnogo veća fizična sila, višemu rimskomu svećenstvu i vlastelom, glede dojakošnje neograničeno uživane vlasti i dohodakah, velike udarce zadavala, koje su oba striliša težko podnašala, te s toga složnimi silami radila, kako da sa toliko željenom crkvenom unijom prodru i pospieše. Ali jim sav ogroman trud nepodje uprav najsjajnije za rukom, premda su njeki svećenici uprav ovu radnju oko unije, jedinom zadaćom svega svoga života smatrali, kako vidismo n. pr. u Vinkoviću i Petretiću.

S druge strane nebijahu više jedini svećenici zastupnici umne prosviete u zemlji, kao što još u prvašnjem stoljeću s ove strane Velebita. Plemstvo izobražavalo se ne samo u domaćih, ako i svećeničkih[1] učionah, nego takodjer izvan zemlje, pošiljajući svoju djetcu često na učilišta u Gradac, Beč, Prag, Olomuc, Padovu, Bolonju i Rim, te je s toga glede naukah, jednaku mjeru držalo sa svećenici, a glede slobodoumnih mislih i daleko nadilazilo jih.

Ali ovomu plemstvu nedozvoli susjedstvo tursko još uvjek drugimi stvarmi baviti se, nego ratom i četovanjem. Pri ratnom poslu zanemari se dakako svaka, osobito duševna radnja, ali niti poljodjelstvo, obrtnost, umjetnost i trgovina nemogu napredovati; s toga vidimo, da su u ono doba na duševnom polju samo oni većim uspjehom radili, koji bijahu ili prosti od ratovanja, ili koji živiše izvan domovine. Dočim je promet, obrtnost i umjetnost većom stranom u tudjih rukuh bila, a poljodjelstvo još na veoma nizkom stupnju stojalo.

[1] Glavne učione bijahu kod ježuitah u Zagrebu i Pavlinah u Lepojglavi.

Što se gradjansko-zemaljske uprave tiče, ova je naličila sasvim tadašnjoj upravi ugarskoj, na koliko ova nije bila pod Turskom. Zemlja se je dielila na županije, gradove, slobodna trgovišća, slob. plem. obćine, i na vlastelinstva plemićka, sa seli i miesti kmetovah i slobodnjakah.

Na čelu zem. uprave stojaše ban, koji je pripadao uvjek višemu plemstvu domaćemu, u kojega rukuh bijaše skoro neograničena vlast glede executive, dočim je zakonodavstvo dielio sabor hrvatski sa saborom ugarskim, a ujedno nadzirao i birao činovnike zemaljske, višje sudačke, dapače i županijske, te skrbio za zemaljske dohodke i potroške, za obranu zemlje i za tvrdje; podieljivao pravo domaćinstva i bdio nad sigurnoštju zemlje.

U županijah bijaše politička uprava nezavisna na toliko, koliko plemstvo nikakove druge naredbe primalo nije, van onakove, koje su se slagale s obstojećimi po plemstvu načinjenimi zakoni i običaji. Ali gradjani, te još više seljaci, bijahu zavisni od kojekakovih gospodarah, koji negledaše uvjek strogo na zakon i na običaje. —

Ako su gradovi imali svoju autonomnu upravu, ali jim bijahu činovnici većom stranom tako kukavni, da su zavisili podpunoma ne samo od banovah, nego od svake višje naredbe, došla ona bud iz Beča, bud iz Gradca ili Zagreba; dapače rado su se kadikad pokoravali i biskupu zagrebačkomu. Premda bijaše i takovih primjerah, da su se gradovi, pozivajući se na svoja prava i na povlastice, muževno branili proti onim, koji na silu ove povriediti htiedoše[1]. Nu pri svem žalostnom stanju zemlje, pogledom na turske susjede, bijaše unutarnja uprava gradska više ili manje u isto takovom redu vodjena, kao uprava gradovah susjednih njemačkih ili talijanskih, što nam stari gradski ručni zapisnici, računi, parnice, prodajni i kupovni listovi, itd. dovoljno sviedoče.

Stanovničtvo na selih, osim većih i manjih plemićkih vlastelah, dielilo se i u 17. vieku na slobodne, puluslobodne i služeće. U prvu vrst spadahu tako zvani prosti plemići ili jednoselci, koji većom stranom zajedno poveću obćinu sačinjavahu, kao n. pr. Kalničani, Moravčani, Turopoljci, Cvetkovići, Draganić-Krašićani,

[1] Tako su gradjani zagr. g. 1612 toliko smielosti imali, da na tielovo nehtiedoše u svoj grad upustiti ni bana, ni biskupa s processiom i s presvetim sakramentom, radi neredah, što jih običavahu počinjavati kaptolomci.

Pribićani, Klokočani itd. Takove plemićke obćine imale su od starine svoje povelje i posebne uredbe, svoje posebno po sebi izabrano poglavarstvo i svoje posebne dužnosti. Ovim obćinam priličila su u koječem i tako zvana slobodna trgovišta. Premda su uprav u ono doba, isto tako trgovišta kao i rečene plemićke slobode dosta progonah trpile od njekih većih i silovitijih vlastelah, medju kojimi Erdödiji na prvom miestu stojahu.

Medju poluslobodne stanovnike možemo računati tako zvane slobodnjake (praediales) biskupah i povećih vlastelah, koji su prema ovim svojim gospodarom imali njeke dužnosti, ponajviše glede ratovanja, straženja, oružane pratnje itd., ali su od svake daće, rabote i kmetske radnje prosti bili. Napokon bijahu seljani služeći, t. j. kmetovi, koji moradoše još uvjek svomu vlastelinu služiti sa svom mogućom radnjom (rabotom) i daćom.

Iza opasne seljačke bune pod Matijem Gubcem (1573) dobiše, istinabog, seljaci mnoge polaštice, ali stanje njihovo bijaše već s toga još uvjek nesnosno, što su u vrieme ratovanja s Turci sav skoro ratni teret nositi, a u vrieme mira, svoga vlastelina hraniti i u svem uzdržavati morali. K tomu dodjoše kojekakove prekomierne daće, nesnosne desetine, zidanje i popravljanje gradovah, zabrana prosta seljenja, zaprieka uživanja šumah, žirovine i drvarenja, te su s toga i početkom 17. vieke razne zloporabe vlastelah, osobito kaptola zagrebačkoga i Mirka Erdöda, seljake na to natjerale, da su se seljaci oko Kraljevca i Siska triput proti svojoj gospodi podigli, i javnoj upravi kojekakove neprilike zadali. Bijahu pako ove bune tim opasnije, što se je javno mislilo, da osobito tako zvanu štibrašku bunu, grofovi Zrinski potiču i podupiraju.

Na kojem nizkom stupnju izobraženja i ćudorednosti stojahu tada prosti seljaci i uskočki vojnici u Hrvatskoj, neka nam bude dozvoljeno navesti za to samo dva primjera, koja vadimo iz Valvazora. U njegovo vrieme zgodilo se, da je njeki seljak kod Okića svoju služkinju u najvećoj zimi, na otvorenom polju, golu uz kolac privezao, te tako dugo mrzlom vodom poljevao, dok se nepretvori čitavo nje tielo u komad leda. A pravoslavni uskočki vojnici, koji vojevahu pod Petrom Zrinskim i Valvazorom, kad bi se turskih glavah nasiekli, napajahu se toplom krvlju, što je iz turskih glavah kapala u njihova usta. Veća surovost težko da se pomisliti može.

*

Dakako, da je plemstvo na višjem stupnju stojalo, ali osim kod riedkih bogatijih porodicah, bijaše malo od onoga naći, što izobraženi narodi finijom kulturom nazivlju. Hrvatsko plemstvo imalo je, istinabog, svoje tvrde gradove, jer u Hrvatskoj moglo se je tada računati na svaku milju daljine barem jedan grad, ali u tih gradovih bijaše malo razkošja naći. Habdelić piše: „da slovenska i horvatska gospoda vekšu skrb drže na to, da dobre konje, hasnovito oružje, kém veru kršćansku i domovinu brane, dobivaju i imaju, nego na opravu i na cifranje, akoprem, kuliko njihov stališ donaša i potrebuje, snažne i oni oprave nezameću". Valvazor veli: da je samo plemićem dozvoljeno bilo nositi šestoper, ili buzdovan i suknenu (crvenu) kapu, kao što su samo plemići i konjici nosili čižme i ostruge. A pero zataknuti za kapu ili klobuk, bilo je dozvoljeno, osim plemićem, samo onomu, koj je budi kojega neprijatelja posjeko[1] i glavu mu kući donio. Ali u ostalom bijaše i kod plemstva još dosta divjih običajah i surove ćudi.

Sudstvo ako i jest po zakonih, za ono metežno vrieme dosta dobro uredjeno i po propisih vodjeno bilo, to ipak priučenomu silničtvu, osobito povećih vlastelah, granice staviti nije moglo već s toga: što su sami banovi, kao od kralja jedino zavisni zemlje glavari, često puta svoju vlast na zlo upotrebljivali, kako vidismo u životu Kruŝeljevu, u osobi bana Nikole Frankapana, premda je u plemstvu još toliko snage bilo, podobnomu nasilju krepko na put stati. Kao po svoj Europi bijaše u Hrvatskoj još uvjek sujevjerje, kod istih izobraženih sudacah u običaju, te imamo

[1] Da je kod plemstva hrvatskoga u ono doba još dosta blaga bilo, sviedoče nam sačuvani popisi onih dragocienih stvarih, što jih je komora po smaknutju Zrinskoga i Frankapana, uz kojekakove kr. povjerenike razgrabila. U Ozlju gradu imali su još g. 1634 Frankapani svoju blagajnu, u kojoj kad se jedan zid poruši, nadjoše osim ostaloga blaga i kraljevsku krunu, dragocienim biserom i kamenjem posutu. (Gl. Arkiv I. str. 171.). Dapače i prostije plemićke porodice, imale su dosta dragocienostih, tako je n. pr. njeki Stjepan Svastović po svojoj smrti g. 1616 ostavio medju ostalim: „Pokrivala s gjungjem nakićena, vlaške poculice zlatom i svilom podtkane, druge opet zlatom i granatom, konjska načelja srebrna i pozlaćena, handžare srebrne i pozlaćene, ženske pase pozlaćene, srebrne sprave ili djela na sablje, srebrne pernice i moći pozlaćene, srebrne ženske nožnice, podmiznice zlatne i djundjene, pokrivala s kipi i djundjem nakićena, srebrne bate, kupe srebrne i pozlaćene s pokrivalom, šube srebernimi gumbi itd.

vještičkih parnicah iz onoga vremena, vodjenih proti viešticam i vještacem (čarobnikom), koje su radi kojekakovih budalaštinah na lomači sažigali.

Najžalostnije stanje zemlje i pojedinih ljudih, bijaše glede novacah. Premda je oskudica novca u ono doba u svoj Europi obična bila, ali težko se dade vjerovati, da je igdje veća bila nego u Hrvatskoj, iztrošenoj od viečnih vanjskih i unutarnjih ratovah. Mi imamo sviedočanstva u listinah, da su ista najveća vlastela hrvatska, kao n. pr. grofovi Zrinski, za svaku najmanju potrebu zalagati morali zemlje, sela i gradove, samo da koju stotinu forintih gotova novca dobiju. K tomu se pridružila i ta nevolja, da je radi susjedstva i četovanja turskoga, posjed u Hrvatskoj veoma malu vriednost imao, a svake vrsti roba, što je većom stranom iz tudje zemlje uvožena, veoma skupa bila; iz toga je i oskudica novca sve to više rasla, osobito tada, kad je njemačko-vojnička, a kasnije njemačko-komorska uprava našega primorja, starinsko slobodno uvažanje morske soli i prekomorske jeftinije robe, sve to više priečila ili daćom oterećivala.

Kad već napomenusmo njemačko-vojničku upravu, to nam je na kratko spomenuti: da ova uprava, koja u tako zvanoj hrvatskoj krajini jur u 16. vieku svoj zametak dobi, početkom 17. vieka svoje ruke sve dalje širiti poče, dok iza silovite smrti Zrinskoga i Frankapana, svu današnju krajinu neprigrli. Ova uprava, koja stojaše pod vrhovnimi karlovačkimi i varaždinskimi generali, bijaše banu i plemstvu tim nesnosnija, jer je podkapala svu vlast i sav ugled banskoj časti, a plemstvu iz ruke otimala veliku stranu djedinskih dobarah, po kojih se naseljivahu uskoci iz turskih zemaljah, proti kojim, pod imenom Vlahah, bijahu viečne tužbe od strane plemstva i višega svećenstva. S druge strane mora se ozbiljno posumnjati, nebi li bez nove uprave i vojničkoga strožijega zapta i uredjenja, ustrojena od Niemacah, Hrvatska već odavna jednaku sudbu djelila s Bosnom, osobito kad je u 16. vieku, što od straha pred Turci, što radi glada, velika strana pučanstva hrvatskoga iz današnje krajine preselila se u Ugarsku, Krajnsku, Austriju, te u istu Moravsku. Kolikogod je dakle krajiška nova uprava, vriedjajući stare pravice, uredbe i običaje zemlje, te pojedinih stališah, davala povoda nezadovoljstvu banovah i tadašnjih stališah i redovah, to imade ipak tu zaslugu, da je narod u krajini živući, volio stojati pod njom, nego li pod neurednim, kadikad samostal-

nim upravljanjem bivših svojih vlastelah; te da je ista uprava narodu stranom sačuvala, stranom natrag osvojila zemlju, koju bi jamačno ždrielo tursko sasvim progutalo bilo. Još je imala u ono doba, ova tako zvana njemačka uprava, to dobro, što je u zemlji vodila sve poslove hrvatski, te mi imamo množinu javnih pisamah tadašnjih njemačkih generalah i višjih vojničkih častnikah, koja su pisana hrvatskim jezikom, pošto su samo s Gradcom i Bečem dopisivali njemački.

Još jedno dobro možemo pripisati ustrojenju krajine, što je u narodu sačuvala ratoborni junački duh, kojim se u ono doba svaki Hrvat ponosio, o čem govori i suvremeni Valvazor, koj je čestoputah š njimi vojevao, ovako:

„Gleich wie sie ein männliches frisches Ansehen suchen; also wird man auch ein männliches Herz bei Kriegs-Actionen und Feld-Streichen bei Ihnen wirklich finden. — Den krainerischen Krabaten wohnt desto mehr Courage bei, je mehr es den Gotscheern (Niemcem kranjskim) daran mangelt. Massen sie im Felde und auch sonst gnugsam, mit ihrem Säbel und gewiss zielenden Feuer-Geschoss, bezeugen, dass sie Feuer im Busen haben, welches sie nicht anderst, ohn mit des Feindes Blut abzukühlen entschlossen seynd, wann es fechtens gilt. Denn sie geben trefflich gute Soldaten, sowohl als ihre Nachbaren und Nation-Verwandte die Einwohner Croatiens; deren Streitbarkeit und Schnellberittenheit überall in Europa bekannt, sonderlich in Türkey, da man ihren Säbel fürchtet, wie den gewissen Tod. — Das gewaltige Haupttreffen von Nördlingen — berechtiget die Krabaten keines geringen Lobs der Streitbarkeit, angemerkt si damals die ersten gewest, so den Feind in Confusion gebracht; indem sie sich mit ihren fliegenden Truppen, nach angefangener Schlacht, ein Stück Wegs herumgeschwungen, und der Schwedischen Armee von Hinten zu, ganz unvermuthlich eingehauen. etc.[1]

Poznato je nadalje, da je u švedskom i tridesetoljetnom ratu, preko trideset tisućah Hrvatah tako junački vojevalo, da jih je slavni kralj švedski, Gustav, nazvao novim plemenom vragovah, i da su Hrvati osobito pod svojim generalom Izolanom, nazvanim Ulisem hrvatskim, svuda zadavali strah i trepet neprijateljem.

---

[1] Walvazor Ehre des Herzogthums Krain. B. VI. p. 303.

O narodnom jeziku, reći nam je, da je u ono doba u tom jeziku, u javnom životu i u knjizi vladala takova smiesa hrvatštine i kajkavske slovenštine, pak latinske, njemačke i magjarske frazeologije, da danas i najvještijega jezikoslovca kadikad težko stane, da razabere i pogodi smisao tadašnjih pisamah. To neka bude rečeno ponajviše od onih književnikah i pisacah listinah, zapisnikah itd., koji pisaše kajkavštinom, pošto opet njeki književnici, koji bijahu dublje proučili duh jezika hrvatskoga i djela pisacah prekovelebitskih Hrvatah, čestitu iznimku praviše. Nu odlučno se može tvrditi, da je jezik u javnom i službenom životu bio tada do zla boga izkvaren po onih, koji mišljahu latinski, njemački, talijanski i magjarski, pak htiedoše pisati hrvatski, te je Križanić sasvim pravo imao, kad se je tužio na svoje zemljake, da neznadu čestito hrvatski govoriti ni pisati.

A što da reknemo o pravopisu. Osim njekih mjestah primorja, gdi jošte čuvahu glagolicu, bijaše u ostaloj Hrvatskoj uprav toliko različitih pravopisah, koliko rukuh, koje pisahu perom. Svaki je govorio i pisao po svojoj volji, svaki je prosudjivao i osudjivao pisce po svojoj ćudi, svi htjedoše red, a svaki pružaše ruku za neredom. Dakako da je tomu onda kao i danas krivo bilo pomanjkanje valjanoga auktoriteta, ali kao što za ovo znamenovanje neimadu prave rieči slovnici hrvatski, tako nepozna ni narav hrvatska smisao njezin.

Ostaje nam još primietiti štogod o narodnom duhu Hrvatah s ove strane Velebita, u ono doba.

Težko je dakako pisati o njećem česa naš narod još nikada pravo shvatio nije, ali nam, kao povjestniku, nalaže dužnost, da i o tom koju progovorimo, osobito kad pišemo o Križaniću, o tom slovinskom narodniku, koji se kao njeko čudovište prije dviesto godinah, možebit za viečna vremena u slovinskom svietu prerano pojavi.

Čini se, da su Hrvati, kao Slovinci u obće, po prirodi istinabog ne samo zvani, nego i prikladni da shvate i da prigrle velike pojmove izobraženih narodah ovoga svieta, kao što su čovječnost, sloboda, napredak i bratinstvo narodah; ali jednu veliku i narode napred vodeću ideju, koja bijaše tajnim silnim kretalom kod Grkah i Rimljanah, kod Talijanah, Francezah, Njemacah i i Englezah, dapače i kod malenoga susjednoga nam azijatskoga

naroda Magjarah, nepoznavahu Hrvati i Slovinci nikada, te s toga postadoše i ostadoše zavisni od tudjih narodah i od tudjih kulturah.

Hrvati u prvoj polovini XVII. vieka s ove strane Velebita mrziše Niemce do zla boga, ali ne s narodnoga ponosa, jer jim kvariše ćud narodnu, i jer jim nedadoše napredovati u narodnom duhu; niti jedino s toga, jer jim vriedjahu stara prava, običaje, uredbe itd., nego budimo pravedni, pa recimo istinu, ako i ne laskateljnu: većom stranom radi toga, kako jur gore spomenusmo, jer su vlastelinstvo i narod tjerali u red, i jer su jim otimali po krajini dobra, vlasti i časti, dočim su postojano podupirali bune seljakah proti vlastelom. Naprotiv trpili su ipak mirno Hrvati, da im se poetičan i sladak jezik i duh talijanski sve to više širio po jadranskom primorju, a posve neugladjeni u ono doba jezik magjarski, u domaćem plemstvu i svećenstvu. Najvišje naše plemstvo, koje je pisalo tada kukavno hrvatski, pomiešano s latinskim, umjelo je u ono doba pisati dobro magjarski, nakoliko bijaše taj jezik izdjelan. Dapače naši najumniji banovi, kao Ivan Drašković i Nikola Zrinski izdavahu knjige magjarske, bez da su išta većega, osim listove na hrvatskom jeziku pisali. Isto tako pisahu i naši latinsko-hrvatski književnici, Selnicej, Stepanić, Vinković, Kitonić, Sakmardi itd. bolje magjarski, nego li hrvatski, kako njihova ostavša pisma sviedoče. Pojam Ugrin i Hrvat bijaše u ono doba istovetan. Država ugarska bijaše uznešena idea prva, siromašna kraljevina Hrvatska tekar misao podčinjena; za svoj narodni jezik nisu imali ni vlastiti sinovi pravoga imena, te ga krstiše sad slovenskim i slovinskim, sad hàrvatskim, hervatskim i horvatskim, sad naškim, dalmatinskim i bosanskim, pak i oni književnici, koji kod svoje kuće i u svom selu, počam od djetinstva, drugo ime od hrvatskoga nikada nečuše, vidivši kasnije pomiešanje pojmovah kod pismenih ljudih glede imena svoga jezika, počeše ga nazivati kojekakovim imenom.

Veoma pohvalnu iznimku u tom smiesu i sliepom tumaranju, praviše njeki od onih, koji odgojeni u Italiji, došav tamo u doticaj oduševljenih mladih svojih sunarodnikah iz svih stranah slovinskoga svieta, crpiše zajedno s njimi, takodjer iz onoga vrela, koje neumrli Dante čarobnom silom svoga uma stvori i kao skupocienu baštinu svomu narodu ostavi. Iz ovoga vrela napiv se naroda talijanski, zamisli već onda veliku ideju, da sjedini svuko-

liku Italiju i svakolika nariečja u jednom jeziku i jednom duhu, te u tom duhu počè krepko raditi za jedinstvo naroda u svakom smislu. —

Medju onimi našimi sunarodnici, koji, gledeć na svoj narod, ovu ideju usvojiše, ide Jurju Križaniću upravo prvo mjesto. Ostaviv on za rana svoju domovinu, ponese u inostranstvo sa sobom samo jednu glavnu pomisao, koja se duboko u njegovu dušu ukoreni, a to bijaše idea crkvene unije, to jest, sjedinjenje rimskoga i grčkoga vjeroizpovjedanja pod vrhovničtvom jedne glave; a druga podčinjena misao, što ga već za mlada oduševljavaše, bijaše oplemeniti i popraviti svoj jezik i kroz to koristiti svomu narodu. Nu ova misao, razvije se u njem još bujnije, kad se bavio u inostranstvu, osobito u Italiji, te on stupivši iz tiesnoga kruga hrvatskoga, prodje doskora na široko polje svega slovinstva, te počne misliti i raditi samo za ovo. Idea narodnosti, koja njegovim umom i duhom tekar u Italiji zavlada, dobi kasnije takav silan zamašaj, da je nadvladala istu prvobitnu ideju crkvene unije.

U bolonjskom ugarsko-hrvatskom zavodu bavio se Križanić oko godine 1639. i 1640. dakle za vrieme upraviteljstva kanonika zagrebačkoga Iv. Burića Jastrebarčanina. Nastavivši tu nauke bogoslovne i pravoslovne, nauči dobro jezik talijanski, pošto je njemački u Beču jur naučio bio, te otide iz nenada, bez znanja i privoljenja biskupa i kaptola zagrebačkoga, pod konac god. 1640. u Rim, s tvrdom željom, da stupi u tamošnji kolegium grčki, sv. Anastasija, što ga bijaše utemeljio papa Grgur XIII. g. 1577 za one sljedbenike grčkoga zakona, koji se sjediniše s crkvom rimskom. Taj kolegij stojaše niegda pod osobitom zaštitom pape Urbana VIII. dok bijaše još kardinalom, bivši pod upravljanjem ježuitah.

Četiri mjeseca bavio se je Križanić u Rimu, nemogavši postići svoju namjeru, jer je imao prevelike težkoće, koje mu stavljahu na put kao Hrvatu i sljedbeniku rimsko-katoličke crkve; tvrdeći Rimljani: da ima njeka bula papinska, koja neda nikomu da bude primljen u rečeni grčki kolegij, ako nije od rečenoga naroda, to će reći od naroda nesjedinjene grčke crkve, premda Križanić nije zahtjevao, da bude primljen kao pitomac, nego kao konviktor. Najposlije, razloživši svoje namjere glede unije, primiše ga, u kolegij kao konviktora, ali ne kao pravoga pitomca. To će biti

uzrok, zašto u zapisnicih onoga zavoda, koji su svi do jednoga točni i neoštećeni dočuvani, našemu Križaniću neima traga. Ovdje dakle nastavi on nauke bogoslovne, baveći se u izvanredne ure naukom grčkoga jezika i prepornimi pitanji sljedbenikah grčkoga zakona, premda je jur prije proučio skoro polovicu grčke književnosti.

Što ga na taj korak potaknu, razlaže sam Križanić u svom vlastitom pismu, pisanu biskupu Vinkoviću iz Rima dne 3. travnja 1641 [1], u kojem kaže: »da ga je nukao na to od prvoga početka onaj razlog, da u samom (grčkom) izvoru obilnije protraži svekolike stvari Grkah, na koje se naši sljedbenici grčke viere (Vlasi, Valachi) vazda pozivlju, i da tako postane sposobniji za službu, ako bi gdi biskup zagrebački obnašao za dobro, poslužiti se njegovim trudom, koju jedinu stvar on vazda izključivo želi. Toga radi da su i svi njegovi ostali nauci vazda na to težili, da uzmogne biti koristan obćemu dobru domovine svoje.“

Iz ovoga pisma dade se lahko zaključiti, da je još tada sva namjera Križanićeva onamo težila, da se pripravi 1. na obnašanje časti svećeničke grčkoga obreda, u svojoj domovini; 2. da postavljen u toj časti, sa znanjem čitavoga grčkoga obreda, i svih prepornih pitanjah Grkah, laglje bude raditi mogao za svoju glavnu ideju crkvene unije. Da pako svrhu svoju s vremenom još laglje postigne, i da mu bude lasnije nastaviti nauke u Rimu, a zatim na sigurno mjesto vratiti se u domovinu, zamoli po običaju veće strane talijansko-hrvatskih teologah onoga vremena, da mu biskup zagrebački podieli koju izpražnjenu kanoničiju zagrebačku, s kojom bijahu dobri dohodci skopčani.

Nu što je za nas jošte važnije, mi saznajemo iz rečenoga Križanićeva pisma, kojimi se je Križanić jur u ono doba u Rimu, al' i još prije u svojoj domovini i izvan nje, bavio književnimi radnjami.

Pošto je u istom pismu priobćio, da je jur prije njemački i talijanski jezik na toliko izučio, da u jednom i drugom, bud pismom, bud govorom, što mu drago izraziti i čitave govore (prodike) u tih jezicih držati može, nastavlja: »da jih je naučio s toga, da običnim načinom uzmogne obavljati poslanstva, odgovarat i tumačit i služit domovini u ostalih (necrkvenih) poslovih, te nadalje iz toga razloga, da sa temelja proučivši sva ona, koja se

[1] Gledaj prilog br. 31.

od drugud u naš jezik uvukoše, ter ga izkvariše, proti tomu koji god liek potraži.«

„Vidi bo, prečastno gospodstvo vaše, „piše na dalje Križanić“ da je jezik naš tako zapušten, tako potlačen, da u njem do sad neima nijednoga uzvišenoga sastavka iliti spisa[1], niti je u njem bud komu što moguće progovoriti. Obično se dapače ljudi stide tim jezikom govoriti, i čut je mnogih, gdi se lažljivo hvale, da su već od davna zaboravili slovinski jezik (linguae slovinae). Uzrok te nedostojne stvari i preveliku štetu odatle proizlazeću često razmišljajuć, dodjoh na tu misao, da, za nadvladat tolike nakaze neznanstva, hoće se Herkulove snage i truda, i spoznah odmah, da golemomu tomu poslu snaga moja nije vrstna odoljeti“.

„Uslobodih se ništanemanje, misleć da mi nemože bit zakraćeno, svom silom svojom barem pokušati dokud bi mi se dalo doprieti! I tako s pomoći božjom, u toliko mi prilično posao podje za rukom, da, štogod se odnosi na svukoliku struku gramatike i aritmetike (ovih dvih počelah znanostih) sve to običnim jezikom ilirskim (ilirico communi sermone) izrazih, neumetnuvši ni jedne slovke latinske ili inoga kojega jezika“.

„Pobrinuh se, da napravim i one rieči, koje do sad manjkahu našemu jeziku, ter snesoh na kup njekoliko stotinah takovih riečih, koje će svekolike, na prvi pogled svakomu bit razumljive, premda jih do sad nitko nije čuo“.

„Tako isto skupih njekoliko stotinah poslovicah naških, i nastojah kadkada prevesti u naš jezik drugu koju talijansku knjižicu, i to samo vježbanja i pokusa radi, u ure izvazredne“.

„Pazih kadkada, kad bijaše zgoda, i na pievanje, u čem stekoh prilično znanja, tako, da sam u stanju sadržaj lakših kompozicijah izpievati“[2].

Iz ovoga se vidi, da je Križanić kod kuće, a još više u Italiji, podao se sa svimi silami nauku svoga jezika; da je u tom jeziku ne samo sabrao mnogo poslovicah, napravio nove svim razumljive rieči, nego da je napisao jur onda gramatiku u svihkolikih strukah, kao i aritmetiku na hrvatskom jeziku, te da je preveo na hrvatski njekoliko knjižicah iz talijanskoga jezika.

[1] Križanić nije još tada poznavao hrvatsko-dalmatinsku književnost.
[2] Gledaj prilog br. 31.

U isto doba steče prilično znanje u pjevanju, i naumi sa svom snagom učiti se redovito bogoslovje, a izvanredno naùke grčke, te navršiv četiri godine u Italiji, nakani vratiti se u domovinu hrvatsku.

Kad je Križanić ovaj list pisao, nebijaše još primio svete redove, kako je to sam u istom pismu spomenuo; nu negledeć na to, imenovà ga biskup Vinković na njegovu opetovanu molbu, početkom buduće godine 1642 kanonikom zagrebačkim, kako je u svom pismu, pisanom Levakoviću dne 28. prosinca 1641 obrekao bio, kad mu sljedeće priobći:

„Dominus Krisanych bina vice per suas apud me institit, ut eidem Canonicatum aliquem Zagrabiensem conferrem, cogito id facere, prima data occasione"[1].

Dne 1. veljače 1642 zahvali se jur Križanić pismeno biskupu Vinkoviću na podieljenoj si časti, nu zamoli ga ujedno: „da njegov tajnik prigodom budućih listovah, na nadpisu (adressi) ništa nespominje o podieljenoj mu časti, buduć da mu pored uboge kese nije moguće u razkošnoj Italiji nositi onaj naslov onako, kako bi zahtievala čast naroda i domovine"[1].

U istom pismu javlja Križanić, da će otići iz grada Rima „što bude mogao prije, što će, kako se nada, moć biti pod kraj tekućega lieta (expirante aestate) kako stavi u red ono nešto truda, koji je uložio u nauke grčke, a ponajprije kad se nauči liturgiju grčku i rusku, i kad dobije dozvolu služiti službu božju obredom iztočnim, koja se dozvola veoma težko dobiva, a bila bi mu, kako se nada, od velike koristi, za svoju svrhu i za znanje jezika slovinskoga (linguae slouinae). Nada se, ako mu budu prevelike težkoće, da će jih svojim ugledom pomoć mu nadvladati biskup Vinković".

Nadalje priobćuje: „da mlade mise još dosad nije rekó, nego ako bog da, reći će ju u prve praznike idućih kvatarah (primis quatuor temporum feriis").

Grčkim jezikom nije se Križanić bavio sad više, nego je nastojao samo o tom, „kako bi mogo preliti u slovinski jezik (Slouinum idioma), načinom Belarminovim, onih pet glavah dogmah, koje su preporne med zapadnom i iztočnom crkvom (quae nobis cum

---

[1] Gl. Prilog br. 35.

[2] Gl. Prilog br. 36.

Schismaticis controuertuntur) štono već samo radi pokusa izradih o dogmi Purgatorija". — „Za ostale moje poslove", netreba mi grada (Rima), kad se samo oskrbim potrebitimi za to knjigami".

Dne 26. ožujka iste godine 1642 reko je Križanić u crkvi sv. Petra mladu misu, što Levaković odmah drugi dan biskupu Vinkoviću prijavi, žaleći, što nije mogao prisutan biti pri toj svečanosti[1]. Nu želja Križanićeva, da dobije dozvolu služiti službu božju obredom iztočnim, nepodje mu sada još za rukom, te se njegov zemljak Levaković nemogaše dosta čuditi tomu, što da ovom dozvolom postići namierava? radi toga pisà on dne 24. svibnja 1642 rečenomu biskupu Vinkoviću o tom sliedeće:

„Dominus Krisanich, nescio quid meditetur; nam in proxima Congregatione praesentis hebdomadis, coram Sanctissimo habitae, dispensationem sine facultate, petit: graecorum ritu Sacra peragendi. Resolutio petitionis remissa fuit ad Congregationem sancti Oficii, siue Inquisitionis"[2].

Što medjutim Levaković nije znao, ili shvatiti nije umio, ono je sam Križanić jur prije u svom pismu razjasnio Vinkoviću, tvrdeći punim pravom: da bi mu ova dozvola za njegovu svrhu od velike koristi bila, kao što i za promicanje znanja jezika slovinskoga, jer bi tada mogao čitati liturgiju na grčkom i ruskom jeziku, koju je uprav tada velikom revnoštju naučiti se trsio.

Ovo nas dakle vodi na misao, da Križanić, stojeći u tiesnu savezu s ruskimi svećenici grčkoga kolegija, medju kojimi bijahu tada u Rimu Jozafat Isaković, Filip Borovički itd., jur u ono doba bješe nakanio poći u Grčku i u Rusiju, u poslu svoje toli obljubljene idee, to jest radi crkvene unije; jer inače nebi doista pokraj grčke, uprav rusku liturgiju odabrao bio za nauk. Iz toga sumnjamo veoma, da li je on ozbiljno mislio vratiti se u svoju domovinu hrvatsku, kako je sám pisao Vinkoviću, i kako je o tom javio Levaković dne 16. kolovoza 1642, kad je pisao Vinkoviću:

„Bullas mittam vel per postam, vel per dominum Krisanich, qui se brevi itineri accinget"[3].

Pak ako je Križanić još u ono doba i mislio vratiti se kući, to je po smrti svoga podupiratelja biskupa Vinkovića, koj iste godine 1642 dne 2. prosinca umre, sasvim promjenio svoju nakanu,

[1] Gl. Prilog br. 39.
[2] Gl. Prilog br. 40.
[3] Gl. Prilog br. 43.

ostavši i nadalje u Rimu; te mi neimamo uprav nikakova dokaza, da se je Križanić iza svoga odlazka iz Hrvatske, ikad više navratio kući.

Deset godinah napred, neima Križaniću u poznatih nam pismih nikakova traga. Da li je kroz ove godine živio neprestano u Rimu, ili je putovao po misijah? — Da li je stojao i u napred u savezu sa svojom domovinom Hrvatskom? — Da li je štogod pisao u ovo doba? To su sve pitanja, na koja mi odgovoriti neznamo. —

Pogledom na veliku zadaću, koja mu lebdijaše od prve mladosti pred očima, nedade se sumnjati, da se je u to vrieme pripravljao na veliku svoju svrhu.

Stoprv god. 1652 nalazimo njemu opet u sred Rima traga, kad je stupio kao član svoga naroda u ilirski zbor sv. Jerolima, kojega zbora zapisnici zabilježiše na dan 10. studenoga rečene godine: da je na preporuku kanonika Nikole Filipovića[1] primljen za člana istoga zbora: „Furono accettati per fratelli di questa venerabile Congregazione, cioè: ——— R. S. D. Georgeo Crisanio fù Canonico di Zagabria, nato nella Parochiale Liove (ili Lipn.) di S. Elia, Giurisdizione dell Archidiaconato di Gorizense, nel Regno di Croazia, di cui diede informazione il prefato S. Nicolo Filipovich", vele isti zapisnici (Libri pelli Decreti) rečenoga zbora.

Iz ove kratke bilježke, koju nam prečastni g. kanonik Dr. Nikola Voršak iz Rima priobći, doznajemo: da u ono doba Križanić nije bio više kanonik zagrebački; nu, da li se sám odreko ove časti, ili ga kaptol zagrebački nehtiede priznati za svoga člana, s toga, što je prihvatio obred grčke crkve? to opet neznamo.

Kao član zbora sv. Jerolima bijaše godine 1653, prigodom izbora činovnikah, predložen za nadziratelja računah (Sindaco) zajedno s Gavrilom Radošićem, ali većinom glasovah bude ovaj po-

[1] Nikola Filipović bijaše g. 1639 učenik u bečko-hrvatskom sjemeništu, postade g. 1646 kanonikom zagrebačkim, i bude kao takav poslan g. 1652 u studenu mjesecu u Bolonju, da razvidi tamošnji kolegij; odkuda došav u Rim, bude imenovan počastnim članom zbora sv. Jerolima. Godine 1650 bijaše „špan" toplički, god. 1653 „špan" sisački i petrovinski, a g. 1655 postane arcidjakonom kalničkim, zatim vaškim. Godine 1660 odreče se sám časti kanoničke, pošto su u njegovom podrumu našli ubijeno diete, na što se poboja, da će mu objesiti parnicu i časti ga lišiti. Kasnije izabra ga grad Varaždin župnikom, kao takav umre u Varaždinu.

sliednji izabran. Revno je takodjer sudjelovao Križanić u onoj razpri, koja se je g. 1651 započela u zboru, na stavljeno pitanje: Iz kojih ilirskih t. j. slovinskih zemaljah imadu se primati članovi i prihodnici u gostionik sv. Jerolima, i da li se stanovnici Kranjske imadu takodjer razumievati pod imenom Ilirah t. j. Slovinacah? Pitani o tom sami Kranjci, odgovoriše tadašnji zastupnici zemlje, većom stranom njemački plemići, da se kranjski narod imade razumievati pod njemačkim narodom, jer da zemlja kranjska pripada tako zvanoj svetoj njemačkoj državi.

Nu našlo se medju članovi samoga zbora, koji proti tomu absurdumu slovinski narod iz Kranjske, Koruške, Štajerske i Istre krepko i žestoko branijahu, a medju timi pravednimi branioci svoga naroda, u višjem smislu, bijaše i naš Križanić, jer ni on nije dao da su Kranjci i slovinski Korušci, Štajerci i Istrani Niemci. Nu on ostade medju svojimi drugovi u manjini, te rimska Rota izreče dne 24. travnja 1656 osudu u smislu većine članovah sv. Jerolima (samih Dalmatinah) i njemačkih plemićah kranjskih, te Kranjci budu kao Niemci prognani iz gostionika sv. Jerolima, i nikad više unj neprimljeni[1]; dočim se za svagda odredi, da se pod imenom onih Slovinacah, koji imadu pravo biti primani u gostionik sv. Jerolima, razumievaju jedino žitelji iz Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne.

Medju najvećimi protivnici Križanićeve stranke bijaše Jerolim Pastričić iz Splieta, koj višerečeno pitanje prvi potaknu, i to ponajviše iz toga razloga, što pri malih dohodcih zbora sv. Jerolima, kranjska zemlja s ostalimi slovenskimi, nikakove podpore prinašati nehtiede, premda bijaše na to pozvana u isto doba, kad i Hrvatska, koja se pozivu dragovoljno odazvà. Što više, kranjski crkveni i svetovni dostojanstvenici, kao i bogatiji ljudi zemlje, zamoljeni, da podpomognu svoj zavod, odgovoriše: da oni nepripadaju narodu slovinskomu ili ilirskomu, nego njemačkomu, te da su s toga one mnogobrojne prihodnike, što svake skoro godine dolaziše u Rim iz Kranjske, Koruške i Štajerske, pogriešno primali kao Slovince na stan Hospitala sv. Jerolima, već da bi se imali bilì primati u Collegij germanski, na što će se, kako pismeno obrekoše, u napried obzir uzeti. Ova dakle izjava potaknu većinu članovah zbora sv. Jerolima na to, da su odbili za buduće od

[1] Črnčić: Dvie razprave str. 5—9, i Arkiv I. str. 113.

sebe žitelje rečenih zemaljah, kao Niemce, a prištedili tim velike troškove, koje su trošili na prihodnike istih zemaljah. Nu čini se, da glede samih prihodnikah, ni Križanićeva manjina protivnoga mnienja nebijaše, nego je samo iz načela narodnosti zahtievala, da se u broj kanonikah i pravih članovah zbora ilirskoga mogu primati i Slovenci, već iz toga razloga, što je u Rimu čestoputah pomanjkalo ljudih i svećenikah iz Dalmacije, Hrvatske, Slavonije i Bosne, te su tada za popuniti miesta, morali primati rodjene Talijane u družinu.

Zadnjiput je podpisan Križanić u skupštini sv. Jerolima dne 30. ožujka g. 1655, kasnije nespominju ga više zapisnici zborni; iz česa bi se dalo zaključiti, da je još g. 1655 izstupio iz družine, premda imamo pozitivnih dokazah, da se Križanić još godine 1656 bavio u Rimu, jer ove godine, dne zadnjega srpnja, dovrši on svoje veliko djelo, koje na latinskom jeziku pod sljedećim naslovom napisà:

„Bibliotheca Schismaticorum universa, omnes Schismaticorum libros, hactenus impressos, duobus Tomis Comprehendens. Primum quidem a duodecim auctoribus tribus linguis, graece antique, graece modernae, et Moscouiticae composita, et in pluribus codicibus impressa. Tomi prioris pars prior. Georgio Crisanio interprete. Romae. Julii 31. 1656, s poslovicom: Non erunt ultra duae Gentes, nec dividentur in duo regna; sed fiet unum ovile et unus pastor“, in folio str. 781.

Ovo djelo čuva se u rukopisu u rimskoj Kasanatovoj knjižnici, u monastiru Dominikanah Santa Maria sopra Minerva. (Miscellanea XX. II. 19). Bivši mi g. 1857 u Rimu, prepisali smo naslov iz Elenka iste knjižnice popunivši ga sada po Črnčiću, ali sámo djelo nismo žalibože u ruci imali, jer tada neznadosmo još ništa o Križaniću, te nas s toga, isto djelo nije mnogo ni zanimalo. U tom djelu, kako nas Dr. Voršak iz Rima ubaviesti, piše Križanić veoma gorljivo i obširno o razkolničtvu crkve, ali o samom sebi ništa negovori. Njegovi spisi, koji su u ono doba za Rim mnogo vriedili, nisu dakako danas od velike važnosti, iza kako imamo djelah u svih jezicih, koja taj predmet izcrpljuju. Za nas vriedi ovo djelo samo toliko, na koliko govori i o sljedbenicih grčke crkve iz naših slovinskih pokrajinah.

U istoj knjižnici pod istim brojem, nalazi se i drugi Križanićev rukopis pod naslovom: „Nilus Thessalonicensis Archiepisco-

pus Schismaticus. Libri duo: I. De Causis Ecclesiasticae Divisionis. II. De principatu Papae. Latine redita a' Crisanio". Ni ovaj rukopis nismo imali u ruci.

Iz ovih rukopisah vidi se dakle, da je Križanić još g. 1656 revno oko svoje svrhe radio, tumačeći na latinskom jeziku sve ono, što su pisci iztočne crkve tiskom priobćili o razciepljenju crkve, na staro- i novo-grčkom, kao i na ruskom jeziku.

Da li je Križanić čitavo svoje djelo u Rimu dovršio, to se nezna, jer osim Nila solunskoga, ima više rečena knjižnica od Križanićeve gore spomenute „Bibliotheke" samo prvu stranu, prve knjige, a nije poznato, da li se gdjegod još i druge knjige, kao nastavak toga djela nahode.

Iza ovoga književnoga pojavljenja nastaje opet vrieme, kad se o Križaniću ništa pravo nezna. U obće bijaše njemu sudjeno, da se na pozorištu svieta samo kadikad, kao sjajan meteor pojavi, pa da se tada opet sakrije.

Osam godinah u napred neimamo o njegovom boravljenju i djelovanju pozitivnih datah, dok se napokon godine 1663 u dalekoj Sibiriji sa svojom književnom radnjom nepojavi. Štogod njegove radnje medju godinom 1656 i 1663 leži, o toj možemo samo iz nagadjanja, te iz njegovih kasnijih djelah, štogod progovoriti.

Iz zapisnikah zbora sv. Jerolima doznajemo, da su sređinom godine 1656, poradi kuge, koja se u Rimu porođi, zabranjeni bili svi družtveni sastanci, te da su mnogi članovi rečenoga zbora stranom pomrli, stranom Rim ostavili i kojekuda se razbiegli. Mi nesumnjamo, da se medju posliednjimi nalazio i naš Križanić.

Nastaje dakle pitanje, kuda je krenuo naš putnik? Mi bi se usudili odgovoriti na to: da je u ovo doba krenuo put iztoka, i da je na iztočnom svom putu posjetio Grčku, Carigrad i ostale turske pokrajine, o kojih govori višekrat u svojih kasnijih djelih[1]; a od ovuda da je preko Ugarske i Njemačke došao u Poljsku, gdje se je dulje vremena bavio, a o Poljskoj ona studija pravio, koja u svojih djelih priobći. Iz Poljske đodje napokon oko god. 1658 u Rusiju, kamo je od svoje prve mlađosti težio, kako sviedoči izbor predmetah njegovih naukah, i ono veoma razgranjeno pozna-

---

[1] U razdielu 56. „Ob Tatarjeh". (Bezsonov II. str. 135) veli naročito: Da je u Carigradu od učenoga Nikusija Panagiota slušao njeke zanimive viesti o arabskih knjigah kabalističnih itd.

vanje ruskih odnošajah, običajah i povjesti, koje mogaše samo kroz mnogoljetne nauke postići.

A zašto se odvaži Križanić na toli mučan put u daleke sjeverne zemlje, gdje nije imao znanacah ni rodbine? u državu, Europi tada još malo poznatu; k narodu, koj s njegovim u nikakovom drugom savezu stojao nije, nego samo u krvnom i jezičnom; pa još kao pop rimske vjere, pošto je znati mogao, da iza različitih pokušajah crkvene unije od strane rimske i poljske, u Rusiji na ništa tako mrzili nisu, nego na uniju i na svećenike rimske[1]?

Na ovo pitanje odgovara sam Križanić u svom djelu: „De Providentia divina“, kad ga u Rusiji, kao strana čovjeka, nemareći za njegove nauke, nazvaše „skitalicom“, »protuhom« i »zabludjenikom«, ovako:

„Immerito quidam me appellarunt Errorem, Vagum, Volokitum. Ego enim, veni ad unicum meae gentis et linguae regem, veni ad meam nationem et propriam patriam; veni ad talem locum, in quo unico potest esse usus et fructus meorum operum et laborum: et in quo unico potest esse pretium et venditio meis mercibus, (t. j. naukom) scilicet Gramaticae, Dictionariis et aliis Librorum in linguam sclauinicam translationibus. — Nusquam alibi in mundo potui sperare, ut hi mei labores cum aliqua gratia suscipiantur. Quin potius cogitandum mihi erat, quod malam pro illis gratiam et odium poenamue essem incursurus; scilicet apud dominos alienarum gentium homines, et in nostram gentem ac linguam non bene affectos. Potius igitur in qualibet alia mundi parte eram futurus uagator et peregrinus, quam in hoc regno“.

Još obširnije piše Križanić o pričini, radi koje posjeti Rusiju, u 37 razdjelu svoga djela »o ruskom Gosudarstvu«, u kojem naglasuje opet svoje književne podhvate i napredovanje slovinstva, kao glavni uzrok svoga došastja. Mi ćemo dole niže navesti njegove rieči.

Iz ovoga se dakle jur vidi poglavita namiera hrvatskoga toga putnika, koja se najplemenitijom nazvati može. Pod svojom put-

[1] Poznato je, da su jur prije Križanića putovala u Rusiju dva Hrvata kao misionara, i to Aleksander Komulović god. 1593 i 1596, i Rafael Levaković oko g. 1625. Kasnije bio je i Sebastijan Glavinić u Rusiji, te je napisao: „Izvieštje o moskovskih stvarih“, kako gore vidismo.

ničkom kabanicom donese on sa sobom u Rusiju svoje duševne proizvode, trud mnogih godinah, svoju slovnicu, riečnike i kojekakove slovinske prevode iz tudjih jezikah, a k tomu srdce slovinsko, kakovo do tada još u svemkolikolikom narodu tuklo nije; pak i mislih, kakovih nijedan od Slovinacah do njega izjavio nije, a sve to zato, jer je Rusiju držao za glavni dio obće domovine slovinske.

Da se priljubi i udomi još bolje duhu i ćudi tadašnjega naroda u Ruskoj, zataji on iz vjerozakonskoga gledišta, kao sljedbenik vjere rimske, isto narodno svoje ime hrvatsko, te poprimi ime plemena u Rusiji, tada kao i sada, ex officio pravoslavnosti, od plemenah jugoslovinskih jedino poznatoga i jedino gojenoga. On se nazvà Srbljaninom, premda ga je zahvalnost prema pravoj domovini i narodu svomu hrvatskomu, u svih njegovih književnih djelih uvjek poticala na to, da medju južnimi Slovinci vazda pokraj Bugarah i Srbah napomene i jednakopravno i jednakobrojno svoje pleme hrvatsko, nezaboravivši nikada ni na jezik svoje specifične domovine; jer sve ono, što je napisao na tako zvanom novom, obćeslovinskom jeziku, više je hrvatski nego li ruski, služeći se često uprav onakimi riečmi hrvatskimi, koje nijedan Srbljin, ni Bugarin, ni Rus nerazumije, jer su čiste rieči onoga nariečja, koje se je u domovini Križanićevoj okolo Karlovca i Ribnika do danas sačuvalo.

Da li je još koja svrha vodila Križanića u Rusiju, toga za stalno kazati nemožemo; nu ako je on kao rimskoga zakona svećenik i nosio možebiti u grudih tajnu želju, da ruski narod spoji u vjeri sa zapadnim svietom i zapadnom kulturom, to mu se kao svećeniku onoga vremena i od strane Ruske lahko oprostiti može, premda sva njegova pisma sviedoče, da je duh narodnosti u njem silnije se razvio, nego li duh vjerozakona, kao što je kod velikih umovah uvjek živi duh jači, nego duh abstraktnih ideah.

Neka služi za primjer samo ono, što u svojih razmatranjih o Slovinstvu i o Rusiji, govoreći »O pričini razdora crkovnoga«, veli:

„Rimljani i Greki — nam Slovencem niesut od Boga dani, nit zmožni, nit nadobni. Ludo i glupo bi bilo nam ob tom dumat (mislit), da bi nam v ruki imalo dopast, libo rimskoe carstvo, libo verhovnaja v cerkvie oblast. Mi Slovenci i Rusjani jesmo daleko od togo. Nit (je) ljepo, nit sovjetno, pjet se na nedostižije i nevozmožnije veći (stvari) Nam vo vjeki ne obladat nit carstvo

*

onogo, nit papinstvo. Naj budet rimskoe sujetnoe i ot Isusa Hrista razorenoe carstvo gdje hočet; naj budet cerkovnoe predkovanje libo v Rimu, libo (ili) v Carigradu; mi se neborimo i nerevnujemo dlja radi čužega (tudjega) spora (svadje) iz kojego nam korist bit nemožet. No radži po prijateljsku izsluhajmo obodvie straui, i usiljajmo se pomirit ih". Dalje vęli: „Mi smo prijali od Grekov, Ljahi od Rimljan, svetuju vjeru i zakoni cerkovnie. Tjeh većej jesmo povinni breć i branit".

Tako negovori fanatičan missionar, tako može ćutiti samo narodno srce slovinsko.

A što postignù taj skroz i skroz narodan i uman rodoljub slovinski u Rusiji? Mi nedvojimo da će na odgovor toga pitanja i svaki ruski rodoljub pocrveniti, i svaki vatreni privrženik sveslovinske idee zasramiti se, kada dobije odgovor, da taj prvi probuditelj velike idee, i najumniji politički učitelj Rusije, nije drugo za nagradu dobio, nego prognanstvo u Sibiriju

---

Nu prije nego dalje podjemo, treba nam se svrnuti malko na položaj i stanje tadašnje Rusije. Rusija bijaše uprav tada u razvitku svoje kasnije veličine. Aleksij Mihaljević Romanov, drugi stoprv vladar svoga plemena u Moskvi, mogao se je živo siećati one velike nesreće, kad su Poljaci god. 1616 pod Vladislavom, svojim kraljevićem, Ruse znatno pobili, te istu Moskvu osvojili. Da nije već tada slovinski zapad nadvladao nad slovinskim iztokom, imadoše Rusi zahvaliti samo onomu kukavnomu stanju i načinu vladanja i biranja kraljevah u Poljskoj, koje su jur osudili svi umni povjestnici, te o kojem i naš Križanić podobro oštro govori.

Aleksiju Mihaljeviću pošlo je za rukom opetovano Poljake ne samo potuči, nego s Ukrajinom oteti jim i Črnigov, Sieverž i Smolensk, on je znao odvratiti od svoje granice i silne tada Švede, kao i nogajske Tatare, a osvojiti veliku stranu ostale neruske Sibirije.

Ali kao što je iz vana Rusija silno rasla, tako bijaše iz nutra skoro sasvim neuredjena država, te je priličila još u svem više azijatsko-tatarskoj državi, nego li evropejsko-kršćanskoj. Mi ćemo kasnije iz Križanićevih spisah, na koliko nam prostor dopustio bude, njeke crtice o tom navesti; za sada svraćamo pozornost naših čitateljah na to, kakovi su tad zakoni vladali u Rusiji, te će

moći polag ovoga najpravednijega mjerila svaki suditi o ostalom stanju zemlje.

„Uloženije zakonn“ tako zvani svod ili zbornik zakonah, izdan po caru Aleksiji Mihajloviću g. 1649, nalaže medju ostalim: „Da se krivim kovačem novacah imade ulijati raztaljeno i otopljeno medo u ždrelo ustijuh, čim su se imali zadušiti«. — »Palikuće (podžigači) imali su se baciti u živ oganj“. „Tatom odsjekoše za prvu kradju lievo uho, za drugu, desno uho, a za treću kradju pogubiše tata«. Musulman (Tatarin), koj bi pokušao Rusa navraćati na svoj zakon, bješe živ izpaljen“. — „Žena, koja bi pokušala ubiti svoga muža, zakopana je živa do prsijuh svezanimi s traga rukami«. — »Uvažanje duhana, pred kojim se ruski starovierci sgroziše, kažnjeno bi kandžukom, torturom, razrezanjem nozdrvicah, ili odrezanjem istoga nosa“. Glede „vjerozakona ustanovljena bi kazan gromače ne samo za musulmane, nego i za heretike (katolike rimske«), kad bi ovi Ruse odvraćali od iztočne vjere, isto tako i za psovatelje boga i vjerozakona«.

Ovi drakonički zakoni pokazuju dovoljno kulturno stanje Rusije prije dvie sto godinah, za vrieme došaštja u Rusiju našega Križanića.

Još nam valja u obzir uzeti i stanje tadašnje ruske književnosti.

Poznata je stvar, da se pravo vrelo stare ruske književnosti samo kod južnih Slovinacah tražiti ima; kao što su Rusi u 9 stoljetju kršćansku vjeru ne od Grkah, nego posredno od južnih Slovinah primili, tako su književnost i umjetnost presadili onamo prvi južni Slovini, navlastito Bugari i Srbi. Kako i kod ovih, sastojala je i ruska stara književnost ponajviše iz dogmatičkih i poučnih spisah, kasnije iz chronografijah, ljetopisah i životopisah, a zatim iz raznih historičkih skazanjah i basnah, koju vrst literature dobiše takodjer od našega juga. Literarni jezik u Rusiji, kako i u Bugarskoj i Srbiji, bijaše staro-slovinski, samo u riedkih slučajevih pomiešān narodnim jezikom, ili rusizmi. Religiozni interes stojaše kod Rusah, kao i kod pravoslavnih južnih Slovinah, na prvom mjestu, te u tom konzervativno-vjerozakonskom duhu nenapredovà ruska književnost sve do 17. vieka, t. j. do došaštja našega Križanića. U njeku vrst narodne pismenosti stavljaju istinabog njeki tako zvane »lažne i otrečenne knjige«, koje su sa svojimi fanatičkimi ideami u njekom smislu formalno protivile se običnim dogmatičko-crkvenim spisom i pravilom, ali

sadržaj tih čitavih zbornikah, ako i u duhu razkolnikah i praznovjerja pisanih, pripadao je takodjer predmetom iz staroga ili novoga zakona uzetim, a bješe isto tako presadjen iz književnosti južnih Slovinah. Ova vrst književnosti stojala je u njekom tiesnom savezu s narodnimi piesmami i tako zvanom poezijom „Duhovnih stihov«, kojih sadržaj bijaše duhovno-kršćanski.

U XVII. vieku, s uvedenjem štampe u Rusiji, poče istinabog i ruska književnost, što se broja djelah tiče, širiti sve to većma svoja krila, ali duh njezin bijaše još uvjek izključno crkveno-iztočni, kojega glavni karakter bijaše nepodnosljivost inih vjeroizpovjedanjah i ine kulture, osim tada jur zakopane bizantinske, i izključivo ruske, pomiešane s tatarskom.

Tadašnji Rusi, odciepljeni od zapada kroz Poljake i Tatare, a neprijatelji zapadne civilizacije, koju ni poznavali nisu, upiliše sebi jednu jedinu misao u glavu, na ime: da su poslie padnutja Carigrada zvani braniti jedinu istinitu vjeru bizantinsku i na toj osnovi gradeći svoju veličinu, misliše, da stoje na višjem stupnju, nego li ikoj drugi narod[1]. Njihova nepodnosljivost protezala se je dakako ponajviše na ina vjeroizpovjedanja, te iz toga bijaše njim rimski katolik toliko, koliko poganin. Pak u toj misli bijahu složni svi razredi i striliši naroda, s malom iznimkom. Iz toga uzroka prezirahu oni jednako inorodnike i slovinske katolike, te iznimahu u svom narodnom preziranju jedine južne Slovince iztočnoga vjerozakona, navlastito Srblje i Bugare, koje često u svoj krug primahu. Ali pošto oni pod tursko barbarsto padoše, neimadoše Rusi od njih više one duševne koristi, koje su dobivali u staro vrieme. Jedina dakle vrata do zapadne kulture i do doticanja s izobraženimi narodi europejskimi, bijaše Poljska, s bielom i malom Rusijom, koje stojahu već tada u duševnom savezu sa zapadom, osobito s Italiom, te za vrieme poljskoga gospodstva usisaše tolerantnije idee i privrženost k svestranomu napredku. S toga poče književnost i u velikoj Rusiji stoprv onda bujnije razvijati se, kada Kijev sa zapadnimi poljsko-ruskimi pokrajinami pod Moskvu spade, te se od onuda i književnici i bolji duh književnoga napredka premiesti u Moskvu. Nu ovaj duh napredka prokrči sebi put posvema stoprv za vrieme Petra velikoga, jer još za njegova otca Aleksija

[1] Pipin i Spasović „Obzor istorij slavjanskih literatur". S. Peterburg 1865. str. 181.

vladao je toliki religiozni i književni konzervatizam i intolerantizam, da su Rusi istoga svoga patriarhu Nikona, kada htjede popraviti crkvene knjige, i tako popravljene s nova štampati, proglasili za Antihrista, a njegove koristne namiere za opasno razkolničtvo[1]. Nu s druge strane radila je vlada za napredak, koliko je mogla, počela i sama pozivati inostrance za uredjenje vojske i školah, kao i za pospiešenje trgovine i obrtnosti, te tako otvorila put k reformam Petra velikoga. Takovo bijaše dakle državno i književno stanje Rusije, kada naš hrvatski putnik Križanić, pod sakrivenim, ali Rusom bolje poznatim imenom Srbljanina, dodje preko Poljske u Rusiju, stupiv odmah u prvi red onih riedkih ruskih književnikah, koji počeše misliti o dubljoj kritici ruskoga života i stanja, o pravilnom popravljanju jezika, o ustrojenju akademijah, te koji stadoše nagibati se kulturi zapadne Europe. Medju ovimi književnici bijahu ponajglavniji Rtičev, boljarin Matvjejev, knez Kurbski, Kotošihin, Polocki, Slavinecki itd.

Gore spomenuti Grigorij Kotošihin, kasniji prognanik u Švedskoj, napisà veoma zanimivu razpravu „O Rosiji v carstvovanje Aleksija Mihajlovića", te je vriedno spomenuti, što on u tom djelu, kao jedan izmedju najizobraženijih tadašnjih Rusah, o velikoj Rusiji govori: „Ruski ljudi", veli on, „neimaju u ničem izkustva ni znanja, jer u svojoj domovini nedobivaju nikakova podučavanja, niti ga hoće da primu. Boljari, sjedeći u savjetu carskom i gladeći svoje brade, neznaju ni odgovarati na pitanja careva, nego muče, jer nisu sposobni da podavaju komu budi kakav savjet, pošto mnogi čitati ni pisati neznadu. Isto tako neučen je i ženski spol. A sva ona glupost i nevještina proizlazi od tuda, što Rusi svoju djetcu u ine države nepošiljaju na nauk, strašeći se toga. A ipak, kao što svemu zlu treba tražiti korjen u pomanjkanju naukah i u neznanju, to je isto tako jedino sredstvo za izkorenjenje zla, širenje naukah i znanostih[2].

Ali našto nijedan ruski, ma i najbolji književnik do onoga vremena, pomislio nije, nebijaše samo idea potrebitih svestranih reformah, s kojom Križanić u Rusiju dodje, nego i velika idea narodnosti, kojoj bješe sudjeno, da stoprv za naše vrieme u Europi zamašnije kolo zaigra.

[1] Isti.
[2] Galahof A. Istorija ruskoj slovesnosti. S. Peterburg 1863. str. 217.

Prvo staranje Križanićevo u Rusiji bijaše, da probudi u Rusah narodnu samosviest, i da razplodi poznanje svoje slovinske narodnosti. On htiede upoznati Ruse s jednoplemenici, podčinjenimi tudjincem, i dokazat jim zadaću osloboditeljah i sajediniteljah slovinskih raztrešenih plemenah, osobito, poslie kako je Rusija veliku stranu poljske kraljevine na sebe povukla, a Poljska sve to više pod igom svoga nereda propadala. Nu takova velika idea, bijaše doista prevelika za tadanje Ruse i tadašnju rusku vladu, oni je nisu razumjeli; s toga ostade glas Križanićev, glas vapijućega u pustinji, a njegovo pojavljenje u tadašnjoj književnosti ruskoj, jedino, bez primiera i bez nasliedstva.

Moglo bi još nastati pitanje, odkuda Križaniću samomu ova idea narodnosti, te idea sveslovinstva? Mi možemo odgovoriti na to, da je Križanić ovom ideom nadahnut bio s jedne strane čitanjem proizvodah talijanskih pjesnikah i književnikah, a s druge strane duhom domaćih, osobito prekovelebitskih hrvatskih spisateljah, koji poslie nesretnoga razkomadanja svoje stare domovine i razora svoga naroda, zabavljahu se ovom ideom od vajkada, kao poetičkim idealom u svojih književnih proizvodih, bez da su joj znali dati onu realnu sliku, u kojoj ju Križanić prvi svomu narodu predstavi[1].

Ovdje nam se napokon još jendanput nameće pitanje, da li se neće poroditi kod bratje naše slovinske iztočnoga zakona pravedna sumnja: Nije li našega Križanića tajna ruka r i m s k a poslala u Rusiju, da radi u iztočnoj strani ruske za onu istu svrhu, za koju u zapadnoj Rusiji Kiril Semenović Terlecki, episkop lucki i ostroški, Gedeon Balaban, episkop lavovski, Leontij Peljčinski, episkop pinski i Dionisij Zbirujski, episkop holmski, pristavši kao pravoslavni uz Ježuitu Skargu, i pokazujući veliku revnost početkom XVII. stoljetja za c r k v e n u u n i j u? Nu na to moramo odgovoriti, da ne-

---

[1] Koj staru hrvatsku književnost i malo pozna, znat će: da je idea slovinske narodnosti uprav kod Hrvatah u sva vremena bujno ovala. Nam netreba ino, nego da napomenemo imena Fausta Vrančića iz Šibenika, Lukarića, Ivana Gundulića, Jakova Palmotića, Gradića i Rosu iz Dubrovnika, Barakovića iz Zadra, Kavanjina iz Splieta, Kanavelića iz Korčule, Glavinića iz Istre, Levakovića iz Jastrebarske, Vitezovića iz Senja, Karamana iz Poljicah, a nada sve Mavra Orbina, koj g. 1600 dapače i sveslovinsku povjestnicu pod imenom: „Il R e g n o d e g l i S l a v i“ tiskom izdade.

imamo uprav nikakovih pozitivnih dokazah, za moći potvrditi ovu sumnju; dočim bi mogli proti njoj navesti, gore priobćene vlastite rieči Križanićeve, kao i tu okolnost, što on nikakove preporuke iz Rima sa sobom u Rusiju ponio nije, kako su n. pr. ostali rimski misionari vazda dobivali. Pa kad bi Križanić ikakovo poslanstvo od Rima i primio bio, to bi doista silni još tada Rim znao bio svoga čovjeka od dugotrajnoga izgnanstva, ako ne obraniti, a to barem za njega svojski se zauzeti. Ali ni o tom neimamo nikakova dokaza u čitavom kasnijem životu Kržanićevu. Mi moramo dakle, dok protivnih dokazah imali nebudemo, taj učin tvrdo braniti, da je Križanić od svoje volje, tjeran samo od ćuvstva narodnoga, preko Poljske, gdje radi vladajućega tamo nereda ostati nehtiede, došao u Rusiju s jedinom namierom: da oživotvori svoje idee, koje su ga jur od mladosti oduševljavale.

Što on u Rusiji nadje? to čusmo jur gore. Tužno prognanstvo sibirsko, u kom je sav svoj nama poznati budući život plakati i žalovati, ili da njegov čisto-hrvatski izraz upotrebimo, „javkati“ morao, poprimivši u toj tuzi novo plačno ime „javkavac“.

Kakov bijaše neobičan povod, ili opasan grieh, radi kojega ruska vlada svoga učenoga slovinskoga gosta za kaznu u ledenu Sibiriju poslà? tko će to sada potanko znati, jer u ono vrieme nebijaše još sudačko postupanje, sa svojimi zapisnici i osudami u Rusiji onako uredjeno, kao u nas i u ostaloj zapadnoj Europi. Mi ćemo dakle pristati uz one, koji misle, da je Križanić prognan u Sibiriju radi toga, što je probudio sumnju kao rimski katolik, kojega mnogi po tadašnjem pojmu ruskom, nisu razlučivali od Eretika[1], na što se i sám u svojih djelih tuži.

Kad je dakle Križanić jedva jednu ili dvie godine proživio u Rusiji, odvedoše ga god. 1660 na silu u Sibirsko prognanstvo, i nastaniše ga u gradu Tobolsku, u zapadnoj Sibiriji, na susjeku riekah Tobola i Irtiša, daleko od Petrograda 445 miljah. Š njim zajedno prognan bi i ruski Hespodiakon Theodor.

Proživiv u ledenoj Sibiriji 15 do 20 godinah, nastavi Križanić ona svoja književna djela, što je stranom pod liepim južnim nebom zamislio, u Moskvi pisati počeo, a u Tobolsku na toliko dovršio, na koliko su mu dopustila ondešnja veoma oskudna književna sredstva.

[1] Galahov. str. 218.

Sva nam poznata djela Križanićeva, diele se na troje: 1. na politično-socijalna, 2. na bogoslovno-politična i 3. na jezikoslovna.

Najznamenitije njegovo djelo jest tako zvano „Ruskoe gosudarstvo v polovinje XVII. vieka", koj naslov nije medjutim po samom piscu tomu djelu podan, nego po njegovom veoma zaslužnom ruskom izdatelju, g. P. Bezsonovu. Nu mi se s tim naslovom nikako neslažemo, i uvjereni smo, da Križanić svomu djelu, kad bi mu za njegova života dozvoljeno bilo tiskati ga, nebi bio ovaj naslov nikada dao; jer isto djelo negovori samo o carstvu (gosudarstvu) ruskom, nego o mnogih inih stvarih, potrebitih svakoj državi, a kad govori o mahnah ili griesih ruske zemlje i ruskoga naroda, govori takodjer uvjek i o griesih svih Slovinah; jer Križanić, ako se je i pretvarao kadikad kao da je rodjeni Rus, nazivajući rusku zemlju svojom domovinom, a ruski narod svojim narodom, činio je to iz obće slovinske svrhe, te je i onda, kad je karao specifične griehe Veliko-Rusah, uvjek pred očima imao boljak i budućnost svega naroda slovinskoga. Ovo djelo moglo bi se dakle prije nazvati: „Misli o Slovenstvu[1] i njegovu napredku", nego li „Ruskoe gosudarstvo", koje je suviše tiesno za široko polje, na kom je Križanić osnovao svoje djelo.

Što je za nas Hrvate zanimivo, premda ne toliko važno, kako bratja naša iztočna misle, pisao je Križanić svoja ruska, ili ruskohrvatska djela, latinicom, ne pako kirilicom, jedinim pismom Rusah od najstarija vremena. Da je g. Bezsonov ista djela za rusko obćinstvo tiskao kirilicom, to mi za posve naravno smatramo, ali da izdavajući toli znamenito djelo staroga pisca, nije barem gdjekoj odsjek, po njegovom izvornom načinu pisanja, t. j. njegovim pravopisom, u latinici priobćio, to mu već iz toga oprostiti nemožemo, jer mislimo, da bi u njegovom izvornom spisu još mnogo više zanimivih hrvatizamah našli, nego li jih sada imade njegov kirilicom prepisani tekst. A i za nas, koji za naše čitateljstvo izvadke iz Križanićeva djela u izvoru latinicom priobćujemo, mnogo bi laglje i poučnije bilo, kad bi jih mogli onako priobćiti, kako jih je on sam napisao, a ne, kako jih g. izdatelj kirilicom prepisao, te mi opet iz ove latinicom prepisati moradosmo.

[1] Križanić je uvjek pisao Slovenci i Slovenstvo, nikada po južnom: Slovinci i Slovinstvo, ili po sjevernom Slavjani i Slavjanstvo.

Glavno djelo Križanićevo, započeto u Sibiriji dne 3. trav. 1663, dieli se na tri diela, a svaki dio na više razdielab. Prvi dio govori „O narodnom i državnom blagu i bogatstvu", a razdieli: 1. Ob blagu (u obće). 2. Ob remestvu (rukotvorstvu). 3. Ob težačestvu (težačtvu). 4. Ob rudah.

Drugi dio „O sili državnoj": 1. Ob silje (u obće). 2. ob tvrednosteh (tvrdjah). 3. Ob strojeh vojenih. 4. Ob vojakeh. 5. Ob vojvodah. 6. Ob besedje, ob imeneh i ob stroju ili platju vojačeskom. 7. Ob miesteh i ob počasteh vojačeskih.

Treći dio „Ob mudrosti državnoj": 1. Jako mudrost jest dobra, polezna, koristna, potrebna. 2. Izkazanje ob mudrosti i ob znanju i ob filosofije. 3. Ob političnoj mudrosti. 4. Ob obrazu človječjem. 5. Ob jaziku, libo ob besedje 6. Ob svitnom stroju. 7. Ob naraveh i ob neumjetelnosti našej i čto ini narodi ob nas sudjet. 8. Ob ruskoj zemlje. 9. Ob ruskih zakoneh: iz opisanja njekojega Njemčina. Ob lajanju njemeckom. 10. Otvjet na inorodničeskoje lajanje, potvari i sablazni. 11. Ob obšćih naroda našego primjeteh i vadah. 12. Ob čužebjesiju. 13. Kojimi načinmi inorodniki bivajut narodom šćetni. 14. Ob snubokeh ruskie koruni. 15. Ob čuževladstvu. 16. Ob kakovi sramoti i obidi sje djejut nam Slovencem ot inorodnikov. 17. je razdiel u izdanju ili izpušćen ili preskočen. 18. Kako inorodniki sramotjet kralevskuju čest našego naroda u Ljahov. 19. Kako inorodniki osramotiše kralevskoe veličestvo u Čehov, Bolgar, Serbov i Slovencev. 20. Ob narodnom sćastju našem. 21. Ob treh obšćih kugah, kojimi Niemci zaražajut narodov. 22. Jako ruskoe vladanie jest luče (bolje) od laškogo. 23. Ob kralevoj godnosti i oblasti. 24. Ob raznih staneh ljudej. 25. Ob kralevoj povinnosti iz svetogo pisma. 26. Ob kralevom nastojanju, ob kralestvu i ob tiranstvu. 27. Proizjavlenie obšće bogatih ljudej, i mnogih vladatelev obludi, ob privlastju vešćej; ob vsekonečnoj oblasti. 28. Ob krutom vladanju i ljudoderstvu. 29. Jako koren vsemu zlu jest lakomost. 30. Ob popravleniju tiranstva i zlogo vladanja. 31. Besjeda careva g žitelem vsego kralestva. 32. Zakonostavie suprot narodnomu ukorenju i k inim potrebam i slobodini vsjakomu stanu. 33. Ob gostogonstvu. 34. Ob sohranenju vladateljstva. 35. Ob slavje kralevskoj. 36. Ob kralevskom nastupanju. 37. Proloquium. Predislovje carju Aleksiju Mihajloviću. 38. Exordium (Predlog proglasa careva na narod). 39. Exordium aliud (drugi predlog). 40. De legibus et statutis. 41. Ob vladateljstvu i ob osnovanju

kraljevstva. 42. Eže vjeća jest volnost v samovladstvu neže v obšćevladstvu. 43. Ob kralevoj vlasti i ob znakovinah veličestva. 44. Ob kralevom urjedu, nastojanju i milosti. 45. Ob slobodinah, kakovije i kakovim osobam sje imaju davat slobodini. 46. Ob duhovnih osobah. 47. Ob trih plemenitih staneh, to jest, ob knjezeh, boljàreh i plemenjareh. 48. Admonitiones aliquae. 49. Ob ljudnosti iliti ob umnoženju ljudej. 50. Ob pripisanju inorodnikov. 51. Ob širenju gospodstva. 52. Ob Tatareh. 53. Skazanje ob neznanju. 54. De contrariis tentationibus Russiae. 55 De Rationibus Graecorum politicis. 56. Žalobi na Grekov: Dlja obid koje oni činjet rimskoj cerkvje i nam Slovencem. 57. De peccatis publicis et de ignoratis. 58. De natura Germanorum. 59. De Haeresibus politicis et de absconditis. 60. Haeresis politica. *a)* De quatuor Monarchiis et de fantastica Hyperbasilia. *b)* De Anarchia. Ob svojevoljstvu. *c)* De Haeresi Sardanapolorum sive de luxu et uita voluptuosa. *d)* De multitudine et vanitate Titulorum. *e)* De Vana multiplicatione Ordinum Militarium.

Ovo je dakle sadržaj svih 60 razdielah, kako jih sam pisac razdieli. Kako se jur iz razdielnih napisah vidi, služio se je pisac stranom svojim, po njem skovanim, jezikom obćeslovinskim, ponajviše hrvatsko-ruskim, stranom pako latinskim, u kojem je mnogo laglje pisao i mislio, jer je u tom ponajviše jeziku i svoje izobraženje steko.

Ruski izdatelj prevažnoga toga djela, g. Bezsonov, dade, kako jur gore spomenusmo, ovomu djelu „proizvoljno ime“, to jest samovoljno ime „R u s s k o e g o s u d a r s t v o v p o l o v i n j e XVII. v i e k a“, te ga priobći najprije u Ruskoj Besjedi g. 1859. I., a zatim napóse u Moskvi g. 1859—1860, vel. 8. u dvie knjige. I str. 438. II. 392. On potroši na izdanje velik trud, pošto je sav latinski tekst preveo na jezik ruski, priobćiv ga u podlistku, a u slovinskom tekstu, protumači manje i više sretno sve rieči, Rusom manje razumljive, koje pripadaju ponajviše onomu hrvatskomu nariečju, koje se u Hrvatskoj preko Save i kupe i danas još govori, osim njekih riečih, koje Križanić ili pozajmi iz jezika drugih plemenah slovinskih, ili jih sam skovà.

Križanić je napisao za ovo svoje djelo dva predgovora, jedno stoji na čelu svega djela, drugo pod razdielom 37., kao ujedno posveta caru Aleksiji Mihajloviću. U prvom veli: „V sih knigah

jesut pretolmačeni razgovori i opominki iz nekojih naročitih pisatelev, koji pisaše ob političnih djelih; iliti ob vladateljskih, gospodarstvenih, narodnih dumah (mislih) i promisleh, po imenu iz Filipa Kominova, Pavla Parutia, Justa Lipsiuša, i inih“, niže spominje i Maksima Fausta.

U drugom predgovoru, iliti posveti, govori on caru Aleksiju, medju ostalim ovako: „Pričini pak, dlja (za) radi kojih esm jaz nekoristni sjemo pod tvoeja milosti krila žit prišel, i djelo, koje nošu, znano činju T(vojemu) Veličestvu so vsjakim uničiženjem. Najpervle obličil esm ešće vo svoej mladosti: jako jazik naš slovenski od inih jazikov prehudo est oskvernen, smieten, izvračen, i malo ne ves do konca izgublen. Zarad togo vsego esm ohotu (skrb) k tomu nosil; da bi kako jazik iztježan i ko koej (svojej?) soveršenosti priveden bit mogel. Da bismo imali dobru Gramatiku i Leksikon, i potom da bismo mogli pravilno pisat i govorit; i da bismo imali obilje riečej, s koliko jest potrebno ko proizjavljenju človječeskih zamislov, vo vsjakom govorenju, pri obšćih narodnih spravah (djelih)“[1].

„Za vtoroje obličil esm: Kako slovenski narod razlučaetsje na šest udjelov: na udjel Ruskij, Lješkij, Českij, Bolgarskij, Serbskij i Hervatskij. Vsje ovi udjeli imahu v njekoe vremje domorodnih kralev, iliti vladatelev. A dneska, edin ruski udjel, po Božjej milosti, živet pod toboju carëm i gospodarëm svojego jazika: a ostalni vsje Slovenci esut podverženi čužim (tudjim) narodom. A pri tom i drugoe zlo v kupje hodit; eže (da) se obrjetajut tokmo njekoji i udjelni godopisci u Rusov, Ljahov i Čehov: a obo vsem cjelom narodu godnih i potrebnih istorij iliti spominkov i starinih povjestei, nigdje ješte njest bilo vidjet. A Njemci neprestajut zatjevat i ežegod (svake godine) s vježimi knigami opisovat, ostidnih potvorov i lažej obo vsem našem narodu; a naipače ob Ruskom udjelu, zaziraje narodu carstvo i slavu dannju od Boga. Jaz adda negodni, esm željel: vidjet spisanu obo vsjem narodu, takovu istoriju: v kojej bi bil zatomlen i prekonan (uništen) Njemecki zazor, so svojimi potvormi i skarednimi hulami. Ne imajuć pak u sebe premoženija dovolnogo k pisaniju takovih knig, prišel sem ko tvojemu carskomu Veliče-

[1] Sravni njegovo latinsko pismo god. 1641 biskupu Vinkoviću pisano. Prilog br. 31.

stvu, bit čelom[1], i prosit žalovanija potrebnogo k izveršeniju takova djela, koje bih rad hotjel vikonat (dokončat), Bogu i Tebje Carju gospodarju na čest, a vsjemu narodu na polzu mnogu i utjehu".

„Tretija pričina moego prišestija est bila tija: Čtal sem v raznih knigah, i v običnih razgovoreh sem slišil povjesti, ob djejanjih i spravah (djelih) sego preslavnogo Tvoego carstva. Poslancev odselje v inije zemli odpravlenih, njekojih sem sam vidjel, a ob njekoih povjesti razumjeval. Iz tjeh urazumlenih veštei (stvarih) esm razcienjal i dumal: Njekoje vješti, vrlo znat potrebni, ne bit ešče vsem carstvu obvješteni nit urazumleni. Imenno i najpače ob mnogoličnih hitrosteh, kojimi ini narodi obikajut mamit nas Slovencev, a osobito, kako ludjet i prelistrajut (varaju) ežeden sije preslavnoje carstvo. Zarad togo, da bih mogel takovie hitrosti i obludi po časti proizjavit, trud mnog esm podnjel, i v sih knižicah popisal, čto sem koristno bit sudil".

Dalje nastavlja: „Se ino — — Carskomu tv. Veličestvu — v dar prinošu v sih knižicah njekoliko političnih dum, koje sem so mnogim nastojaniem sobral, i koje (ne) išču čemu Tvoego Veličestva vladaniju bit polezni. Stanovito vjem, ašče (ako) izvoliš, premilostivi Gospodariju, v sije knižici pozriet, eže hoćeš doznat, nevozmožno bit, da bi sije besjedi izišli od človjeka laskatelja, ili kij nebi bil Tvoemu C. Veličestvu ščiro (iskreno) vjeren, i vsjem sercem zavještan".

Ovu posvetu, koja razjasnjuje podobro uzrok ili pričinu, zašto je Križanić došo u Rusiju, i predstavlja čitavu osnovu njegovih književnih radnjah, prepisà Križanić na čisto, iza kako bješe napisao prije drugu, u koječemu popravljanu i brisanu posvetu, koju ruski izdatelj takodjer priobći. Iz ove vadimo sliedeće:

„Stanovito vjem: eže kto koli sije knižici prečtet, hočet poznat i izpovjedat: Nemožno bit: da bi sije besjedi (prišle?) ot človjeka laskavca i pohlebnika, i kij nebi bil tvojemu c. Veličestvu ščiro vjeren i vsjem sercem zavještan".

„Moe napreduzjetije est bilo, tokmo projavit neprijateljskija zasjedi, prelesti, umjeteli i obludi Ali pri sem opravljanju nemogaše sje obminut, da bi sje negovorilo i ob inih raznih na-

[1] Ovo je ruski izraz za prositi. Hrvati nisu nikada čelom bili ili tukli zemlju.

rodnih djeleh, i ljudopravnih spravah. Zarad sego razlučil sem djelo na množe djelov, i postavil nadpisi, obo mnogih vješteh, koje obikajut pripadat v dumah (zborištah) na razsuženije. Mogut sije knigi služit v mjesto pamjetila (memoria?) i obrjetala (kazala) na sposoblenie pamjeti".

Iz ovih riečih dalo bi se dakle zaključiti, da su Križanića kod cara njeki ljudi obtužili, ne samo kao Eretika, nego kao varalicu i laskavca, te je ovo po svoj prilici i glavni uzrok bio, da su ga kao čovjeka strana i veleučena, ali ujedno za Rusiju opasna, poslali u Sibiriju. Ujedno doznajemo iz ovih predgovorah, da je Križanić naumio bio napisati „obćeslovinski zgodopis" (povjestnicu) za pronicanje njegove narodne idee od prevelike važnosti; nu da li je ikada taj naumljeni posao započeo, to se dakako nezna, premda bi takova radnja u Sibiriji, pri pomanjkanju najpotrebitijega gradiva, svakako zlo izpala bila.

Predjimo sad na sadržaj pojedinih dielah i razdielah. Odmah u prvom dielu i prvom razdielu, govoreći o blagu državnom, veli „o inorodnih trgovcih":

„Od vsego goršij promisel i zemli razorenie est, inorodskie torgovanie, to est: ašče kad kij kralj prepustit inorodnim trgovcem vo svoei deržavje prebivat ili žit, svodi i skladi deržat i vezdje (svuda) po zemlje torgovat. Tje bo vezdje v deševu poru (jeftino vrieme) našie tovari vikupajut, i inozemcem, svojim naroženom, vsakije našije tajnosti projavljajut, ne tokmo v torgovnih no i vo vladateljskih tajnih djeleh, i narodnie našie zakoni razarjajut i vo svoe razpustnie pogibeljnie zakoni naš narod zavodjet, i v blagočestiju mnogih sablaznjajut; . . . ešče i — pušče (gorje) est, ašče tje inorodni torgovci ne budut sami svoji gospodari, no inih bolših torgovcev slugi i opravniki, takovi esu vsje Njemci koji po Rusi torgujut". — Dalje govori o istom predmetu:

„Naroda našego razumi esut tupi i kosni: i ljudi neumjetelni v torgovaniju, v zemljitježanju, i v domašnem gospodarstvu. Rusi, Ljehi i ves narod slovenskij, otnjud neznadut dalekogo torgovanija ni po morju, ni po suhu[1]. Samije aritmetiki i čislenije umjeteli (nauci) ne učatsje naši torgovci. Zato inorodni torgovci

[1] Križanić je malo poznavao Dubrovnik i dalmatinsko primorje, kao i staru povjestnicu baltičkih Slovinah.

lehko nas prehitrajut, i obmamljajut, neščadno vo vsjako vrieme". Govori dalje: s kojimi zemljami i narodi trebalo bi da Rusi stupe u trgovački savez; koja móra i rieke da napune brodovi; kako može Sibirija koristna postati za trgovinu; kako treba s Indiom i Perzijom u savez stupiti. itd. Nadalje, kako je treba graditi putove i mostove, i drumove sigurne držati od razbojnikah; savjetuje, da se u svakom gradu obći mjernici ponamieste, te jadikuje: kako „naš slovenski narod ves est takovomu okajanstvu podveržen, eže vezdje na plečeh nam sjedat Njemci, Židi, Šoti, Cigani, Ormljani (Jermeni) i Greki i inih narodov torgovci, koji korv iz nas izsisajut".

U drugom razdielu, govoreći o Remetstvu (rukotvorstvu) nagovara Ruse, neka najbolja znanstvena djela inostranacah o tom predmetu, kao Garzoniusa, Floravantija i Sardusa na svoj jezik prevedu. Hvali Niemce kao najbolje rukotvorce, i poradi njihovih družinah rukotvorskih, i sloboštinah što ovi uživaju. Kori našega naroda lienost i „bezdjelje", preporuča djevojačke škole i bolje podučavanje ženah, a kori preranu ženitbu itd.

O težačtvu kaže sasvim pravo: „da est svemu (narodnomu) bogatstvu koren, i osnovanje; težak bo kormit (krmi hrani) i bogatit i sebe i remestnika, i torgovca i boljarina i kralja". Bolji nauk o težačtvu treba, veli, osobito našemu narodu, koji je tup i lien, te neima gospodarstvenih knjigah. Govori zatim obširno, kako bi valjalo unapredit gospodarstvo. Nećemo da spominjemo, što govori o rudah, koje, kako dobro kaže, sami inostranci kod nas kopaju, te prelazimo na drugi dio, koj govori o državnoj sili. Tu preporučajući prije svega tvrdje (tverdnosti), spominje ovo o Hrvatskoj:

„V Hervatskoj zemlje vozdlje (kraj) riek razstut ljesi, duboki, gusti, i ljudi krepjet rubež sice (ovako): Sječu sotvarjajut v dilinu na mnogo versti, to est, sjekut i valjat ono drevie da se učinit konjnikom neprehodno miesto, a pri onih sječah čordaki, zrjemnici ili stražnici sice: v zemlju vsadjet visokih berven z desjet i veće, i na nih sogradjet kuću, a v nej prečuvajut dva ili tri straži s piščalmi i z možarom. Ašče gdje počujut neprijatelja, vistrjeljet možar, a drugaja stražnica to uslišav, vistrjelit i ona, a tretija tože, i inija rjedom na obje strani; i tako za eden čas budet vjedomo na 50 verst i dalje, eže neprijatelj est v zemlje". Evo dakle najstarijega opisa naših čardakah i kordunskoga alarma.

Govoreći ob oružju i vojenih strojevih, govori i o vojenoj muzici, koja je za vojnika od prevelike koristi. „Predivnim bo činom muzičnoje igranje serdca i hrabrost dodajet svoej stranje, a suprotivnjej stranje grozu činit". Predlaže zatiem, da se u Rusiju pozovu dobri muzici iz inostranstva, da se podigne muzikalna učiona i ustroji dobra dvorska kapela.

Razdiel peti govori o „vojvodah", koje čestoputa banovi zove, premda je u ono doba ta hrvatska čast težko Rusom poznata bila. Kori pako ponajviše Ruse, što Niemcem povjeravaju gradove i vojske; veleći: „Zdjeska (sada) na Rusi se djeet, češo na vsem svjetu njest bilo i ne budet. Njemci deržjet gradi i malo ne vsju oblast i zapovjedničestvo nad vojskom; a narožani sje otčajavajut od vsjakogo postupka na više mjesto. Treba sje est bojat, ili pače za stanovito deržat, jako iz seje pričini učinitsje ešče njekogda mjetež, izmiena i krovnoe prolivanie. Rimsko carstvo sje est razorilo dlja radi pripisovanija inorodnikov i zmjetenija narodov. Lješkoe kralestvo dlja toježe pričini ninje (sada) se razarjaet Najluče bi bilo, da bi ninji car gospodar, otajen zavjet učinil z njekojimi Ljehmi na ksenilasiju (gonjenje tudjinacah), prisjegši sebe ne zasjedat slobodim njihovim (Leškim)".

Vrlo zanimiv je i razdiel 6. i 7. drugoga diela, u kom govori pisac o pravom slovinskom nazivanju oružja, strojevah i sprave vojničke, o odieći i nošnji, o napravi glave i kose, o plaći i počasti vojnikah; koreći Ruse, što po tatarskom i turskom načinu svoje glave briju i svakojake tudje haljine uvadjaju, što vojnikom tudja imena: kao soldati, rajtari itd. podavaju; uči jih, kako treba da odjevaju vojnike i postupaju s njimi, pozivajući se na običaje drugih narodah i ostalih Slovinacah. Tako veli na jednom miestu: „Hervati i Bugari nosjet perje žerjavinje takože slobodno, kto zahočet; u Turkov pak nespodobitsje nosit perje inomu, neže velikije krieposti i precienbi mužu".

Najznamenitiji i najobširniji je treći dio, u kom govori Križanić „O mudrosti".

Prije svega nagovara Ruse, da se podadu naukom i da uče knjige, jer najbolji mislitelji (dumnički) i najmudriji i najvjerniji prijatelji jesu knjige. Pripovjeda kako mudrost, ili znanosti prehode od naroda k narodu, kako primiše nauke od Egipćanov Židovi i Grki, od ovih Rimljani, a od njih Niemci, Francuzi i Vlahi

(Talijani). Govori o novijih iznašastjah, i kako Talijani iznadjoše zvonove, magnetnu iglu, s kojom se brodari (čolnari) voze po moru, muzično pienje na mnoge glasove; a Niemci tiskanje knjigah, ure (časove), puške, mjedoreze i druge umotvore „Nikto adda“, nastavlja pisac, „naj ne rečet, jako bi nam Slovencem put k nmjetelem (znanostim) virokom nekoim nebesnim bil odkazan, i bud to bismo mi ne mogli ili ne morali učitsje umjetelei. Jakože bo ostalni narodi ne v eden den, ni v eden god, no po malo, edni od drugih sje učahu, tako že i mi naučit sje možem, ašće ohotu i pečal pridjenem“.

„Pače“, nastavlja on dalje, „ja mislim, da je uprav sada došlo vrieme, da se naš narod podade znanostim, jer u ovo vrieme digó je bog u Rusiji kraljevstvo slovensko, na slavu, silu i veličinu, na kojoj u prošastnih vjekovih, nijedno od našega naroda kraljevstvo stojalo nije, a mi vidimo kod inih narodah, u koje vrieme njihova država, glede veličine i slave na višjem stupnju stojaše, da tada tim više cvaše u toga naroda nauci i umjetnosti.

O političnoj mudrosti veli u razdielu 3.: „Izmežu vsjeh mirskih naukov, najplemenitjeja i vsjem gospoža est politika, iliti kralevskaja (državna) mudrost. I sija izmežu vsjeh najljeplje pristojit kralem i sovjetnikom njihovim. Jakože bo v tjelju človječjem sila est v rukah, borzost v nogah, razum v glavje; tako i vo nravnom vsego naroda tjelu, raznija krjeposti v raznih udeh esut razdjeleni. Sila pri vojakeh, blago pri torgovceh, a mudrost vladalnaja pri kralju, i pri ego dumnikeh (savjetnikah) najpače prebivaet. — Političnoj razumnosti dno i osnovanje esut sije dvje priči, iliti naravnije zapoviedi: Znaj sam sebe i ne vjeruj inorodnikom. — Načalnaja obšćemu dobru pakost est: neznanie samogo sebe, i kogda ljudi sami sebe i svoje šegi i običaji prelišno (suviše) ljubjet, i sebe silnih, bogatih, mudrih bit scienjajut, ne budući takovi“. — „Od početka do konca, poznanje istini i političnaja mudrost na tom sje stanovit: Da poznaem sami sebe, to jest, prirodje i ćud i stan ljudstva i zemlji našije“.

Veoma umno govori o tom, kako treba da politik pozna sam sebe, t. j. svoju državu i svoj narod, te pridaje na kraju: „Da bi bili naši drevni slovjenski vladatelji poznali svoego naroda silu, i suprot kojim narodom bjaše pravedno i prigože (prigodno?) užívat sili, čudesa bihu bili mogli zdjelat, (jerbo) ljudstvo naše est edno izmež najprostjejih, i potomu menje sje voz-

nosit, menje sje zapovjednikom protivit, i leglje sje dast namovit (nagovorit) na vdavanie sje v ratnije pogibeljnosti, neže ini evropski narodi". Dalje: „Da bismo mi bili poznali i razcienili svoe neznanie, i razuma svoego tupost; stanovito ni od roda nebismo sje bili z inimi prehitrimi narodmi vpuščali v tol mnogija razpravi, ugovore, svadstva, pretorgi, i vsjakie besjednija spravi (djela), jakože smo učinili. Nit bismo bili tako mnogolično obmamleni, nit osmjevani od vsjeh narodov, budto (kao) glupci; i mnogih tug bismo bili prosti, koje ninje moraem terpjet".

Što Križanić u razdielu petom o jeziku i slovinskih nariečjih govori; u tom nemožemo se slagati š njim, jer one mahne, koje on pripisuje našemu jeziku, imali su osim grčkoga i latinskoga, skoro svi ostali jezici u ono doba. Križanić veli takodjer: „da je naš jezik od svih jezikah najnesposobniji za piesme u redcih, za muziku, i za svako skladno ili poetičko govorenje i pienje". Da je on bolje poznavao narodne piesme Slovinacah i umjetnu poeziju starih svojih hrvatskih pjesnikah, kao Lucića, Čubranovića, Vetranića itd pa istoga svoga suvremenika Gundulića i Barakovića, doista nebi bio take krivice činio svomu jeziku. Više razloga ima u onom, što govori o pravopisu ili pismu; kad govori da je „grubo i bezpravilno", i da nikada neće „k pravilnosti privedeno biti tako, da bismo njim skoro liepo i strojno mogli čto napisati".

Spominjući u razdielu 6. odieću i stroj haljinah u Slovinacah, smije se Križanić našim črevljem i opanjkom, našim hlačam i haljinam, te čini njeke dobre primjetbe: „Mi prodajem mnogije koži inim narodom, a sami bosi hodim". — „Hlači, ves narod nosit tjesni i dolgovatie, kotorie dlja tjesnosti skoro se razdirajut na koljeneh" — „Rusaki nosjet sukni tjesnije i dolgije, daže do tol, i v nih hodjet, budto (kao) v njekoih vrećah obšiti. Sukni takovije njemajut ni edinije dobrije kakovosti". Smije se nadalje Rusom, što „pjenjezi mečut v usta, i to est gnusno, abo pjenezi čez mnogije nečistije ruki prehodjet". Kori jih: što nose biser kao žene, i što isti seljaci imaju zlatom i biserom obšivene rubače; veli nadalje: da je tjesna odieća kod inih narodah, koji prostraniju nose, veoma smiešna, jer se takovi ljudi u tjesnih hlačah i suknjah čine kao da su goli, što se osobito Ugrinu zgadja, kada dodje u družtvo Niemacah, i zato „vidjet hoćeš", veli, „u Rusov, Hervatov i Vugrov suknju novu, a rukavi razdertie, rukavi bo dlja tjesnosti lehko na lakteh pukajut".

*

U razdielu sedmom naveden je razgovor Borisa i Hervoje, to jest Rusa i Slovinca u obće; o običaju i o neznanju našega naroda i što inostranci o nas sude. Odmah u početku govori Boris (Rus): „Jaz mnogokrat, Hervoju brate, dumaju (mislim) ob okajanom stanu (očajanom stanju) vsego naroda našego slovenskogo, v kojem šestero ljudstvo sje ščitajet: Rusi, Ljehi, Čehi, Bolgari, Serbi i Hervati, i razcienjaju, kako smo mi postali na ukorenje (ukor) vsjem narodom, iz kojih ini nas ljuto obïzajut, (vriedjaju) ini oholo zgordždajut (oholo preziraju), ini nas izjedajut i požirajut naše blago pred očima našima; a čto est od vsego tužnie, ružjet, ukarjajut i nenavidjet nas, i zovut nas barbarmi, i pače v skotovskom, neže v človječeskom čislu nas postavljajut“.

Hervoj. „Vozgorženju, zaverženju i ukorenju, koje mi terpim od narodov, pervaja pričina est: naše neznanje i naše nehajanje ob umjeteleh (naucih). A vtoraja (druga) pričina est naše čužebjesie, (tudjoljubje) iliti glupost, koeju terpim, da inorodniki nami kraljujut i mamet nas vsjakimi prevodmi, i činjet iz nas vse, čto hotjet. Dlja (radi) togo bo, a ne dlja česo inogo, nas zovut barbarmi“.

Prelazi zatim na ine mahne slovinske, medju kojimi navadja: neznanje, lienost i ludost, radi česa Evropejci izmedju svih hristjanskih narodah samo nas Slovence i Ugre[1] barbari nazivlju. Iz ovoga uzroka može nas prevariti svaki inostranac, otimlje nam naše blago i slobodu, a ostavlja nas gole, gladne i zasužnjene. Inostranci nevode nas jedino za nos, nego nas jezde (jašu) miesto skota, i tako nas obmamljuju, da ih zovemo, neka kraljuju nad nami, kako to Poljaci čine.

Nadalje veli: da su razumi naši srednji, jezik da nam je biedan, nepoznamo historiju i našu prošlost, neimamo samosviesti, neznamo vodit pohvalne razgovore o politici, neumiemo se odjevat fino i ukusno, malo nam valjaju zakoni i mnogi običaji, koji su barbarski, medju kojimi spominje običaj ruski, da seljak namoči obadva prsta u čašu vina, kad svomu gostu pilo nudi. Kod nas vlada velik smrad i nečistoća tjela, neznamo ukusno graditi kuće, imamo uzke i nizke prozore, kroz koje nemože unići ni dosta zraka u kuću; neimamo dimnjakah, a pune kuće dima. Orudje poljodjelsko

[1] Sada su nas u tom i Ugri daleko pretekli.

isto je tako loše, kao i sva naša kućna sprava, a ipak ljubimo tudjinstvo i tudje gospodstvo, pa nećemo od tudjinacah poprimiti ono, što je dobro, liepo i koristno.

„Naši Ljehi i Hervati, oproč (osim) latinskago jazika, kojega sje doma naučajut, ešće sje skitajut po vsej Evropje i učetsje bez vsjakije koristi njemeckogo, vlaškogo, franečskogo i vugerskogo jazikov, i ako kij ne znaet kojego iz tjeh jazikov, nescienjaetsje bit goden svoego stana. Tako sami ničižjet (ponizuju) sebje, svoj jazik i svoj narod, i vistavljajutsje na posmieh vsjem narodom. Togo smotrječ ini narodi, izdumujut (izmišljuju) ob nas vsjakije britki priči“.

Ovdje navadja pisac kojekakve psovke kojimi nas časte ini narodi, medju ostalim priobćuje više poslovicah magjarskih o raznih narodih, kao i onu poznatu „Tot nem ember“ i „taliga nem szekér, pogacsa nem kenyér, Tot nem ember,“ iz česa se vidi: da je naš pisac kao pravi Hrvat onoga vremena, dakako i magjarski umio.

U razdielu osmom počimlje govoriti o Ruskoj zemlji, o uzrocih njezina uboštva i bogatstva, o njezinoj nevolji i sreći, i žali nada svim „praznost zemlje,“ koju pripisuje okrutnomu i žestokomu načinu vladanja i zakonadavstva, prem da inače hvali samovladstvo, kao prut Mojsijev, kojim može car i gospodar svaka potrebita čudesa tvoriti. U razdielu 9 prevadja viesti Olearia o ruskih običajih. U 10. razdielu navadja Herberšteina, Pernšteina, Possevina, Pavla Jovija i mnoge druge inostrane pisce, koji pisaše o Rusiji; a u desetom razdielu izreče veliku istinu o našem narodu, kad veli:

„Mi njemaem prirodnie riezvosti (hrabrosti) i njekije plemenije hvalnije gizdi, libo oholosti i serčenosti. A to est, da bismo sami sebe i svoj narod v preciembe deržali. Ljudi, koji takovu rieznost imajut, ne terpjet, da bi im inorodnik zapovjedal, razvje po silje. A naš narod sám voljno zaprašaet (moli) inorodnikov k sebe na kralevanje.“

Još obširnije o toj nesretnoj ljubavi tudjinstva, koje on Čužebjesiem ili grčki Ksenomanijom nazivlje, govori u razdielu 12., te spominje medju ostalim:

„Nijeden narod pod soncem izkoni (od početka) vjekov njest bil tako izobižen i osramoćen od inorodnikov, jakože mi Slo-

venci. Ni jeden adda narod sje njemaet pače breč (branit) od inorodničeskogo obšćenja, neže mi isti Slovenci. A ednakože (ipak) čto sje djeet, kako sje mi brežem? Nigdje pod nebom nemajut inorodniki tjeh častej, i koristej, kotorije imajut na Rusi i u Ljehov itd. Odkolje izhodit glad, žaža, utiska, gusti mjeteži i razorenja i vsakije nuždi i nevoli sego naroda Ruskago."

„Nas jedinib, izmežu vsjeh narodov, jest dopal njeki diven i nesrećen virok (sramota), da mi jedini vsego svieta obšalnost (obšanost, mrzost, preziranje) na sebje nosim, tjem, čto čuževladstva na sje samovoljno zaprašaem. A čto divnjeje; ni jeden narod na svietu njest takovie obšalnosti sterpjel od inorodnikov, kakova smo mi sterpjeli, v tom, čto smo se dali predoljet (predobiti) jedinimi besjedami, bez vsjakago oružja, i dopustili smo si narježat (uredjivat) kralestva, i postavljat kralev od Njemcev i od Grekov itd., koji nikakovje oblasti nad nami ne imahu. — Tako adda inorodniki obsjedajut herbti našie i jezdiet nas, i bijat jako skotinu, i svinjami, da, psi nas nazivajut."

Pripovjeda zatim (13) kako su se Njemci i Židovi uvukli u Poljsku i Ugarsku, kako su ovdje kroz Indigenat znali obići zakone protiva tudjincem učinjene itd., te nastavlja u r. 15 ob čuževladstvu, ovako:

„Vsje narodi proklinjajut čuževladstvo, počitajut ono v najvješćih (najvekših) tugah i nevoljah, i za najvješćuju sramotu je izpovjedajut. „Mi jedini Slovenci togo nerazumjem."

„Ludstvo ono, koje samovolj sje podaet pod oblast inorodnogo gospodina, terpit po dostojno skotski porok. Skot bo nemožet imat pastirja iz svojego plemena. Vol nemožet past volov, ni konj konjev, ni oven ovnov, no čužego roda pastir jest potreban, da paset tu živinu, — to jest človjek."

„Perzom pastir Perzin, Turkom pastir Turčin, Frankom pastir Frančin, Njemcem pastir Njemčin, vsjakomu silnomu samovlastnomu narodu pastir svojego roda človjek: tokmo jedinim Ljahom pastir ne Ljah, no inorodec človjek. — Menjša est sramota, ašče kto budet oružiem predobljen, neže da se dast obludnimi riečmi prebajat, na radovoljno podnatije ostadnogo (stidnoga) jarma čuževladstva; — zarad togo menjšu odsudu nosjet Zadunajci naši: Hervati, Serbi i Bolgari, koji oružjem obobsileni terpjet jarem Turski i Njemecki. — Nos non habemus

nobilem generositatem, quae facit, ut quis malit mori, quam subesse alienigenae domino. — Otčina naša obratila sje jest k inorodnikom i kuća naša k čužincem. Jeremija.«

Pišući veoma oštro proti njemačkim naseljenikom u Poljskoj i Ruskoj, govori:

„Prihodjet k nam, i to ženami, a putja nazad nenahodjet. Tako prihodeč i naseljajuć sje k nam Njemci, sut nas vižili (izgnali) iz cjelih deržav; iz Muravi (Morave), iz Pomorja, iz Šlezka· iz Prusov. V Čeheh malo čto uže slovenskogo roda ostajet v gradeh. A u Ljehov vsje gradi jesut polni Njemcev, Ciganov, Skotov, Židov, Ormljanov, i Vlahov, tako, da vo mnogeh gradeh jest vješće inorodnikov, neže našincev, i naši ljudi ne obrjetajut si mjesta v gradeh. Gradi sut polni inorodnikov, a mi im jesmo hlapi (robovi). Zemlju bo dlja nih mi težim, i vojni, dlja nihova užitka mi vojujem. Da bjehu oni sjedjeli bezdjelni v gradeh, v kamennih hrameh, i pirovali bi, i nas svinjami, da psi nazivali."

„Ašće inorodniki odoljejut kij grad, libo kuju hoćti malu vlast našego naroda, toj čas sje napišut prosto kraljmi slovenskimi, budto da bjehu bili krali vsego slovenskogo naroda. Tako krali vugarski drevje (negda) a dnes njemecki cesari, dlja radi malie deržavi slovenskogo naroda, koju deržjet, pišut sje kralmi Dalmatskimi, Hervatskimi i Slovenskimi, i tri raznije znakovini na to od sebe udumanije viražajut: jako da bjehu vladali tremi kralestvi našego naroda. Benetčani tože, dlja radi četirih pjetih li primorskih gradov našego jazika, propovjedajut sje gospodarmi slovenskije zemli.«

Razmišljajuć »o narodnom ščastju,« govori na veliko čudo, veoma pohvalno o kazni prognanja ili izgnanja u Sibiriju, gdi se prognanci na državne troškove uzdržuju; samo kori, da se takovi ljudi, poput Belizara, proganjaju, koji bi državi na korist biti mogli. Malo zatim spominja veliku oskudicu novacah u Rusiji i Poljskoj, te kaže: da u Engleskoj, Njemačkoj i Francezkoj, mnogo ima gradovah, koji su bogatiji nego ciela Ruska ili Litva, izuzamši blagajnu carsku.

Sav razdiel 21. govori proti Njemcem, o kojih veli, da neima naroda, koj bi toliko biede i sramote činio Slovincem, koliko Niemac. Osobito spominje tri glavne kuge, kojimi nas truju, a ponajviše ljuti se na njih radi eresa (Haeresis), pod kojim razumieva protestantstvo.

U razdielu 24. počimlje, jur pomiešano sa slovinskim tekstom, pisati na jeziku latinskom. »De variis statibus hominum.« Ali u sljedećih nastavlja opet u svom narodnom jeziku, i piše medju ostalim vrlo poučno (29.) o razsipnosti našega naroda i o štetnom gostoljubju, kao i o pijanstvu, radi kojega kori navlastito Ruse, kao prve pijanice na svietu. Odmah zatim u razdielu 30. čini predloge o popravljenju tiranstva i zloga vladanja, a u razdielih 31. i 38. predlaže vrlo zanimive proglase carske na žitelje svoje države, u kojih jim podaje prava, slobode i njeki ustav, koj u mnogom priliči staromu ustavu ugarsko-hrvatskomu, s osobitimi dodatci, izumljenimi od Križanića, sasvim u narodnom, kadkad pretjeranom duhu. Zanimivo je i to, kako je Križanić u Rusiji želio stališ plemićki urediti po prilici onako, kako kod nas u Hrvatskoj u ono doba uredjen bijaše, podavajući jim njeka čisto hrvatska prezimena (praedikata) kao Peranski, Maglajski, Bužinski itd. od hrvatskih gradovah Perne, Maglaja, Bužina itd.

Kakovim je narodnim duhom disao naš pisac, sviedoči i to, što je u rečenom predlogu carskoga proglasa naredio, da se carske kćeri i sestre itd. nesmiedu za nikoga udavati, nego samo za kraljeve, knezove i vladatelje slovenskoga roda i plemena. — Da nijedan inorodnik nemože u Ruskoj postati kraljem, knezom, banom, vlastelem okolničim, vojvodom, boljarinom, dvornom, ni grada zapovjednikom, i da nebude mogao držati pomiestja ni dvora, ni kuće, ni grada, nikakova negibuća imanja; ali da se pod ovimi inorodnici neimaju razumjevati Lehi, Česi, Srbi, Bugari i Hrvati. A u latinskom tekstu (razd. 47.) veli: „Sclauinicae autem gentis homines, quicunque illi sint, aut quacunque Sclauinica regione nati, non censentur a nobis inter alienigenas, neque eos per has leges ab Russiaci populi priuilegiis excludimus. Ita tantum, ut constare debeat, aliquem esse natum Serbum, Bulgarum, Croatum, Lechum aut Cehum, ex parentibus, auis, proauisque sclauinicis ab immemorabili tempore et non a proselitis aut aduenis". — Da se vladatelj ruski neima u napred nazivati tudjim imenom car, nego slovinskim (?) kralj. — Da narod ima strogo čuvati svoje običaje i svoj jezik. Nadalje obvežuje se vladar u tom namišljenom ustavu i naredjuje: 1. Ut liberetur Regnum nostrum ab infamia Tiraniae, et a periculis, quae ex tali tentatione (Germanorum moribus) et calumnia accidere possent. 2. Ut unusquisque homo sciat Statum et Officium, Meritum et De-

bitum suum, utque ita omnes fiant contenti suo statu et suis privilegiis. 3. Ut in rebus spiritualibus nullae sint controuersiae, et ut cessent illae quae pridem inualuerunt. 4. Ut possimus facere salutaria federa; et per gratiam Dei ut tandem aliquando gens Sclauinica liberetur a iugo Scitico". Nadalje: „Cum Lechis potest nobis esse fedus uere fraternum, propter linguae et morum similitudinem, et quia Lechi non sunt superbi a natura ut Germani, nec mordaces seu maledici, et quia non sunt ambitiosi, sed aliunde petunt sibi Reges. Cum Germanis autem et cum Tauricanis nullum potest nobis esse fedus sincerum, et si fiat, non erit stabile, nec nobis utile. Ab istis populis semper timendum est fedifragium et circumuentio; a Lechis ista nunquam sunt audita, ideoque non facile timenda.

O pučanstvu državnom veli Križanić veoma mudro, (raždiel 49.) da je prava pričina sile: množstvo ljudstva, jer nije ona država silna, koja ima prostrane zemlje, nego ona, koja ima više žiteljah, a za povećati žiteljstvo, treba promisli, trgovine, obrtnosti, slobode itd.

Govoreći o izvažanju žitka, robe itd. sieti se on i svoje domovine Hrvatske, te veli: „U Hervatov sje ražaet premnogo vino, ali dlja previsokih gor, i dlja nebitja plovnih riek, nikamo se neizvažaet. Hervati adda ob vinu priču imajut, i veljet: Nikoli (nikada) sje tol mnogo vina neurodit, da bismo go ne izpili, i nikoli sje ga tol malo neurodit, dabi nam go ne bilo dosta".

Pisac je veliki neprijatelj tudjih naseljenikah, i dokazuje, kolike su nesreće tudji gosti donieli našemu narodu i svakoj slovinskoj državi, jer kako on kaže: „Nejednakimi volmi zlo sje orjet njiva", navodeći Aristotela: „Kralji deržjet stražu iz narožanov, Tirani iz inorodnikov". Osobito nam preporuča, da se čuvamo njemačkih prihodnikah, jer „Njemci, gdje koli pridut v gosti, iz gostev i poddanikov sotvarjajut sje gospodarmi. Davno sut to odvjedali (izkusili) Vugri od Sasov, i Prusi i Iflándci od Križakov, i vsjaki den bolje odvjedajut Ljehi. Luče (bolje) est da zemlja stojit pusta, neže da budet obseljena čužim narodom, osobito takovim, od kojego se možem bojati osvoenija i neposluha". — Preporuča napokon, navlastito svomu slovinskomu narodu, da neprima tudje goste i naseljenike, zato: „abo, (jer) mnogi narodi nas nad-

hodjet obličjem, jazikom, umom, blagom, i raznimi ukrasami. I ašče sje k nam primješajut, činjetsje naši gospodari, a mi moraem bit nim podverženi i terpjet od nih šteti i ostudi".

U razdielu 51., pod nadpisom: „Ob širenju gospodstva" pripovieda, kako su zadunajski Slovinci izselili se iz sjevernih slovinskih pokrajinah, i kako su Slovinci na zapadu, potegnuli se prema iztoku, jer su jih Niemci ne silom, nego obludami prognali. „A narod kij je za Dunaj zašel uže je svoj jazik zgubil, i vladateljev slovenskogo roda nigdje vješće (veće) njest, nego ovdje na Rusi. — Za to adda na tebe jedinogo, o prečestni carju! est spalo smotrenje vsego naroda slovenskogo. Ti jako otec izvoli nosit skorb i činit premisel na razsipannih djetej, da ih sobereš. Nosi skorb na manenih i čužimi lestmi (varkami) obtuženih, da im razum priverneš, jako e evangelski on otec učinil zgublenomu sinn. — Ti reku edin, o carju, sada nam esi od boga dan, da i zadunajcem (Bolgarom, Serbom i Hervatom) i Ljehom i Čehom posobiš; da učnut poznavat utiski i odsudi svoje, i ob osvjetljeniju naroda promišljat, i njemecki jarem iz vratov zmjetat. — Ti carju, — ašče im nemožeš v sadašne tjesno vremje k soveršenoj popravje posobit, nit kralestva onogo k pervomu bitju privest i ustrojit; možeš končjee (barem) jazik slovenski v knigah izpravit i osvjetljat, i prigodnimi razumnimi knigami, onim ljudem umnie oči odkrit, da učtnut, jako smo rekli, čest poznavat, i ob svojem vozstaneniju dumat. — Sije vremje zdajet sje bit prilično, da sje širim k černomu morju i k jego bregom i pristanom mnogo koristnjeim, potrebnjeim od varjeških".

Križanić neprestaje, gdjegod može, búditi mrzost svoga naroda proti Niemcem, te nabraja u razdielu 53 pod nadpisom: „Ob njemeckih prelesteh (prevarah) iliti ob političnih Ereseh" sve moguće krivice, što su nam nanieli Niemci, i one mnoge lukavosti, kojimi potiču ostale takodjer narode na mržnju proti Slovincem, te podieljuje svomu narodu njeke savjete, kako da se čuva od Niemacah, a medju ostalim veli: „Certare igitur debemus cum Germanis vigilantia, frugalitate, simplicitate, modestia et virili temperantia in victu et amictu et in omnibus vitae instrumentis. A krivi Niemce, jer: „Germani totam gentem nostram Sclauinicam, et praecipue hoc gloriosum Regnum (Russorum) oderunt implacabili, aeterno, daemoniaco odio. — Ego cum ipsis millies milliesque fui, et fere semper audire debui, quomodo

illi gentem nostram uocitant canes, porcos, asinos et omnibus aliis uituperiis calumniisque proscindunt".

Dalje veli (razd 54.): „Natio nostra Sclauinica iacet inter duos potentissimos populos, inter Scitas et Germanos, qui utrique perpetuo inhiant in nostram perditionem. Scitae praepollent nobis velocitate et Exercitatione bellica, Germani Sapientia et Artibus. Quid ergo habemus aut habere possumus nos singulare prae ceteris gentibus? Magnum habemus thesaurum, si eum agnosceremus, eoque uteremur. Cautela et Vigilantia, hic est noster thesaurus, quo possumus praepollere omnibus Europae gentibus. Alterum est Monarchia perfecta. Ista duo cum Dei gratia nobis sufficiunt ad eludenda omnia aduersariorum conamina. His certare debemus contra Germanos et contra quasuis alias gentes. Hic est uerus lapis philosophorum, efficax contra omnes politiae morbos".

Koliko je mrzio Križanić tudjince, neka nam bude to sviedokom, što pripoznaje: kako se je u mladosti služio mnogo njemačkimi knjigami, koje su ga, veli, tako obmamile, da je bludio i daleko inako sudio o ruskom carstvu i o slovinstvu, nego li je istini dostojno; i da zato sada mrzi pasje knjige njemačke. Isto tako mrzio je i Grke, koji su radi vjere zavadili dva slovinska naroda, Ruse i Poljake, a Grkom daje krivnju, da su u obće sa svojimi bludnjami zavadili iztočnu i zapadnu crkųu, te poviknù napokon: „O Slovenci! obazrim sje užde odnoždi i poznajmo kakov tovar nam Greki prodajut. Sutskije bajki nam udajut v mjesto istini bogoslovija. Istas et alias calumnias commenti sunt Graeci contra Romanos. Nobis autem Sclauinis faciunt sequentes iniurias (inter caetera). Iubent nos tenere ipsorum Schisma et odium fraternum erga ecclesiam Romanam. — Malis artibus tentant Metropoliam Serbiacam ad se attrahere — Sacros ordines uendunt pro pecunia hominibus indignis. Coniuges dirimunt et coniungunt pro pecunia. — Ipsi sunt in Causa, quod nunc et alias immensus sanguis fusus est inter nos (Russos) et fratres nostros Lechos. Ipsi enim serunt inter nos has pestiferas discordias. — Ipsi sunt causa, quod hactenus in Lechis non regnet aliquis de genere nostrorum serenissimorum imperatorum. — Ipsi nomen totius nostrae gentis Slauinicae conuerterunt in opprobrium sempiternum et in totius mundi ignominiam. Eo quod effecerunt ut in tota Europa hoc nomen nostrum significat mancipium".

Ali Križanić neprašta ni svomu narodu, koreći opetovano njegove mahne, kad veli: (razd. 59.):

„Nostri autem proprii et nationales errores sunt hi: In Simposiis, et in inebriatione hospitum, putamus nos acquirere honorem, sed eum potius amittimus, et acquirimus dedecus et derisum. — In ornatu effeminato, florido, colorato, putamus nos acquirere reputationem, et potius acquirimus opinionem leuitatis. — Ab alienigenis permittimus nos mille modis decipi. Nulla natio in mundo est passa ab alienigenis tanta damna et dedecora quanta hoc gloriosum Russiacum regnum et Lechi et tota natio Sclauinica!

„Nos patimur Xenarchiam, ut alienigenae in nobis regnent. Nos laboramus Xenomania et Xenopastia, quia confidimus, speramus, credimus, gaudemus in alienigenis, et ab illis defensionem expectamus. Et interea illos ipsos a quibus sperabamus bona, experimur nostros hostes“.

Križanić vojevà i proti svakomu najmanjemu uplivu tudjinstva i proti svakoj uvriedi narodne samosviesti, s toga se je ljutio i na ona slovinska plemena, koja su primila od inorodnikah svoje vladare ili kraljevska, kneževska itd. odlikovanja. Za Vladimira ruskoga reče: „Quando Monomachus ad nostrum Vladimirum misit insignia regalia et fecit eum regem: Wladimirus optime fecisset, si illa insignia ad Monomachum remisisset et respondisset: Tu me creas Regem Russorum, et ego te creo regem Graecorum“.

Prispodobivši tadašnju Rusiju s Poljskom, učini ovu veoma dobru primjetbu: „Na Rusi edin est gospodin kij imajet oblast života i smrti; a u Ljehov kuliko vlastelev, tuliko kralev; kuliko plemljanov, tuliko tiranov, i sudcev i mučitelev. Vsjaki možet svoego kmeta umorit, i ob tom nitko ne sprašaet i ne kaznit. Ljehi propovjedujut, tamo bit voljnost (sloboda) gdje est vsjem vse voljno“.

Koliko je napokon Križanić svakom prilikom za vrieme svoga pisanja mislio na svoju domovinu hrvatsku, dokazuje nam što nijednom prilikom nije zaboravio mimogred spomenuti i Hrvatsku. Tako je i u posliednjem razdielu 60. sjetio se jur na koncu svoga djela na nju, kad govori o zloj porabi suvišnih naslovah od strane vladarah, te reče: „Dalmatia, Croatia et Slavonia sunt tria nomina et scribuntur quasi essent tria Regna, verum haec tria nomina unam rem significant, et nemo potest ostendere con-

finia, quando istae regiones aliquando aut nunc distinguerentur". Isto tako podučava Ruse često, kako Hrvati koju stvar zovu, kakove naslove komu podavaju, kakova dostojanstva kod kuće imadu, itd. Tako veli o naslovu kraljevom: „Croati dicunt: Switlij kralyu. Kralyewa Switlost". — O naslovu (privjetu) plemićah veli: „Croati dicunt Poglawit czlowik", et Fyember ex Ungarico Fe ember. Recte dicitur, Boljarin. — Idem dicunt: Wasze gospódstwo ex Italico Vostra Signoria, Vestra Dominatio. Sed vocabulum istud est prorsus ineptum dicere ad nobiles, cum competat potius Regibus: Twoe Gospodstwo. Eodem modo Croati ad unumquemque sutorem (?) dicunt knez Iwan, knez Pawel, knez Milosz, ex imitatione Ungarorum, qui ad omnes dicunt Uram, Domine" etc.

Iz ovih dosta obširnih izvadakah, moći će se upoznati svaki čitatelj s duhom čitavoga djela, koje tužni hrvatski prognanik u ledenoj Sibiriji, takom vatrenom ljubavju i toplim narodnim čuvstvom napisà, kao da je živio pod južnim nebom svoje domovine, ili kao slobodan čovjek sred najslobodnijih ljudih. Ali zaludan mu bijaše trud. Njegovo djelo, njegove misli, njegovi savjeti i nauci crpljeni iz narodnoga života i vlastitoga dubokoga razmatranja, nenadjoše odziva ni kod ruske vlade, ni kod ruskoga naroda. Dvie sto godinah počivao je Križanićev rukopis nečitan i neupotrebljivan, možebit već i radi toga, što bješe pisan latinicom Nu za nas, njegove zemljake, kao i za sve slovinske rodoljube u obće, jedina je to utjeha, što duh napredka, kojega on u Rusiji zasadi, skoro zatim u vrieme Petra velikoga svoja krila silno razširi; kao što se namišljena i prvikrat po njem živom riečju izjavljena idea, sve to više kriepi, i čarobnim dahom sav slovinski sviet nadahnjivati počimlje.

Tim se opraštamo od prvoga i najobširnijega djela Križanićeva, te prelazimo na drugo, koje takodjer višerečeni ruski pisac Bezsonov g. 1860 u Moskvi tiskom izdade, ali žalibože samo u izvadcih.

Ovo drugo Križanićevo djelo nosi naslov: „De Prouidentia Dei, siue de Causis Victoriarum et Cladium. Hoc est, de prospero et infelici statu Reipublicae: Ob božjem smotrjeniju ili ob pričinah ratnago odoljenija, i ob suprotivnih pričinah zgublenija ili neščastija. Se est: Ob dobrom i ob zlom stojaniju narodnago

djela". Na drugoj strani naslovnoga lista stoji još drugi naslov ovako: Besjeda Valeria i Augustina o Premotrenij. De Prouidentia Dei Circa Regna mundi, et de causis victoriarum et cladium. Colloquium. Valerius et Augustinus."[1]

Čitavo djelo pisano je na velikom listu, u dva toma, te je svaki tom istoga sadržaja, samo da je u prvom mnogo izpravljano i brisano, a u drugom čitavo djelo na čisto prepisano. Čuva se u knjižnici moskovske sinodalne tipografije, kamo je prešlo iz knjižnice zaikonospaske upravitelja Silvesira Medvjedeva, kako sviedoči njegov podpis na glavnom listu svakoga toma.

Po svom običaju stavio je Križanić na čelo i ovoga svoga rukopisa dan i godinu, naime „1666 maii die 25" kad je počeo pisati djelo, pa nad njim krst, što znamenuje: „U ime Isusovo" kod svih hrvatskih pisacah.

Kao što u njekih razdielih prvoga djela, tako je i u tom djelu služio se pisac formom Razgovora, i to medju Valeriom i Augustinom, samo je na kraju djela odstupio od ove forme. Glavni sadržaj djela je bogoslovno-političnoga predmeta, nu ima niešto viestih i o životu svoga pisca, kao i o naravi, običajih i zgodah Rusah i Slovinacah u obće.

Posvetiti je htio ovo svoje djelo velikomu knezu ruskomu, t. j. careviću, najstarijemu sinu Aleksija Mihajlevića, Teodoru Aleksijeviću, nasljedniku svoga otca. Nu da li je taj carević isto djelo ikada u ruke dobio, upravo je tako neizviestno, kao i to, da li je njegov otac Aleksij prvašnje djelo, njemu posvećeno i namienjeno, ikada čitao. Sama posveta pisana je po Križaniću u Tobolsku dne 10. listopada 1667. kad je već sedam godinah u sibirskom zatočenju živio. (Iam toto septennio in Exilio; iam in 7-nali exilio).

Čitavo dielo razdieli pisac u svom čistom prepisu na pet čestih ili diela, a svaki dio na više glavah. Prije prve česti ima još predgovor, s posvetom na carevića. Predlog i uvod, kao i mudroslovno i bogoslovno razdieljenije uzrokah (pričin) različitih

---

[1] Premda je Križanić i ovo djelo pisao stranom na latinskom jeziku, stranom slovenski latinicom, nemožemo mi njegovim izvornim pravopisom njegove rieči priobćiti: pošto je g. izdatelj slovenski tekst i opet priobćio samo kirilicom.

griehah i bičah božjih. Potanki naslov izvornih njegovih nadpisah od pojedinih čestih i glavah mi ovdje nemožemo navesti, pošto ruski izdatelj izvadakah njegova djela površni sadržaj čistoga i izpravnoga prepisa samo na ruskom prevodu priobći. Nu u obće dalo bi se kazati, da je ovo djelo „o Providnosti božjoj“ samo nastavljenje njegova prvoga djela, jer manje više govori o istih predmetih, samo što je vanjski oblik ovoga djela više bogoslovan, dočim je onaj od prvoga više političan, premda je glavni smier obijuh sasvim političan.

Križanićev predgovor počimlje ponajprije sa svojstvi ili kakvoćami slušateljah: De Qualitatibus auditorum. Zatim s posvetom na carevića: „Piissime ac serenissime magne Princeps, Domine clementissime“. Pošto u tom predgovoru medju ostalim spominje kao predmet svoga razmatranja nepoznane griehe, kao krivobožtvo, Eres, razkolničtvo i praznovierje, zatim: licumierstvo, Simoniju, zviezdoslovje, lažno proročtvo i namišljena vidjenja, nastavlja govoriti careviću ovako: „Quae cum ita sint, ego indignissimus existimavi me recte esse facturum, si hanc rem, pro mea debilitate explicarem, et ad Tuam, Serenissime Princeps, Clementiam humiliter dirigerem. Noui quidem multos tibi, Domine, adesse sapientes uiros, qui possent melius haec explicare, quam ego. Verumtamen et ego miserrimus silere non debui, sed hoc opusculum ad Te, Domine, tremens mitto, Tuamque misericordiam amare flens imploro, qui iam in septennali exilio lacrimis fere consumptus sum“.

„Nulla quidem hic apparebit sapientia, quae a me processisset: inuenientur tamen considerationes ex diuinis litteris depromptae, omnibus regibus atque principibus summopere utiles et necessariae, adsunt enim hic ex toto sacrarum scripturarum codice excerpta Exempla, pleraque omnia, (quotquot ego animaduertere potui) quomodo Deus Hominibus interdum beneficia fecit et interdum flagella immisit Et ad istorum singula adnotantur causae, cur unumquodque factum sit. Adnotantur et prophetarum admonitiones, quae ad omnes reges Judaeorum factae sunt. — Distincta sunt peccata incognita a Notoriis et communibus, et ostensum, quod propter incognita peccata plerumque ueniant flagella Dei“.

„Accipe igitur, Serenissime Princeps, gratiose hoc uile munusculum in monimentum meae seruitutis. Et si hunc conatum meum

probaueris, aperi sinum Clementiae tuae, age apud Serenissimum Imperatorem, ut ego miser in Urbem (Mosquam?) reuocer. Tunc si iussus fuero, potero per Dei gratiam et alia quaedam digniora Arcana Monita ostendere, quae ad felicem huius Regni statum pertinent et summe necessaria sunt, ut intelligantur; sed libris aut literis missiuis comitti nec possunt, nec debent. (U prvom rukopisu: Neque aliter, quam per personalem praesentiam explicari possunt").

„His idcirco inutilibus laboribus Serenissimo Imperat ri et Tibi, Piissime Magne Princeps, cum tota Serenissima Domo uestra, flens atque plorans ad pedes procido, fronte humum quatio, omnemque prosperitatem a Deo omnium bonorum largitore confirmari uoueo, opto ac oro. In Sibiria Tobolcii Anno 1667. Octobris die 10."

Iz ovih vlastitih riečih Križanićevih, vidi se zašto je ovo svoje drugo djelo posvetio careviću, pošto bijaše prvo posvetio samomu caru, bez ikakova uspieha. On se htiede žalostna zatočenja riešiti, u kom je čamio i tugovao jur sedam godinah, nadajući se, da će molbe mladoga carevića, kojemu bješe tada 13 godinah, ganut mu cara otca, da ga pozove natrag u Moskvu, gdje mu obreče njeke tajne prijaviti, koje putem pisma javiti nemogaše. Kakove bijahu to tajne? Tko će to znati, ako nije razumjevao pod tajnom ono, što je napisao u svojih razmatranjih o Slovenih i o zadaći i o mahnah ruskoga carstva.

Čini se medjutim, da sám Križanić kasnije izgubi nadu u pomoć mladoga carevića, jer na kraju svoga djela napisà novu posvetu „Boljaru knezu Ivanu Borisoviću Repninu"[1], podpisav se „Jurko Serbljanin Javkanica" (t. j. plačevnik, tužnik) s jedinom željom, da njegovo djelo barem njetko čita i njim se koristi.

U samom djelu, govoreći pisac o magiji, vieśticah, sujevjerju i o zloporabah crkve, veli o Grcih: In Graecorum Ecclesia quid actum sit in hac parte temporibus Imperatorum Christianorum, etiam dicere non possum. Ex quo autem Turcica gens ibi regnat, Ecclesia Graecorum non aliter gubernatur, quam gubernabatur Judaeorum Synagoga temporibus Machabaeorum. Quisquis plus pecuniae adfert, ille fit patriarcha; et qui statim post unum

---

[1] Ovoga Repnina otac Boris Aleksandrović Repnin, bijaše god. 1653 ruski poslanik u Poljskoj.

aut dimidium annum rursus pecuniam adfert, is priorem emptorem extrudit, et ipsemet fit patriarcha, mox et ipse ab alio extrudendus. Itaque interdum tres aut quatuor unius sedis patriarchae uiuentes numerantur. — Haec autem sola causa, siue haec manifesta sacerdotum impietas sufficeret ad hoc, ut merito credendum sit, omnem uirtutem in Graecorum natione esse extinctam. Hoc enim non semel aut bis factum est, sed assidue et perpetuo fit iam per 260 annos.

Pod naslovom: „De nouis Alcibiadis et Scipionibus" i njihovoj taštini, govori Križanić ovako: „Haec eadem uanitas tenet hodie captos multos per Europam non solum principes, sed etiam ordinariae nobilitatis filios; maximeque inter Germanos et Lechos. Hauriunt autem hunc errorem ex una praesumptione sapientiae. Plerique enim praedictarum nationum nobiles adolescentes, percurrunt Regiones et discunt linguas peregrinas (et legunt Poetas, Historicos, Oratores et rerum Politicarum Scriptores) et hoc ad eum finem, ut omnes efficiant sese idoneos ad summa Consilia et negotia suorum regum pertractanda. Hinc postea assumunt nimis magnos spiritus et uanas cogitationes. Unusquisque putat neminem ex suis aequalibus esse se meliorem, seque primo loco in senatu et in regno ipso esse dignum. Singuli cogitant se ad imperandum esse natos et nullus ad obtemperandum".

Što je Habdelić u isto doba o svojih mladih zemljacih kazao, to kaže i Križanić o Poljacih: „Isti adolescentes peregrinatores Lechiaci, qui profitentur se in exteris regionibus sapientiam conquirere, plerumque stultitiam domum reportant. Quidquid enim in tenera illa et lubrica aetate in alienis moribus aut legibus eis placuerit, id putant in suam patriam esse inuehendum: atque ita patrios mores immerito et sine ratione spernunt; alienos autem dissolutos ac noxios luxus introducunt, praecipue circa ornatum corporis et cupedias ciborum, et apparatum Conuiuiorum et Nuptiarum et Exequiarum, et aliarum huiusmodi noxiarum uanitatum".

Znamenito je, što Križanić na više miestah govori o njekakovu otrovu, kojega u Rusiji tvoriše, te ga svaki Rus, osobito boljarin, kod sebe nosijaše pripravan, da se otruje, kad bi došao u koju veliku nepriliku, što bi se pri tadašnjem despotizmu svakomu lahko zgadjalo. Nu krivo ima, kad ovaj običaj Grkom ili Niem-

cem pripisuje, dočim su ga Rusi po svoj prilici od Kitajacah i drugih Azijatah pozajmiti mogli.

Govoreći višekrat o načinu obhadjanja s neprijatelji našega naroda, veli na jednom miestu: „Magnus quoque error committitur a nobis, qui sumus tardioris ingenii, si nos cum populis uersuti et callidioris ingenii (quales sunt Germani respectu nostri) in longos tractatus et in uerbosas disputationes ingredimur. Semper enim fere fit ut turpissime decipiamur. — Hoc contigit semper Lechis, quotiescumque cum Germanis quidpiam pacti sunt, ac nescio, an non etiam similiter nobis Russis. Ex huiusmodi autem errore consequitur nobis non solum ingens damnum, sed etiam derisio et contemptus apud caeteras gentes et diminutio reputationis".

Kadikad upušća se i u povjestnicu, te govoreći o carstvu grčkom, pripovieda kako su se Slovinci sjevernih stranah poslie Gotah, Vandalah, Herulah, Hunah, Franakah, Burgundah i Longobardah preselili u zemlje rečenoga carstva, razdielivši se na tri kraljevstva i poprimivši tri imena: Bugari, Srbi i Hrvati, koji su jedini od svih gore rečenih narodah u istih zemljah još ostali, premda veoma tužno žive. „Omnes enim alienis gentibus misere seruiunt, et linguam natiuam perdiderunt, alienas autem non didicerunt, atque ita nihil pene loqui sciunt; et a caeteris gentibus idcirco ad instar brutorum pecorum censentur et in nullo pretio habentur. Antiquitus autem formidabiles erant Graecis nostri Maiores, et multa eis negotia fecerunt. Nam ut taceam de Vladimiro magno et aliis regibus Russiae, supradicti Sclauini saepius ceciderunt Graecos et occupauerunt totam Illiriam, Misiam, Dardaniam, Istriam, Pannoniam, et magnam partem Daciae, Traciae et Macedoniae; in quibus omnibus prouinciis usque in hodiernum diem habitant". etc.

Pod naslovom: „Consideratio de Lechorum et Germanorum Militia et Armatura" podieljuje Križanić njeke veoma dobre nauke glede potrebitih reformah kod ruske vojske, a prije svega preporuča hitrinu i poslušnost kao dvie najpotrebitije stvari.

Kudeći na jednom miestu oružje njemačko, sjeti se opet svoje domovine, čim sljedeći dogadjaj pripovieda: „Hinc cum Croatiae Metropolis Bihatium infestaretur a Turcis, et primum illuc aduenissent auxiliarii Germani, fama est, mulieres

dictitasse: „O tužna nasza pomoč od tich lyudiy, koyi na glawach noset zwoni, na stegnach michi, a u bokow ražnyi“[1].

Križanić kudi takodjer Ruse poradi njihovih ružnih psovakah i veli: „Obscoenitas autem sermonis hic in Russia pro nihilo reputatur; et crediderim eam esse fréquentiorem hic, quam uspiam alibi in mundo“.

Napokon nemogaše Križanić, kao vieran rimski katolik, zatajiti svoju mržnju naprama razkolničtvu crkvenomu, te govori na koncu djela obširnije o Šizmi, o kojoj veli: „Quod Schisma Ecclesiae sit scelus omnium scelerum enormissimum et teterrimum, et quod contineat in se omnium peccatorum malitiam — Schisma oritur ex deliberata malitia. Non enim prouenit ex concupiscentia carnis, neque ex ira, sed ex ambitione et simulatione, et inuidia et non sine confictis Calumniis contra summos pontifices (nije li u izvoru summum pontificem?) ecclesiae. — Per Schisma seducuntur ipsa prima capita, siue limina et columnae Ecclesiae, nempe Episcopi, et postea per eos principes et totus populus. — Schisma est crimen Majestatis, quia directe pugnat contra uicarium Christi et uult distruere politicum et spirituale Regimen. Hoc est, vult destruere Monarchiam in Ecclesia, quam Christus instituit, tamquam optimum regimen, et vult introducere in Ecclesiam plures Uniuersales Pontifices, quod et monstrosum et impossibile est. Sicut enim impossibile est: in uno regno esse duas Monarchias, (?) ita impossibile est in una Christi Ecclesia esse duos uniuersales Pontifices. Schisma Fotianum, quo uunc Ecclesia Christiana manet diuisa et lacerata, et latissime diffusum est per mundum et diutius durat quam ulla fere haeresis“.

Iz ovoga se jasno vidi, da Križanić usred prežalostna zatočenja svoga, ostade postojani privrženik svojih vjerozakonskih načelah, gojeći još uvjek praznu nadu, da će se dvie razkoljene crkve sjediniti moći. Premda ga ova njegova goruća želja, po svoj prilici, dovede u zatočenje, iz kojega se ne samo nakon sedam, ali ni nakon 14 godinah, za cielo vrieme carevanja Aleksijeva, izbaviti nemogaše.

---

[1] Mi upotrebismo ovdje *ž* i *č*, pošto i ruski izdatelj tako ove rieči napisà, premda neznamo, da li nije Križanić rabio poput Vitezovića znakove *z̧* i *ç*.

Još htiede Križanić pisati obširnije o raznih zgodah kršćanskih vladarah, o zlu i o bičih, što pretrpiše od providnosti božje; ali poradi pomanjkanja historičkih knjigah, nemogaše svoj posao započeti, te se je tako samo primieri židovskih vladarah iz sv. pisma, u svom djelu služiti morao.

Svršivši ovako priobćenje sadržaja obijuh glavnih, nama do sad poznatih Križanićevih djelah, koja mi za jednu cielost glede sadržaja, duha i smiera smatramo, treba nam jošte kazati, što mi, proučiv potanje rečena djela, držimo do samoga pisca i do vriednosti istih djelah.

Mi spomenusmo jur u napred, da je Križanić prije svega bio rodoljub slovinski, to je pokazao svakom prilikom pri pisanju svih svojih djelah. On je došao u Rusiju i ljubio Rusiju, ne radi Rusije, niti radi svojih privatnih interessah, nego radi Slovinstva. Da je on, kao katolik i čovjek zapadne kulture, slučajno našao u Poljskoj onu duševnu i političku snagu, koja bi mogla bila iz države specifično poljske stvoriti državu slovinsku, mi smo uvjereni, da Križanić nikada nebi bio vidio Rusije, niti bi bio onako laskao ruskim vladarom, kao što je radi svoje svrhe činiti morao; već bi ostao bio u Poljskoj, gdje je već od prije više njegovih zemljakah tražilo nade i spasenja za obćeniti svoj narod. Ali Poljska, kao što ju je dobro Križanić sam opisao, bijaše jur na putu svoje propasti, dočim Rusija upravo tada prvikrat pokazà, da želi stupiti na stazu napredka, kao što je doista i stupila, a tim predobi ona za sebe i Križanića.

Križanić bijaše istinabog vjeran rimski katolik, on željaše sjedinjenje crkveno, ali skoro bi mogli uztvrditi, da i ovo sjedinjenje, više iz narodne ljubavi, nego li iz crkvenih razlogah željaše. On je često pravedan i dobar savjetnik sljedbenikah iztočne crkve, nepokazuje nigdje mržnje i preziranje prema njim; dočim mrzi Grke i Niemce kao tadašnje glavne uzroke slovinskoga razkola, kudeći jih, gdjegod može, nu nepraštajući ni ostalim narodom, neprijateljem svoga naroda, ako su baš i rimski katolici.

I uprav taj narodan duh, kojim dišu skroz i skroz oba rečena djela, podava jim takovu vriednost u obće slovinskoj književnosti, kao nijednomu drugomu djelu do onoga vremena. Druga bi bila dakako stvar, kada bi se htjelo suditi kritički o formi i znanstvenoj vriednosti istih djelah; tu bi onda našli dosta

mahnah, osobito kad bi jih stali sravnjivati s djeli umnih tadašnjih pisacah drugih izobraženih narodah, a i s istimi veleumnimi tadašnjimi pisci našega naroda, kao što bijahu Marko Antun de Dominis, Petar Vergar, Stjepan Gradić, Petar Beneša, Ivan Lucić, Ilarion Banduri itd., ali ovi pisci pisahu za sve narode, neuzimajući osobita obzira na svoj, dočim je Križanić pisao samo za svoj narod, koj ga žalibože nije razumio, i najžalostnijim sibirskim zatočenjem nagradio.

Još se mora u obzir uzeti, da on u svom prognanstvu medju barbari, lišen svakoga znanstvenoga sredstva, niti je imao vremena, niti volje, svoja djela onako izgladiti, kao što bi u europejskom kojem gradu učiniti bio mogao i morao. Njegova djela mogu se dapače smatrati za nedovršena; on mnogo toga nije napisao, što bijaše namislio; osnova bijaše prevelika za ono vrieme, čitavo ogromno slovinstvo još premalo poznato domaćim i inostranim ljudem, s toga bijaše za jednoga čovjeka i prevelik posao, pisati onakovo djelo, uspješno za čitavo slovinstvo, kakovo bijaše Križanić naumio; a k tomu nebijaše samosviest slovinska tada kao ni sada u onoj mjeri probudjena, kako to pisac željaše, i zato mu ostade sav trud jalov, kroz čitavih dviesto godinah.

Osim više rečenih djelah svrši Križanić u Tobolsku g. 1665 svoju „Slovensku gramatiku“, koju započè još u Italiji. U ovoj gramatici sravnjiva Križanić sve slovinske jezike; s toga nazvà njega učeni Bodjanski, koj isto djelo u Čtenjah moskovskoga obščeštva g. 1848 otdjel III. 1—12 i god. 1859 č. IV. otdjel III. tiskom izdade, „Otcem sravnivajuće filologije“. Svakako bijaše Križanić prvi, koji je sravnjivao nariečja slovinska medju sobom, a iza Smotrickoga drugi, koji je pisao slovnicu staroslovinskoga jezika. —

O samom svom djelu veli Križanić u predgovoru: Ima već više 20 godinah, kako sam počeo razmišljavati o tom, da se popravi jezik naš. Jer sam osećao, veli, da takova radnja bude koristna ne samo za uredjenje jezika, nego i za umirenje narodnih svadjah Osećao sam, da Slovincem ne treba svadje niti zbog crkvenoga razkola, niti zbog gramatičnih bludnjah. Dakle ovo izpravljanje jezika jest koristno već zato, da se udalji crkvena mržnja, i da budu svi Slovinci razumjeli sv. pismo“. — Ali, nastavlja Križanić: Sám jedan nemogu ja da sve razpravim, ako mi

drugi nepripomognu, jer živući u prognanstvu, nemogoh i nemogu svršiti „ričila iliti ričnih knjig, v kojih bi po alfavitnom redu vsakie riči razstavljene i iztolkovane bile“.

Jezik crkveni naziva Križanić, po običaju svih starih Hrvatah, jezikom slovinskim, ali po pravdi, kaže kasnije, morao bi se zvati ruskim. Sav narod slovinski dieli on kao i u više rečenih djelih, na šest plemena (ljudstva), na „šest jezične slavnije otmine“, to su Rusjani, Lehi, Čehi, Bolgari, Serbljani i Hervati. Ovi tri zadnji zovu se Slovinci i Zadunajci“.

O samom jeziku ovih plemenah govoreći, veli Križanić: „Kod Bugarah, ništa čovjek nemože da traži, njihov jezik je jako pokvaren; kod Poljakah polovica riečih uzeta je iz tudjih jezikah. Česi imadu mnogo čistiji književan jezik, nego li Poljaci, ali i njihov je dosta pokvaren. Srbi i Hrvati tako su „izgubili svoju dedinsku besidu, da oprič (osim) domašnjega dila ništa nemogu izraziti svojim jezikom. Netko iz njih kazao je veoma dobro, da Srbi i Hrvati upotrebljavaju sve jezike, a ipak neznadu govoriti. Prva jim je rieč ruska (slovinska), druga magjarska, treća njemačka, četvrta turska, peta grčka ili talijanska ili arbanaska. Ali nigdje, ni što se tiče riečih, ni što se tiče gramatike, negovori se tako čisto i pravilno, najbliže k „pridnjemu i izvirnomu ruskomu jeziku, kao kod Hrvatah“, ali po nesreći, na vrlo malenom komadu zemlje, t. j. okolo Kupe „vo ujezdu Dubovca, Ozlja i Ribnika ostrogov (gradovah)“ — (Dakle samo u najužjoj domovini Križanićevoj!) Ovdje i pod Turci, nastavlja Križanić, sačuvalo se je hrvatsko boljarstvo. „I kuliko jest još dosele starogo začalnogo i čistogo izrikanja, tamo se jest obritalo (sačuvalo) za mojego ditinstva“, a ovo se sbilo radi toga, jer tamo zbog brdah neima trgovine, neima sastanakah s tudjinci. I kod Rusah, u riečniku i u gramatici nalazi se koješta, što je s ovoga miesta dignuto, ali dobre rieči, koje su ruskomu jeziku naravne, nalaze se više kod Rusah, nego kod Hrvatah. „Biloruski pak jazik, ne menje od hrvatskogo i od leškogo, nego pače i mrže jest izkažen i naružen i vsakimi stranščinami i prevratmi zasmećen“.

Napokon hvali Križanić Smotrickoga staroslovinsku gramatiku, nu pridaje: „I bil bi dospil vešći narodu posobnije, da bi se ne bil soblaznil po obzoru na grečeskie prevodi, i da bi se ne bil zahotil našego (jazika) na grečeskije i na latinskije uzori pretvarjati. Vsaki bo jazik imajet svoja vlastita pravila

razvita od inih, i ne možet se po inogo jazika uzoreh, iliti pravileh izpravljati"[1].

Gramatika Križanićeva, koja se nalazi u izvornom rukopisu u knjižnici moskovske duhovne tipografije (folio list 218) poznata bijaše jur Kalajdoviću, koj o njoj u svom Joannu Eksarhu bolgarskom g. 1824, str. 120—123 na kratkom progovori, te za njim izreče i Šafařík o njoj veoma površan sud. Profesor Bodjanski, koj ju, kako rekosmo, sa svojimi opazkami u moskovskih Čtenijah g. 1848 i god. 1859 priobći, priznaje njezinu vriednost radi toga, što je u njoj prvikrat, kako napomenusmo, pokušano sravnjivanje nariečjah slovinskih medju sobom, i što je prvikrat pokazano, da bi se u ono doba stvoriti bio mogao jedan književan jezik za sve Slovince. Galahov kaže o toj gramatici ovo: „V gramatikje tendencija slavjanofilskaja, Križanić izlagaet pravila obšče slavjanskago jazika, kotorij on hotjel sostavit dlja vseh slavjanskih plemen. Jetot jazik bi bil svodom osobennosti vsjeh glavnih narečij, ponjatnim dlja každago Slavjanina, godnim k upotrebleniju v knigah i djelah"[2].

Za mali primjer, kako je Križanić svoju slovnicu pisao, priobćujemo ovdje onaj razdiel, u kojem govori o razlikah jezika ruskoga, hrvatskoga i srbskoga:

Ob raznih otminah jezika.

Uže smo doseli na raznih misteh izkazali, a ovdi hošćem na jednom mistu izprečest: v čem se raznet slovinskogo jezika otmini: najpače Ruska, Hervatska i Serbska.

1. Čim se raznit Ruska otmina ot Hervatskije i ot Serbskije?

1. Tretjego pretvora izkernik jedinični, i Imenik, zovnik, da kroznik vnožinni: po rusku idut na *i* kakot: ot glavi, ot vladiki, ovije glavi, ovi vladiki. O glavi, o vladiki, kroz glavi.

A po hervatsku i po serbsku: idut na *e*, kakot: ot glave, ot vladike, ove glave, ovi vladike i ostalno.

---

[1] Sve ovo, što rekosmo ovdje o gramatici, izvadismo iz priobćenoga nam prijateljskoga dopisa g. prof. Lamanskoga, pošto prvi dio izdanja Bodnjanskoga (Čtenja g. 1848), k vremenu dobiti nemogosmo.

[2] Галахов. История русской словесности древней и новой. С. Петербург, 1863. Г. I. стр. 221.

Vo ovom i vo inih nikojih misteh, negodit se pisatelju svidit hervatskogo okončanja (budušć ono daleko otminno od ruskogo dobrogo); no umivat jest ruskogo običnogo okončanja; ako nebudet skazno.

2. A pridivnik i protivnik po rusku na *je* ili na *e*. Priglavje, pri vladikje, pri glave, pri vladike. Vo glavje, vo vladikje, vo glave, vo vladike. Po hervatsku i po serbsku na *i*. Pri glavi, pri vladiki, vo glavi, vo vladiki.

3. Kroznik vnožinni, pervogo i vtorogo pretvora, ruski na *i*. Kroz knezi, kroz kralji. Hervatski i serbski na *e*. Kroz kneze, kroz kralje.

4. Vo pridivnih imeneh. Izkernik jedinični i imenikže i zovnik vnožinni ženskogo: a kroznik mužskogo i ženskogo plemena po rusku na *ije*, ili na *i*. kakot: Dlja velikije šćeti, dlja veliki šćeti. Kroz velikije gradi, kroz veliki gradi, kroz velikije nuži, kroz veliki nuži.

Po hervatsku i po serbsku vse na *e*. Kakot: zarad velike šćetė, pri velike šćete. Kroz velike grade, kroz velike šćete ili nudže.

5. V nikojih imeneh perv. i vtor. pretvora, gdi po rusku v konečnom skladu stojit *e* ili *o* (kakot vjeter, otec, ogonj, lokot) tamo Hervati i Serbi izrikajut *a*. Vitar, otac, oganj, lakat.

6. Pridivnik jedničin vsih pretvorov izrikajut Rusjani vo vlastitih jego okončanjih. Kakot: Pri knezje, pri kralje, pri lici. Izrikajutže, kogda vozhotet i protivnik v misto pridivka. Kakot: Pri knezu, pri kralju, pri licu. A Hervati i Serbi v jedinice ne uživajut pridivnika, no vsegda protivnika.

A v vnožinne uživajut vsegda pridivnika, so pristoješćimi k njemu predložki. Kakot: pri knezeh, po gradeh, po vodah. A neuživajut protivnika. Kako Rusjani s predložkom po, govoret sice, po gradom, po vodam i po gradeh, po vodah.

7. Koji izkerniki po rusku idut na *e* (ѣ) oni po hervatsku i po srbsku idut na *i*. Kakot ljude, muže, riče, — ljudi, muži, riči.

8. Pridivnik vnožinni obstojnih imen po rusku idut na *jeh* i na *eh*, po serbsku na *jeh* a po hervatsku na *ih*. Kakot: Pri bratjeh, kraljeh, ričjeh, litjeh, licjeh. Pri brateh, kraleh, ričeh, liteh, liceh. Pri bratih, kraljih, ričih, litih, licih. — Liho tretji pretvor idet na *ah*. Kakot: pri ribah, glavah. — Grubo pak i premerzko Lehi i Bilorusjani vsa ova tvoret na *ah*. Kakot: pri bratah, kraljah, rečah, ljetah, licah.

9. Pridevna izredna imena idut na *i, aja, oje ili eje;* kakot: Mali, malaja, maloje, Nišći, nišćaja, nišćeje. Ili po obštem izreku na *o.* Kakot: Malo, nišćo človik, ili pače nišće. A po herv. i po serbs. idut na *i, a, o* ili *e*. Kakot: Mali, mala, malo. Nići, nića, niće Vo vnožine: Malii, nišćii. Hervatski i serbski: mall, nići.

10. V ričinah jest siceva raznica:

Ruski.	hervatski.
Imaju, vedu, vodžu.	Imam, vedem, vodim.
Imaješ, vedeš, vodiš.	Imaš, vedeš, vodiš.
Imajet, vedet, vodit.	Ima, vede, vodi.
Imajem, vedem vodim.	Imamo, vedemo, vodimo.
Imajete, vedete, vodite.	Imate, vedete, vodite.
Imajut, vedut, vodjet, det.	Imaju, vedu, vode.
Imahom, vedohom, vodihom.	Imasmo, vedosmo, vodismo, Imahmo, vedohmo, vodihmo.
Imaša, vedeša, vodiša.	Imahu, vedohu, vodihu. Imaše, vedoše, vodiše.
Imahom, vedihom, vodjahom.	Imahomo, vodihomo, vodžahomo.
Imaja, vodja, vodje.	Imaje, vede, vode. Imajeć, veduć, vodeć.
Ja dam, ja reku, ja stuplju	Ja ću dat, ja ću reć, ja ću stupit.

11. Vtorih osob okončanje na *ši* (Imaješi, vedeši, vodiši) nit rusko, ni hervatsko, ni serbsko, no v predavnih vikeh jest bilo v nikoj strane vo uživanju, a sada jest neobično i mrzko slišit. I morajem je počitat v starije, neobičnije, i zaverženije riči.

12. V toj že otviknjenih ričej verste jest končina pridivnih imen na *ago* (velikago, dobrago); pravije se velit po rusku na *ogo*, i po hervatski na *oga*: velikogo, velikoga.

14 Hervati negovoret: mužesk, žensk, vsjak; no svegda na *i.* Kakot: mužki pol, vsaki človik.

Osim ovih djelah poznata su od Križanića još dvoja: 1. Obličenije na Soloveckuju čelobitnuju iliti Solovecska

čelobitna ob sujevjerstvu i ob razdoru, s objasnjenjem popa Jurka Križanića prozvaniem Serbljanina, podnešeno Mitropiliti Tobolskomu Korniliji. 2 Ob svjatom Kreščeniju. — Oba ova djela priobći tiskom Prof. Bodjanski u moskovskih Čtenjah g. 1859, ali mi jih žalibože nemogosmo dobiti.

Prvo djelo, što se čuva u izvornom rukopisu u mokovskoj sinodalnoj knjižnici, pisano je dne 21. ožujka g. 1674 u Tobolsku. (folio l. 231). U predgovoru kaže Križanić. „Četernadesťe bo ljet juže preživoh i ešče do voli božije živu v sei sibirskoj vuze.“ Tu zove dakle jasno svoj sibirski život „vuzom,“ što će u kajkavsko-hrvatskom nariečju reći, uzu t. j, tamnicu.[1])

Da li je on iz te tamnice ikada izišo, nezna se pravo. Njeki prijatelji iz Rusije rekoše mi, da ima tragovah, da je poslje živio u Poljskoj; to bi dakle dokazom bilo, da za njega i kasnije nije cvalo u Rusiji najkrasnije cvietje, i da je tužnim srdcem, prevaren od nadah i iluzijah, ostaviti morao onu zemlju, koju je toliko putah nazivao svojom domovinom. Konac Križanićeva života nije dosada još ni malo poznat. Mi neznamo gdje i kada je umro.

Preostaje nam još da reknemo štogod o porodici Križanićah, koja je ostala iza Jurja u Hrvatskoj. Nezna se pravo, da li je Juraj Križanić osim gorespomenute svoje sestre Barbare, udate za Jurja Sandrića, ostavio u Hrvatskoj jošte koju rodjenu braću, nu pošto onoga vremena listine više Križanićah spominju, to je moguće, da je kojgod od ovieh bio njegov brat.

Nama podje dosada za rukom sljedeće Križaniće pronaći. Marko Križanić g. 1658 župnik samoborski. — Ivan Nikola Križanić g. 1662. poštmeštar u Jastrovcu; učio je u Bolonji 1655 do 1658. — Vuk Gavro Križanić rodjen g. 1635 učio je u Rimu, postao za mlada župnikom sv. Petra i Pavla u vlaškoj ulici u Zagrebu, a g. 1660 kanonikom zagrebačkim, te je umro kao stolni arcidjakon dne 17. ožujka 1777. star 42 godine. — Juraj nazvan mladji Križanić, vlastelin kod Ribnika i kod Rečice, g. 1667., kasnije kapetan konjanikah u Karlovcu, biaše rodjen 1626,

---

[1] Iz Sibirije dopisivao je Križanić i sa slavnim zemljopiscem Nikolom Witzenom, koj njegove sibirske dopise u svojih djelih priobći; mi nemogosmo žalibože dobiti Witzenova tiskana djela.

jer dolazi g. 1671. kao svedok 45 godinah star, i brat njegov Vuk 1676. vlastelin kod Ribnika, kasnije vojevoda u Kosaju, zatiem u Plaškom i u Gojaku. — Ana Križanić g. 1671. udata za Gabriela Škaricu aliter Ljubunčić u Zagorju. Vukovi sinovi bijahu 1. Gašpar rodjen 1667 i 2. Antun r. 1671.

Rečeni Juraj mladji Križanić, koj bijaše živ još g. 1698, imao je tri žene. 1. Katarinu Redlinovu. 2. Ivanu Rosinu Kačićevu i 3. Margaritu Vernićevu. S prvom rodi sina Franju, a s drugom kćer Katarinu. — Ovaj Franjo. sin Jurja mladjega živio je 1690—1702 na Jankovom vrhu kod Ribnika, i pozivao se u jednoj listini na staroga kneza Gašpara Križanića (otca našega Jurja) i na njegovo Gorno. Franjini sinovi biahu 1. Stjepan Vuk rodjen 1695, 2. Baltazar, vlastelin u Verhovcih g. 1727; a Baltazarov sin Adam Križanić vlastelin od maloga Ribnika 1733 do 1749. U ovom izumre pleme Križanićah, oko g. 1760. Isti je imao i sestru Katarinu udatu za Nikolu Mihanovića, a utemeljio je altariju u Lipničkoj župi.

Osim ovih Križanićah imamo pisamah i od Janka Križanića (1714—1722) što bijaše g. 1713 špan (Comes Curialis) kaptola zagrebačkoga, a g. 1714 do 1722 sudac županije zagrebačke. Imao je isti grb kao i Križanići od Hresna i Nebluhova.

Po tankoj krvi potiču iz porodice Križanićah Jankovići Bribirski, Oršići Slavetički, Mihanovići itd.

Grb porodice Križanićah, s ribom, rakom i riekom, nalazi se u Valvazorovu djelu Ehre des Herzogthums Krain B. V. p. 115 medju grbovi plemićah kranjskih, iz česa sliedi: da su Križanići bili ne samo posjednici, nego i priznani plemići takodjer u Kranjskoj.

Nikola grof Zrinski.

Tuga mora da popadne svakoga rodoljuba, kad u jedno te isto vrieme vidi velike muževe svoga naroda različitom udarati stazom žitja i težnje, mislih i radnje. Težka je muka za pisca domaće povjesti, da jednakim toplim čuvstvom piše o riedkih svojih zemljacih, koji su sav svoj viek žrtvovali svomu narodu, kao naš Križanić; pa odmah zatim o onom, kojemu većom stranom životna težnja bijaše podupirati tudjinstvo, ili koji, pretvorivši se u polutudjinca, sa svom silom svoga duha i uma podupiraše tudji živalj, tudji narod, tudju knjigu, a za svoju se malo ili nikako nebrinu.

Takov biaše, žalibože, naš Nikola Zrinski. Velikd uhom i junačtvom, kao skoro svi od njegova plemena, ali malen i neznatan prėma zadaći i zvanju svoga naroda, prema darovom svoga uma.

Susjedni narod magjarski stavlja ga punim pravom u prvi red svojih rodoljubah, kao i svojih narodnih pjesnikah i pisacah, a mi Hrvati u najvećoj smo smetnji, kamo da ga uvrstimo? i da li mu imamo sačuvati u obće ikoje mjestance u poviesti naše knjige? Da li ga imamo staviti u red, bud onih, koji pisahu narodnim svojim jezikom? bud onih, koji ostaviše djelah na jeziku latinskom, tada službenom i obće poznatom u Hrvatskoj? bud onih, koji su iz rodoljubja pomagali knjigu hrvatsku i narodne težnje? —

Nemožemo tajiti, da je Nikola Zrinski, pokraj inih jezikah, dobro umio hrvatski i latinski: jer su sačuvane javne listine i privatna pisma, pisana od njega na obih jezicih; ali književnoga njegovoga djela neimamo, po našem znanju, u tih jezicih nijednoga. S toga bijasmo naumili jur sasvim iz kola naših književnikah izpustiti ga, i uvrstiti ga medju one, koji pisahu jedino magjarski. Nu kad nagazismo na njeka njegova latinska pisma, sadržaja socialnopolitičnoga, koja se i našega naroda tiču, to nas onda ova njekako namamiše, da i Nikoli Zrinskomu neuzkratimo miesto u povjesti naše domaće književnosti, koje častno zauzeše i njegov djed Juraj i brat mu Petar.

Svi dojakošnji životopisci Nikole Zrinskoga, osobito pako magjarski, tvrde: da se je rodio oko ili uprav godine 1616; ali zato neimaju nikakovih dokazah. Mi sljedimo ovdje našega Pavla Vitezovića, koji je još za vrieme njegovo i brata mu Petra živio i ovoga dobro poznavao, te koj zabilježi u svojoj „Kronici aliti Spomeni vsega svieta vikov“ da se je Nikola rodio na dan 2 Rožocveta t. j. lipnja 1620 u Čakovom Turnu, t. j. Čakovcu, gradu medjumurskom. Ovaj datum sudara i s onimi, koje priobćiše dva suvremena Talijana: Priorato Gvaldo i Aleksander Capellari od Vičence, koji kažu, da bijaše 44 godinah star kad je g. 1664. umro. Slaže se dapače i s tvrdnjom suvremenoga našega pisca Ratkaja, koj zabilježi: da Nikola nebijaše još dostigo 30. godinu, kad bješe imenovan banom god. 1647, a uveden u čast bansku g. 1649.[1])

---

*) U jednom popisu čakovačkih listinah, našli smo istinabog sljedeću bilježku: „Testimoniales super Revisione aetatis Magnificorum Nicolai

Nikoli bijaše dakle 6 godinah, kad mu otac Juraj Zrinski, ban hrvatski, u Požunu dne 18. prosinca 1626. od otrova umre. Njegova mati Katarina Sećijeva [1]) udade se kao udova za Nikolu barona Malakocija Susedgradskoga. Ostavše sirote Nikola i Petar dobiše, kako jur u životopisu Petrovu razložismo, čitavo družtvo skrbnikah, kojim na čelu stojaše ugarski Primas Stjepan Senjej, a kasnije Toma Mikulić personal kraljevski, osobiti neprijatelj porodice Zrinske.

Oba brata bjehu u zrelijoj mladosti poslana na ugarsko-hrvatski kolegijum u Bolonju, gdje veoma dobro napredovaše u naucih, iza kako su prvo odgojenje dobili od Ježuitah. Tvrde njeki, da se je i mati njihova, kao i očuh Malakoci, revno brinuo za njihovo dobro odgojenje.

Osobito napredova Nikola u svih znanostih i nadkrili svojim umom daleko mladjega brata Petra; nu smiešna je stvar, što njeki ugarski životopisci tvrde, da je već za života svoga otca, hrabro vojevao proti Turkom i Švedom, dočim je onda još malo diete bio, te su ovi pisci valjda ovoga Nikolu mladjega, s njegovim stricem Nikolom starijim izmienili.

Prem da su oba rečena brata Nikola i Petar jur pod svojimi skrbnici imali na sve strane braniti se proti parničkim nasrtavanjem poradi različitih imanjah svoje porodice, to su ipak jedva riešeni skrbničtva, još godine 1635. velike pravde voditi morali s Nikolom i Vukom Frankapanom (kasnije tastom Petrovim) poradi Ozlja, Ribnika, Bakra, Novoga, Bribira itd., koje još njihov pradjed Nikola Sigetski, po svojoj ženi Katarini, sestri Stjepana Frankapana poda se spravi, a Frankapani neprestano natrag trebovahu. Isto tako imali su stare pravde s porodicom Erdödah, poradi ugarskih imanjah Monyorókereka, Vörösvára, Wépa i Ćatara, u željeznoj i saladkoj županiji, koje napokon sud Erdödom dopita,

Zrini decem annorum et Petri similiter Zrini novem annorum, pro Magnifico Francisco de Battyan praefatorum Nic. et. Petri de Zrin Bonorum Gubernatore, de Anno 1628" — Polag toga rodio bi se bio dakle Nikola 1618 a Petar 1619, ali je moguće, da je ovo sviedočanstvo učinilo starijimi oba brata s toga, da se mogu prije skrbničtva riešiti.

[1] I poradi imena matere bratje Zrinskih nije još sve na čistom, jer dočim ju rodoslovci porodice Zrinske imenuju Katarinom Sećijevom, tvrdi gorespomenuti popis čakovačkih pisamah, da se je zvala Magdalena Seći.

te u zamienu, imanja Verbovec, Rakovec i Medvedgrad na korist Zrinskih dosudi. Ove i slične pravde dovedoše jih često u novčane neprilike, zašto su jur g. 1637. oba brata njeka imanja u Medjumurju, čuvenomu one dobe junaku Ivanu Vojkoviću založiti morali. Isto tako založi Nikola Zrinski Baltazaru Babonošiću njeko imanje pod Novimgradom g. 1640.

U to doba bijaše mladi Nikola jur imenovan meštrom kraljevskih konjušnikah, (Lovasmeštrom) a malo zatim (g. 1639) kr. komornikom i velikim kapetanom Legradskim (1646). Vodio je često rat s Turci, odbijajući jih od granice Hrvatske, a navlastito medjumurske, i pripravljajući se za budućega velikoga vojskovodju.

Čim god. 1645 pomoćju kralja Ferdinanda III. ljutu pravdu, dovrši, što ju je imao s bivšim svojim skrbnikom Tomom Mikulićem Brokunovečkim, podje prvikrat u vojsku izvan domovine, u Moravsku proti Švedom, kamo ga kralj s vlastitom od Zrinskoga plaćenom četom u pomoć pozva. Kod Skalica, gdje bijaše kraljevski ležaj, napadne Nikola sa svojom hrvatskom četom Švede, i razbivši jih, zasužnji 200 neprijateljah. Malo zatim oslobodi samoga kralja kod Heba (Eger), kad general Wrangel njeku noć iznenada na kraljevski šator napadne, te se kralj samo pomoćju Zrinskoga i njegovih Hrvatah od najveće pogibelji spasi. Ovaj čin proslavi mu dakako ime, i pribavi ljubav kralja, nu ova nebijaše dosmrtna.

Odmah zatim otide s generalom Buheimom proti Jurju Rakociu u Ugarsku i razbi na Tisi ugarsku vojsku, od koje pade do 3000 mrtvih, a sám Nikola ubi svojom rukom dvojicu i ugrabi trećemu neprijateljski barjak iz rukuh, kojim čihom poskoči mu još na više slavan glas

Vrativ se kući, oženi se g. 1646 s Eusebijom kćerju Gašpara baruna Draškovića i dobi s njom kao parčiju Trakošćan i Klenovnik, za koje gradove položi 30.000 for.; ujedno imenova ga kralj, za nagradu junačkih djelah, pukovnikom Hrvatah (Colonellus) što je toliko bilo, kao danas general, bivši on jur prije veliki župan saladski i šumedjki. Iste godine 1646 umre udova njegova strica Nikole, Elisabeta Sećijeva, te bratja Zrinski dobiše po njoj imanje Božjakovinu, kao i Vrbovec i Preseku u križevačkoj županiji.

Malo zatim izkaza se Nikola Zrinski u boju s Turci kod Legrada, kad je u družtvu sa svojim bratom Petrom i Vukom Erdödom, Franjem Čikulinom, Adamom Baćanom, Vukom Desićem, Ivanom Bočkajem i Lackom Lackovićem udarivši na Turke, stavio

se prvi na čelo svoje čete, poviknuvši svojim ljudem, da ako padne, neka ga junački osvete. Turci biehu tu slavno pobijeni, a od naše strane pade Erdödi i Desić. Godine 1647 prisustvova Zrinski krunitbi kralja Ferdinanda IV. pri kojoj svečanosti nosijaše goli kraljevski mač.

Za velika junačtva nadari ga kralj Ferdinando iste g. 1647 častju banskom i velikoga kapitana hrvatskoga, na miesto prvašnjega bana Ivana Draškovića, kojega Ugri izabraše nadvornikom. Ali ovo naimenovanje nebijaše proglašeno sve do god. 1649, jer je tadašnji kr. personal Toma Mikulić pod rukom znao odvraćati kralja od proglašenja, veleći, da je veoma opasno podieljivati jednoj te istoj porodici tolike časti, pošto je Petar Zrinski jur tada bio kapetan slunjski, velemerički i vojvoda žumberskih uskokah, kao i kr. savjetnik. Nu uz prkos tomu, bude Nikola dne 14. siečnja 1649 po kraljevskih povjerenicih, biskupu Petru Petretiću i grofu Nikoli Erdödu, na saboru u Zagrebu, svečano kao ban uveden i u crkvi franceškanskoj sv. Ivana zaprisežen. Ovom prilikom drža on kratak ali jezgrovit govor na Stališe i Redove, u kojem reče medju ostalim:

„Deliberaveram sane Sacram Majestatem Caesaream, Dominum et Regem nostrum clementisimum suppliciter orare: ut ab ista onerosa dignitate me eximere dignaretur; Genius enim meus, me magis ad tractandum Gladium pro utilitate Patriae, quam ad gestandam togam invitat. Et quis, Domini et Patriotae mei, sola sua prudentia, plurium regnorum gubernationem apprehendere praesumat? in hoc praecipue calamitoso tempore, quo nec pax certa, nec bellum apertum, sed unusquisque angulus insidias, unum quodque Regnum, aut sibi aut aliis Ruinas minatur. Ecce omnia Europae Regna, cum mirabili fortunae inconstantia, perniciem, ultimasque ruinas inter se miscent. Magna certe sapientiae columna, virtutumque bellicarum fulcris ille inniti debet, qui tam vastae navis, vel potius tam inclyti Regni clavum, in tam procellosis fortunae inconstantiis gubernare desiderat. Ut ut sit, Domini et Patriotae mei! nullam certe fortunae rationem alte pertimesco, quando tot praestantissimorum Procerum, conjunctam benevolentiam cum mea promptitudine animadverto; libenter itaque mea seruitia, fortunas, vitamque meam huic amantissimae Patriae offerro dedicoque, id solum per Deum immortalem vos omnes obtestor, ut et vos, in bene animadvertenda Republica unanimes sitis". — (Kakovo li mučno zahtievanje od hrvatskoga naroda!!!")

Odmah iste ove godine razvrgoše zadrugu dva brata Nikola i Petar, podjelivši sva svoja imanja, osobitim pred Kaptolom zagrebačkim dne 19. srpnja 1649 učinjenim ugovorom, na taj način, da je Nikola preuzeo čitavo Medjumurje s gradovi Čakovcem, Tur-

nišćem i porušenim Štrigovom, kao i sva imanja u saladskoj šumedjskoj i baranjskoj županiji, zatim Verbovec i Rakovec u križevačkoj županiji, napokon kuću u Beču i ostavštinu Štumbergerovu; naprotiv, ostadoše Petru gradovi: Ozalj, Ribnik, Božjakovina, i sva imanja primorska i vinodolska. Osim toga ugovoriše, da je prigodom opasnosti od Turakah, dužan jedan brat drugomu u pomoć priteći, kapelu sv. Jelene i grob porodice Zrinske u istoj kapeli kod Čakovca, na zajedničke troškove uzdržavati, u trgovini svoje robe jedan drugoga bezplatno podpomagati, te ako bi ili od Turakah koje imanje izgubili, ili novim darom koje imanje stekli, kvar i dobitak bratinski dieliti. Ovim dakle ugovorom bijaše presečen put svakomu nesporazumljenju, a s druge strane otvorena prilika boljemu gospodarstvu, ali i većoj razsipnosti, te moramo pohvalno priznati, da je Nikola pripadao uprav k onoj stranci, koja je od toga vremena bolje gospodarila, nego li prije.

Sliedeće godine 1650 načini ban Nikola mir s Turci kanižanskimi u Legradu, kamo bjehu ugledni Turci sa svih stranah došli, da vide onoga krasna i visoka stasa muža, koj jim često mnogo zadavaše straha, te je iste godine držao dva sabora, dne 17. svibnja u Varašdinu, a dne 21. listopada u Zagrebu. G. 1651 sazvà na 2. dan lipnja opet sabor, ali ne pod svojim, nego biskupa Petretića predsjedničtvom, te se je ujedno ljuto zavadio s bivšim svojim tastom Gašparom Draškovićem, koj, iza kako mu kći, a žena Nikolina Eusebija umre, svoja imanja Trakošćan i Klenovnik od Zrinskoga natrag tražijaše, bez da je htio vratiti položenih po Zrinskom 30.000 for., pošto je veću stran svoga imetka potratio bio, što ga bijaše nasljedio po svojoj materi Marijani Alapićevoj Nikola bijaše proti Draškoviću tim više razjaren, što se je ovaj proti njemu veoma neuljudno i osoro ponašao, te kod istoga kralja i domaćih velikašah proti njemu spletke pravio. Napokon sabere Drašković do 4000 ljudih, s kojimi osvoji najprije imanje Ljutomir u Štajerskoj, protjeravši iz grada svoju sestru Saru, ženu Dionisija Sećija, zatim navali na Klenovnik, i pošto ga od ljudih Zrinskoga oteti nemogaše, nasrne na dvor Zrinskoga Lipovnik, pograbi tu što je našao blaga, odvede suprugu nadzornikovu s drugimi ženami, te uljeze napokon i u grad Trakošćan, u kojem nebješe tada banove straže, utvrdivši ga sa njekoliko mužarah. Zrinski bavio se uprav tada u Optuju,

i čuvši ove viesti, pošalje zapovjed u grad Čakovac, da se odmah njekoliko stotinah ljudih odpremi pod Trakošćan i da ga natrag otmu. Banova vojska nemogaše sprvine topovi naškoditi gradu, ali kad Niemci, koji takodjer s vojskom ovamo dodjoše, odsjednuvši s konjah, počeše jurišati na zidine gradske, predade Drašković grad Zrinskovim ljudem već radi toga, što nije imao nutri hrane, ni za ljude ni za konje. Mnogo kasnije sakupi on ipak potrebite novce, vrati jih Zrinskomu, a dobi od ovoga rečene gradove natrag[1].

Još iste godine imao je Zrinski ljutih okršajah s Turci izpod Kostajnice, koju Niemac Šimun Lustaher Turkom predao bijaše. Tu vojevà slavno uz prijatelje svoje Jurja Frankapana, Jurjá Ratkaja povjestnika, Pavla Čolnića, Krsta Delisimunovića i Ladislava od Rakovca, te pokazà opet junačko svoje srce, kad prigodom povratka svoje vojske, ova, napadnuta iz busije od Turakah, uzmicati stane, našto on sjahav sa svoga konja, postavivši se na čelo svojih četah, ś njimi s nova Turke suzbije.

Odmah druge godine 1652 držao je opet sabor u Varašdinu a vojevao sretno proti Turkom kod maloga Komara i Kaniže, te nastavio svoja neprestano trajuća čarkanja s Turci takodjer godine 1653, koje godine počè mu mnogo posla zadavati buna posavskih seljakah, koji se bijahu oko Siska i Kraljevca podigli proti kaptolu zagrebačkomu i grofu Mirku Erdödu, i to u Sisku, pod vodjenjem tako zvanoga Cesara Petra, Škofača iz Grede, i mužkoga kralja Matije Čulića iz Stupna, a u Kraljevcu pod Tomom Kužmićem i Matiašem Dolenjakom, kojih pisar bijaše Pavao Masnec.

Dočim je kraljevečka buna po banu, tako zvanom vlaškom vojskom, odmah g. 1654 utišana, na što su imenovane poglavice Kuzmić i Dolenjak na kaptolskom trgu u Zàgrebu torturom i glavom platili; trajaše naprotiv sisačka i posavska buna više godinah, stranom s toga, što je, kako se onda glasalo, istu bunu sam ban Nikola poticao, jer je s jedne strane htio prisiliti kaptol, da sisačko imanje i tvrdi grad zamieni s njegovim imanjem Ver-

[1] Ratkaj, p. 262. — U jednoj hrvatskoj listini podaje Gašpar Drašković svojim kmetom Kupčincem, Vukovincem, Mikševčanom i Okincem, slobodnjačke pravice s toga, što su polag njega krv prolievali, kad je podsedao grad Trakošćan. Pisano je pismo hrvatski, u Trakošćanu dne 11. svibnja 1661.

bovcem; a s druge strane, što je Mirko Erdödi, Zrinskoga glavni neprijatelj bio. A imao se je ban i toga strašiti, da se Posavci, bivši na krajini turskoj, nesjedine s Turci, kako se govorilo, te se počeše već na turski način i nositi. Stoprv poslie šest godinah utiši ban sisačku bunu, grozeći se Sišćanom oružanom vojskom, nu pripovjedaju, da je prigodom nagodbe, učinjene medju Sišćani i kaptolom, Nikola Zrinski mnoge seljake, što nošahu kosu i kitu po turskom običaju, vlastoručno obrio, i pri tom brijanju mnogomu po komad kože na glavi odrezao[1] što medjutim od tako prosviećena uma, kakav bijaše Zrinski, nećemo da vjerujemo. Posavački odpor proti Erdödu trajao je još i godine 1671.

Nastavivši Zrinski svoja četovanja oko Mure i Kaniže, bavio se je medjutim uvjek državnimi poslovi; sazvao godine 1654 i 1655 sabor, prvi u Varašdin, na dan 4. ožujka, drugi u Zagreb na dan 11. siečnja, u kom podadoše Støliši i Redovi svojim poslanikom na ugarski sabor taj naputak: „ako bi se tamo birao novi nadvornik, da svoj glas prvi za personalom po starodavnom pravu podadu, pošto Hrvatskoj na saboru ugarskom prvo miesto ide, zahtjevajući ujedno, da se u krunitbenoj diplomi kralja Ferdinanda IV. miesto naslova: Partes adnexae, naročito naslov: Regna Croatiae, Slavoniae et Dalmatiae staviti ima[2]. Iste godine 1655, držà' ban Nikola još dva sabora u Varašdinu, zatim opet g. 1656 u Zagrebu, a g. 1657 u Varašdinu radi pripravah proti Turkom.

Rečene godine 1657 nastavi četovanja proti Turkom, te je njekom prigodom 100 Turakah posjeko, zarobivši trojicu od poglavicah turskih i zaplienivši veoma mnogo blaga.

Od iste godine 1657 do 1659 imamo vrlo zanimive latinske dopise, što jih je pisao ban Nikola svomu prijatelju Ivanu Ručiću,

---

[1] Historia Provinciae seu Banorum Ven. Capituli Zagrabiensis. Siscien-sium. MSC.

[2] „Cum Regnum Slavoniae et Croatiae ejusdem cum Regno Hungariae sit libertatis, eapropter urgebunt (Regni Ablegati) ut nomine partium subiectarum ista Regna in Articulis et Cancellaria suae Mąy. non intitulentur iuxta Art. 1. Antiqu. Vladislai Regis A. 1490. — Ad electionem novi Regis consentient, sed tamen conabuntur efficere, ut ante Coronationem novi Regis, nostra gravamina toties sollicitata complanentur, et ut in Diplomate et Conditionibus novi Regis non solum Regni Hungariae, sed nominatim Regni Croatiae, Slav. et Dalm. nomina inserantur". Acta Gen. R. Congr. 1655.

podžupanu zagrebačkomu, kojega godine 1658 kao čovjeka umna i učena, izabraše na saboru hrvatskom za sučlana one provizorne vlade, koja je pod predsjedničtvom bana ili podbana uz grofove Tomu Erdöda i Žigmunda Keglevića, te uz prabilježnika Sakmarda, imala vlast opravljati sve manje javne poslove zemaljske. O tih listovih govoriti ćemo niže, samo nam je priobćiti njeka, koja se protežu na Nikolin život. Tako u jednom od njih govori na kratko o svom tadašnjem životu u Čakovcu, veleći: da mora uzalud vrieme gubiti (ginuti, vehnuti = marcescere) ne po svojoj krivnji, nego po zlobi vieka i po sudu drugih. Odmah zatim nastavlja dalje: „Bene hic valemus, mi charissime Domine Ruchich, et hilariter; ar guszto krat goszpodin Bogh dá nam sze Turszke sramote nagledati". Pripovjedajući nadalje, kako su na drugi dan Trojakah njegovi ljudi Kanižancem odagnali 300 glavah marve, a još prije, njekoliko na glasu vodjah (nominatissimos Duces) a medju ovimi i Ibrahim-agu, s kojim je odkupio staroga Bočkaja, dodaje: „Nu šta će reći na to naši Niemci?" Na koncu svoga pisma veli: „Zaisto ću ja biti uzrokom rata, proti čemu bi se mnogo govoriti dalo".

U drugom pismu od 28. lipnja (1659) govori o svojoj bolesti, koju je na tugu svojih neprijateljah prepatio; a govoreći o saboru ugarskom, veli da neima volje ići na taj sabor u Požun, jer se uvjek kajao, kad je onamo išao. (Semper enim ibi magno emi poenitere). U trećem pismu tuguje, što je izgubio najdražu kćer i što mu i sin boluje, iz česa doznajemo, da je već tada bio oženjen sa svojom drugom ženom Sofijom, barunicom Löblovom. Znamenito je, što uz tužnu svoju viest pridaje: da neće mnogo žalovati, ako mu ugrabi bog dietcu, jer će tada moći bolje služiti bogu i domovini". — Tuži se na svoga neprijatelja Mirka Erdöda, o kom veli: „Ustus timet uri, bonus Comes Emericus veretur iterum ako na rozgve nebude puhat". Brani se proti onim, koji ga potvoriše da želi postati generalom varaždinskim, i veli, da nije tako lud, da bi želio poći zdrav medju gubave. Izpričava se, što nije išo na sabor ugarski (1659)[1] poradi svoje nesreće kućne, ali da će na poziv generala karlovačkoga,

[1] Ovdje se može razumievati samo sabor g. 1659 jer da je na prvašnjem g. 1655 osobno prisutan bio, sviedoči čl. 58. istoga sabora. Na saboru g. 1659 krunjen je i Leopoldo 1., iz toga se Zrinskova nepribitnost veoma dobro opazila.

koj ga moli za pomoć proti Turkom, sám osobno doći sa svojimi viernimi, ako bude od potrebe, a medjutim da će se sa svojimi susjedi (Turci) zabavljati.

Kasnije tuži se opet u jednom pismu na njeke zlobnike i neprijatelje, nu pridaje, da se zato ipak dobro nahodi, na sramotu i na prikor svojih zavidnikah, nu da u ostalom može zahvaliti se providnosti božjoj, što žabe nemogu ujesti, jer bi inače čovjek proti njim u oklopu oružan vojevati morao. Inače, veli, imam dobre uši za slušati i u duši strpljivosti, a u razumu razloga (discretionem) da mogu sve podnieti. Čudi se slaboći Nikole Patačića, što je primio prisiljen njekakovo saborsko poslanstvo do njega, jer ga nebi bio za tako malodušna držao. O njekom Vadiću veli: „ako on i podobni na njega viču, da si za čest drži, jer biti hvaljenim od zlih, znamenuje biti zlim“. I o zlobi Mikulićevoj dodaje, da joj ovaj želi do smrti vieran ostati, kao zmija, koja pogaženom glavom i repom jošte otrov sije.

Pod konac godine 1659 putovà Zrinski u Beč, gdi je uz novoga kralja Leopolda našao sve novo pri dvoru; nove ministre, nove ljude, nove misli. Nu liepo ga primiše i častiše kako nikada, zovući ga i u tajna viećanja; ali, kako piše u prosincu mjesecu Ručiću: „dim ide pred ognjem, a da li će mene ovaj ikada grijati, još je veliko pitanje“. — Tuži se ujedno na svoga brata Petrá, kojega toliko ljubi, pa koj ipak na njega hoće da sasvim zaboravi, jer mu neodgovara na nijedno pismo. Na božić obećaje doći u Zagreb, samo bi želio bez larme (sine turbatione) taj put poduzeti.

Medjutim napredovahu Turci silno u Ugarskoj, te se osobito iz tvrdje Kaniže groziše neprestano Hrvatskoj i Zrinskovomu Medjumurju, plieneći i robeći skoro svaki dan. Iz toga naumi Zrinski osvojiti g. 1660 Kanižu, te zamoli u Beču dozvolu zato, podkriepivši svoju molbu tim, što će tvrdju lahko zauzeti, pošto bijaše grom upalio sav grad, te su iste gradske zidine od ognjene vrućine na mnogih miestih popucale bile. Ali Beč nedozvoli obsadu grada, bojeći se od veće navale turske; našto Turci Kanižu s nova i još bolje utvrdiše. Zrinski dobivši zabranu iz Beča, baci gnjevan sablju na zemlju, i otide kući s namierom, da će kanižanskim Turkom, koji njegovu Medjumurju sto jadah zadavahu, na drugi način nahuditi. Kratko dakle vrieme zatim, videći kako od kanižke tvrdje ne samo njegovu Medjumurju, nego istoj Štajerskoj najveća opasnost prieti, stane bez ičije dozvole, uzprkos turskomu

opiranju, graditi tvrdi grad na utoku Mure u Dravu, upravo naprama Kaniži, i sazidavši tvrdju prilično jaku, podade joj ime Novi Zrin. Radi toga grada podiže se vika iz Carigrada i iz Beča. Car turski dade pašu od Kaniže zadaviti, što je pustio mirno graditi tvrdju, premda je i ovaj dao višekrat pitati Zrinskoga: što da to gradi? Na što mu Zrinski odgovori, da gradi gospodarske kuće i torove za marvu, od strahá, da se na paši nepomieša njegova marva s turskom, i da mu zato savjetuje, neka nedade u napred turskim Kanižancem pasti na polju marvu, jer će u novih zgradah biti mnogo pasah, koji će moći marvi praviti štete.

Na pitanje: Zašto oko tih zgradah topove namiešta? odgovori Zrinski, da će s njimi ubijati vukove i medviede, kojih imade mnogo u susjedstvu. Prigodom zidanja ovoga grada, vozio je, kako se pripovieda, sam ban na tačkah zemlju i piesak, da potakne tim ljude na hitriju radnju, i dovede onamo svoju suprugu, koja je isto tako poticala na radnju.

U ovo doba primi Zrinski mjeseca srpnja g. 1660, u svom gradu Čakovcu, gosta iz daleke Holandije, koj njegovu slavu kod učenih više utvrdi, nego mnogi njegovi bojevi s Turci, te ražanja i paljenja turskih gradovah i selah. Taj gost bijaše holandezki umni pisac Jakov Toll, kojega putne listove (Epistolae Itinerariae) izdade po njegovoj smrti Henrik Kristian Hennin u Amsterdamu god. 1700.

Toll, posjetivši na svom putu god. 1660 njemački Gradac, upozna se tu s našim Zrinskim, o kojem sastanku on ovo napisà:

„Dum hic (Graecii) aliquando commoror, cognitus est mihi Decus illud Hungaricae Gentis, Heros Nicolaus Serinius, cujus crebrae et felices in Turcicam Ditionem eruptiones, id commeruerunt, ut et illarum fama omnem Christianum orbem impleret et ipsum Serinium nomen Turcis terrori esset. Itaque quod de Hunniade factitatum legimus, quodque veteres apud Bavaros, Drusus Tiberii frater evicit, infantium ploratus apud Turcas solo adventantis Serinii nomine comprimuntur“.

U Gradcu bieše dakle, gdje Zrinski Tolla k sebi u Čakovac pozvà, kamo ovaj kratko vrieme zatim s grofom Pöttingom, rodjakom (affinis) Zrinskovim dodje, te u svom listu slavnomu Nikoli Witsenu[1] pisanu, ne samo sjajan doček, nego i grad

[1] S ovim Witsenom, kako gore spomenusmo, stajaše u savezu i naš Juraj Križanić.

Čakovac opisà. Iz toga opisa vidi se, da je Zrinski iz ovoga grada čitav muzej načinio bio. Tu se vidjaše velika zbirka oružja i vojenih spravah, domaćih i turskih, bogato zlatom, srebrom i dragim kamenjem urešenih. Tu su bile velike slike prikazivajuće razne bojeve, što jih je Zrinski imao s Turci. Tu je čuvana zbirka starih novacah, zlatnih, srebrnih i miedenih, medju inimi od Aleksandra velikoga, od Otonah, Vitellia, Pescennia Nigra, Horacija, Ovidija itd. Tu bijahu podobe ili obrazi kraljevah, knezovah, slavnih ljudih, u raznih formatih, a medju njimi i slike Lutera i Katarine Bore; pošto se je i porodica Zrinska, počam od Jurja sina Sigetskoga Nikole, uvjek naklanjala protestantom. Tu se napokon nalazila veličanstvena knjižnica, kojom se Nikola veoma revno služio, i radi koje ga ugarski pisci s jedinim ugarskim urodjencem Matijom Korvinom sravnjivaju; ali ga Zrinski u tom slavno preteče, što književne dragocienosti nije samo sabirao, ili sabirati dao, kao Korvin, nego se je njimi i sám služio, na korist tadašnje jur razorene države ugarske. K tomu je i sjajna kućna sprava, čistoća, i red u gradu, odgovarala njegovim zbirkam, kao njegovu umu i bogatstvu, a i krasni perivoji pokraj grada, pokazivahu suglasno izobražen duh i ukus, kao što i množtvo dragocienih konjah, ratni živalj gospodara.

Ali u tom zborištu vilah i raja vitežkoga živovanja, u kolikoj opreci stojaše život jadnih sužanjah turskih i okrutno postupanje krštjanskoga gospodara š njimi! Umni Toll, zasliepljen od svih sjajnostih i dragocienostih, što jih vidjaše u Čakovcu, predobljen od Zrinskoga, i tim što ga je pri odlazku bogato nadario, nemogaše ipak zašutiti, da ovo postupanje, što ga je očima na svoj užas gledao, kratkimi riečmi neopiše. Bijaše, veli on, medju ostalimi sužnji i jedan starac Turčin, koj se nemogaše ili nehtiede odkupiti za novce. Ovoga povališe naledjice na zemlju, digoše mu noge u vis i privezaše jih na dugački štap, kojega držaše dva druga sužnja, da nije mogao micati nogama napred ni nazad, te tako vezana, počeše sluge trouglastimi u dimu začadjenimi i utvrdjenimi batinami, siromaha starca po poplatih (stopovih) tući, kao da pšenicu mlate, dok mu nisu odmaknuli 168 udaracah, neslušajući njegov plač, jauk i tužno moljakanje; pa se još hvališe, da su milostivo postupali š njím, jer drugi sužnji običavaju dobivati po 600 udaracah, tako da jim s kožom i prsti s noguh odpadahu. Kad ovako starca izbiše, odtjeraše ga piestnicami u njekakvu

šupljinu, da si tamo noge lieči. Ostali sužnji moradoše u verigah popravljati gradske zidine, noseći opeke, zemlju, kreč i kamenje, bivši tjerani od slugah volovskimi žilami (corio bubulo) na djelo. »Plautinum Gymnasium dixisses, veli Toll, ubi vivos homines mortui incursarent boves«. Pak uz svu ovu težku radnju nedobivahu sužnji druge hrane, nego vodu i hljeb. Napokon izpričava pisac ovo postupanje tim, što i Turci nepostupahu drugačije s Ugri i Hrvati. Još nam je spomenuti o junačtvih Zrinskoga, da je g. 1661 razbio njekoliko stotinah Turakah, ubivši 4 age i zarobivši trojicu. Isto je tako g. 1662 sa 500 Hrvatah popalio 27 selah i 3 turska grada uz Muru i Dravu, zarobivši 436 Turakah uz 7000 glavah marve; na što mu Alipaša, zapovjednik turske vojske, dne 24. Svibnja, kao svomu rodjaku, ili zemljaku, odvraćajući ga od podobna postupanja, priobći kako je carski poslanik na svom putu izjavio se, da njegov cesar u Beču ništa nezna o tom četovanju Zrinskoga, niti hoće da znade, te da tako mržnju dvajuh carevah na sebe vuče. Nu nepazeći na tu mržnju, podje Zrinski još istoga mjeseca svibnja na ugarski sabor u Požun, kamo bijaše došo i kralj Leopoldo I. Čuvši Ugri u Požunu za banov dolazak, podjoše mu svečano u susret, te je sam ugarski nadvornik Veseljeni na čelu zastupnikah izvan grada pričekao ga, i u svojoj kočiji u grad ga dovezo, što je probudilo veliku senzaciju. Medju ostalimi pokloniše se Zrinskomu i ugarski protestanti, zamolivši ga za podporu, koju jim on blagimi riečmi obeća[1], što je dakako katolički dvor veoma nerado gledao.

Premda je iste godine 1662 načinjeno primirje s Turci, to nehtiede Zrinski ipak mirovati, tvrdeći, da ni Turci primirja nedrže, te čuvši kako je na putu velika četa turska, što je imala pratiti novoga pašu od Kaniže s njegovim blagom, to sakupi i on hitro 1000 ljudih, što pieške što na konju, napadne jih iz nenada dne 16 rujna u zoru med Kanižom i Sigetom, zarobi 300 ljudih i 100 ženah s dietcom, popali i poplieni predgradje kanižko, te ostavi tom prigodom 20 mrtvih i 40 ranjenih od svojih, vrativ se veselo u Čakovac. Sliedeće godine 1663 otide Zrinski znamenitom četom od 5000 ljudih na pomoć gornjo-ugarskoj tvrdji Novomu Zamku, (Neuhäusel), koju je veliki vezir turski Mehmed-Ćuprili sa 200.000 obsjedao. S njemačke strane bijaše poslan Montecuculi, da oslo-

[1] Ortelius Redivivus.

bodi tvrdju i njegovu posadu pod zapovjedju Adama Forgača. Ali premda njemački general do 50.000 vojske sakupi, neopravi ništa proti Turkom, dočim je Zrinski sa 3000 svojih provalio daleko u tursko-ugarsku zemlju i sve do Budima dopro, paleći sela i tjerajući Turke pred sobom.

Vidivši medjutim, da carska vojska ništa neradi, i čuvši, da se Turci spremaju na njegov grad Novi Zrin, vrati se natrag u Medjumurje, gdje bijaše njegov brat Petar, kao branitelj Novoga Zrinja, sa svojimi Hrvati uprav tada Turke suzbio. Došav Nikola kući i čuvši da se sam vezir sprema na Novi Zrin, zatvori se u grad, da ga brani. Kanižanski Turci, misleći da je Nikola u Ugarskoj, obsiednu grad. Nu Zrinski navali iznenada na obsadu tursku, protjera ju natrag do Kaniže i ubije tom prigodom do 600 Turakah, osvoji tvrdjicu kod Kaniže, i uništi malo kasnije jednu četu od. 300 Turakah, koja bješe naumila radi sigurnosti i od straha pred Zrinskim, da odvede sve blago iz Kaniže u drugu tvrdju, koje blago osvoji Zrinski.

Ova junačtva povise na toliko njegov glas, da ga Ugri načiniše svojim vrhovnim vodjom (Generalissimus). Nu kao takov imao je odmah s početka dosta neprilikah, jer ga mnogi Magjari kao rodjena Hrvata nehtiedoše slušati[1]. Medjutim sakupi pokraj svojih Hrvatah nješto Niemacah i plemstva iz ugarskih županijah, te podje po drugiput pod Nove Zamke, premda je admiral Montecuculi protestirao proti njemu i njegovoj vojsci, tvrdeći, da neima dosta hrane za ljude ni za konje. Došav Zrinski do tvrdje, započè odmah okršaje s Turci, te otide s jednim odielom svoje vojske preko novosagradjena mosta na Dunavu kod Komara, napade s četom od 700 vojnikah turski tabor, dočeka Turke, kad ovi istu četu potjeraše, u jednoj busiji, i posieče 400 Turakah, zarobivši jednoga pašu i savjetnika velikoga vezira. Kad zatim veća strana turske vojske s jednim vezirom na Zrinskovu mnogo manju vojsku navali, povuče se on pod tvrdju Komar, dočim je na strani turskoj zapovjednik pao.

Kad je kasnije Turčin, na očigled krštjanske vojske, predobio tvrdju Nove Zamke, i bez ikakova uznemirivanja od strane njemačke vojske natrag se povuko; izdade Montecuculi njekakovo pismeno opravdanje, u kojem se ljuto tužio na Ugre, da medju

[1] Ortelius Redivivus II. p. 286.

njimi malo imade ljudih, koji bi umjeli voditi rat, i koji bi znali držati disciplinu. Zrinski uzkipi, istinabog, uslied ovoga pisma, te napiše vrlo oštar odgovor, kojim htiede opravdati Ugre, premda je u svom „Ne bancsd a Magyart" skoro isto govorio, a sa svojim okružnim pismom na ugarske županije, pisanom u logoru kod Komara dne 16 listopada 1663, sám priznao, da kod Ugarah nebijaše nikakove discipline. U tom pismu piše on kao totius Nationis Hungaraë Dux, medju ostalim: „Cum summa intelleximus displicentia, qualiter plurimi, tam ex Praelatis, Baronibus, quam vero Nobilibus, Indigenis et extraneis, ita etiam plebe rustica — in praesenti periculosissima et publica necessitate, ab exercituatione et personali Insurrectione sese absentassent, plurimi ex Castris sub specie veniae discedentes et hactenus non redeuntes, multi clanculariae aufugientes, a publico sese abstraherent necessario servitio, in magnum publicarum Regni Constitutionum derogamen et vilipendium"[1].

Okružnica Zrinskoga pomogla je na toliko, da su ugarske županije poslale svoje pomoćne vojske, premda prekasno, i tako sakupi Zrinski medju Papom i Komarom podosta veliku vojsku sastojeću iz 8000 konjanikah i 12.000 pješakah, a osim toga imao je do 15.000 svojih Hrvatah, što na konju, što pješke. Nu ovu vojsku morao je medjutim pod zimu razpustiti, pošto se i Turci natrag povukoše. S onimi četami, koje mu preostadoše, razbije na rieci Hronu jednu poveću tursku četu, oslobodivši mnoge krštjane. Vrativ se zatim natrag prema Medjumurju, imao je opet ljutih okršajah s Turci, te je u jednom susretu preko 2000 Turakah pobio i 1000 konjah zarobio, a kasnije s njemačkom vojskom i gradačkim strielivom ojačao se, spremajući se za buduću godinu na poveća poduzetja. U drugoj polovini mjeseca studenoga bijaše se jur vratio u Medjumurje, te su ga sakupljeni u logoru i na saboru u varaždinskih Toplicah, hrvatski Stališi i Redovi očekivali na dan 17. studenoga, dočim su dan prije razpustili vojsku kao nepotrebnu. Ali jur dne 12. prosinca sazva Zrinski u Varaždin opet sabor, na kojem zaključiše s nova sazvati obćeniti ustanak proti Turkom.

Posliednja godina Nikole Zrinskoga 1664, bijaše po njega toliko slavna, koliko i nesretna. Odmah početkom ove godine, dne 7. siečnja, sazove u Čakovac njeke hrvatske velikaše i plemiće na

[1] Magyar Történelmi Tar. k. VII. p. 254.

dogovor, da li se imade njemačka vojska u Hrvatsku na pomoć pozvati, te bješe zaključeno, četu od 2000 momakah pod generalom Hochenlohom po hrvatskoj granici uz Dravu razporediti. Istu naredbu potvrdi i odobri sabor hrvatski pod biskupom Petretićem dne 11. siečnja. — Malo zatim udari Zrinski s Baćanom, Esterhazom i njemačkim generalom grofom Hohenlohom prema Osjeku, s namierom, da razori tamošnji glasoviti most preko Drave. Na putu osvoji utvrdjenu Breznicu uz ugovorenu predaju, kojom prilikom Zrinskoga jedan magjarski ciganin posjeći htiede, radi toga, što nije dozvolio Husarom i slobodnim hajdukom udarati na Turke, koji ostaviše uz zadanu rieč Breznicu. Isto tako predobi Bobovac (Baboču) i popali predgradja Sigetska, uze na juriš varoš Pećuh i tvrdju Segest, te dodje napokon do osječkoga mosta, kojega Turci šest godinah gradiše i veoma umjetno s kulami, tornjevi, galerijami i svakojakimi uresi dogradiše, pošto je imao u duljini 8565 stopah, a u širini 65 stopah, vodeći preko Drave i preko velikih močvarah, što se tu polegoše. Sazgavši Zrinski taj most, koji je dva dana gorio, krene napred i upall do 500 selah i malinah, oplieni Jugovo polje i zarobi množinu Turakah, ali opustoši ujedno onu zemlju, koju dvadeset godinah kasnije naši natrag predobivši, pustu i siromašnu nadjoše, te bog znao, da li neima tomu pustošenju i danas posliedicah. Nemogavši zauzeti tvrdi grad pećuhski ni sigetski, poče sjedinjena vojska njemačka i Zrinskova obsiedati sa svih stranah Kanižu[1], ali njemački generali Hochenlohe i Strozzi nehtiedoše sporazumieti se sa Zrinskim, već je svaki na svoju ruku radio, i digoše napokon obsadu bez uspieha, na što Zrinski u ljutosti ostavi vojsku, poslie kako za junačka svoja djela od svih stranah nagradah i pohvale, a od naroda ime drugoga „Skenderberga“ dobije. Kralj Leopoldo htiede ga imenovati principom, ali kad Zrinski ovaj naslov odbije, priskrbi mu od kralja španjolskoga red zlatnoga runa. Papa mu posla svoju sliku u zlatu rezanu. Kralj francezki darovà mu 10 000 talirah, podielivši mu naslov Para od Francezke; kardinal Barberini podupre ga novcem; dvorni knez saksonski, Juraj, pohvali

[1] Na obsiedanje ovoga grada poslà sabor hrvatski, pod predsjedničtvom biskupa Petretića, jednu pomoćnu četu pod pukovnici Ivanom Draškovićem i Petrom Fodrocijem, s kapetani Stjepanom Gerecijem, Franjom Domjanićem, Ivanom Gottalom i Gabrielom Kišom. Osim toga imali su Hrvati čuvati granicu na Dravi, Savi i Kupi pod Petrom Zrinskim.

ga izvanrednim načinom; principi bavarski i virtemberžki nazvaše ga svojim otcem. Njemački sabor spomenù ga najvećim štovanjem i pohvalom, a sva skoro Europa zatrubi u njegovu slavu, jer u ono doba bijahu jedini Nikola i Petar Zrinski pobjeditelji Turakah.

Dok je Nikola Zrinski sjedio u Čakovcu, podje veliki vezir preko popravljena mosta osječkoga obsiedati njegov grad Novi Zrin, da mu se od turske strane barem na niečem osveti glede nanešene sramote. Njemačka vojska, koju Montecuculi pod svoju zapovjed primi, stajaše tada uz Muru i gledaše mirnò, kako se je Zrinska posada pod barunom Avancourtom[1], Tassom i Thurnom s Francezi i Španjolci junački branila proti Turkom. Petar Zrinski, brat Nikole, došav sa 4000 Hrvatah pod Generali Kušenićem i Markom Kapiletom u pomoć bratu si, nagovarao je badava Niemce, da složno udare na Turčina, nu oni ostadoše u miru. Turčin uzme napokon na lahku ruku grad, dignuvši ga s podkopi i prahom u zrak. Taj čin podžeže oba Zrinska na još veću mržnju prema Montecuculu i njegovim Niemcem. U jednom pismu poslanom gradačkim stališem dne 30. lipnja 1664 tužio se Nikola veoma oštrimi izrazi na nečuveno postupanje kršćanskih vojevodah, koji dozvoliše Turčinu ne topovi, nego sabljom u ruci oteti tvrdi grad, koji je štitio veliku stranu Ugarske, Hrvatske i Štajerske, na čiju obranu nije Montecuculi ni sablje povuko. Ali uz sav svoj gnjev nije Zrinski mogao više pomoći gradu, premda je Štajercem ujedno obećao, da će prelaz preko Mure do zadnje kaplje svoje krvi braniti, ako je i od svih ostavljen. („Et dum sanguis in venis fuerit, custodiam Murae, ab omnibus licet desertus ac destitutus, non dimittam. Locus, tempusque, periclitantis Patriae, bono civi, locus, tempusque oppetendae mortis legitimus est")[2]. Ali vruća ova krv, spremna na viečnu borbu, ohladnie do skora sasvim.

Nastojanjem generala Montecucula, načini Leopoldo iza pobiede kod sv. Gotharda, s Turci podpuni mir u Vašvaru, bez dozvole Ugarske i Hrvatske na najveće nezadovoljstvo Ugarah i Hrvatah. Taj sramotni, a za Ugarsku veoma štetni mir, ogorči po-

---

[1] Ovoga Franceza s tudjom vojskom postavi zapovjednikom gradskim Montecuculi, poslie kako je skinuo sa zapovjedničtva jednoga Hrvata, kojemu Zrinski obranu grada povjeri, i koj bijaše jur njekoliko putah turske juriše suzbio. Isti Hrvat, kojemu se žalibože nezna ime, pade kod obrane novoga Zrinja.

[2] Kazy Fr. Hist. R. Hungariae. Lib. IX. p. 27.

najviše Nikolu Zrinskoga, koj odmah osobno u Beč otide, da se proti njemu potuži, ali trud mu bješe badava, premda ga u Beču osobitim odlikovanjem primiše, i kod dvora njekim nazlobom gledati moradoše, kako mu papinski poslanik u ime pape, za junačko vojevanje proti Turkom predade dragocieni kovčežić sa sv. moći.

Veoma nezadovoljan vrati se Nikola iz Beča u krasan svoj Čakovac, nu očitovà prije mletačkomu poslaniku Sagredinu, da je pripravan u svako doba služiti mletačkoj republici sa 6000 Hrvatah proti Turkom.

Od toga vremena boravio je gnjevan u samotnom Čakovcu, zabavljajući se sa svojimi prijatelji, koji ga od svih stranah pohadjahu, a kadikad bavio se i javnimi banskimi poslovi, radi kojih je još na dan 23. listop. 1664 posliednji sabor u Varašdin sazvao, na kojem su medju ostalim načinjene shodne naredbe proti množini razbojnikah, što se bješe u vrieme mira pojavili na svih stranah u Hrvatskoj, napastujući trgovce, vlastele i svećenike na sve moguće načine. Mjeseca studena g. 1664 dobi poziv od kralja da dodje opet u Beč na viećanje, kamo bješe više velike gospode iz ugarske pozvano. Nu u oči dana svoga odlazka, dne 18. studenoga 1664, zabavljao se Zrinski sa više hrvatskih i ugarskih plemićah[1] lovom oko Čakovca i Nedelišća. Kad bijahu jur pod večer lov dovršili i lovci posiedali na kola da idu kući, dotrči jedan lovac s viestju, da se je pokazao u šumi neobične veličine vepar, kojega jedan lovac ranio bijaše. Ban Zrinski skoči odmah na noge, sjedne na konja i zamoli Zičia, Vitnjedia, Gušića i Nikolu Betlema[2], koji ga pratiti htjedoše, neka ostanu; te uzme sa sobom samo jednoga svoga lovca, s kojim ode u potjeru za veprom. Našavši vepra, raniše ga dvaputa, ali divjač uteče, i u trku razpori jednomu seljaku trbuh, rani jednoga lovca na obadvie noge, i prevali još jednoga draguna. Zrinski poleti samo s jednim slugom i svojimi kopovi za veprom dalje u šumu Veliki otok, kraj sela Kuršanca, nedaleko od varašdinskoga mosta na Dravi, te nagazi tu na divjač, koja ležaše u jednoj kaluži. Misleć Zrinski da je zvier jur iznemogla, sidje s konja i htiede ju svojim dugim nožem napasti, ali razjareni vepar

---

[1] Jedna njemačka kronika veli: „Mit etlichen Croatischen Edelleuten". Hungarisch-Türkische Chronik. Frankfurt. 1684. 12. p. 679.

[2] Ovaj Betlem opisà kasnije, kao očevidac, smrt Zrinskoga u jednom rukopisu, kojega Katona upotriebi. Mi sliedismo njegov opis, i popunismo ga iz kronike njemačke.

digne se u tren oka sa svoga ležaja, skoči na Zrinskoga iznenada, povali ga na zemlju i zadade mu na glavi takovih ranah, da jih preboljeti nemogaše. Kad mladi vitez Mailaui iz Savoje dotrči i na divjač pištolj izprazni, izpusti ona svoj plien i odtrči. Tada dodjoše Gušić mladji i Angjelo Talijanac, vierni sluga Zrinskoga, te podigoše bana sa zemlje, koj im reče: da ima u džepu liek što zaustavlja krv, da neteče, i kojega uvjek sa sobom u bojevih nosi. Ali ni ovaj liek nepomognu, jer grozovite i smrtne bijahu rane, i dok Gušić po kola otide, izpusti Zrinski svoju dušu. Plačem i najvećom tugom dovezoše mrtva bana u Čakovac, i sahraniše ga zatim dne 21. prosinca u porodičnoj raci monastira sv. Jelene kod Čakovca, kojom prigodom čitao je službu božju zagrebački bisk. Petar Petretić, a hrvatski nadgrobni govor držà mu Jakov Oboštrenec, redovnik sv. Pavla. Poslie pol vieka, stavi mu kneginja Pignatelli, na onom miestu, gdi je umro, kameniti spomenik sa sliedećim napisom:

Hic jacet invictus condam, interfectus ab Apro,
Zrini, praeda suis hostibus apta magis.
Qui condam ferox omnes superauerat hostes
Victor, ab immani vincitur ipse fera.
Ille quidem finivit opus, vitaeque labores,
At Patriae infelix incipit esse labor.
Ille quidem nostros mirabitur aethere casus,
Flebit et illius nostra ruina necem.
Sors bona nil aliud mediis servavit in armis,
Eripuit fato sors mala, nil aliud.
Quam sit in humanis sors impia proxima rebus,
Mortis in hoc speculo quisque videre potest.

Sveučilište wirtzburgsko u njemačkoj stavi našemu Zrinskomu sliedeći spomenik:

Nicolaus Zrinus Hic est:

Qui animos in pectore, victoriam in nomine,
Fulmen in manu, Serenitatem in vultu,
Prudentiam in Consiliis, Felicitatem in armis,
Quacunque gressus, tulit, circumtulit.
Virtutis Comes, Dux Fortunae,
Illam sociam semper habuit, hanc Ducem numquam
Passus est, ne caecam sequeretur.
Unde belli tam serius in agendo fuit,
Quam domi in pace serenus,
Ubique Serinius.

Nunquam serus in negotiis;
Quam a fronte occupavit semper occasionem,
Calvam expertus est nunquam.
Prudentiam Fabii habuit sine cunctatione,
Fortunam Alexandri sine temeritate.
Eum experti sunt
Turcae in igne Sampsonem,
Ad Quinque Ecclesias, et pontem Eszekianum,
Quae flammis domavit.
Tartari in aquis Moysen,
Quos ad Neo-Zrinium in flumen egit,
Hujus illi vorticibus maluerunt perire,
Quam illius fulmen acinacis experiri.
Canisam virtute sua terruit,
Quam in fatis non fuit vinci,
(Plura hic absorbet dolor)
Virtus supra aemulationem fuit, non supra invidiam,
Cui etiam fortuna aliquando invidit.
Animi robore securus,
Ne sui timerent, metum in hostes misit,
Ut sequerentur in pericula, praeivit.
Ut vincerent, hostes suis ante consiliis impedivit.
Tantus terror hostium, quantus amor suorum.
Ecclesia suum Machabaeum credidit;
Redivivum Scandarbegum Ottomanus timuit,
Hunc maximum saeculi nostri Heroem,
Aper ignobilis prostravit.
Sic rebus mortalibus illudit Deus,
Ut maximis majorem se ostendat.
Ne dicatur
Adonidis fato periise, qui Hectoris bella gessit,
Confecta Pace obiit,
Ut melius in coelis otia ageret, quam in terris,
Ubi Dei, et Ecclesiae negotium semper egit.

Petar Gvadagni, talijanski suvremeni pjesnik, načini u slavu Zrinskoga sliedeći, još netiskani Sonet:

Per la morte del signor Niccolò conte de Zrini.

Sonetto.

Ecco estinto il Serino, ecco che giace
L' intrepido campion, l' Eroe guerriero;
Cadde sotto una fiera, un cor si fiero,
Esca un tempo di guerra, oggi di pace.

Incauta umanità! quanto è fallàce
Tra le sirti del mondo uman pensiero!
Di chi si dolse già l'augusto impero,
Lieto e festante oggi sorride il Trace.

Oh esultino pur bellici carmi,
Ed i vulgar di lui gli eccelsi onori,
A scorno dell' età parlino i marmi.

Così volgon le stelle i suoi livori!
Quello che si stimò qual Dio dell' armi,
Muor qual Drudo alla Dea degl' amori.

Zrinskoga smrt oplakivaše čitavo krštjanstvo[1]. Na zapovjed francezkoga kralja Ludovika XIV., obdržavahu u Parizu za njega zadušnice. Sva Njemačka, Španjolska. Italija i Poljska, o kojoj se je pogovaralo, da želi Nikolu za svoga kralja izabrati[2], tugovà za njim u javnih listovih i knjigah, a Ugarska izgubi u njem učena čovjeka, umna politika, viešta pisca, kakovih je malo imala, premda niti je Ugarska niti Hrvatska znala cieniti i umiela razumieti ovoga izvanrednoga muža, dok je živio. Mi bi pako za naša dva jedina socijalno-politička pisca XVII. vieka, naime za Križanića i Zrinskoga mogli kazati, da je sudbina š njimi, kad je dala prvoga narodu hrvatskomu, a drugoga ugarskomu, uprav takovu ironiju stvorila, kao da je dala Julija Cezara kojemu god selu za seoskoga glavara.

Nikola Zrinski ostavi nakon sebe udovu Mariju Sofiju Löbl (Ljubel), s kojom je imao dvoje djetce 1. Adama, koj kao carski podpukovnik u boju s Turci kod Slankamena god. 1691 odtraga ustrieljen pade. On ostavi nakon sebe udovu Mariju Katarinu groficu Lamberg, s kojom nije imao poroda. 2. Kći Nikole Zrinskoga, koju njeki takodjer Marijom Katarinom krste, umre još mlada, kako sám Nikola u svom pismu na Ručića sviedoči.

Valja nam jošte nješta kazati o Nikolinom književnom djelovanju. Prije svega vriedno je znati, da je Nikola Zrinski umio

[1] „Non in Croatia solum, sed ubique fere terrarum, magno luctu, fortissimo Viro, parentatum est; adeo Nationes omnes, Nominis et fortiter gestorum fama pervaserat". Veli Niemac Franjo Wagner, koj mu inače nebijaše prijatelj. Gl. Historia Leopoldi magni Caesaris. Augustae Vindelicorum. 1719. p. 177.

[2] Beděković Natale solum S. Hieronymi. P. I. p. 223.

mnogo jezikah, kako Toll ovimi riečmi sviedoči: „Linguarum quidem complurium ita callens fuit, ut, qui illum ignorantes loquentem audirent, sive ille sensus suos Hungarica, Croatica, Slavonica lingua exprimeret, quae dialecto potissimum variant, sive Germanica, Latina, Italica, Turcica proloqueretur, quaenam ipsi vernacula foret, ambigerent“.

Ovo temeljito znanje tudjih jezikah izpričava ponješto Nikolu Zrinskoga, zašto je književna djela pisao na tudjem jeziku, ali ga nemože izpričati, da uprav ništa znamenitijega nije pisao na svom hrvatskom jeziku, premda je u jednom pismu na Ručića ponosom napisao: „Etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio“, i premda je rado primio posvetu Petra Fodrocija, kojom mu ovaj g. 1661 drugo izdanje Barna Karnarutića: „Vazetja Sigeta grada“ posveti, iz koje pjesme, kako ćemo niže viditi, citirao je Zrinski njeke verse u svojih magjarskih djelih. S druge strane moramo priznati: da bi u ono doba, njegova socijalno-politička djela, na naš narod isto tako malo djelovala bila, kad bi jih bio pisao hrvatski, kao što su na onodobne Magjare djelovala, za koje jih je napisao tolikim uzhićenjem na magjarskom jeziku.

Magjarski pisci povjestnice ugarske književnosti smatraju za glavno djelo Nikole Zrinskoga njegovo pjesničko djelo: „Szigeti veszedelem“ (Razsap Sigeta) ili „Adriai tengernek Sirenaja“ (Adrijanskoga mora Sirena), koju je njegov brat Petar Zrinski na svoj hrvatski jezik preveo, i tako svoj narod s pjesničkim proizvodom svoga brata upoznao.

Franjo Toldi, najbolji pisac povjestnice književnosti magjarske, veli u svojoj Povjesti magjarske poezije o tom pjesničkom djelu našega Zrinskoga: „da je najbolje i najsavršenije, što ga Magjari od starijega vremena imadu, i da je prvo klasičko djelo magjarske poezije. Da je Zrinski š njim otvorio novu pjesničku školu i novu dobu, ali bez vriednih nasliednikah, i da se čini, kao da je magjarski duh sa stvorenjem ovoga pjesnika, na toliko se izcrpio, da poldrugi viek u napred njemu slična stvoriti više nemogaše“.

Mi Hrvati, što se naše književnosti tiče, nemožemo dakako taj magjarski sud u svem podpisati, jer pogledom na naše starije i onodobne, osobito dalmatinske pjesnike, moramo Zrinskoga „Sigetski poraz“ kao piesmu radi vanjske umjetne forme, medju slabije proizvode uvrstiti. Ali ako uzmemo u pretres unutarnju

psihologičnu jezgru piesme, pa onda bogatstvo mislih i slikah, te narodni smier čitave piesme, to moramo ovomu piesniku pred mnogimi drugimi prednost dati. Osobito pogledom na veličanstveni, a zajedno i narodni predmet piesme, zaslužuje Nikola Zrinski osobitu pohvalu, te se ni nemože potanko ocieniti polag hrvatskoga prevoda, što nam ga njegov brat Petar ostavi.

Vrlo su za nas, i za našu povjest, kao i za socijalno-političko stanje naše domovine znamenita ona njeka privatna pisma Nikole Zrinskoga, što su slučajno sačuvana. Šest od ovih nadje Karlo Ráth u jednom rukopisu, čuvanom u knjižnici monastira panonskoga brda, koje priobći u časopisu: Györi Történelmi és Régészeti Füzelek. II. kötet. 3 Füzet. Györ 1863. p. 193—213. Nu ista ova pisma nalaze se i kod pisca ove razprave u starom prepisu, medju poslanicami slavnih Hrvatah, (rukopis knjižnice br. LI.) zajedno sa drugih šest pisamah istoga Nikole, pisanih Petru Petretiću, biskupu zagrebačkomu. Osim ovih imamo još njekoliko latinskih izvornih pisamah Nikole, u kojih poziva rečenoga biskupa, grad Zagreb itd. na sabore. Isto tako imamo izvorno hrvatsko pismo, pisano kanoniku Turjaku. Napokon priobći još dva pisma (jedno latinsko, drugo magjarsko) višerečeni g. Ráth u Magyar Történelmi tár VIII. kötet. p. 251—254.", a u sakupljenih djelih Zrinskoga (Pešt 1852) priobćena su još dva pisma na njekoga Medjerija.

Prvih šest pisamàh, tiskom jur priobćenih, pisà naš Nikola jednomu izmedju najpoštenijih tadašnjih Hrvatah, Ivanu Rŭčiću, podžupanu zagrebačkomu, koj bješe od strane Hrvatske višekrat na ugarski sabor poslan, te je slovio sa svojih naukah, osobito pravoslovnih[1]. Mi hoćemo da ovdje iz tih pisamah samo njeke izvadke priobćimo.

U drugom povećem pismu, čim govori o poslanici svoga brata Petra, što ju je svojoj snahi (Nurui) pisao, nastavlja Zrinski dalje:

„Non mirum est barbaro crevisse desiderium opprimendi Transylvaniam, nam ad ventis dejectam Arborem, et pueri concurrunt collectum ramos; semel profecto premere felices, Deus, cum coepit, urget. Sed miror, quod duo bella Turca assumat, quod nec Annales ipsorum unquam dicunt, nec Religio permittit, nec bona ratio Status suadet, nisi forte

[1] Ivan Ručić, od plemićke porodice, bijaše jur g. 1643 podžupan zagr. županije, te umre kao takav god. 1660. Sa svojom ženom Jelenom Patačić učini mnoga dobročinstva ježuitskomu zagr. kolegiju i gimnaziji. J. Pruss, koj napisà knjižicu o dobročinstvih, učinjenih istomu kolegiju, veli o istom Ručiću: „Vir nobili genere ortus, pietate, si-

Transylvanicum non vocet bellum, suamque ambitionem ludibunde et sine periculo finire aut speret aut praesumat. — Utinam Dano vota non novissemus, vel promissa reddidissemus, nunc immaculata fidei reputatione fulciremus hanc ruituram Transylvaniae arborem, quae et nos in ruinam trahet. Jam vero quomodo credi nobis desideramus. Succurrat miraculo nobis Divorum aliquis, alias certe actum nobiscum est. Arma nostra valde exigua, forte 5 millia militum, includunt se Danubio, in insula Comaromiensi, et estne hoc Bellum vitare? — estne succurrere? Dubito certe quod hac imbecillitatis Confessione aperientur oculi, vanum timorem de nostris viribus inimico habenti. Prudenter certe ille, qui pacem cupienti Bellum ostendendum dixit. — Res imperii videbit ex Fratris litteris; illa est substantia. Malta Insula dicitur terrae motu tota conquassata; si verum est, nescio an nostra Theologia attinget, cur rapiant mala fata bonos? — Togatorum illorum Censorum, ante Hannibalem Ducem, (Montecuculum?) judicium facile fero, sicut laudari a laudato laudis est, certe laudari a vituperioso non desiderabile est. Ego mihi conscius aliter sum, etenim non degenerem me Croatam et quidem Zrinium esse scio. Homo quidem sum, nec sine naevis, verum illorum Judicio illud maximum habeo, quod non Heliotropium, nap után jaro fü, vel Pap utan jaro fü. Utinam audiret et me Rex meus, dicerem certe sibi sine arrogantia illud Aiacis: Denique quid verbis opus est, spectemur agendo". — etc.

U petom pismu veli o zlom uspiehu Rakocijeva rata u Poljskoj (1657):

„Heu qnam male a Polonis mulctatus est Princeps, qui nomine et omine cancrum (rak) egit; quam nationis nostrae contemptus hic crevit, facta est Pax illi infamis, restituta Cracovia. Videtur Fatum fungum procreasse, cum tanta praeparatione, qui et natus et concidit una nocte. Svecus rabiescit contra Danum et putatur praevaliturus, hinc nobis jam timor. Gallus in Belgio triumphat, non utique Mediolani, sed ibi majori momento, cum Germaniae immineat. Utinam istorum antecedentium armorum inundationes, pestes, grandines, non sint portenta magnae alicujus ruinae, quae nobis etiam minetur oppressionem".

Prigodom povratka svoga iz Beča, kad je posjetio prvikrat dvor novoga kralja Leopolda (1659), pisà Zrinski istomu Ručiću:

„Mihi vero contigit adire Corinthum. Vidi Regem Novum, aulam Novam, Novos ministros, denique omnia, primo obtutui Nova. Sed juxta sapientis Regis aphorismum penitius scrutanti, nil certe sub illo sole apparuit novum; diversi quidem homines, diversa nomina, pallia rerum diversa; at mos idem, cunctatio eadem, pacis etiam ingloriae cupido eadem, imo otii, ut ita dicam, Idolatria eadem ipsa antiqua manet, et fa-

---

mulque politioribus litteris adeo excultus fuit, ut magnae in Regno auctoritatis esset, haberetque plurimos, qui eum ad tumulum cum lacrymís comitarentur". Zakopan je u crkvi sv. Katarine, te si na grobu sám ovaj napis postavi: „Hic jacet Joannes peccator".

cile a prudentibus observatur. Utinam Rex noster — ministros leoninos haberet; forsan non quereremur nunc cum afflicta Ungaria amisisse Regni brachium, dextram Pannoniae, Scutum, imo murum Christianarum Provinciarum Transylvaniam. Est qui mederi velit si saltem possit, et qui possit, dummodo velit, qui velit ac possit nullus certe. — — — Majus dicam: Est qui hac ruina non lamentatur, non luget, in prora sedentem, invisum, ipse in puppi sedens, mergi non horret; dicit se perire postea libenter dummodo alter prius: est qui hoc incendio delectatur, ut calefacere se ad illud possit. Ego certe non loquor somnia, licet paradoxa, nec calamo, alias communicanda. Num itaque impietatis arguerer, si dicerem illud Lucani: Hoc placet o Superi! cum vobis perdere cuncta, propositum est, nostris erroribus addere crimen. Sed quia curae parvae loquuntur, ingentes silent, hic ego obmutesco; vertam materiam et folium. Pudor ringatur, strepat, declamat, honorem non deturpabit; veritas est filia temporis, pudor mendacij, dabit Deus finem vel funem".

Drugih šest pisamah pisana su biskupu Petretiću iz Čakovca, g. 1649, 1658/9, 1662 i 1664. Dočim prvo samo o sazvanju sabora govori, glasi drugo od 4. studena 1658 ili 1659 medju ostalim ovako:

„Ingrato servire nefas: ut quid ergo ego pro Comite Emerico (Erdödy) et pro sua familia laboro; ut quid pro illis et corpus labore, et animum moerore et cogitationibus affligo. In fumum sunt ista omnia, et facilius oleum incorporabitur aquae, quam mea sinceritas, meus candidus animus intrare possit in frigidam, vanam et non rationabilem diffidentiam Comitum Erdödi". — Tuži se nadalje na skupštinu varašdinsku, koju su Erdödiji samo radi toga sazvali, da mogu caru tužiti bana, što nije utišio bunu Posavčanah, kao da on hotimice zapovjedi kraljeve zanemaruje, itd. „Magnus ictus profecto", veli, ubi tot vulnera inferuntur, sed armatus optima armatura sum, bona conscientia". — Navadja sve miere, koje upotriebi proti buni, te dočim prelazi opět na Erdöde, veli: Quid, si ego suae Mayestati scripsero, sicut certo faciam et scribo veraciter: Quod Rustici isti non sunt Rebelles, nec enim rebellarunt contra Deum, nec Regem, nec Patriam, id est Regnum, nec contra proprium Dominum, dummodo illos teneat Comes in illa justitia, quam unusquisque Christianus tenetur suis subditis administrare, ne sit Tyrannus in illos, ne excoriet, ne deglubat, sed tondeat. Dicunt enim miserrimi illi, quod jugum Judaeorum in Aegypto dulce erat. Minae Jeroboami contra Israëlem nullae erant, respectu illorum, qualibus ipsi cogebantur; comprobabit hoc ille ingens supplex libellus vel potius liber, qui in Regno est praesentatus" etc.

U trećem pismu od 24. veljače 1662, piše Zrinski:

„Quam vane promiseram mihi felicitatem et videndi Vestram Dominationem Reverendissimam et multa in Regni moderna Congregatione agendi[1]. Disponit Deus aliter et misit rumores magnos in ista Confinia de adventu

[1] Tu razumieva sabor hrvatski od 27. veljače 1662, kojemu je predsjedao biskup Petretić.

Turcarum. Ego etsi non facilis sum ad credendum, tamen aquarum decrescentiae cum tales sint, ut merito unusquisque timere possit, nolui per absentiam meam, uxorem meam et omnia mea, imo Regni securitatem in evidens periculum involvere. Rogo itaque Vestram Reverendissimam Dominationem, tamquam Patrem meum colendissimum et confidentissimum, istam meam absentiam ante Regnum excuset et modernae Congregationi loco mei praesit, et de omnibus, quae Regni securitatem concernunt, tractet et concludat. Meam mentem et consilium Domino Capitaneo Gussich concredidi ita ut V. R. D. reportet, inter quae erunt aliqua, quae forte meum privatum commodum concernere videbuntur, sed penitius si considerabuntur, nihil mihi, sed securitati Regni nostri inservient[1] Adiuro te per Deum, mi Reverendissime D. Pater, consideret illa cum attentione, et laboret, ut et Regnum totum intelligat et provideat; prope sumus periculo, sed domus nostra ardet undique. Princeps Transylvanus perdidit se et suos. Germanus vapulavit. Transylvania amissa est. An nunc ita demens sit quis ut credat, hic sistere velle furorem turcicum? Turca, quem non Caucasus, quem non flumina, non maria, non montes terruerunt, non tot Regna, tot floridissimae Provinciae exsaturarunt, an nunc imponet cupiditati suae fraenos, cum portam felicitati suae aperuerit, debellata Transilvania. Regi frenis nequit, et ira et ardens hostis et victoria, gladiusque felix, cuius infecti semel vecors libido est. Dii boni, quid ad haec nos? — Dormitur nobis hyems tota, non excitamur. Ego clamo ubique, nec clamare cesso; sed una avicula non potest implere ingentem sylvam cantu. Certe saltem me silente non peribit patria, nec me dormiente, sed nec incolumi. Procedam si videro ruinam; sed jam jam quasi video. Itaque nihil aliud me restat, quam evitare illas minas Ezechielis prius, nempe: „Venientem gladium nisi annuntiaverit speculator, animarum quae periverint, sanguinem de manu ejus requiret Dominus.“ Ecce mi Rev. Pater, dico quae sentio, et ad Vestros sinus repono, ut provideat Regnum et suae securitati provideat.“

U četvrtom pismu od 26. srpnja 1662 veli Zrinski:

„Si Deus miraculose istud miserum nostrum Regnum non conservaret, jam quali spe amici nostrae permansionis non autem inimici potentia immensa, desperare me facit, quia illa non est, sed pusillanimitas, in qua sumus; nec enim audemus nec procidemus. Certe misera Hungaria potest melius dicere quam olim Athenienses: „Amissis Deorum immortalium templis et Parentum monumentis, quid salute, quid victoria opus habemus?“ Angunt me hae cogitationes extreme, nescio an obvoluto Capite fatum expectem? vel luerem adhuc? Scio enim quod

Mitius ille perit, subita qui mergitur unda,
Quam sua qui liquidis brachia lassat aquis.

---

[1] Tu razumieva gradjenje svoga grada Novoga Zrinja, radi kojega je molio težake od zemlje, te mu sabor dozvoli pripomoć težakah iz varašdinske i križevačke županije.

Sed non in tali statu collocavit me Deus et fortuna, ut liceat, honore et conscientia salva, dimittere clavum navis in tempestate; itaque liber in armis occubuisse velim, nam ex populis, qui regna tenent,

Sors alia nostra est,

Quos servire pudet.

Quidquid mihi virium, animi, virtutis est, huc dirigo, — Certe post mortem defendere non potero libertatem Patriae, et an erit aliquis mei genii tunc ignoro." —

Uprav mjesec dańah prije svoje smrti, dne 18. listopada 1664 javlja Zrinski Petretiću, kako car obadva pozivlje u Beč na posliednji dan listopada. Ban moli biskupa da mu javi šta da radi glede sabora, koga je jur razpisao, i da li nebi bolje bilo opozvati ga. Medjutim držan je ipak pod njegovim predsjedničtvom, kako jur spomenusmo, dne 23. listopada sabor u Varašdinu, te je i putovanje u Beč po svoj prilici na mjesec danah odgodjeno, pošto se je Zrinski upravo dan prije svoje smrti spremao u Beč.

Napokon smatramo za shodno, priobćiti ovdje još jedno kratko hrvatsko, od N. Zrinskoga vlastitom rukom pisano pismo na kanonika zagr. i kapetana sisačkoga Turjaka, da iz njega, koliko moguće, čitatelji uče hrvatski slog pisanja N. Zrinskoga, Pismo ovo glasi ovako:

Pokehdob da nam vnoge fele listi ujih Svetlosti (kralja) dohadjaju, da vu Požun na vugersko spravišće šetuvati imamo, nakanili smo pervo ove naše Banske i orsačke krajine pohoditi i providiti; hoteli smo takajše i Vašu Milost prositi, da bi ste V. M ad diem 6. futuri Mensis Martii, svojim vitežkim ljudem zapovidali, vu Berkiševinu dobro zagoda dojti, koliko bi najveće moglo biti; koju priazan V. Milosti gospode Captolomu hoćemo se tersiti vu vekšem dugovanju zaslužiti. S tim Bog Vašu Milost zdravu derži. Datum in nostra Chaktornya, 27 die Februarii 1649.

Admodum Rev. D. V. Servitor et Amicus promptissimus.

C. Nicolaus a Zrin.

Preostaje nam jošte spomenuti štogod o magjarskih djelih Nikole Zrinskoga, o kojih dodajemo ovdje kratku recenziju našega prijatelja i umnoga vieštaka u magjarskom jeziku i literaturi, Ivana Mažuranića, koj ista djela našega Zrinskoga dublje prouči. Prije svega zaslužuje socialno političko djelo „Ne bántsd a Magyart" osobito zanimanje, jer se u njem pojavljuje ponajviše duh i narav našega Zrinskoga. O ovom djelu, koje ponajprije grof Šimun Forgač g. 1705 tiskom izdade, posvetivši ga Franji Rakocu, sinu Jelene Zrinske, govori I. M. ovako:

„Prvo djelo (ili, bolje rekuć, brošura) „Ne bántsd a' Ma-

gyart" (Nediraj u Magjara) bieše, kako se u naslovu veli, „iznova" izdano od nepoznata izdavatelja god. 1790 u Maroš-Vašarhelju, u maloj osmini str. 94.

Na str. 4. toga djela stoji „Argumentum totius operis" napisan, kao i sve ostalo djelo, u jeziku madjarskom: »Ezzel az Irással mútattatik-meg: hogy Fegyver kell Országunkban: miképen kelljen azt rendelni; tartani: és más sok párticularitást-is fel-tálnunk, ha akarjuk. Volenti nihil difficile." To će reći hrvatski: U ovom pismu pokazuje se da u našoj zemlji treba oružja; kako se to ima držati, i kako moremo, ako hoćemo, naći još i mnogo drugih osobitostih. Ništa nije težko onomu koji hoće.

Domorodna ta magjarska brošura dieli se na dva diela: na „Exordium" i na samu bitnu stvar koju pisac ima pred očima i koju je on sám krstio „Relatio."

U exordiu iliti uvodu, koji počima na str. 5. i nad kojim se nalazi poslovica pisca bana Nikole grofa Zrinskoga „Sors bona, nihil aliud," znameniti i hrabri taj muž, čistim i žarkim domoljubjem magjarskim nadahnut, neobičnom riečitostju i riedkom i upravo vojničkom energijom izraza, nastoji dokazat svojim Magjarom, da jim u žalostnu njihovu položaju tadašnjem, (bijaše tad, kako znamo, s glavnim gradom Budimom velik dio Ugarske i Hrvatske pod Turčinom), da jim, rekoh, u tako žalostnu njihovu položaju neostaje drugo, nego vlastita snaga i vlastiti napor, a od tudje pomoći da se ili neimaju nadat ničemu, ili da joj se smiju nadat onda samo kada se vlastitom snagom Turčinu valjano i junački opru. »Jer, veli pisac na str. 9., i od samoga boga dangubeć prositi pomoći, i grieh je i ludost, kakono niegda reče mudri Demosten: Nam non modo Deus, sed ne amicus quidem rogandus est, ut dormitanti cuiquam aut desidi praesidio sit; to će reći: Driemalo i lienjak nesmije pomoći iskat ni u prijatelja, kamo li u boga."

Za podkrepljenje te svoje teze navodi pisac s jedne strane okrutnost i odvažnost tursku kojoj se samo muževnostju i dobrim redom dade odoljeti — „praestat mori sient Leonem, quam vivere sicut Asinum, t. j. bolje je poginut kao lav, nego li živiet kao magarac", veli energično vitežki Zrinović na str. 13.; — a s druge strane dokazuje da Ugarskoj zemlji od nijednoga njezina susieda neima pomoći, jer: Poljska je oslabljena i neslož-

na; Niemačka — u koju pisac nerazumie »premilostivoga svoga gospodara i kralja“ — ima i malo volje podupirat Magjare, potomke Hunah, i premalo okretnosti u micanju vojenom, tako da Magjari izdienuše rieč, da »Niemac jaše na raku“; Talijan je razkomadan i preko mora; Španjolac je predaleko; Francez je hrabar i dobar vojnik za se, ali ne za Magjara; na Moskova se nevalja naslanjati, premda se nanj naslanjaju njeki veliki ljudi („némelly nagy Emberek“); Inglezka je malne posve drugi sviet. I eto svega krstjanstva, a Magjaru od njega nigdje pomoći! Valja se dakle uzdati samo u samoga sebe, a to je i toga radi najbolje, što se je Magjar stopio sa svojom zemljom; što Magjar ima ćud onu istu koju i zemlja mu. Tudjinci, dapače ni najglasovitiji tudjinci, u Magjarskoj neučiniši nikakova dobra, bud što nerazumieše, bud što jim neposluži sreća. To pisac pokazuje mnogimi primjeri, pozivljuć se, obilnijega obavieštjenja radi, na Ištvanfija dio XXVIII pod kraj i mnoga ina miesta.

Neima dakle za Magjara drugoga sredstva, nego, kako viče pisac na str. 24., „oružje, oružje, oružje i dobra vitežka odvažnost!“ — »Ili zar da bježimo? Neimamo kamo; Magjarske nećemo naći nigdje na svietu. Nam za ljubav neće nitko izaći iz svoje domovine da u njoj nastani nas; plemenite naše slobode pod nebom neima nigdje nego u Panonii; hic nobis vel vincendum, vel moriendum est.“ Pobiede pod Hunjadi bijahu slavne, zašto nebi bile i sada? Nikad nijedan mač neprolì toliko krvi buslomanske, koliko mač ugarski, pak zašto nebi i sada? — »Ali jecajuć i porumenivši moramo, žalibože, priznati, da dedecori est fortuna prior t. j. njegdašnja sreća naša sad nam služi na sramotu. Tako daleko od starih odpadosmo mi sadašnji Magjari da, kad bi se danas vratili s drugoga svieta vitežki naši predci, niti bismo mi poznali njih, niti bi oni poznali nas. Jer, osim jezika našega i govora, u čem smo jim, pitam, slični? Tako da bi nam oni s podpunim pravom mogli reći: Vox quidem vox Jacob, manus autem Esau. Grlo je Jakovljevo, ali su ruke Esavljeve. Ruglo smo svoga naroda i samih sebe; plien smo svakoga koji se odkudagod pokaže. A zašto? Radi nedržanja discipline; radi pijanstva i dangube; radi mržnje medjusobne i tisuću sličnih porokah. Ja ti se neulagujem, sladki moj narode, lažnimi hvalami, jer, kako veli prorok: Popule mi, qui te beatum praedicant, ipsi te decipiunt. To će reći: Puče moj, koji

vele da si srećan, ti te varaju." Nego, ti se, puče moj, popravi; pozovi u pomoć Jehovu; odvaži se, pak u ime božje „da pašemo mač suprot poganinu."

I tim se od prilike svršuje taj exordium iliti uvod.

Na str. 32. počima glavni dio brošure nadpisan „Relatio."

U tom dielu s početka govori pisac o nevaljanstvu vojske ugarske onih vremenah. A kako bi i mogla što vriediti? „Sinovi naši" — veli on na str. 35. — „živu dangubeć ili doma kod otca i i matere; ili, ako hoće da što liepa vide i čuju (kako oni vele), podju u službu na dvor kojega ugarskoga gospodina. Tamo što se uče? Piti. A što još? Gizdat se, menten zlatom obrubljivati i kititi, konja igrati, jednom rieči: kleti, lagati i ništa dobra neraditi." Koji neide na dvor gospodski, taj ide ili u advokate ili u popove; ne pravdoljubja, ne sveta zvanja radi, nego, u jednom i u drugom slučaju, puke vlastite koristi radi.

On za obranu Ugarske neće drugoga naroda nego magjarski „jer je najsposobniji, najjači i najbrži i ako hoće, najhrabriji narod."

Pisac dakle predlaže, neka Ugarska drži na nogah gotovu i spravnu t. j. stojeću vojsku od četiri tisuće pješakah i osam tisućah konjikah. Ta vojska treba da bude dobro uredjena i dobro i strogo disciplinirana, u koju svrhu predlaže potrebite naredbe, koje, premda u sebi zanimive, za ovaj naš literarno-istorički posó nijesu od neobhodne vriednosti.

Na kraju opet energičnimi izrazi priporučuje svoje predloge i uzvikuje pod sám kraj svoje knjige: „Ako neotmemo nazad Varadina, ako izgubimo Erdelj, nemojmo više odsad ni ratovati. Ako toga nećemo, bježmo iz ove zemlje. Čujem da u Brasiliji ima dosta pustare; zamolimo tamo od kralja španjolskoga jednu pokrajinu i načinimo koloniu ter postanimo gradjani."

U istom ovom dielu str. 39. spominje Zrinski da je on prije toga bio napisó jedan mali traktat pod imenom „Vitéz Hadnagy" t. j. Hrabar vodja.[1]

Iz ovoga djela se vidi da ona njeka neobična grozničava patriotična uznešenost u izrazu, onaj njeki ekstatični, rekbi desperatni i od samoga čemera pieneći se chauvinizam koji se susreta u magjarskoj literaturi i u magjarskom parlamentu, nije plod ju-

[1] To je po svoj prilici ono djelo koje dole spominjemo pod III. 1.

čerašnji, i da su u tom specifično-magjarskom genru, u koliko je nam poznato, prvi meštri dva rodjena Slovinca: u vieku XVII. aristokrata Hrvat Nikola grof Zrinski, a u XIX. demokrata Slovak Ludovik Košut.

Sva sabrana djela Nikole grofa Zrinskoga pod naslovom: „Gróf Zrinyi Miklós Munkái," po izvornih rukopisih i izdanjih uredjena, izidoše iz nova g. 1852 u Pešti, trudom Gabriela Kazinczy-a i Frana Toldy-a, u velikoj osmini str. 419.

U tom se svezku nalaze:

I. miešovite piesni;

II. razsap sigetski, epos u 15 pievanjah.[1] To je izvornik, po kojem je nesrećni Petar grof Zrinski brat Nikolin, sastavio svoju hrvatsku Sirenu mora adrianskoga; ali žalibože, mora se priznati da je Sirena ostala duboko pod svojim magjarskim izvornikom.

III. prozaična djela i to:

1. djelo bez naslova (po svoj prilici Vitéz Hadnagy) sadržaja istorično-strategičnoga, razdieljeno u tri diela. U drugom dielu dolaze aforizmi strategički iz Kornelija Tacita.

2. O životu kralja Matie Korvina. Na kraju ove magjarske razprave navodi pisac sliedeće verse Karnarutića u hrvatskom izvornom tekstu:

Tko s poštenjem spravan na ov svit umirą,
Vičnji mu glas slavan do nebes dopira;
A tko žitak svrši noseć se s sramotom,
Vas mu se glas skrši ne spomenut po tom.

---

[1] Ovaj epos izašo je prvikrat na svietlo u Beču g 1657 u 4ini. pod naslovom „Adriai tengernek Sirenája." A u rukopisih nosi latinski naslov: „Obsidio Sigethana." Dr. Franjo Toldy u svom djelu „Geschichte der ungarischen Dichtung. Pest 1863" progovorio je obširno o njem (str. 221—268) nazivajući ga prvim klasičnim djelom magjarske poezije, te veli medju ostalim: Wozu hätte unsere Kunstdichtung werden können wenn sie treu seinen Spuren gefolgt wäre! Doch dazu bedurfte es seines Genies; und es schien gleichsam, als ob der ungarische Geist in Erschaffung dieses Dichters auf anderthalb Jahrhunderte hinaus sich erschöpft hätte. So ist er selber ein Zeitalter, eine Schule mit Nachfolgern, aber ohne würdige Nachkommen." U istom djelu Toldievom, kao i u „Kaschauer ungarisches Museum" i u Hormayra i Mednjanskoga „Taschenbuchu" g. 1821. priobćeni su njemački prevodi njekih pievanjah rečenoga eposa.

Pak malo dalje:

Tak da već neumru nigdar njim imena
Dokle god rike vru i teku vrimena.

3. „Ne bántsd a' Magyart", djelo o kojem smo govorili malo prije. —

4. „Tábori kis tracta", djelce o uredjenju i platji vojske.

Sva ova djela pisana su u jeziku magjarskom i slavan su sviedok neobičnoga poetičkoga dara Nikolina, velike njegove učenosti klasičke, temeljita znanja ratnoga, a nada sve žarkoga njegova patriotizma magjarskoga, tako da ga narod magjarski, kako u istinu i čini, punim pravom i s pravim ponosom more brojiti medju najprve, najdarovitije i najbolje svoje pisce, doćim nam Hrvatom neostaje druge utiehe nego žalostna ona, da nam narav nije maćeha nego prava i rodjena majka, i da, ako narod naš nije na onom stupnju visine na kojem bi trebalo, tomu nam nije kriva blaga majka narav nego mi sami koji drugim gradimo ponosite gospodske dvorove, a sebi ni da bi kolibe. Fiat applicatio!"

VII. Pravoslovni pisci.

Baltazar Dvorničić[1], nazvan Napuly.

Rodio se je u Koprivnici od plemićkih porodicah, g. 1560. Odhranjen bijaše troškom svoga strica Valentina Dvorničića-Napulja, kanonika zagrebačkoga, koj sav svoj imutak medju siromahe razdieli. Radi velikih zaslugah svoga strica, imenovà ga biskup Ivan Moslavački (Monoslay), jur u 21 godini, (god. 1581) kanonikom zagrebačkim. Kao takav, (što je u ono doba često bivalo), otide na višje nauke u Bolonju, gdje je g. 1588, dne 28. siečnja primljen u kolegij ugarsko-hrvatski. Još iste godiue imenovan bi kao učenik bolonjski, arcidjakonom varašdinskim; a dne 16. pros. iste godine položi javne izpite iz fizike i metafizike. Odmah zatim položi doktorat iz mudroslovja, bogoslovja, kao takodjer iz crkvenoga i gradjanskoga prava, te primi kao ovjenčani doktor, povelju u mjesecu siečnju g. 1589. Mjeseca travnja dan 8., otide s doktorom medicine, Marcellom Nagyom u Zagreb, ali još iste godine u mjesecu studenu, bude natrag poslan u Bolonju kao upravitelj ta-

[1] Pod ovim pravim svojim imenom spominje ga zapisnik bolonjskoga kolegia: „Balthazar Napwly alias Dwornychych".

mošnjega kolegija, te ostane ondje do konca g. 1591, kad ga u službi izmieni Nikola Jalkovečki (Jalkoczy), kanonik zagrebački, bivši malo prije vremena kod obsednutja sisačkoga, i opisavši na kratko u zapisniku kolegija bolonjskoga haranja turačka g. 1591 do 1593. Vrativ se u Zagreb, imenovan bi Napuly god. 1593 arcidjakonom goričkim, a g. 1596 stolnim. Kao takav bješe g. 1598 zajedno s Blažem Gjurakom, kanonikom pjevcem, a prije dvie godine slavnim braniteljem grada Siska, poslan u Rim, da izposluje od pape potvrdjenje povlasticah sjemeništa bolonjskoga, koje je imalo velike neprilike s poglavarstvom bolonjskim, radi kojekakovih daćah. U Bolonji pridruži se k njim i tadašnji upravitelj sjemeništa Petar Domitrović, te došavši u Rim, budu od pape Klementa veoma ljubežljivo primljeni. Osobitim štovanjem odlikovan bješe siedi starac kanonik Gjurak, o kojega junačtvu čuo je i papa, pohvalivši ga u ime svega kršćanstva, koje je toli muževno branió proti Turkom. Poslie njekoliko mjesecih potvrdi im papa nove povelje, i oni se vrate veselo kući. Godine 1600 imenovan bje čuvarom, a g. 1601 kanonikom čtavcem, u kojoj časti dopadoše ga velike nevolje i progoni od strane biskupa Šimuna Bratulića. Taj žestoki i siloviti fratar reda sv. Pavla, rodom iz Istre, postavši biskupom zagrebačkim, nedržeći se ni malo apostolskoga nauka: opportet Episcopum esse irreprehensibilem, non iracundum, posvoji dohodke izpražnjene kanoničije Nikole Mikca, povišena na biskupiju varadinsku, kao i prediuma Jarun zvana, proti svakomu redu i obstojavšem propisu. Radi toga silovita čina podigne se kaptol proti biskupovoj samovolji, i pošto kaptolski predstojnik Nikola Hasanović Ergeljski u Lepoglavu k biskupu pobježe, stavi se g. 1604 na čelo kaptola kanonik čtavac Napuly, opirajući se muževno samovolji biskupovoj takodjer onda, kad ovaj sazvavši veliko vieće, sve kanonike na svoju stranu privuče, osim četvorice njih. Medju biskupom i Napuljem dodje do žestoka kreševa; biskup predbacivaše Napulju da mu bijaše vazda neprijatelj. Rieč po rieč razžeže biskupovu žuč, te on dade napokon usried vieća, na svetom miestu crkvenoga svetilišća, kanonika čtavca po svojih ljudih svezati i u tamnicu baciti, te oduzme njemu i trojici kanonikom, Ivanu Puciniću, Ivanu Nardinu i Ambrozu Jaskaju, njihove časti i dohodke. Ovo bezzakonje probudi na široko i daleko veliko ogorčenje. Nastojanjem bana Draškovića i grofovah Tome i Jurja Erdödah, izpusti do skora biskup

Napulja iz tamnice, ali nepovrati njemu ni drugovom časti ni dohodke, dapače iznese na vidjelo novu krivinu Napuljevu, što on po nalogu biskupa i kaptola, ona vratašca, što su kroz Lektoriju vodila iz kaptola na ribnjak, po noći zatvarati nije dao, predbacivajući mu kojekakove tajne namiere, zašto ova vrata otvorena držaše. Tužba se podigne pred nadbiskupom koločkim Martinom Petevom, koj biskupu krivo dade, ali biskup se nepokajà; napokon mu se iz Rima zagroze; tad se nagodi biskup s Napuljem kao i s ostalimi svrgnutimi kanonici, tekar god. 1607, te im morade povratiti časti i dohodke. Ali Napuly nebijaše zadovoljan samo s onimi dohodci, koji su mu u napred pripadali, nego je zahtievao sve dohodke, koje kroz tri godine primao nije. Biskup morade s toga platiti silnu svotu novacah, a plemeniti Napuly obrati ovu na domorodnu svrhu, kako ćemo niže viditi.

Po smrti biskupa Bratulića dobi Napuly kao Lector i Vicarius, od kralja Matije dne 11. lipnja 1611 nalog, da uvede zagrebačke Ježuite, koje bijaše Bratulić u Zagreb uveo, u vlastničtvo Glogovnice, darovane jim po Bratuliću. A god. 1623 imenovà ga biskup Domitrović predsjednikom crkve zagrebačke. Kao takav otvori on u svom dvoru pravoslovnu učionu, predavajući prava mladim ljudem. Medju njegovimi učenici proslaviše se kasnije personal kraljevski Stjepan Patačić i biskup Benko Vinković, a imenuju se medju ostalimi Ivan Somodji, Ivan Koprivnički, Juraj Čegelj i Nikola Krajačević (Sartorius).

Tečajem svoga života bješe N. višekrat poslanikom svoje domovine na ugarskom saboru, kao god. 1600, 1601, 1609, 1610, 1613, 1614 i 1618. Važno bijaše njegovo poslanstvo osobito god. 1607, kad ga Stališi hrvatski izabraše za svoga poslanika ponajprije s Grgurom Petevom (Pethö) piscem kronike ugarske na magjarskom jeziku i s Nikolom Malenićem Kurilovečkim, da idu do kralja Rudolfa u Prag, te da izposluju potvrdjenje saborskih zaključakah od g. 1604, koje po kralju potvrdjene zakone, ovi izaslanici sljedeće godine 1608, saboru hrvatskomu doista predadoše. U ovo doba nalazimo pod oporukom Franje Herendića, sljedeći naslov Napuljev: „Lector et Canonicus nec non Reverendisimi D. Epi Zagrabiensis in spiritualibus Vicarius et Causarum Auditor Generalis“.

Podupirajući siromahe, brinuo se Napuly veoma za dobro odgojenje mladeži. Imajući ukus za umjetnosti, podigne u stolnoj

crkvi liepi oltar sv. Franje Serafika od biela mramora, sa više mramornih kipovah, te je po svoj prilici njegovim troškom načinjena i ona mramorna krstionica, s krasnim kipom sv. Ivana Krstitelja, što uz rečeni oltar stoji. Godine 1619 bješe na saboru imenovan prisjednikom banske stolice. Napokon umre dne 29. ožujka 1624 i bude zakopan pred višerečenim oltarom, gdje mu staviše na grobnoj ploči sljedeći napis:

HIC PERPETVVS
RELIGIOSORUM ADVOCATUS,
STUDIOSORUM MAECENAS,
PAUPERUM CURATOR,
COMMUNIS PATER PATRIAE
REVERENDISSIMUS DOMINUS
BALTHAZAR NAPULY
VICARIUS ET PRAEPOSITUS MAJOR,
CANONICUSQUE HUJUS ECCLESIAE
PIIS SUMMIS INSTITUTIS,
AB ANNO DOMINI 1624
DIE 29. MARTII
REQUIESCIT.

U svojoj oporuci načini N. više pobožnih zadužbinah, ali najznamenitija bijaše ona, koju utemelji za odgojenje mladih zagrebačke crkve svećenikah, ostavivši preko 46.000 for. za sjemenište svećeničko, koje on željaše da bude u Gradcu, ali kaptol obrati iste novce u svrhu sjemeništa bečko-hrvatskoga, pošto je u Beču jur prije obstojao podoban mali zavod za njekoliko svećeničkih djakah, utemeljen po biskupih Moslavečkom i Hasanoviću-Ergeljskom; neimajući ipak ni posebne zgrade, ni posebne hrvatske uprave. Kasnije dobi taj povećani hrvatski zavod, kojemu ima Hrvatska mnogo izvrstnih muževah zahvaliti, i posebno ime od svoga glavnoga utemeljitelja, naime „sjemenište Napuljsko“. One novce, koje za taj zavod upotrebi Napuly, položi, kako gore već rekosmo, većom stranom u ime svoje prisiljene nagode, biskup Bratulić. I tako se može o utemeljitelju toga znamenitoga zavoda punim pravom reći ono, što je rekao o njem Juraj Patačić u svojoj knjižici: Gloria Collegii Ungaro Illyrici Panoniae fundati: „Sapienter prodigus in sapientiae aedificandam Domum contulit omnia“. Ali žalibože da njegovo kasnije potomstvo nije

znalo, ili nije moglo uzdržati ono, što je Napuly sa svojimi drugovi tolikom žrtvom iz ničesa podigo bio.

Njegov privatan značaj opisuje ponajbolje učeni i nepristrani Jagustić, kad o njem veli: „Balthazar Napuly. Animo fortis ob injurias sine vindicta perpessas, amicus stabilis, justus, sobrius, misericors, providus, Civitatis Capronczensis decus, Capituli gloria, Canonicorum exemplum, Pater pauperum, Regni Sclavoniae baculus, ob formatos et formandos egregios Patriae Cives, Capituli Zagrabiensis petra ob provisionem perpetuam".

Iz ovoga kratkoga životopisa vidismo, da je Napuly bio i čovjek mnogoučen, a osobiti ljubitelj naukah pravoslovnih. Kao veoma vješti pravoslovac, napisao je još kao upravitelj bolonjski g. 1590, pravoslovno djelo: „Methodica Processum Directio", koje je g. 1591 glasovitomu Ivanu Kitoniću darovao, te se je Kitonić, kako njeki tvrde[1], istim djelom na toliko poslužio, da je svoje juridičko djelo: „Directio Methodica", koje mu toliko slave pribavi, pod Napuljevim imenom izdati bio naumio, proti čemu se je ipak opirao Napuly, jedno s toga, što je svoje djelo njemu darovao, a drugo radi toga, što je tvrdio, da će djelo pod Kitonićevim imenom veću zadobiti važnost.

Ivan Kitonić Kostajnički.

Verböci od Verbca ili Verbovca i Kitonić od Kostajnice, prvi Rusin, drugi Hrvat, dva su imena, koja do najnovijega vremena ugarski zakonodavci i zakonobranitelji isto takom pobožnoštju i strahopočitanjem spominjahu, kao što stari viek Justiniana Upravdu ili Basilija. Nebijaše sabora ni skupštine, a nebijaše ni poveće parnice, bez imenà ovih dvajuh. Oni namisliše prvi u svojoj glavi skrpanu tako zvanu državu Ugarsku u cjelovitoj slici zakona i prava, te ju kao takovu i svietu prikazaše. Oba ova Slovinca imadu za Ugarsku velike i prevelike zasluge, ali slovinskomu rodoljubu vriede upravo toliko, koliko ciene zaslužuju njihova djela, koja su niegda sijala i u Hrvatskoj kao prve zviezde na nebu pravoslovja i zakonarstva, ali jim sada potamni sjaj i stara luč, jer jih obastre novi duh novoga naprednijega vremena.

Ivan Kitonić rodio se godine 1561 u Hrvatskoj, nezna se pravo, da li u Kostajnici, od kojega miesta nosio je ime, ili u

---

[1] Krčelić. A. B. Collectio Scriptorum ex Regno Slavoniae. Varasdini 1774.

kojem drugom miestu. Neima sumnje, da mu otac, pošten gradjanin, bijaše iz grada Kostajnice, odkuda je po svoj prilici sa svojom porodicom uteko, iza kako je g. 1556 po izdaji Niemca Pankracija Lusthaltera, Kostajnica i sva okolica na Uni u turske ruke pala. Nama je poznato samo krstno ime Kitonićeve matere Margarite, koja se spominje u kasnijem plemićkom listu, i njegove bratje Pavla i Ivana, dočim ime otca saznati nemogosmo.

Da je K. višje učione dobrim uspiehom polazio, vidi se iz toga, što je iz rana dobio naslov meštra slobodnih naukah i mudroslovja (artium liberalium et Philosophiae Magister), ali osobitom ljubavju bješe se podao naukom pravoslovnim. Preselio se jur za rana u Ugarsku, nastaniv se u železnoj županiji, kamo se u ono doba mnogo hrvatskih naselbinah preselilo bijaše; tu se proslavi doskora kao uman pravoslovac na toliko, da je g. 1590 dne 13. travnja po kralju Ferdinandu II. povišen u plemstvo zajedno sa svojom materom i bratjom, te sa sinovi i kćermi svoga brata Pavla[1], dobivši kao plemić prezime Kostajnički (de Kozthanicza). Bješe takodjer njeko vrieme prabilježnik ugarski.

Još godine 1602 nalazimo ga u Ugarskoj, odkuda je iz Sombotelja (Subotice) pisao svomu prijatelju i susjedu Mihalju Freisingeru, gradskomu sudcu u Kisegu, radi njeke pravde, nagovarajući ga, da se nagodi[2]. Nu sljedeće jur godine nahodio se opet u Hrvatskoj, bivši imenovan odvietnikom kaptola zagrebačkoga.

Što je Kitonića prisililo da ostavi s nova Ugarsku, to nam razjasnjuje jedan darovni list grada Varašdina od g. 1606, kojim mu radi mnogih zaslugah i dobro vodjenih gradskih parnicah darovà rečeni grad ponajprije gradsko zemljište, na kojem se grad obvezà bezplatno sagraditi mu drvenu kuću; zatim mu pokloni vinograd Osredek, kraj njegova vinograda ležeći, sa četiri rali zemlje; imenovavši ga zajedno svojim gradjaninom U tom listu vele gradjani medju ostalim: Tum vero cupientes liberalem nostram erga eum, tanquam virum doctum, Jurisperitum, piumque et Catholicum hominem, sed fatali quodam casu, his disturbiorum temporibus, ex partibus Vngariae, propriis focis et sedibus, per rebelles Vngaros, Turcas et Tartaros pulsum,

[1] Imena djetce Pavlove bijahu, Stjepan, Ivan, Barbara, Magdalena, Uršula i Jelena. Izvorni plemićki list na pergameni, zajedno s grbom, čuva se u zbirci rukopisah piščeve knjižnice.

[2] Nagy Imre. Hazai Okmánytár. Györöll 1865. I. köt. p. 415.

omnibus bonis et fortunis suis exutum, complacentiam ostendere, illumque nobis pro Jurato fratre et futuro conciue nostro deuincire". etc.[1]

Iz ovoga se vidi dakle, da su ugarski buntovnici i Turci za vrieme Boćkajeve bune, našega Kitonića iz Ugarske ne samo protjerali, nego i sav njegov imetak oteli, te s toga bijaše prisiljen pobjeći u svoju domovinu Hrvatsku. Kako iz iste listine doznajemo, dodje on iz Ugarske sa svojom suprugom Elisavetom Verovitičkom (Veröczey) i sa svojom kćerjom Susanom, nastaniv se posve u gradu Varašdinu, dobivši kao odvietnik mnogo posla u čitavoj Hrvatskoj. U isto doba bijaše Kitonić jur takovo povjerenje stekao u Hrvatskoj, da je godine 1605 na saboru hrvatskom izabran za poslanika na ugarski sabor, a god. 1606, s podbanom Mrnjavčićem, za člana onoga poslanstva, što je imalo u Beču od strane Hrvatske ugovoriti mir s Bočkajem, te je taj g. 1606 u Beču učinjeni ugovor mira, Kitonić od strane Hrvatske s podbanom Mrnjavčićem i podpisao. Kao poslanik dobi ujedno od strane Hrvatske naputak, da pri ugovaranju mira traži za Hrvatsku jednake slobode kao i Ugri (ut haec Regna in eadem libertate cum Hungaria maneant, quam fluctuantem et liberam esse nolunt). Ujedno bi jim naloženo, da traže zadovoljštinu poradi nanešenih zemlji uvriedah i štetah po carskoj vojsci, s primjetbom: „Quod ipsi Status, sicut Turcarum jugum ferre et sub illo Tributarii esse noluerunt, ita nocentissimorum horum Militum, Bona eorum depredantium, insultus pati nollent". To će reći: neka izjave: „Da kao što Hrvati turski jaram nositi i pod turski harač staviti se nehtiedoše, tako neće trpiti, da jim razuzdani vojnici njihova dobra haraju". Isto tako dadoše jasan naputak svojim poslanikom, kakove točke imadu se uvrstiti u ugovor mira, medju kojimi bijaše i ta: neka radi krune zahtievaju: da se kruna po Ugrih nesmije izvan zemlje odvesti, nego u granicah kraljevine sahraniti.

Kad se g. 1607 Kitonić sa svojim drugom podbanom Mrnjavčićem iz Beča vrati, podnese saboru o učinjenom miru potanko izvieštje. Još iste g. 1607 kupi Kitonić u Varašdinu u Miličkom koncu,

---

[1] Izvorna listina na pergameni, čuva se u našoj rukopisnoj zbirci. Još godinu prije bješe Kitonić od Ivana Šamšinovca kupio ovoga dvorac Németh-Keresztes u železnoj županiji za 360 for. Protoc. Arch. Cap. Zagr. N. 28. p. 665.

kuću s vrtom i zemljištem od Uršule Harčijeve za 120 ugarskih forintah, što si je valjda kao poslanik prištedio bio.

Kao prije grad Varašdin, tako nagradi Kitonića rečene godine 1607 zagr. kaptol, s dvimi imanjići slobodnjačkimi Tihovec i Okonec, spadajućimi pod varašdinske Toplice, od kojih je prvo pripadalo bivšemu topličkomu kastelanu Ivanu Kovaču i njega bratu Antunu, koji ga izgubiše poradi velikih zločinah Ivanovih, koj bješe ubio njekog Martina Canjka, vojevodu topličkoga, Antunovi pako sinovi pobjegoše u Tursku, primivši vjeru Muhamedovu. U darovnom listu kaptola spominje se i Nikola sin i Susana kći Ivana Kitonića.

Dvie godine kasnije, 1609 spominje se Kitonić u jednoj listini kralja Matije II. jur kao Causarum Regalium Director. Kao takav vodio je više znamenitih parnicah, medju kojimi spominjemo samo umno vodjenu pravdu kr. fiska, poradi Božjakovine, proti Nikoli grofu Zrinskomu (starijemu) g. 1616, radi koje ima više kraljevskih i banskih odpisah na sudove i na kaptol zagrebački. Malo kasnije nosio je naslov odvietnika sv. krune ugarske.

Kitonić umre na podagri dne 20. prosinca, uprav iste godine 1619, kad je i svoja djela izdao. Nu nezna se, gdi je umro, ako nije u Požunu, gdi je u svojoj kući dne 27. svibnja 1619 pisao predgovor k svojim centuriam. Ostavi nakon sebe sina Nikolu i kćer Susanu. Iste godine kada umre, bješe i Stjepan Kitonić († 1628) imenovan za kanonika zagrebačkoga, koj bijaše po svoj prilici sin Ivanova brata Pavla.

Dvoja Kitonićeva pravoslovna djela preostala su, koja mu u Hrvatskoj i Ugarskoj ime veoma proslaviše. Prvo: „Directio Methodica Processus iudiciarii Juris consuetudinarii, inclyti Regni Hungariae“. Tyrnaviae 1619. 4. — a drugo: „Centuria certarum Contrarietatum et Dubietatum, ex Decreto Tripartito desumptarum et resolutarum“. Tyrnaviae 1619. 4.

Mi spomenusmo jur u životu Dvorničićevom, da je taj umni kanonik dao prvu misao k prvomu djelu, koje mu je po svoj prilici služilo za podučavanje svojih učenikah u nauku pravah ugarskih; ali neima sumnje, da je Kitonić čitavo djelo u bolju sistemu doveo i kao prvi odvietnik svoga vremena u Ugarskoj i Hrvatskoj, iz svoga mnogogodišnjega izkustva mnogo nova dodao, a možebit koješta sasvim iz nova prenapravio.

Prvo svoje djelo razdieli Kitonić na XII. glavah, od kojih su prve deset razdieljene opet na pitanja i poglavja, što govore o sudbenoj praksi, vladajućoj tada kod kraljevskih sudovah, dočim poglavja XI. i XI. praksu sudovah županijskih i duhovnih ili crkvenih tumače.

U samom djelu uvrstio je pisac mnoge izreke i točke iz kanoničkoga prava i Justinijanovih zakonah, a služio se takodjer najboljimi onoga vremena pravoslovnimi djeli inostranacah, kao n. p. djeli Niemacah: Althusia, Joak. Minsingera, Andrije Gaila, Bernharda Schaftalsheim-Wurmsera. Nadalje Franceza Vilima Budaea i Talijanh: Franje Vivia ab Aquilla, Andrije Facchinea, Roberta Marauta, itd. A u kanoničkom pravu upotriebi djela: Didaka Covarruvia a Leyna, Henrika kardinala ostienskoga, Martina Aspilcuette, Nikole Tudiska katanenskoga, opata Panormitanskoga, Matije Stefania, itd.

Drugo djelo razdieli pisac u These i Antithese, t. j. u razgovore takove, gdi jedno mnienje drugo poriče, te se napokon u smislu zakona, stvori pravovaljani zaključak.

Oba djela tiskana su višekrat, i to uvjek zajedno: I. izd. u Trnavi 1619. u 4. — II. izd. u Beču 1634. u 4. — III. i IV. izd. u Trnavi 1700. fol., i 1724. fol. Posliednje troškom Matije Jambrekovića. Svim ovim izdanjam dodana je podoba Kitonićeva, rezana u bakar g. 1619, kad je imao 58 god., te ima na njegovu pohvalu piesamah od Friderika Hermana, Ivana Krušelja, Nikole Silagya, Valeriana Edmunda, Nikole Bratkovića i Stjepana Simandija, u IV. izdanju 1724 i od Matije Jambrekovića.

Osim toga izdao je Kitonićeva djela Ivan Szegedy zajedno s ugarskim zakonikom (Corpus Juris) u Trnavi g. 1742, te su kasnije preštampavana g. 1771, 1822 i 1845. Na magjarski jezik prevede ista djela Kasonyi, te jih je izdao u stolnom Biogradu g. 1647 i u Levoči g. 1650. u 4., zajedno s latinskim izvorom.

Gašpar Malečić.

Mnogo zaslugah ima u Hrvatskoj s ove strane Velebita red sv. Pavla, jer je tečajem više stolietjah revno promicao prosvietu i umjetnosti. Jur u trinaestom vieku počeše pobožni ljudi graditi kod nas monastire pavlinske, a ponajviše jih sagradiše XIV. i XV. vieka, od kojih su opet njeke u sljedećih vjekovih razorili divji Turci. —

Medju ovimi monastiri sijaše kao alem kamen lepoglavski monastir, osnovan oko g. 1400 od bogatoga celjskoga grofa Hermana. Jur g. 1503 bješe ovdje pod učenim priurom i zajedno učiteljem Markom iz Dubrave, utemeljene javne učione, koje sve do god. 1637 polaziše svietskoga i duhovnoga stališa mladići, dok rečene godine zabranjeno bude svietskoj mladeži slušati ovdje nauke, pošto Ježuiti u Zagrebu javne učione utemeljiše. Od ovuda poteče dakle mnogo učenih slavnih muževah, a medju ovimi ide jedno izmedju prvih miestah Gašpara Malečića.

Malečić se rodio od gradjanskih roditeljah u gradu Varašdinu g. 1646. Svršivši gimnazijalne nauke u narodnom svom miestu, stupi u red sv. Pavla i bješe primljen za redovnika g. 1667 u monastiru Remetah u Zagrebu, odkuda otide u Lepoglavu, slušajući tamo nauke mudroslovne od učitelja Ivana Staničića. Radi dobroga napredka u naucih, poslaše ga u Rim u kolegij sv. Apolinara, gdi je velikom pohvalom svršio nauke bogoslovne. Postavši doktorom bogoslovja i vrativ se kući, postao je ponajprije učiteteljem mudroslovja, a zatim bogoslovja, te je učiteljsku čast obnašao osam godinah, stranom u lepoglavskom, stranom u trnavskom monastiru, dok nije god. 1681 za glavnoga tajnika reda sv. Pavla izabran bio. Kao takov potaknuo je pitanje o onih pavlinskih monastirih, što su ležali u pokrajinah, uprav tada slavnimi pobjedami od Turaksh očišćenih. Da se ovi monastiri razvide i popišu, bude g. 1686 izaslan Malečić i fratar Pavao Majtenji s nalogom, da proputuju bivšu tursku Ugarsku i Slavonijn. O uspjehu svoga putovanja podnesoše ovi još iste godine potanko izvieštje. Za nagradu revnoga i umnoga poslovanja izabraše Malečića god. 1687 Pavlini prvim obćenitim Definitorom, a g. 1690 generalnim Vikarom, primjetivši o njem, da je muž „multifaria virtutum ac eruditionis laude jam toto in ordine celebratus".

Bijahu u ono doba nastale ljute razpre medju poglavari reda sv. Pavla ugarskimi i hrvatskimi, poradi raznih stvarih, jer su onda obe ove pokrajine pod jednoga provincijala ili državnika ugarskoga spadale. Hrvati počeše dakle ozbiljno misliti, kako da se od ugarske nadležnosti oslobode, i da se za hrvatsku posebni provincialat ustanovi. Glavni branitelj ove nakane bijaše Malečić, tim više, jer je ovu želju podupirao njeki dekret sv. stolice rimske od 14. siečnja g. 1643.

*

Nu izvedenjem ove pravedne želje nemogaše hrvatski Pavlini prodrieti sve do toga vremena, dok je bio vrh. generalom pavlinskim Ludovik Barilović, koj se toj namisli žestoko protivio. God 1696 podje za rukom Hrvatom, da je red pavlinski u svom glavnom zboru, držanom u monastiru dolskom u Ugarskoj, izabrao Gašpara Malečića svojim vrhovnim generalom, te je ovoga glavna zadaća bila, nastojati odmah oko toga, da se Hrvatska odciepi od ugarskoga provincialata. Poslie dugotrajnoga prepiranja, dopisivanja i protivljenja od strane Ugarske, nadvladaše napokon Hrvati, pošto je general Malečić svoga učenoga Definitora Ivana Krištolovca poslao bio u Rim, ne bez novacah, da tamo posao odciepljenja sa svimi silami pospieši. Dne 30. kolovoza 1700 stigne napokon naredba iz Rima, da se hrvatski generalat od ugarskoga provincialata odciepiti, te novi provincijalat za hrvatske i tako zvane njemačke monastire u austrijskih pokrajinah podići ima; našto se Hrvati s Niemci tako nagodiše, da u napred miesto provinciala i vikara izmienice od Hrvata i Niemca popunjeno biti ima, na taj način, da oba miesta nikad ujedno od jedne narodnosti popunjena biti nesmiedu.

Budući da su Hrvati pod hrvatski generalat zajedno i čakovački monastir sv. Jelene uvrstili bili, to su ugarski Pavlini i proti tomu protuslovili; ali rimska stolica usliša i tu pravednu želju Hrvatah i čakovački monastir ostade pri Hrvatih. Pri vodjenju čitavoga toga posla, bijaše duša Malečić, koj je dubokim znanjem pravah i neumornim trudovanjem stvar svestrano branio i podupirao.

Kao pavlinski general izabra Malečić za svoju stolicu lepoglavski monastir. Tu poveća on znatno i uredi monastirsku knjižnicu, jednu izmedju najbogatijih zbirkah u zemlji, isto tako uredi monastirsku blagajnu, u kojoj bijahu sahranjene mnoge dragocienosti, još od najstarijih vremenah, darovi ponajviše kraljevah, banovah i bogatih vlastelah, a medju ostalimi i dragocieni plašt Beatrice, supruge kralja Matije Korvina, oružje i prstenje Ivana Korvina, uz mnogobrojnu umjetno izradjenu posudu od zlata i srebra, urešenu dragim kamenjem, itd. Za ove zbirke bijaše Malečić izposlovao naredbu rimske stolice, da se pod kaznom izobćenja crkvenoga, nijedan predmet iz monastira iznieti nesmije[1].

---

[1] Ovu knjižnicu i zbirku dragocienostih, razgrabi pokraj inih bogatih zbirkah dignutih hrvatskih monastirah, za vrieme Josipa I., ugarska ko-

Godine 1697 bješe Malečić pozvan u Poljsku, da tamo uredi pavlinsku državu, kojom prilikom dobi od cara Leopolda ustmeni nalog, da ga izviesti o svemu, ako bi se prilikom novoga izbora kralja poljskoga za austrijsku kuću što povoljnoga zbilo. Vrativ se iz Poljske, donese Malečić istomu caru na dar sliku čudotvorne matere božje częstohovske, rezane na bakrenoj ploći, polag izvorne slike, koju cař u svojoj dvorskoj kapeli, na osobitom za nju pri redjenom oltaru namiestiti dade.

Kao osobiti ljubitelj naukah, utemelji Malečić god. 1700 u Lepojglavi učione bogoslovne, namiestivši za učitelje Vladislava Josefića, a Franju Jurjevića i odreče se napokon dne 3. lipnja g. 1702, po redovnom propisu, svoje časti generala, te bude na njegovo miesto izabran Mirko grof Esterhazy, kasniji biskup zagrebački; sám pako, budući bolestan, otide u rodno svoje miesto Varaždin, gdi poslie višemjesečne bolesti umre dne 17. rujna iste godine 1702. Tjelo njegovo odvezoše u Lepuglavu, i sahraniše tu velikom svečanostju u obćenitoj raci redovničkoj. Njegovom podobom, slikanom na liepu (ala fresco) uresiše fratri Pavlini svoj refektorij u Lepojglavi.

Revni naš pisac pavlinskoga ljetopisa Nikola Benger, križevčanin, veli o njem: „Vir ob illustres animi dotes et insignia candido Ordini honoris, et commodi praestita benefacta, perenni cum laude memorandus. Cuius si scientias spectes, has in gradu prorsus excellenti possedit, capacissimo ad eas conferente ingenio, quo quidquid fere audiebat, legebatve, tenacissime impressum retinebat. Hinc Oratorem toties se ostendit in dicendo, aeque ac componendo facundissimum, Philosophum et Theologum eminentem, sacri Canonum Juris prudentia maximopere excultum“[1].

---

mora, te se ovimi zbirkami obogatiše ugarske knjižnice, kao sveučilišta budimskoga, muzea itd., i crkve ugarske, dočim Hrvatska praznih rukuh ostane, primivši tekar god. 1848 po osobitoj milosti Windischgrätzovoj, jedva one mnogobrojne popise knjigah i stvarih, što su odnešene u Ugarsku. Jedina pisma dignutih monastirah podje za rukom komisiji hrvatskoj, kod koje je i pisac ovih redakah bio, ponieti sa sobom u Hrvatsku, i sahraniti u zemaljski Arkiv.

[1] Nicolai Benger. Annalium Eremi-Coennobiticorum ord. Fr. Eremitarum S. Pauli I. Eremitae. Posonii 1743. p. 361.

Pavao Ritter Vitezović, koj mu šestu knjigu svojih Anagrammah posveti i dvie piesme u njegovu pohvalu izpieva, reče medju ostalimi:

Dignus quem Musaė, quem Pallas et ipsa, coronent,
Quam clarum ingenio, tam pietate gravem[1].

Od Malečićevih književnih radnjah poznata su nam tri djela, od kojih su dva tiskom izdana, treće pako u rukopisu. Jer se bavio ponajviše pravoslavnimi nauci i crkvenimi predmeti, to su mu i djela, što pravoslovnoga što crkvenoga sadržaja. Ponajviše zanimaše ga crkveno pravo, kao i prava, povlastice, naredbe, zakoni itd. njegova reda, o tom je ponajviše i pisao i sljedeće knjige izdao:

1. „Samaritanus sive severus et benignus Judex ex Jure Canonico delineatus, in quo severa et benigna Methodus procedendi in judiciis Regularium omnium eorumque causis exprimitur". Viennae 1693. 8. str. 666 izvan obširnoga kazala. Svoj predgovor počimlje s izrekom psalmiste: „Erudimini qui judicatis terram" i nagovarajući svoje svećeničke drugove, neka uče pravo, da nečine kao sudci krivo, navadja Terentia i Augustina, koji govore: „Homine imperito nunquam quicquam esse injustius" i „Ignorantia Judicis plerumque est calamitas Innocentis". Dodavši umne rieči Augustina: „Da neima za crkvu i za one, koje crkva sudi, veće kuge, nego što su neučeni i zli crkve poglavari"; pak ipak, nastavlja pisac, premda je znanje prava, svećeniku tako potrebito, kao svakdanji kruh, neima ništa tako neprijazna za svećenika, koliko nauk prava. Poradi zanemarenja ove nauke, vidiš mnoge skrajno pretjerane u svom sudu, a drugi znadu samo gvoždjem i ognjem i kojekakovimi okrutnimi liekovi liečiti sve bolesti bolestnikah, bez da pomisle, da li nepostupaju proti zakonom ljubavi i pravednosti, neizpitajući kakvoću krivnje, budi tajne, budi javne[2]. Za doskočiti ovim mahnam, napisao sam, veli pisac, ovu knjigu ponajprije za privatnu svoju porabu, a sad ju predajem javnosti, osobito u ruke prelatah, koji će u njoj, u slici naredabah reda sv. Pavla, naći sve zakone crkve i naredbe, kako i polag kojih u svih parbah i sudovih pravedno, obzirno i

---

[1] E. Pauli Ritter. Fata et Vota sive opera Anagrammaton. Viennae 1700, p. 386.

[2] Koliki nank za njegove drugove reda sv. Dominika i družbel susove.

zrelo da sude. Razdielio je pisac čitavo djelo na tri traktata, i svaki traktat na više sekcijah, zajedno s Epilogom na kraju. Dočim prvi traktat o sudcu, drugi o tužitelju, a treći o krivcu govori, razlaže epilog ili zaslovlje sudbene i parbene posljedice.

Drugo djelo nosi naslov: „Quadripartitum Regularium complectens varia Ordinis Privilegia et Constitutiones Apostolicas de Regularibus, cum eruditis Expositionibus adnexis“. Ovo djelo nama nepoznato, izašlo je po njegovoj smrti u Beču g. 1708.

Treće djelo u rukopisu: „De spiritualibus exercitiis“ ili „Pro sacris Decemdialibus Exercitiis“ sadržaje pobožne molitve i nauke. Gdi se sada taj rukopis nalazi, neznamo, prije se je čuvao u knjižnici lepoglavskih Pavlinah

VIII. Hrvatsko-magjarski pisci.

Dualizam, ne samo politički, nego i duševni, vladao je u sadašnjoj Hrvatskoj i Slavoniji, medju Kupom, Murom i Dravom, sve od onoga vremena, odkada se kruna hrvatska s ugarskom na jednoj glavi sastade. Ako bijaše i različita uprava, različite težnje, a i različit zakon s običaji kod naroda s ove strane Drave i Mure, to se ipak taj narod nikada nije mogao otresti političnoga i duševnoga gospodstva naroda s one strane Mure i Drave. Dočim je u prekokupskoj i prekovelebitskoj Hrvatskoj, po visokih kršnih gorah i po nizkom plodnom primorju, duh naroda čuvao sabrane svoje sile, te osobito jezik svoj u crkvi i u životu krepko hranio i promicao; otvorila je ravna Posavina i Podravina s pitnim Pomurjem, jeziku magjarskomu široka vrata, te je duhu i gospodstvu Magjara liepa i bogata ova zemlja isto tako pristupna bila, kao panonske pustare njegovim hitrim konjanikom.

Od onoga vremena, do kojega dopiru listine zemlje Hrvatske, pisane pod vladom kraljevah i pod uplivom kancelarijah ugarskih, nalazimo tragove od Mure do Kupe jeziku magjarskomu, tako u imenih porodicah, kao i gradovah, selah, riekah, te istih drvetah. Odkad u ovih stranah živahnije nastade kretanje na književnom polju, počam od Ivana Viteza i Jana panonskoga iz Česmice, sve do najnovijih vremenah, gojiše mnogi Hrvati, pokraj književnosti latinske i magjarsku knjigu, na miesto svoje narodne, zadovoljivši po svoj prilici time prirodjenoj naravi svojoj dualistič-

koj, koja ima kod nas svoje počelo u davnoj davnini jur u bielom i crnom bogu.

Tko od silnih i umnijih naših zemljakah s ove strane Kupe nije pisao magjarske knjige, pisao je magjarske listine, a tko nije ni jedno ni drugo, on se barem trsio govoriti magjarski uprav onako, kako i narodnim svojim jezikom, neimajući one moralne i muževne sile, da od brata Magjara traži, neka i on govori i piše jezikom naroda slovinskoga, poštena i velika, koj ga od svih stranah okružuje.

U sedamnaestom vieku, kad je sva skoro magjarska Ugarska čamila pod kopitom turskim, a u ovostranu Hrvatsku njemački živalj sve to više privlačiti se počimao, bijahu se istinabog Hrvati počeli otimati jeziku magjarskom, ali grliti podjedno drugi dualizam u slici njemačke kulture. Nu uzprkos tomu, bijaše njih koji su oduševljenom ljubavju prijanjali još uvjek uz magjarsku knjigu, a medju ovimi, kako gore vidismo, sjaše kao prva zviezda Nikola Zrinski. Osim njega imamo još tri Draškovića, sva tri Ivana, i Grgura Peteva, o kojih želimo progovoriti na kratko, samo zato, da se slika tadašnjega kulturnoga našega stanja, bistrije razvije pred očima našima.

Ivan barun Drašković Trakošćanski.

Pleme Draškovićah ima dvojici velikih i umnih svećenikah zahvaliti svu svoju potonju slavu i veličinu. Juraj Utješenić Martinušević i njegov po sestri Ani netjak Juraj Drašković, oba velika dostojanstvenika, oba dva rimska kardinala, podigoše porodicu Draškovićah do velikoga upliva, do bogatstva i do boljarstva.

Ivan Drašković bijaše sin Gašpara (brata kardinala Jurja) baruna od Ljutomira na Štajeru, i Katarine Sekeljeve, barunice od Ormužda. Rodio se oko god. 1560. polazio učione u njemačkom Gradcu i po svoj prilici u Italiji, oženio se za Evu Ištwanfijevu, i dobio po njoj gradove Trakošćan i Klenovnik, te poprimi od onoga vremena ime Trakošćanski. Car Rudolfo imenova ga svojim komornikom, i kapetanom križevačkih konjanikah, te je kao takav višekrat sretno vojevao proti Turkom.

Godine 1595 kad se Toma Bakač Erdödski odreče banovanja, moliše Hrvati kroz nadvojvodu Maksimiljana svoga kralja da im dade novoga bana, koj bude sin domaći i zajedno zapovjednik narodne vojske, jer da inače s domovinom vole poginuti, nego

zapovjedi inostranca slušati[1]. Na saboru, na kojem ovo zaključiše, bijaše prisutan i Ivan Drašković, kao povjerenik nadvojvode Maksimiliana, kojega pokroviteljstvom bude on još iste godine zajedno s biskupom Gašparom Stankovačkim imenovan za bana, te ostade sam u toj časti, kad sljedeće godine 1596, dne zadnjega lipnja, rečeni biskup umre. Odmah u početku svoga banovanja htjede osvojiti Kostajnicu, ali mu nepodje za rukom; nu sazida s nova tvrdju Berkiševinu i steče veliku slavu g. 1596 zajedno s Jurjem Lenkovićem i Žigmuntom Hèrbersteinom kod Petrinje, u junačkoj bitki sa Serdar-Hassan-pašom, o kojoj bitki govorili smo na kratko u životu Stepanića Selničkoga, te ovdje samo primjetćujemo, da je osam tisućah naših do 60 tisućah Turakah slavno pobjedilo i u bieg natjeralo. Sljedećih godinah vojevao je sretno u Ugarskoj proti Turkom i Bočkajevom generalu Gavri Németu. Kad se poćeše g. 1605 s Bočkajem dogovarati za mir, odreče ae Drašković banske časti, ali kralj neprihvati njegovu odreku sve do godine 1608 kad se je Drašković iz zemlje sa svim povuko bio, te od svoje časti iz nepoznatih razlogah, ali valjda radi svadje s Erdödiem, ništa ni znati htio nije. Tada bude na njegovo miesto Toma Erdödi s nova postavljen banom, a kralj imenova medjutim Draškovića zapovjednikom prekodunavske i krajiške ugarske vojske, načinivši ga ujedno meštrom tovarnikah i tajnim savjetnikom. Kao takov umre u Požunu godine 1613 dne 11 ožujka i bješe zakopan u crkvi sv. Martina, gdje mu postaviše sljedeći napis.

Spes mea Christus.

Palladis et Martis columen; Pietatis avitae
  Vindex: hic virtus Hunnia spesque jacet.
O Draskovichios dent postera saecula multos.
  Gloria prisca Hunni Martis et artis erit.

Ivan Drašković imao je tri sina, Nikolu, Ivana Krsta, Jurja i kćer Jelinu. Medju njimi proslavi se ponajbolje Ivan Krsto, ro-

[1] Exorarunt pro alio ex Regnicolis idoneo constituendo Bano, quem sua Maiestas voluerit, solum sit vir militaris et de Patria bene meritus, nam nisi Banum habueriut, pro re certissima sua Serenitas credat illos, nullius externae Nationis Generali parituros neque ad bellum, etiamsi omnes cum Patria peribunt, exituros, sed extrema quaevis, antequam Libertate ipsornm hac in parte privarentur, tentaturos. Acta Regni Congr. A. 1595.

djen g. 1603, postavši g. 1635 grofom, g. 1640 banom a g. 1646 nadvornikom ugarskim Po primjeru svoga otca bavio se takodjer magjarskom knjigom, napisavši na magjarskom jeziku molitvenu knjigu: „Officium Marianum“, koja je tiskana u Požunu, neznamo koje godine, pod imenom Ježuite Jakoba Némethya. Umro je u Ó Váru g. 1648, u 45 godini.

Premda je Ivan u privatnom i službenom životu upotrebljivao jezik hrvatski[1], to je ipak kao književnik pisao samo magjarski. Sliedeći primjer svoga učenoga strica Jurja, bana i kardinala, koji je Lactancija i Vincenca Lirinia „Commonitorium“ preveo na jezik magjarski i u Beču 1561 tiskati dao; prevede i Ivan glasovito u ono doba djelo španjolca Antuna Gvevare „Horologium Principum“ pod naslovom: „Az fejedelmek orajának“ iz španjolskoga jezika i dade ga tiskati u njemačkom Gradcu g. 1610 u 4. listovah 173 str. 366, ali samo drugi dio, pošto je prvi jur g. 1528 po Andriji Pragaju na magjarski preveden bio a treći po svoj prilici sasvim zaboravljen ostao. Ovo djelo posveti on svojoj ženi Euzebiji Ištvanfijevoj, te kaže medju ostalim da je izvorno djelo čitao u Pragu kad se tamo u njekih velikih poslovih bavio, i videći da ima u njemu mnogo nauke za veliku gospodu, kao i za žene, djecu i čitavu porodicu, to je došavši kući, odlučio isto djelo prevesti na magjarski (gospodski) jezik i posvetiti ga njojzi, a da bude i ona i ostali čitaoci radje čitali knjigu, pridao je mudroga cara Marka Aurelia život. — Ivanov sin Nikola[2], koji je u ono doba učio Rhetoriku na akademiji gradaćkoj, načini dva latinska Epigramma na pohvalu svoga otca koja su takodjer u toj knjizi tiskana. Za dokaz kakova je nehrvatska i nerodoljubna ćut grijala njeke od naših tadašnjih boljarah, priobćujemo ovdje jedan od ovih Epigrammah.

Exierat liber hic lingua conscriptus Ibera;
  Post etiam vario coeperat ore dari.
Hunc Teutho, hunc Gallus digitis Italusque terebant,
  Et vidua hoc tantum Patria nostra fuit.
At tandem, et nostro sermone imbutus habetur,
  Nec fugit ungarico se quoque ab ore legi.

---

[1] Mi imamo do 14 njegovih izvornih dopisah na hrvatskom jeziku.

[2] Čini se, da se je ovaj Nikola Drašković rado bavio latinskim pjesničtvom, jer jur godine 1608 načinio je poveću odu (cum decasticho) na kardinala Franju Forgača, kad ovaj kardinalom postada

Tu licet, o liber hoc possis mihi charus haberi'
  Historias quod tot, tot documenta ggeras;
Quod tamen a nostro Ungaria donere Parente,
  Mille modis nobis charior esse potes.

Na utjehu može nam Hrvatom ipak služiti, da samostalna, sviest i ljubav državno-hrvatskoga prava, u istih onih boljarih, koji se bijahu na polu već u Magjare pretvorili, sasvim utrnula nebijaše, jer su isti ovi pravo svoje zemlje vazda muževno branili. Ovo nam posviedočuje Ratkaj i o našem Ivanu Draškoviću, koji je na ugarskom saboru[1], kada htjedoše, da na silu promiene hrvatski zakon glede viere protestantah, muževnom postojanoštju toj namieri protivio se, te javno očitovao: da voli s čitavim svojim narodom odciepiti se od krune Ugarske nego povriediti dati pravo svoje zemlje. Tako duboko bješe dakle uvriežena državne samostalnosti sviest u tadašnjih Hrvatih.

Grgur Petev Geržensk i.

Porodica Petevah, kasnije nazvana Pethö, došla je u Hrvatsku iz Ugarske s Ivanom Korvinom hercegom i banom hrvatskim,

---

te ju je zajedno s pohvalnom piesmom Martina Peteva Hetežkoga tiskati dao isteg. 1608 u Gradcu. S toga možemo i rečenoga Draškovića Nikolu, medju latinske piesnike XVII vieka uvrstiti.

[1] Tu se ima valjda razumievati sabor g. 1597 o kojemu suvremeni upravitelj kolegija bolonjskoga Stjepan Medak ovo piše: „Eodem Anno (1597) mense Martio finita Diaeta Pragensi, Posonii Ungarica Comitia sunt habita, ubi flos Croatarum Ungaris maximam admirationem peperit eo, quod multi, et splendidissime quidem, ad Regalia Comitia pervenissent. Fuere Reverendiss. D. Nicolaus Micatius Eppus. Tininiensis, praepositus Chasmensis. Nicolaus Zelnichaj Eppus Quiqueecclesiensis. Praep. maior Zagrab. Casparus Skoblich Custos. Franciscus Erghelius Archi diaconus Bexin, et omnes Quatuor Canonici Ecc. Zagr. Item Magnificus D. Nicolaus Istuanffi Regni Hung. vice Palatinus et eiusdem gener Magnificus D. Joannes Draskovich Regni Croatiae, Sclauoniae et Dalmatiae Banus. Thomas Erdödy olim Banus, Comes Montis Claudii. Item Comes Georgius Zrini. Fuere praeterea Magnifici Domini Michael Zekel, Keglevich, Ratkay et Gen. D. Gaspar Petrichevich Vicebanus, et quam plurimi alii. Hos omnes Croatas benevole Rector et lector esse certissime scias, nec est opus ut multum in cognominibus illorum labores. Omnes Delie i vitezi Hervati, vivant feliciter in plurimos Annos „Chronologia Collegii Illyr-Hung. Bononiae fundati. msc. p. 53

koj im podieli velika imanja i nagradi jih odličnimi častmi. Ova grana hrvatska, koja je vladala i s gradovi Belom, Cerjem i Ivancem u varašdinskoj županiji, stekla je kasnije za svoju novu domovinu liepih zaslugah, imajući mnogo članovah, koji su vierno služili domovini umom i mačem. Medju ovimi bješe i Grgur Petev, sin Vladislava, sa svojom bratjom Ivanom i Krstom.

Grgur rodio se po svoj prilici u gradu Beli, oko godine 1570. O njegovoj mladosti nezna se upravo ništa. Magjarski pisci, koji pisahu do sada o njemu u povjesti svoje književnosti, spominju mu samo ime, ali mu o životu u obće ništa neznadu. U naših saborskih zapisnicih pojavljuje se Grgur prvikrat, kad su ga Hrvati g. 1596. na miesto Ivana Keglevića izabrali zemaljskim kapetanom, što je bila največa čast za banom, ali se ote časti on sam jednu godinu kasnije odreče. — Godine 1607 izabraše ga SS. i RR. za zemaljskoga poslanika na ugarski sabor zajedno s Baltazarom Napuljem. Isto tako i godine 1609 s Napuljem i Stjepanom Patačićem, g. 1610 s Napuljem. g. 1611 s Petrom barunom Draškovićem, g. 1613 i 1614 opet s Napuljem a godine 1617 s istim i sa Stjepanom Patačićem.

Godine 1609 imao je pravde s Gašparom Gotalom od Gotalovca poradi Belske gore, s Matijem Vugloveckim poradi imanja Vuglovca, a s bratučedom svojim Jurjem Petevom radi njekojih kmetovah u Selnom i Košćakovcu, spadajućih pod grad Belu. U ovo doba bijaše jur udat sa svojom prvom ženom Jelenom Bekovićevom, a kad ova umre, oženi se kao udovac po drugi krat s Anom Patačićevom, udovom Ivana Praškovečkoga i pozove pismeno zastupnike gradovah i množinu svatovah na svadbu za dan 18 Veljaće 1618, najprije na obed u Granu, imanje Gašpara Gotala, a zatim u grad Čanjevo. Sljedeće g. 1619 bijaše zemaljski povjerenik u poslu vlaškom, iste godine i opet poslanik na saboru ugarskom.

Godine 1620 izabran bi na Hrvatskom saboru sučlanom onoga odbora, koj je uz uzdržanje svojih pravah i povlasticah imao načiniti savez medju Hrvatskom, Štajerskom, Koruškom i Krajnskom, na zajedničku podporu i obranu. U isto doba spominje se kao podžupan Varašdinski. Godine 1622 bijaše opet poslanik na ugarskom saboru s Tomom Mikulićem i Petrom Špoljarićem, koji nosiše tužbu proti banu Nikolu Frankapanu. G. 1625 izabraše ga opet poslanikom zajedno s Benkom Vinkovićem i Stjepanom

Patačićem; a g. 1629 spominje se još posliednji krat kao vjerovnik od 1100 ug, for. koje mu biaše dužan Petar Znika. Još iste godine umre, te ostavi za sobom udovu Anu Patačićevu i šnjom malodobnoga sina Stjepana, doćim je s prvašnjom ženom imao sinove Vuka i Petra, te kćeri: Juditu udatu za Vragovića, Evu za Gavrila Praškovećkoga i Katarinu za Gašpara Stankovačkoga.

Mi imamo i hrvatskih pisamah od Grgura Peteva, a medju ostalim jedno, koje je svojeručno pisao u Varašdinu dne 3. kolovoza 1614 banu Tomi Erdödu, u poslu njekoga mlina sudca Ivana Rukelja.

Magjarski je pisao: „Rövid Magyar Kronika sok rend-béli fö Historiás könyvekböl nagy szorgalmatossággal egybe szedettetett és irattatott", t. j „Kratak ugarski ljetopis iz mnogih izvrstnih povjestnih knjigah velikom brigom sastavljen i napisan". Tiskano je ovo djelo najprije u Beču g. 1660, II. u Beču 1702, III. u Kašovi 1729, IV. Tamo 1738, V. Tamo 1753, u 4.

Naslov svoga ljetopisa uresi Petev izrekom sv. pisma, kojim htiede da nagovori ugarski narod:

„Sicut Gentes, quas delevit Dominus in introitu suo, ita vos peribitis, si inobedientes fueritis voci Domini Dei vestri. Deut. 8. cap.

Neznamo, zašto je pisac uprav na čelu svoga djela priobćio apokrifnu povelju Aleksandra velikoga, podanu tobože narodu slovinskomu i njega jeziku. (Privilegium Alexandri magni Regis Macedonorum Sclavis et eorum linguae concessum). Što je htio ovom poveljom u svom magjarskom ljetopisu? Da li je želio po tom pokazati svietu, da se ponosi što ovomu narodu pripada? ili je htio svomu narodu očitovati osobitu privrženost? Ta ovo obadvoje očitovao bi bio mnogo bolje onda, kad bi bio u svom materinskom jeziku pisao taj ljetopis. Nu bilo kako mu drago, Petev se povede u tom za sveslovinskim povjestnikom Orbinom, kao što se za obima povede Ratkaj, jer sva ta trojica priobćiše njekim uzhitom rečenu povelju, koju je njeki slovinski zanešenjak, u ono tamno doba skovao, kad se do takovih poveljah, izdanih tobože po velikih vladarih, veoma mnogo držalo.

Nu veću zaslugu ima ljetopis Peteva u tom, što se iz njega vidi, kako se je pisac rado obzirao na svoju domovinu hrvatsku, napominjajući uz ostale dogadjaje ugarske, uvjek i one, koji su

se zgodili u njegovoj užjoj domovini Hrvatskoj, ili u čitavom Illyriku. —

Ljetopis počima s godinom 373, kada su po njegovom krivom mnienju, Magjari prvikrat, pod imenom Hunah, za vrieme cara Valensa došli u Panoniju, te nastavlja zatim u trih odielih, od godine do godine, kratak pregled važnijih dogadjajah, sve do g. 1626, u kojoj godini prestao je pisati.

Pri godini 1572, dodade važnu bilježku, da je sve ono, što je do ove godine pripovjedao, crpio ponajviše iz Bonfinija, Jovija, Lovre Surija, J. Turocija, Ronsonija, Héltaja, Tinodija, zatim iz hrvatske kronike Antuna Vramca, i napokon iz svoga suvremenika Nikole Ištvanfija. Ostale pako dogadjaje od god. 1572 do 1626, koji se dogodiše u njegovo vrieme, veli, da je bilježio onako, kako jih je sam doživio, ili od visokih, stanovitih i vjerodostojnih osobah razumio i slušao. („Ezutan immár bizonyosob dolgok következnek, úgy mint mellyek mi üdönkben történtenek, a kikben magam is forgottam, kiket pedig sok fö rendbéli bizonyos és hitelre méltó személyektöl is igy értettem és hallottam, a mínt megvagyon irva“).

Ovaj posliednji dio ima dakako u tom ljetopisu i za hrvatsku povjestnicu ponajveću važnost, pošto je pisac većom stranom popisao na kratko samo takove dogadjaje, koji su se dogodili u Hrvatskoj i u susjednih pokrajinah, ili pako takove čine, koje su počinili Hrvati i š njimi tad u savezu bivši Ugri ili Niemci; te s toga možemo čistom savještju i ovoga magjarskoga pisca uvrstiti medju povjestnike hrvatske, ako je pisao i tudjim jezikom. Ali miestimice samo, i to iz neznanja, tudjim duhom.

Ivan grof Drašković Trakošćanski.

Ivan, sin ugarskoga nadvornika Ivana Krsta i matere Barbare Thurzo de Bethlemfálva, bijaše na broju četvrti od porodice Draškovićah, koj se je bavio književnoštju magjarskom. Sljedeći primjer ne samo svoga otca i djeda, nego takodjer svoga brata Nikole, koji je kako gore u njegovih latinskih versih vidismo, Ugarsku smatrao za svoju domovinu, a magjarski jezik za svoj materinski; držao je i ovaj Ivan isti jezik magjarski za onaj organ, kojim su se sva velika gospoda u državi ugarskoj imala neizključivo služiti u duševnom obćenju.

Dočim su prvašnji Draškovići obogatili književnost magjarsku samimi prevodi, stao je ovaj Ivan pisati izvorno magjarski, obradjivajući vrst književnosti kod Magjarah u ono doba veoma malo gojenu, naime dramu. Jur g. 1662 napisà on komediju pod naslovom: „Constantinusnak és Victoriának egymáshoz valo igaz szerelmekrül irott. Comoedia". t. j. „Prava ljubav Konstantina i Viktorie". Ovu svoju komediju[1] posveti on grofu i banu Nikoli Zrinskomu, grofu Krstu Baćanu, grofu Pavlu Baćanu i grofu Jurju Erdödu, tadašnjim boljarom i vlastelam hrvatskim i ugarskim. Pisano je djelce po načinu talijanskih komedijah onoga vremena, ali neima velike unutarnje vriednosti, te zaostaje daleko za proizvodi iste vrsti naših tadašnjih dramatičnih pisacah, kao obih Gundulićah, obih Palmotićah, Pucića itd.

Da li je Ivan Drašković osim rečene komedije, jošte koje dramatično ili ine vrsti djelo napisao, nije nam poznato.

Isto tako malo nam je poznat njegov privatan i javan život. Pošto se je bio oženio s Mariom Magdalenom Nadaždovom, kćerju Franje Nadažda, velikoga dvorskoga sudca kraljevine Ugarske i najbogatijega vlastelina tadažnjega pod krunom ugarskom, bijaše po njem nehotice zapleten i u opasnu urotu rečenoga svoga tasta, kao i Petra Zrinskoga i Frankapana, te je ovim u njihovih tajnih poduzetjih znatno na ruku išao. Nu na svoju sreću ostavio je još dosta rano krug djelovanja rečenih urotnikah, uvidivši u napred zle posljedice, te je kasnije živio mirno na svojih hrvatskih imanjih, vojujući kadikad s ostalimi plemići proti Turkom, dokle ga g. 1682 stališi hrvatski na svom saboru dne 24. kolovoza, u taboru na dravskom polju držanom, neizabraše za generala onih konjanikah, koje poslaše u pomoć proti Turkom i proti buntovniku Tököliju. Kao vodja svoje hrvatske čete, steče Drašković tolike zasluge, da su ga stališi hrvatski god. 1684 nagradili imanjem Kutnjakom u križevačkoj županiji, koje su oduzeli bili Legradjanu Jurju Dediju, radi toga, što je sliedio vjeru Luterovu. Kasnije nagradi ga i car Leopoldo I. častju velikoga dvornika. A Još pod svoju starost izkazà se Ivan Drašković g. 1689 slavnom pobjedom nad bosanskimi Turci, koje sa 1200 Hrvátah na granici turskoj hametom potuče.

[1] Ova komedija nije nikada tiskom izdana, nego se nalazi samo u rukopisu, kojega je pisac ove razprave g. 1860 darovao peštanskomu nar. muzeu.

Malo zatim umre oko g. 1690—1695 u Ugarskoj, te bješe zakopan u Lockenhausu, u raci porodice Nadaždieve, ostavivši nakon sebe sina opet Ivana, vel. župana vukovske županije, zatim g. 1716 banskoga namjestnika, i napokon g. 1732 bana hrvatskoga. († 1733.)

Rečeni Ivan, (otac) Drašković bijaše takodjer na glasu radi svoje orijaške veličine i jakosti, te se je dugo vremena ogromnoj veličini njegova liesa, i krupnini njegovih kostih, divio sav sviet.

Znamenito je za povjest hrvatske književnosti, da je nakon Ivanove smrti njegovoj udovi Mariji Magdaleni Nadaždievoj, premda bijaše rodjena Magjarka, omilila na toliko knjiga hrvatska, da je po njekom Južuiti dala prevesti iz magjarskoga pobožno djelo Pavla Esterhaza, palatina ugarskoga o subotnoj pobožnosti prema B. D, Mariji, koje djelo dade ona svojim troškom g. 1696 u Zagrebu i tiskati pod sljedećim naslovom:

„Szobotni kinch, blasene devicze Marie ali pobosnozt za szobottne vszega letta dneve, koteru najpervo vszem vernem B. D. M. szlugam na zvelichenye vugerszkem jezikom je popiszal Preszvetli goszpodin Esterhazi Pavel od Galante, szvetoga rimszkoga czeszarztva herczeg, i vngerszkoga orszaga Palatinus; vezda pak na horvatczki jezik vchinila jeszt preneszti Preszvetla i milosztivna goszpa, Maria Magdalena Nadasdi, Preszvetloga goszpodina, goszpodina Draskovich Janussa osztavlyena vdova. Letta M.DCXCVI.“ U Zagrebu u 4. str. 164.

IX. Sumnjivi pisci.

Ivan Brozović, Selčanin.

Stari hrvatski rukopisi, osobito glagolicom pisani, imadu često bilježakah na kraju dodanih od pisacah, o kojih se nezna pravo da li su ovi pisci takov rukopis samo prepisali ili izvorno napisali. Medju takove pisce spada i naš Ivan Brozović, nazvan Selčanin, jer se je rodio u mjestu Selcih, ne daleko od Novoga u kotaru vinodolskom, primorja hrvatskoga.

Brozović živio je dugo vremena u Bribiru kao pop, te je bio do g. 1618 župnik bribirski, kako stara krstna knjiga bribirska sviedoči. Po svoj prilici umre rečene g. 1618 ili sliedeće godine, jer mu kasnije medju bribirskimi popovi neima spomene.

Godine 1600 dovrši on poveći glagolski rukopis pod naslovom: „Knige Discipula složene od svetih otac i potvrdjene i stumačene iz djačkoga jezika na hr-

vatski[1]. Po svoj prilici prevede on sam ovo djelo na jezik hrvatski, premda se iz njegove bilježke, stavljene na koncu rukopisa, nedade pravo protumačiti, da li ga je sám preveo ili samo prepisao, jerbo rieč: „izpisah te knige", može se ovako i onako tumačiti.

Čitava bilježka glasi ovako: „Az nevolni grišnik pop ivan, rodom selčanin, pridivkom brozović, budući bogat grisi, a blagom ubog, te knige izpisah gospodinu Antonu Županiću[2] za moju plaćicu. Zato prosim vsih gospodu redovnike i ostalih vsih, ki budu va nje štali, da ako ča naidete u njih pomeršeno ali nenapisano, kako bi potribno, da biste nekleli i nepsovali, nego svojim dobrim razumom on mankamement (tako) da biste izpunili; jere nije človika toliko razumna, ki nesagriši nehoteć. I gospodin bog vsim dai po milosti svoei, a ne po delih, ke mi činimo. Amen. Amen".

Zatim sliede versi:

Laus sit nato Dei, coeli terreque rectori.
Laus tibi sit Christe, quoniam liber explicit iste.

Hvala ti na svemu, Isuse bože moj,
Ki rabu grišnomu dá sveršit nauk tvoj.
Dai sveršenje ovo da bude rabiti
Vazda u Bribiru, i za me moliti.

Rečeni rukopis pisan je na 222 lista u malom foliu, te je razdieljen na 87 glavah. Sadržaje govore od prve nedjelje adventa, preko različitih godišnjih praznikah, do dana: „Začestva blažene dive Marie".

Za primjer jezika priobćujemo ovdje, radi lagljega čitanja latinicom, sadržaj prve glave:

„Va ime božie i devi Marie amen. U letu od negova spasenoga rojstva č. h. (1600) miseca aprila. Dan (·ⰺⰷ·) 18. Početie knig disipula, ke esu složene od svetih otac i potverjene i stumačene iz djačkoga jazika na hervacki. Nedele perve od prišastva. Vrime nam e od sna vstati. K Rimlanom Apostol na 3. kapitul. Govori Boecii v konsulacione od filosofie, govori e vsakomu dobru hristjaninu: Naturalo e želenie na dobro: a istinno dobro v kom samo počiva želenie misli, e bog. Po rečenji Avgustina v knigah od konfessiona. Učinivši nas gospodine v tebi, i nepokoino e serce naše, doklí nepočiva v tebi, i to dobro dobiva se dobrimi deli, ne

[1] Taj rukopis nalazi se u našoj knjižnici pod br. V.

[2] Ovaj Antun Županić bijaše takodjer pop, te se spominje u bribirskoj krstnoj knjizi od g. 1604 do 1631. Njegova porodica pripadala je najuglednijim porodicam bribirskim.

spanjem, ali lenostju. Na to Leon v sermonu govori: Ne lenim, ni specim s praznostju obiće s'e kralestvo nebesko. Zato v tih besedah spomina nas Apostol: Vstanite od lenosti i počnite dobra dela; govoreći: Vrime nam e jure od sna vstati, to e od griha lenosti, i početi dobra dela činiti i pročaja. — V tom današnem sermonu od trih stvari oćemo govoriti. Najpervo, kako su stari v grisih spali. Drugo, kako imamo vstati od sna, telovno i duševno. Treto eksempal. Najpervo viditi e, da nigda vsi stari v grisih su spali i od dobrih del lenili su se, i to nije čudo, ere su v noći bili, a v noći su tri stvari, ke čine človika spati; to e škurina, merzlina, i umid, ere noć e naturalno škura, umidna, i čini san. Zato niki ludi otijući spati, išću mesta škura. Merzlina takoe čini san, i ki su merzle nature, tih san lada: Umid takoe čini san, ere sparica umidna, ka ishaja od jistvin, kada pride vmož'eni, čini san. Zato e da dica veće spe, nego stari, ere v nih prebiva umid. Zato nie čudo, da su stari tako spali, ere bihu v škurosti neznanja, i v merzlosti božie lubavi, i v umidi putenoga pohotenja. Da ta noć e jure odašla, a dan se e približal; zato ni sada vrime spanja, nego bdenja, ere e prava svitlost prišla, ka škurinu neznanja izagnala e i svittlost mudrosti pripelala e. Isaija na ž. (9) kapitul govori: Ludi, ki hojahu va tmi, svet vsija nim; prišal e boži ogan, ki e merzlost odagnal i vas svet božju lubavju važgal. Luka na 12. kapitul govori: Ogan sam prišal pustiti v zemlu, ki neće ino, nego da gori. Prišlo e sunce, ko e vsu maglu putene pohoti posušilo. Eklesiaste na 43. kapitul govori: Otvorena su skrovišća sunčanih luči i odbigle su proč magle. V drugom delu toga sermona znati e: da meštar Umbert govori: Da v jutro imamo rano stati od sna telesnoga i boga hvaliti, na znamene toga, da i ptice rano počnu peti, i to e na sram lenačka na posteli; na to Ambrozii govori: Ki hristjanin se nesramue prez molenja dan upustiti, kada najdrobnije ptice častnim petiem dan predidu. Na to Avgustin govori: Nij' dostoino da sunce naide hristjanina ležeća na posteli, ere ki se dae snu, on e kako kip smrti, i preveliko spanie škodi duši i telu, zato rano vstati se, ni samo za spasenie duše, da e i za zdrav'e tela. Nato filošof govori: Vstanie rano e koristno i zdravo, i napravlenie nature; i čutie nocno, čini juterno molenie i brže uslišati. Psalm govori: Jako k tebi pomolu se gospodi za jutra, usliši glas moi, i slatkost božja kunfortanja veće krat primu oni, ki rano, rano vstaju. Zato manna, ka Isuhrista skazue, v jutro se nahajaše, kako se piše va ishodi na 16 kapitul. Oh koliko zakasne slatkosti i koristi leni, ku primu oni, ki rano vstanu. Basilij govori: O slatkosti medvena, koliko si slatka v pomišlenji molitve, a naislaja budeš v blaženstvi, ere bog v jutro nahaja se, kako človik nahaja se v jutro pri svoem domu tako i bog, v serci človika, ere e onda duša veće pripravna prieti ga, nere kada se razide na različna pomišlenja. Nato govori se v ekleziastici na 39. kapitul. Pravednik serce svoe preda na bdenie rano k bogu, ki stvori nega; zato imamo rano vstati i moliti v jutro i večer, ere ta vrimena esu podobna molitvam, ere e v jutro človik najmane zapačan ter večer, i oboe e slobodno, i zato ta vrimena nimaju se ostaviti, dapače vazda imamo va ne moliti, i tako e činil Isuhrst, ki nas e zval v svoju peldu, molil e v jutro. Marko na 1. kapitul govori: I vele

rano stajući šal e v pustinu i ondi je molil i večer. Matij na 14. kapitul govori: Poi v goru sam pomolit se. Tako na peldu Isuhristovu nam e tribi moliti v jutro ciéa napridka, i v večer, ciéa minutia. Erolim govori v knigah prvih: Zapovidi su, v tiju dviju vremenu, ke imaju skerb, v jutro i večer imamo činiti i ča smo učinili, i zato e tribi moliti, da napridak dobar bude i v večer da minuća zala nam odpuste se; ošće tribi moliti navlastito v jutro i v večer da perva i poslidna dela; naša prikažemo bogu, ki e početak i konac prave pervine i desetine sveršenja skupujemo nemu. Na to Zostom govori: Kada počivaš na posteli svojoj i nigdor ti nepača, prvo nego zaspiš, postavi naprid kušenciju tvoju, i spomeni se na grihe tvoje, a kada si ča sagrišil v besedah, ili v čineni, ili v mišleni. Gergur v knigah moralium govori: Pravedni hristjanik kada se spomene na strašni sud, ki ima priti i na svoe grihe; ima se suditi, i plakati, da nebude osujen. Ošće e tribi znati, da imamo stati ne samo od sna telesnoga, da i od duhovnoga, to e od griha, ere po sni razumi se grih. —

Ivan Vranić.

Što smo kazali o Brozoviću, to isto možemo opetovati i o Vraniću, jer i od njega ima podosta velik glagolski rukopis, za kojega neznamo, da li ga je samo prepisao ili izvorno napisao.

O samom piscu neznamo takodjer drugo, nego da je bio pop, rodom iz Bakra ili vinodolske okolice, te da je g. 1632 na dan 31. listopada u Bakru čitao prvu misu u crkvi sv. Andrije, po volji Ivana Agatića, biskupa senjskoga i modruškoga, i po volji Matije Rožmanića, plovana bakarskoga, koji su uz mnoge druge popove i gospodu, pri tom nazočni bili; kako sam pisac na čelu svoga rukopisa zabilježi.

Na koncu rukopisa ima opet od njega sljedeća bilježka: „Va ime božije i devi Marie amen. Let gospodnih č. h. . . (16 . .) 13. meseca maja, spisah ove knizice ja pop ivan Vranić na slavu gospodinu bogu i devi Marije, a na spasenje duš vernih".

„Prosim gospode redovnikov i štačev, ki budu u ne štali, ako bi slovo faleno, ili rič, prosim da oni svoju dobru pametu napune, a da ne psuju, nego da mole gospodina boga za vsih dobrotvorac svete materi cirkve rimske i za me grešnika, ki pisah sije knižice. Bog nas vsih spomeni u duševnom spasenju. Amen".

Čitav rukopis, koji je pisan na 211 listovih u 4-ini, neima obćenitoga naslova, jer je različitoga poučno-pobožnoga sadržaja, koj se može na sedam diela razdieliti.

Prvi dio od lista 3. do 35. sadržaje poučne razgovore medju meštrom i učenikom, o tom: „Za pravi put duševnoga spa-

senja ča nam je potriba znati?". — Drugi dio l. 90—112 ima: „Istumačenije od sedam sakramenti svete matere rimske crikve". Treći dio l. 112—125: „Govorenje ča znamenuje sveta misa i ostale stvari, ke se u nje govore". (Nauk za učenike). Četvrti dio l. 125—132: „Od proššenja". Peti dio l. 132—163: „Nauk od svete izpovedi stumačen na hèrvacki ezik, spravlen na kratko iz veće knig svetoga pisma na korist izpovednikom". Njeki ovih naukah izvadjeni su iz „Sume angjelske" i iz „Sume Antonina". Šesti dio l. 163—177: „Od preporučenja i pokriplenja nemoćnoga človeka redovnik po zakonu svete crikve rimske". Sedmi dio počimlje na l. 179 s prepisi pjesamah Marka Marulića, kao: 1. „Plač duše, ka je u pakal osujena". 2. „Spomenutje od 7 smrtnih grihov" i 3. „Od suda božjega". Na listu 186 sliedi zatim u prozi: 1. „Očitovanje prokletstva". 2. „Bula ka se šteje na veli četvrtak". 3. „Zercalo redovnikov". 4. „Od redovnikov ki ote služiti sv. misu". 5. „Od narejenja dobra redovničkoga". 6. „Nauk, kako se ima služiti sv. misa. Stumačeno iz rubrik misala rimskoga".

Iz ovoga sadržaja vidimo dakle: da je taj Vranićev rukopis bio sastavljen na porabu svećenikah, kao ručna knjižica, iz koje mogahu glagolski svećenici, u pomanjkanju drugih knjigah, naučit se na kratko sve, što im za svakdanju službu neobhodno potrebito bijaše; te s toga moglo bi se tvrditi: da je Vranić ili sam gdjegod učitelj mladih svećenikah bio, ili je pako za drugoga učitelja taj rukopis napisao, te u njem njeke stvari prepisao, za koje je mislio da će popuniti onaj pobožan nauk, koj biaše glavna svrha čitavoga rukopisa.

Mi priobćujemo takodjer iz ovoga rukopisa, za ogledalo tadašnjega jezika, kratak primjer iz prvoga djela:

„*Meštar.* Za pravi put duševnoga spasenja ča nam je potriba znati? —

Učitelj. Najprvo da vsaki nas imamo ne samo telo ovo umrše, ko je blato i zemla, da još i dušu, ka nigdar neumira, ka od ništare est stvorena od boga, i u telu postavlena, da mu daje život i se druge dela od živlenja.

M. Imaju li sva ostala živina dušu kako i mi?

U. I živina svoju dušu imaju po koji živu, ali nihova duša ni večna, kako lucka, da zajedno s telom umira, u ništare se rashaja,

kako i svića ugašena, da je več nije, a naša duša prem da pušća telo, zato žive za nim i vična ostaje.

M. A ima li naša duša v telu ča odviše nego duša od živine?

U. Ima dosta, a naiveće da ima pamet i razum, i da more svoga tvorca boga i gospodina jošće u ovom životu poznati, lubiti i nemu služiti, ča nemore skot.

M. A zač je bog to tako različno učinil?

U. Zač človeka samoga od vidimih i telesnih stvari za sebe učini, da mu bude sluga, ki bi ga mogal poznati, lubiti i nemu verno poslužiti, a vse ostale stvari telesne za samu službu i korist človičansku stvori.

M. Ako je bog nas za se stvoril, zač nas ovde na zemli drži?

U. Zač negovo veličastvo hoće da i na ovom dolnem svetu budu sluge, ki ga znadu i hvale, prvo nego jim svoj raj, i svoju slavu da, hoće da ju ovde zasluže i dobudu, zato znaj da nismo stvoreni za zemlu, nego do vrimena za nebesko kralestvo zaslužiti; i kako imamo i telo i dušu, tako imamo i pomnu imati i na telesni i na duhovni život, jošće veće na duhovni, nego na telesni, budući on večni, a ov vrimeniti.“ itd.

Nikola Tudorović.

Ovomu pjesniku XVII. vieka nezna se pravo ni za mjesto ni za godinu, gdje i kada se rodio. Njegovo prezime Tudorović, ako mu je pravo? daje nam povoda misliti, da je bio rodom iz prekokupskih krajevah a i jezik njegov pripada više pomiešanomu nariečju čakavsko-kajkavskomu, što je znamenito, ako je pisac pisao u zagorskom gradu Oštercu. Nu pod njegovim Oštercem može se razumievati takodjer gornji ili dolnji Ošterc u žumberskom kotaru, sadašnje slunjske regimente, gdje i danas pomiešanim nariečjem govore.

Od ovoga pjesnika poznato nam je 17 Epigrammah pod imenom „Rižme“, što jih je posvetie u Oštercu dne 20. prosinca 1697 tadašnjemu podbanu i križevačke i zagrebačke županije velikomu županu, a samo: središkoga grada kapitanu Stjepanu Jellačiću. U svojoj posveti kaže ovo:

„Vu kratkih rižmah izpisah tako tvoje vicešpane kako tulikaj i prokuratore; koji prokuratori, akoprem i nestoje pod španijum tvojum, hode ništarmanje vu nju žet, ako i sejali nisu. Koje rižme tebi, Presvetli gospodine, kano njihovomu glavaru, da-

rujem i prikažujem. Primi anda veselo ov moj malahan trud i vu ži ... mene pod obrambum tvojum kripi.

„Tvojega gospodstva sluga najmenši

„Mikula Tudorović".

Mi priobćujemo ovdje sav sadržaj tih „Rižmah" radi karakteristike osobah onoga vremena.

Rižme.

1.

Viceśpan Illiašić[1]. (Jakob).

Na 'vom svetu da se slavim,
Srebrom, zlatom ja se davim;
Ki me bolje ž nim zadergne,
Takme (k s tem me) k sebe berž' pritegne.

2.

Viceśpan Zaveršky[2]. (Juraj).

Malo spravih na me časti,
Ar v krivice neznam slasti,
Boga slavim vu zmožnosti,
Tako imam vsega dosti.

3.

Viceśpan Jellačić[3]. (Gabor).

Strašno dalko ja zabludim,
Kada pravdu kaku sudim.
Tripartitum* doma imam,
Neznam kaj je vu njem, štimam.

4.

Viceśpan Gothal[4]. (Petar).

Sit sem ove časti dosti,
Bog mi moje grihe prosti:

---

[1] Bijaše g. 1683 za podžupana zagrebačkoga izabran na mjesto pokojnoga Ivana Vojkovića.

[2] Izabran za podžupana zagr. god. 1691 na mjesto pok. Žigmunda Gotala.

[3] Izabran za zagrebačkoga podžupana god. 1691 na mjesto Adama Domjanića, koj se časti odreče. God. 1709 izabran bi s Ivanom Draškovićem za zapovjednika narodne vojske.

* „Jus tripartitum" St. Verböca.

[4] Bio je g. 1693 sudac križevačke županije, i postade podžupanom

Imam doma vsega dosti,
Nespoznavam v nje radosti.

Nasliduju gospoda Prokuratori.

5.

B r a n j u g.

Za Branjuge novce dele,
Moje serce škude žele,
Škudami me naj nadeli
Službu moju koji želi.

6.

A n t o l č i ć.

Aleguval ja nebudem
Siromahom ki su, ljudem;
Ki mi brojil bu stotine,
Tomu služil bum z istine.

7.

C i n đ e r i[1] (J u r a j).

Mesto cinija škerlet deri;
Tako veli knez Cinderi;
Ki me vekši falat vdere,
Tak mu služil bum iz vere.

8.

P o g l e d i ć.

V tripartitum ako gledim,
Što je pravo, vendar vidim;
Srebrom ja se neprehinim,
Kaj obećam, to vučinim.

9.

O z u l i n.

Što je otec z olja spravil,
To sve jesam ja rezpravil,
Nek mi r u k a pravde piše,
Pomore mi što vu hiže.

---

g. 1697, zatim g. 1706 Supremus vigiliarum Praefectus kod narodne vojske.

[1] God. 1706 za bilježnika županijah izabran.

10.

Šembiborci (Franjo).

Moje vzemu rado ruke
Prez nikakve moje muke,
Od jednoga i drugoga;
Pak ostavim tak tajnoga,
Nehteć njemu ja pomoći
Ako milo (rujne) suze toči.

11.

Varović.

Varčak kriči knez Varović,
Sudec veli: Novaković,
Zavman jesu grožnje takve,
S kojeh škode ní nikakve.

12.

Balog[1] (Andrija).

Uskok jesam ja bil postal,
Prez poštenja skoro ostal,
Silentium jesam imal,
Aleguval dal nis' štimal (?)

13.

Dolovec.

Neterem si vnogo glave,
Gde me ljudi s pintom slave,
Tripartitum ja zahitim,
Što je v pintu, v grrlo hitim.

14.

Kupinić.

Ljudi z rečmi verlo slepim,
Veseleć se kupam lepim;
Mene ž nimi nedaruju,
Ar je riči me vkanjuju.

15.

Belle (Juraj)[2].

Kako mi se hiže bele
V keh mi žene obrok dele,

[1] Dobio je na saboru g. 1697 dozvolu, da može iz nova aleguvati, pošto mu bješe oduzeli tu vlast.
[2] Dobi g. 1697 plemenšćinu.

Vsake verste velim ljudi,
Toti dobri, toti hudi;
Aleguvat ní mi treba
Dok je žena želna . . .

16.

Brestovsky.

Nenosi mi nigdo časti,
Nit me zovi zato v gosti,
Alegujuć dab' mu služil,
Bolje bi mi da bi plužil.

17.

Opominak kratki napisanim napré.

Lahko moreš to spoznati,
Da bi pisma neznal štati,
Če jezera krivo spraviš,
Detetu si nje ostaviš,
Vse ti ono to rezprudi,
Zašto su ti tvoji trudi?
Peldu moreš ti sam znati?
Nešću ti ju napré dati,
Včini anda vsaki pravo,
Ostajaj mi z bogom zdravo.

Zaslovje.

Obazrimo se još jedankrat na znamenitu dobu onih ljudih, kojih kratak životopis uprav dovršismo, jer ako se nevaramo, dokazali smo jasno kako se uprav oko ovih muževah kretao sav kulturan i duševan život Hrvatah s ove strane Velebita u prvoj polovini XVII. vieka.

Vidili smo dapače, da je djelovanje njihovo duševno i gradjansko trajalo i u drugoj pelovini XVII. a ponješto i u početku XVIII. vieka, te da je ovo njihovo djelovanje duboko zasiecalo u vaskolik život naroda hrvatskoga. Neda se tajiti ni to, da su njeki od ovih muževah znatno uplivali na duševan razvitak i na sudbu tako dobro svoje prekovelebitske bratje hrvatske kao i svojih suplemenikah srbskih.

Da smo mogli u okvir naše slike povući i onodobne prekovelebitske književnike iz Dalmacije i Dubrovnika, a još k tomu dodati i nješto bosanskih, u ono doba živivših; mi bi inostranomu i slovinskomu svietu na sjeveru i na zapadu, koji nas Hrvate još tako malo pozna, pokazati bili mogli veličanstvenu sliku, bogatu uznešenim duhom i pokretnim životom, premda i nadarenu, kako tomu izbjeći nije moći, svietlom i osojom, potriebnom svakoj živoj i umjetnoj slici. Uvjereni smo, da bi se takovom slikom svaki drugi, iste s nami veličine narod ponositi mogao, kamo li ne hrvatski, u svojih tužnih tadašnjih i sadašnjih okolnostih, u svojoj teritorijalnoj razciepanosti, i u svojoj tradicionalnoj neslozi.

Nu pošto naš narod u Dalmaciji, Dubrovniku i Bosnoj, u ono doba po državi, po upravi po političkih i trgovačkih interesih a i po čitavom pravcu života, od Hrvatah s ove strane Velebita odciepljen bijaše, i pošto je duševan život Hrvatah uprav s ove strane Velebita učenomu svietu ponajmanje poznat, to se ograničismo u napisanoj po nama razpravi uprav samo na maleno zemljište medju Murom, Dravom i jadranskim morem ležeće, od kojega zem-

ljišta veliki dio, počam od Lonje i petrinjskih gorah, sve do Zemuna i Dunava, tada još pod turskim ležaše mrtvilom.

Mi nismo u naš krug razmatranjah uzeli one muževe, koji su se rodili u drugoj polovini 17. vieka, jer š njimi počimlje u ovih stranah nova doba, osobito od onda, odkad Ježuiti i Pavao Ritter-Vitezović (rodjen g. 1652), tiskarne u Zagrebu utemeljiše[1]. Nu ako je od onda i više knjigah u naših stranah tiskano, bijaše ipak u napredak sve do naših vremenah, mnogo manje domorodna duha i okretna javna života, nego li do kraja prve polovice XVII. vieka, te je rečeni Vitezović u svom djelu: „Plorantis Croatiae saecula duo" početkom XVIII. vieka, punim pravom na svoje vrieme tužiti se mogao, kad je o tom vremenu, u kom je živio, plačno pjevao ovako:

„Namque incidet illam
Temporis aetatem, qua decrescente valore
Illyrico, quivis curabit propria, nemo
Publica".

Mi vidismo, da u XVII. vieku s ove strane Velebita trojica muževah bijaše, od kojih svaki njih zastupaše osobiti princip u krugu naroda svoga. Ova tri muža bijahu Juraj Križanić, Petar i Nikola Zrinski.

Juraj Križanić[2] sa svojimi odsievci ili podčinjenimi borioci, medju koje možemo staviti Marnavića, Levakovića, Glavinića i sve skoro bolje tadašnje pisce prekovelebitske, što iz umne Italije velike posudjivahu misli, zastupao je veliki princip narodnoga i crkvenoga jedinstva svih plemenah slovinskih. Da mu je pošlo za rukom doživiti dobu Sobjeskoga ili Petra velikoga,

[1] Krivo je mnienje onih pisacah, koji tvrde, da je Vitezović prvi utemeljio tiskarnu u Zagrebu. Ježuiti tiskali su jur g. 1666, kad je Vitezović 14 godinah imao, svoj „Manuale Sodalitatis majoris" u Zagrebu. A bila je ovdje njeka tiskarna i g. 1527, gl. Arkiv I. str. 150.

[2] Kad je naša razprava o životu i djelih J. Križanića jur dotiskana bila, primili smo iz Moskve od gosp. bibliotekara knjižnice sveučilištne Petra Bezsonova pismo, u kojem nam javlja, da mu je za rukom pošlo naći ne samo nove podatke o Križanićevom izbavljenju iz sibirskoga zatočenja i o njegovoj smrti, nego i njegova tri, do sad nepoznata djela, od kojih dva govore „o ruskih i zapadno-slovinskih ljetopisih", a treće „ob oslobodjenju njegovom iz prognanstva". Veselimo se u napred, da će g. Bezsonov priobćenjem ovih djelah i podatakah o našem znamenitom zemljaku obogatiti povjestnicu naše hrvatske i obćenite slovinske književnosti.

možebiti da bi barem djelimice mogao bio u život privesti svoje velike idee; ali u ono doba ruskoga barbarstva, poljskoga razdora, českoga poniženja i jugoslovinskoga razkomadanja, nije drugo postati mogao, nego tužnom žrtvom svoga principa. Njegova oduševljena misao, iz toploga juga u hladan sjever, kao zrno silom bure u daleke svietove prenešena, nije mogla naći u Rusiji, kamo li u Sibiriji plodna zemljišta za sebe, pa ako se nevaramo, ostati će plod Križanićeve misli tamo za uvjek bilina inostrana, koja samo njegom umjetnih pojedinih vrtlarah u postavah plodom roditi hoće.

Petar Zrinski bio je oduševljen Hrvat u misli i u radu. Samostalnost njegove zemlje i naroda bijaše njegovo glavno načelo, a još veća bijaše mu privatna svrha, jer je težio za istom krunom hrvatskom. Da oživotvori svoje misli, tražio je pomoći od nezadovoljnih Magjarah, Poljakah, Mletčanah, Francezah, dapače i od Turakah. Nu svi ga iznevjeriše, osim njekih Magjarah, koji opet njega i njegov narod htjedoše upotriebiti, kako uvjek, samo na svoju korist, ali ostadoše prevareni u svojih mislih jedan i drugi.

Da je naš narod ono, što narod ugladjen i slobodouman biti ima, možebiti da bi Petar Zrinski do njekoga barem stupnja sa svojim načelom i svojimi namjerami prodro bio. Ali njega je kružio narod mlitav, nesviestan, za velike misli nesposoban, koj se otimao tada Turkom samo iz vjerozakonskoga ćuvstva, a gospodstvu njemačkomu s toga, što mu je Niemac otimao časti i imanja. Mi vidismo, da uz Petra Zrinskoga u najopasnije doba od njegovih zemljakah nije stojao drugi, nego nješto njegovih rodjakah, njekoliko njemu podčinjenih kapetanah, nješto njegovih primorskih podložnikah i nješto srbskih i bosanskih uskokah i pribjegah, zajedno s pravoslavnim vladikom, koji su imali više samostalne odvažnosti, nego ostali prosti puk, i nego li pogaženo gradjanstvo i odtudjeno plemstvo. Znamo, koliko je neobičan duh Petrove žene Katarine djelovao na samoga njega[1], na Tatenbaha i na ostale njegove saveznike, a znamo i to, da je Petar u svojih žalostnih

[1] Ovo priznaje i suvremeni Vitezović, kad pjeva:
Ad scelus hocce Ducem, belli sudoribus aptum,
Movisset nunquam genii privata cupido,
Ni consors animosa virum illexisset amicum,
Consiliis sensum propere tribuisse malignis.

okolnostih, pao napokon u takovu malodušnost, da je sám sebe i svoga šurjaka predao u ruke najopasnijega svoga neprijatelja, stavivši sebe kao pitomi lav, sám u železni kavez, na onom mjestu, odkuda ga prije uvriedjena ćut muževna potjera, prisilivši ga da je pograbio stieg slobode, koj mu nanese na vrat mač osvete. Premdá opet u posliednji čas pod smrtnom oštrinom toga mača stojeći Zrinski svoj hrvatski duh zatajio nije, jer njegove posliednje rieči, kad ga dovedoše na stratište, i kad je zagledao sakupljene tamo gledaoce, bijahu junačke, pošto svomu izpovjedniku reče: „Ta ovi se siromasi straše više moje smrti, nego li ja".

Nikola Zrinski predstavlja onaj princip, koj se od onoga dana, kada u posliednji čas državne slobode hrvatske, hrvatski ban, a po narodu imenovani mu kralj, Petar Svadić, na Petrovoj gori od magjarskoga mača pade, kao crvena nít poteže kroz sedam vjekovah po povjestnici hrvatskoj, sve od Kolomana, protivnika Petrova, pak do današnjega dana. A to bijaše princip države ugarske ili magjarske.

Za vrieme Nikole Zrinskoga stajaše još polovica Ugarske pod Turčinom, narod ugarski bijaše razdvojen u stranke. Hrvatska se počimala otimati gospodstvu duha i jezika magjarskoga; ali Nikola Zrinski, velik umom, duhom i junačtvom, a veoma malen narodnim ćuvstvom i narodnom samosviesti, digo je opet ideu države ugarske, i gospodstva plemena i jezika magjarskoga u toj državi iz svoga polumrtvila, te da su mu bile povoljnije okolnosti, mogao bi bio postati drugim Ludovikom Anžuskim ili Matijašem Korvinom, na toliko je i ova dva nadvladao svojim ugarskim patriotizmom.

Uz princip Nikole Zrinskoga stojalo je manje ili više tadašnje plemstvo kao i veće svećenstvo medju Murom i Kupom. Taj princip širio se iza smrti Nikoline po svoj zemlji tim više, jer uništenjem dvijuh najslavnijih porodicah hrvatskih, Zrinskih i Frankapanah pade upravo jezgra naroda hrvatskoga zajedno sa svojim zemljištem, pod vojničku feudalnu vlast njemačku, dočim druga mlitavija polovina naroda, neimajući u sebi moralne ni narodne snage, poteče opet s nova pod ugarska krila, čuvajući ipak vazda sve do godine 1790 i 1848 barem svoja stara državna prava i svoju državnu osebinu, kao kraljevina naprama kraljevini Ugarskoj.

Napomenuli smo gore, da je u drugoj polovini XVII. vieka

utemeljio Pavao Ritter Vitezović[1] tiskarnu u Zagrebu, u kojoj je tiskao svoja njeka pjesnička i historička djela; ali doskora preuzeše i ovu tiskarnu Ježuiti, koji su imali i sve hrvatske učione u svojoj ruci, te se tako zgodi, da uzprkos tomu najprečemu sredstvu promicanja svake književnosti, nije više od onoga vremena, u tečaju preko stotinu godinah, Hrvatska s ove strane Velebita, rodila takovih ljudih, koji bi se u povjesti književnosti glede nar. duha i slobodnoga smjera sravniti mogli s gorespomenutimi Zrinskimi, Frankapankom, Ratkajem, Marnavićem, Magdalenićem, Jurjevićem itd., a kamo li s Jurjem Križanićem.

Bijaše istinabog u kasnije doba u našoj Hrvatskoj dosta na broju književnikah, a medju njimi osobito mnogo zaslužnih historikah, kao rečeni Vitezović, Patačić, J. Bedeković, Brajković, Krištolovec, Marcellović, Kovačević, Vuk Kukuljević, Kerčelić, Glavina, Mikotzi, Pejačević, Blažković, Baričević itd. Ali duh njihov bijaše većom stranom sapet u verige rimsko-crkvenih ili ugarsko-državnih nazorah, te je tako narodna i slobodnija idea riedko kad iz njihovih spisah u sviet prodrieti mogla; a upravo s toga imadu po nama, stranom na kratko spomenuti, stranom obširnije ocienjeni književnici prve polovine XVII. vieka, za povjest književnosti Hrvatah s ove strane Velebita preveliku važnost. To bijaše i jedini uzrok, zašto jim u dvih posliednjih knjigah „Arkiva“ najveći prostor dadosmo, želeći s njeke barem strane izpraviti onu veliku krivicu, koju je inače mnogo zaslužni Šafařik, nama Hrvatom i glede kulturnoga našega stanja u svojoj povjesti jugoslavenske književnosti nanio, kad je u životu Rittera-Vitezovića, medju ostalim veoma lahkomišljeno napisao: „Von da (Belgien) brachte er (Ritter) den Geschmack an Wissenschaften in das damals noch sehr rohe (!!!), kaum durch einzelne Lichtfunken einiger besser gesinnten Priester und Ordensbrüder nothdürftig erhellte Kroatien“, koje rieči novi su nam dokaz, kako se ni Šafařikov duboko izobraženi duh nije mogao otresti onih verigah neciene i zazora, kojim bijahu nadahnuti svi ugarski protestanti prama tobože obskurantnim Hrvatom, već iz toga, što do najnovijega vremena nisu imali prava stanovati na našem zemljištu.

[1] Taj za hrvatsku književnost veoma zaslužan muž, bio je rodom Senjanin, a potomak praroditeljah što su se iz njemačkoga Elzasa doselili u Hrvatsku.

V.

PRILOZI.

1.

Benko Vinković kao predstojnik crkve zagrebačke i poslanik na saboru šopronskom piše biskupu Domitroviću o javnih razpravah tamošnjih razpravah. U Šopronu dne 28. studenoga 1625.

Reverendissime domine et patrone observandıssime,
Salutem optatam ac felicitatem perpetuam.

Literas Vrae. Revdissimae. Dominationis, 16. labentis Zagrabia ad me datas, 21. ejusdem accepi, quarum contenta, ubi domino Draskovichio intimassem, se parum curare, quod permutatio beneficiorum non sit subsecuta, respondit: Antonium Gudecz regnicolis in praesentibus comitiis Sopronii existentibus supplicem libellum graves querelas contra vram. Rdissimam. dtionem. continentem offerre, atque medelam super eisdem sibi fieri voluit. Considerans ego odium laicorum erga clericos et maxime episcopos conceptum, ad evitandos clamores, qui contra vram. Rmam. dtionem. et reliquos tum praelatos, tum clericos inde occasionaliter exorti fuissent, svasi eidem Antonio, ut supersederet a porectione supplicis libelli, promittens eidem me apud vram. Rmam. dtionem. partes meas una cum domino protonotario nostro interpositurum, pro complanatione et effectuatione gravaminum suorum, quae contra vram. Revssmam. dnationem. statibus et ordinibus proponere, pro medela sibi ferrenda intendebat. — Dictus Antonius et mea et dicti protonotarii svasione motus, a proposito supersedit. In comitiis praesentibus prospere videntur succedere ea, quae publicum bonum concernunt, nam sua majestas ad postulata regnicolarum, sese hactenus bgne. resolvit; nunc articuli super resolutionibus suae mattis. et oblationibus regnicolarum per certos deputatos conduntur, qui ubi conditi ac ruminati suaeque matti. ad acceptationem et confirmationem propositi fuerint, comitia finem accipient, si quid magis ardui de postulatione potius quam electione novi regis non

supervenerit; ea enim non solum intimatur sed et publicatur; cui Bethlehemus per suos contrariatur, ad quam si uentum fuerit, moram ulteriorem, ultra quam sperabamus, Sopronii trahemus. Res bellicae in imperio pro parte suae mattis. contra rebelles quosvis felicissime succedunt, si vera ea sunt, quae Mati. inde perscribuntur. Turca quoque in partibus Hungariae confiniariis foedera pacis observat, sed et Bethlehemus ea observanda tum sibi, tum suis inimicis dictat; qui etiam suam mattem., omnes praelatos, barones, magnates ac potiores Hungariae nobiles ad nuptias suas 24. Februarii proxime affuturi Cassovii celebrandas invitavit. Sororem enim principis brandeburgensis in consortem ducturus. Beneficium, quod vra. rdma. dtio. Sopronii habet, in eo statu est (misero videlicet) in quo et Rdmo. generali ordinis Paulinorum in commendam tradidit, qua de re incusatur passim per ora hominum vra. Rdma. dtio. et maxime ex eo, quod nullum aliud beneficium quam Sproniense negligentius curaretur: Quare vel curandum melius, vel certe resignandum conscientia dictat. Generalis confiniorum Sclavoniae svasit suae matti., ut dominos terrestres, in quorum territoriis Valachi residerent, pro iisdem alibi contentaret, eosque pro se reservaret. Annuit sua mattas.; annuerunt etiam Hungari interessati, ego pro parte Ecclesiae et Vestra minime annuens, restitutionem dictorum Valachorum petivi; quid futurum e duobus, incompertum habeo. Ratione dictorum Valachorum tum sua mattas. tum etiam dnus. generalis ac palatinus optassent praesentiam., sed ego libentissime eandem tum vidissem, tum etiam de facto viderem; plus enim ea in parte ecclesiae prodesse pro nunc potuisset, quam cunctis praecedentibus temporibus, quod sancte fecisset, si mihi profectionem toties Sopronium suscipiendam svadenti effective annuisset, quam certe sine dispendio laborum, circa restaurationem ecclesiae praestandorum, suscipere potuisset. Santicius cum domino Kerechin Sopronium appulit, inde obtenta jam a domino Joanne Erdeödy super canonicatu agriensi donatione, Jasoviam ad instalandum profecturus est, post installationem Zagrabiam rursus se rediturum policetur. Hic caro bubula Sopronii magno datur, nam libra carnis nummis 4 cum dimidio venumdatur, et pinta vini, vel sit Soproniense, vel externum vinum, 16 nummis hungaricis venditur; panis vero, ligna, foenum et avena, considerando hominum multitudinem, tollerabili precio accipiuntur. Ego licet pro tempore utcumque valeo, infortunia tamen patior, nam

auriga meus Kiszeliak in Veresvar 8 diebus puncturam laterum patiens, mortuus, ac ibidem sepultus est. Ad haec tertia abhinc nocte aliud infortunium cum damno accepi, nam fures nocturni aperta fenestra vestem meam inferiorem ex Czumbalat confectam, in mensam per servum depositam, unco extraxerunt, et quo illorum voluntati placuisset, abstulerunt; qua in re pluris dedecus, quam ipsum damnum aestimo. Sit tamen dnus. Deus benedictus, qui ut vestem mihi ex sua gratia absolute dederat, ita permissive ob culpam meam abstulit; sed spero, quod aliam loco illius daturus sit, qui etiam vram. Rssmam. dtionem. diu feliciter valentem et ad coelestia aspirantem conservet.

Datae praesentes Sopronii 23. Novembris anno 1625.

Vrae. Revdissimae dtionis. humilis in Domino capellanus
Benedictus Vinkovich, praepositus Zagrabiensis m. p.

P. S. Postulatio non electio novi regis hodierna die longa per. oratione a dno. palatino statibus et ordinibus in comitiis praesentibus existentibus publicationi proposita est, inclinant status et ordines ad postulandum et coronandum regem novum, filium suae mattis. natu majorem, qui antequam coronabitur, conditiones eidem proponentur, prouti et parenti propositae fuere. In iis antequam conueniant status et ordines cum sua matte. tres adminus elabentur septimanae. Interea vra. Rma. dtio. ad coronationem uenire poterit, properet (oro).

Izvana:

Vinkoviçh Benedicti, Praepositi maj. Zagrabiensis, de progressu negotiorum in comitiis Soproniensibus literae episcopo Petro Domitrovich scriptae 1625.

Reverendissimo domino Petro Domitrovich, episcopo almae ecclesiae zagrabiensis ac sacrae caes. regiaeque Majestatis consiliario, domino et patrono mihi observandissimo. (L. S.)

(Izvorno pismo u arkivu kaptola zagr. Acta Cap. antiqua. Fasc. 96, br. 4.)

2.

Benko Vinković piše kanonikom kaptola zagreb. o njihovih parnicah. U Beču dne 7. listopada 1628.

Admodum rdi. dni. fratres in Christo observandi.
Salutem optatam et felicitatem perpetuam.

Credo hactenus Vris. Rdis. dtionibus. innotuisse judicia octavalia pro festo s. Lucae proxime affuturi Posonii celebranda, jam

promulgata esse. Causas in iisdem promovendas et agendas habetis tres. Unam contra dnum. banum, ratione metarum Tissiniensium, aliam contra cives montis graecensis ratione metarum, partim circa Manduscevecz, patim hortum lunarii avulsarum; tertia contra eosdem cives ratione metarum praeposituraе B. M. V.. — Prima causa in bonis terminis videtur esse, ut ex processu patet. Aliae duae contra cives antiquae et hactenus somno deditae sunt. Primam suaderem prosequendam, et non toties differendam. Ratione duarum cum civibus bono modo transigendum, et tandem aliquando hanc transactionem instituendam ac perficiendam esse. Hactenus etiam saepe suasa et dilata est; nunquam suscitatur, nec mentio illius fit, nisi judiciis octavalibus promulgatis.

Superest una causa cum Revssmo. in prosecutione communis ratione restantiarum praeposituraе Saghiensis, contra archiepiscopum Strigoniensem; is, quoniam absque juridica revisione easdem nolit remittere, litigandum cum eodem, causa earundem restantiarum restat, cui etiam Vienna literas honestas et modestas scripsi, petens eundem in iisdem, ut dictas restantias tam occupatas restitueret, quam arestatas remitteret, absque litigio. Si autem omnino nollet absque juris strepitu id facere, consensi in sequentia: ut mandatarius noster ac Rdmi nri., vel coram nuncio apostolico, in unico termino Viennae revideretur, vel certe si idem dnus. archiepiscopus Strigoniensis praejudicium aliquod legibus prouinciae exinde fieri veretur, extunc coram suo vicario spirituali pro prima instantia Posonii sub octavalibus judiciis proxime affuturis revideretur, salva tamen appellatione parti ad eundem nuntium apostolicum appellare volenti. Credo in alteram partem consensurum, siquidem etiam antea Viennae me praesente et restantiarum praedictarum extradatione sollicitante consenserat. Siquidem meum singularem nuntium ad eundem cum literis meis, tam gratia hujus rei, quam alterius ad Rdmum. spectantis miserim, responsum super iisdem in horas ab eodem, exspecto.

Pro ventilatione causae propriae, expensas proprias praeparate, pro causa cum Rssmo. communi, expensae etiam communes, scitis unde accipiantur. Quoniam consilium hungaricum Viennae proxime habitum concluserit, ut unusquisque in Valachos praetendens teneatur privilegia sua coram Judicibus regni ordinariis in proxime affutura octava producere; cui etiam conclusioni assensum sua Majestas praebuit. Vrae. Rdae. dnationes. etsi nihil juris in

eosdem Valachos praetendant, praetendit tamen Rdmus. noster, item Praepositus in Capitulum Chasmense, qui etiam, si quidpiam obtinere intendant, privilegia ac alia documenta super praetensione iuxta praemissam conclusionem praesentare tenebuntur. Credo Rdmum. aliquem missurum cum privilegiis, et forte aliquid expensarum daturum. Pro his omnibus peragendis pro parte Rdissimarum. Dtionum. Vrarum. mea opinione Rdus. dnus. archidiaconus Bexin mittendus est, et quidem bene super negotiis instructus, et tam literalibus instrumentis, quam etiam expensis munitus. Cui forte Rdmus. causa suorum negotiorum in suis expensis aliquem associabit. Nova, scriptu digna, non occurrunt alia, quam quod sua Majestas per gratiam Dei convaluit, ac legatum suum in Turciam pro firmanda et stabilienda pace miserit. Haec pro nunc vestris Rdis. dtionibus. scribere necesse duxi, quas de caetero ad vota valere cupio.

Viennae Austriae die septima mensis Octobris anno dni. 1628.

Rdarum Dtionum. Vrarum. frater in Christo prout et servus in obsequiis

Benedictus Vinkovich, Praepositus Zagrabiensis.

Iz vana.

Vinkovich Benedicti, Praepositi mas. de diversis capituli causis et nogotiis literae Vienna ad capitulum datae 1628.

Admodum Reverendis Dnis. Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis Dnis. ac Fratribus Christo observandis. Zagrabiam. (L. S.)

(Iz arkiva kaptola zagr. Acta. Cap. ant. Fasc. 17. br. 68.)

3.

Njeki Burić piše Benku Vinkoviću, predstojniku crkve zagrebačke o stanju Siska, pozivajući ga da onamo dodje. U Sisku dne 23. travnja 1629.

Admodum Reverende Domine et Patrone obsequentissime.
Salutem cum meorum servitiorum comendatione.

Iz lyzthow Vasce milozty razumeh, u koyeh my pissethe, da byh Czvethkovycha thamo pozlal. A Czvetkovychye odovuda odassal josche na velyky pethak, thaky popolne, jaszem stymal da ye k Iwrw Brozw. A kada my Vassa Miloszt pissethe, da byh dal Vassoy Miloszty na znanye, sto nevolny gladomorny Zis-

chany miszle, koy szu byly odesly, i koy josche sze neszu byly ganuly, ztanovitho tho moram Vassoj Miloszty dathy na znanye, da ako sto dobra szada polagh obechanya snymy neuchynisse goszpoda, vszi szu konspirovaly tacito modo, Ar szu imali tholnach, da sze hothe rasztechy i napothlam, Ar govore da razmyrye hoche bythy, A od glada pomiramo, nebudemo nigdar zmirom, hochemo szvojim glavam i nassy dechycze iszkaty mesztha. Gospoda, govorechy, doszta obechu, Ali ga nista né vydethy. Zatho moy goszpon Praepust cum Senioribus ymaythe Consilium, y ne stenthaythe, nego szada vchynethe nesto dobro sto nayberse morethe, neposzlwsaythe vszakoga, koy k thomw nistar nezna, nego szamy szymo doydethe, goszpon Kantor y goszpon Ambrosius y vchynethe danam aeterna memoria u ovom ymanyu ostane, y da reku napothlam, da sta nezu mogly drwgy dokonchathy, tho ye za V. M. dokonchano, Ako sto dobra zada vchynizthe, zthanovytho ze hoche ono ymanye, y ova krayna o drugod napunythy, lysztor toga chakayu vnogy megyassy, kayze vchyny, Ar ye povzud jwr puschen glaz da hochethe doythy. Za prezeku za volyu bosyu prepaschethe, da ze potverdy thaky, Ar zly glazy dohagyayu. Vode zu zozpeth dosle, Aly ze wffam da zkoro hothe oplaznuthy. Gozp. bogh V. M. zdrawu y vezelu dersi.

Datum Zizcy die 23. Aprilis 1629.

Servus Ziromah Bwrych.

Iz vana.

Admodum Reverendo Domino Benedicto Vinkovich Praeposito Maiori et Canonico Ecclesiae Zagrabiensis nec non Rmi. Dni. Zagrabiensis in Spiritualibus Vicario ac Causarum generali auditori. Domino et Patrono obsequentissimo.

Odozdo drugom rukom.

Ad exequenda introscripta Dnus. Praepositus praedictus mille flor. Hungar. per Capitulum Zagrab. mutuo accipere et Sisciensibus famelicosissimis semper sub spe restitutionis distribuere curavit.

(Acta. Antiqua Cap. Zagrab. Fasc. 94. br. 68.)

4.

Juraj Drašković, biskup vacki, javlja biskupu Vinkoviću, da će kardinal Pasman kao poslanik cesarov k papi putovati u Rim kroz Zagreb. U Požunu dne 4. velj. 1632.

Revsme. Dne. Frater in Christo observandissime!

Sacra Caes. Majestas legatum extraordinarium mittit Romam ad summum Pontificem, Eminentissimum Dnum. Cardinalem no-

strum in rebus Imperii Romani gravissimis. Sequenti hebdomada movebit hinc Eminentissimus, iterque suum per Sclavoniam arripiet, nimirum Sabaria Rakolspurgum, inde Csakatorniam, Varasdinum, illinc atque Zagrabiam petet, Zagrabia concedet Labacum, dein Venetias. Quocirca volui Redmae. Dtioni. Vrae. rem mature significare motu proprio, non passus ab Eminentissimo, ut tantum Principem pro dignitate sciant excipere. Rdma. Dtio. Vra. recte fecerit, si Illmo. Dno. Bano, et aliis, quorum interest, idem significet, praesertim Revmo Dno. Episcopo, cui absequia mea defero, et Reverendis Patribus Societatis. Saluto amicos peramanter.

Servet Déus Revdmam. Dnem. Vram. incolumem.

Posonii 4. Februarii 1632.

Rdmae. Dtionis Vrae. Frater in Christo addmus.

Georgius Draskovich,
Eppus. Vaciensis.

Iz vana.

Revdissimo Domino Benedicto Vinkovich, nominato episcopo quinqueecclesiensi, Praeposito Zagrabiensi, Sacrae Caes. Regiaeque Mattis. Consiliario. Dno. Fratri in Christo obssmo. Zagrabiae. Cito. cito. citissime.

(Iz arkiva kapt. zagreb. Acta. Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

5.

Benko Vinković javlja kaptolu zagrebačkomu njeke zaključke crkvenoga zbora trnavskoga i o smrti Luke Hrastovačkoga. U Beču na dan subote poslie spasova 1632.

Admodum Rdi. Dni. et Fratres in Christo observandi.
Salute et Servitii mei commendatione praemissa.

Quid actum et conclusum sit in synodo Tyrnaviae ad praesens habita, longum foret referre singula, typis mandata suo tempore patebunt. Inter quae duo in praejudicium Ecclesiae nostrae conclusa et per Reverendissimum Dnum. Bosnensem, Revdmi. Dni. nri. Praelati et Dtionum. Vrarum. Adm. Reverendarum Nuncium admissa sunt, me quidem reclamante. Primum ut Ritus sive Officium Romanum in Ecclesiam etiam Zagrabiensem introducatur, idem Revdmus. Dnus. Bosnen. veluti Nuntius Vester et Rmi. in personis earundem, me quidem resistente, admisit, inter reliqua ad meas opositiones dicens, se in commissis a Revmo. et Capitulo Zagrab. nostro habere, ut non reciperetur Officium romanum. Quid ad haec replicaverim, quid Dnus. Eminentissimus Pri-

mas et Cardinalis dixerit, quia praesentibus prolixum esset recensere, coram iisdem Dtionibus. Vris. Deo duce constitutus, relaturus. Alterum vero, me quidem ut Praeposito repugnante, ast Dno. Nuncio Vestro admittente, in Praejudicium Ecclesiae Vestrae videtur esse conclusum, videlicet, ut non solum Hungaricorum Episcoporum demortuorum, sed etiam Zagrabiensis res mobiles Seminario juxta Diploma Regium cedentes, in pecuniam conversae ad Seminarium Hungaricum applicentur; Restantiae etiam rerum piae memoriae in Dno. defuncti Petri Domitrovichii Seminario cedere juxta diploma debentes, jussae sunt sursum mitti et dicto Seminario Hungarico applicari. Quibus Modis et Rationibus me opponendo institerim, ut res demortuorum Zagrabiensium Episcoporum Seminario juxta diploma cedentes, Seminario Zagrabiensi Vienna fundato applicarentur, quid etiam per talem oppositionem effecerim, suo tempore declaraturus.

Norunt Admodum Rdae. Dtiones. Vrae. terminum judicii inter me et praedictum Dnum. Bosnensem ratione vineae Mladina ventilandi, ad 23. Maji praesentis praefixum esse, ad quem terminum, quia Zagrabiam, etiamsi Dno. propitio, pro tunc superstes ero, venire minime potero, oro easdem, differant eundem usque adventum utriusque nostrum, nam et Dnus Bosnensis rediturus est Zagrabiam brevi, visitatis monasteriis Paulianis in Austria existentibus; Visitatio Polonicorum Paulianorum monasteriorum ob bella inter Polonos et Moscovitas grassantia, dilata est usque ad pacatiora tempora. Ratione dilationis hujus termini cum Dno. Bosnensi transigere volebam, et ecce dum ad eundem idcirco meum mitto Nuncium, eundem discessisse comperit, me quidem inscio, quamvis in ultimo nostro Conventu se minime discessurum me inscio promiserat.

Dominus Lucas Hrasztovaczki, suae Mattis. bellicus Colonellus, nostrum omnium sincerus ac fidus Amicus, Pragae extremum clausit diem, ut literae Georgii Bareczak ad Egregium Dnum. Barilovichium Viennae ad praesens existentem, datae testantur. Cujus Animae Dnus. et Pater misericordiarum sit propitius. Universa bona illius tam in territorio nostro, quam alibi existantia, sed etiam res mobiles partim in suis, patim in meis aedibus existentes, Dnis. Vris. tanquam pupillorum, Affinium et Consanguineorum ejusdem patronis sint commendatae; non patiantur illas distrahi usque adventum meum, cui suum testamentum propria manu

conditum Zagrabiae ultimatim discedens, tradidit executioni demandandum, una cum certis adjunctis, ita tamen, quod si aliud non fecerit testamentum, quod nullum postea dicitur fecisse, quod tamen adhuc incertum est, an fecerit aliud nec ne. Obitum praedicti Dni. Lucae Hrasztovaczki multi dolent, non deerunt etiam, qui super eo gaudent et gaudebunt, praesertim cives montis Graecensis vicini nostri, sed etiam illi, quibus anno proxime praeterito Zagrabiae existens multos aureos pro militibus conducendis crediderat et tamen vel nullos vel paucos conduxerant.

Cetera scribere non vacat, haec ad praesens raptim scripta sufficiant.

Datae Praesentes Viennae Sabbatho proximo post festum Ascensionis domini. Anno D. 1632.

Earundem Dnum. Vrarum. Adm. Rev. Frater in Christo

B. V. (Benedictus Vinkovich)

Praepositus zagrabiensis.

Iz vana.

Benedictus Vinkovich Praepositus Zagrab. ad Synodum Provincialem Tyrnaviensem aliqua conclusa insinuat, in specie circa Ritum Romanum in Ecclesia Zagrab. introducendum et Substantiam demortuorum Episcoporum Croaticorum Seminario Hungarico applicandam.

Admodum Revdis. Dominis Capitulo Ecclesiae Zagrabiensis Dominis et Fratribus in Christo observandis. Zagrabiam (L. S.)

(Iz Arkiva kapt. zagr. Acta Cap. Ant. Fasc. 95. br. 2).

6.

Legat papinski Cirijako Roccia sviedoči o posvećenju Benka Vinkovića za biskupa pećuhskoga. U Beču dne 27. ožujka 1634.

Ciriacus S. R. E. Praesbiter Cardinalis, Roccius Nuncupatus, Archyepiscopus Patracensis, ad Majestatem Caesaream, ac per Germaniam, Hungariam, Boemiam, Styriam, Carinthiam, Croatiam, Universumque Rom Imp. districtum Sanctissimi D. N. Domini Urbani divina providentia Papae VIII. et Sanctae sedis Apostolicae cum facultate Legati de latere Nuncius.

Universis et singulis praesentes nostras testimoniales litteras inspecturis, lecturis pariter et audituris, fidem facimus et attestamur: quod nos accepta Bulla sanctissimi D. N. Urbani Papae VIII. sub dato Romae apud sanctam Mariam Majorem Anno milesimo sexcentesimo trigesimo tertio, octavo idus Junii, sub confirmationae

Reverendissimi Domini Benedicti Vinkovich in Episcopatu Quinqueecclesiensi, ad quem idem Reverendissimus a sua sacra Cesarea Regiaque Majaestate tanquam Rege Hungariae fuerat nominatus, ac suae Sanctitati presentatus, suffragante ad hoc nobis facultate ac potestate eiusdem Sanctissimi D. N. die Dominica decima nona praesentis mensis, anni currentis, qua etiam die solemnitas S. Josephi celebrabatur, existentes in Ecclesia Beatae Mariae Reginae Angelorum Domus professae societatis Jesu, ad maiorem dictae Ecclesiae Aram, praefatum Reverendissimum Dominum Benedictum Sacerdotem, coram nobis genibus flexum, ac sacerdotalibus requisitis vestibus indutum, humiliter et devote acceptantem, intra missarum solemnia Pontificalibus induti, praeviis prius solitis instantiis, nec non emisso ab eo solito Juramento, sacrosanctis tactis Evangeliis, in manibus nostris praestito, ac praeviis et consuetis Interrogationibus, nec non aliis quibuscunque solemnitatibus, et ceremoniis in similibus adhiberi solitis, et consvaetis, et a praedicta sancta Romana Ecclesia demandatis, adhibitis, et servatis, in Episcopum Quinqueecclesiensem, assistentibus Nobis semper et intervenientibus Reverendissimis Dominis Stephano Sennyei Episcopo Jauriensi, Joanne Tonco Episcopo Bosnensi, et Joanne Episcopo Germanicensi Abate Monastirii scotensis, et Vienensi sufraganeo, rite et recte in Dno. iuxta eiusdem Sanctae R. E. ritum, morem, et consvetudinem consecravimus, eiusque consecrationis muneri Magnatum, Nobilium, Procerum, tum et Civicum et Populi utriusque sexus multitudine adstante et praesentibus quoque infrascipto Notario et Cancellario nostro, nec non Reverendis Dominis J. Franc. Quadrio Mediolanensi, et Jacobo Ridolfucio de Camerino familiaribus et Capellanis nostris, Impendimus. In quorum omnium testimonium praesentes nostra, dictique Cancellarii manibus obsignatas Jussimus, et nostri soliti sigilli fecimus communiri.

Datum Viennae Austriae die vigesima septima praedicti mensis Martii eiusdem Anni Domini millesimi sexcentesimi trigesimi quarti, Indictione secunda, Pontificatus autem sanctissimi D. N. Domini Urbani Papae VIII. anno undecimo.

Cardinalis Roccius.

L. S. Joannes Petrus Zanonus Juris U. D. Notarius et Cancellarius.

Iz vana.

Super Consecratione Benedicti Vinkovich in Episc. Quinqueecclesiensem 1634.

(Acta Capituli antiqua. Fasc. 94. br. 68.)

7.

Juraj Drašković, biskup vacki, piše biskupu Vinkoviću, da se Tomko Marnavić odreko biskupije bosanske, da je Kratz uhvaćen itd. U Požunu dne 2. travnja 1635.

Revdme. Dne et Frater mihi in Christo obsme.

Grata mihi fuit Rvmae. Dnis. Vrae. Epistola, et gaudeo, quod Illmo. Dno. Bano injurias nostras ratione metarum exposuerit. Si vixero, et tunc in Porno esse potero, omnino nec mihi nec Revmae. Dni. Vrae. deero, sed haec pendent a futuris contigentibus. Revmus. quondam Bosnensis hujusmodi esse desiit, omnino abdicavit se eo munere, credo idcirco, quia Romae ampliora expectat. Emtmus. Cardinalis noster non ita vehementer succenset uti antea, res tamen Romam perscripta fuit, ubi vehementer mirantur audaciam Synodi Dioecesanae adversus nationalem. Famulus Dmnis. Vrae. Revdmae. Dnum. Comitem Paulum Palfi hic non offendit, nec quidquam dixit, ad quae plura rescribenda essent. Cratz Viennae e custodia elapsus, ultra Biche captus est, et hodie huc reductus, maxime opera Dni. Comitis Pauli Palfi et Dni. Bercheni, qui eum insequebatur. Erit res gratissima Imperatori, est enim captivus maximi momenti. Pax cum Saxone adhuc incerta.

Deus Revmam. Dnem. Vram. servet. diu incolumem!

Posonii 2. Aprilis 1635.

Revmae. Dnis. Vrae. Servus et Frater addmus.

Georgius Draskovich,
episcopus Vaciensis

Iz vana

Revmo. Dno. Benedicto Vinkovich Episcopo Quinqueeclesiensi, Praeposito Zagrab. et Abbati Diakensi. S. C. Regiaeque Mattis. Consiliario et Dno. Fratri in Christo mihi observandissimo.

(Iz arkiva kapt. zagr. Acta Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

8.

Franjo Ergeljski, biskup zagr., proglasuje papin Breve o uvedenju obrəda rimskoga u crkvi zagrebačkoj. Dne 23. studenoga 1635.

Nos Franciscus Erghelius, Dei et Apostolicae Sedis gratia Episcopus Zagrabiensis, Beatissimae Mariae Virginis de Topuzka Abbas commendatarius ac Sacrmae. Craes Regiaeque Mattis. Con-

siliarius, universis et singulis Rmis. Rndis. et Venerabilibus Dnis. Capitulis, Praepositis, Archidiaconis, Vice-Archidiaconis, Praebendariis, Parochis, Capellanis et aliis omnibus Dioecesis nostrae Personis ecclesiasticis, salutem et paternam Benedictionem. Noverint Dnes. Vrae. Sanctissimum Dnum. nostrum Urbanum VIII. universalis Ecclesiae Papam, de et super recipiendis in Ecclesia hac et tota Dioecesi Zagrabiensi Missali ac Breviario Rituque Romano, se se clementissime resolvisse, ac super iis sub Sigillo Piscatoris Breve Apostolicum in haec verba, ut sequitur, extradedisse. Urbanus P. P. Octavus. Ad futuram rei memoriam. Exponi nobis nuper fecit dilectus filius noster Petrus tituli S. Hieronymi Illiricorum Presbiter Cardinalis Pazmanus, Nuncius Ecclesiae Strigoniensis ex concessione et dispensatione Aplica, Praesul, quod licet iteratis Synodis et cum assensu nedum suffraganeorum suorum, verum etiam Venerabilis Francisci Archi-Episcopi Colocensis, ejusque pariter Suffraganeorum, in omnibus Ecclesiis ad Coronam Regni Hungariae spectantibus, Ritum Ecclesiae Romanae introduxerit, nihilominus Capitulum Ecclesiae Zagrabiensis duntaxat, post captum 14 mensium ab ultima Synodo Hungarica in una Synodo anno proxime praeterito congregata, assensui universali se opposuit, oppugnando et renuendo Ritum praefatum ac protestando de habendo ad hanc sanctam sedem recursu. Quapropter cum Missale et Breviaria Ecclesiae Zagrabiensis, opera dilecti Filii nostri Francisci s. Laurentii in Damaso Diaconi Cardinalis Barberini, Nuntii Sacrae Rom. Ecclesiae Vice-Cancellarii nostri, secundum carnem ex Fratre Germano Nepotis, ad Romanam Curiam transportata et a Ven. ftribus. nostris S. R. E. Cardinalibus contra haereticam pravitatem Inquisitoribus Generalibus recognita, eaque variis defectibus obnoxia comperta fuerint, et Ven. Frater Episcopus Zagrabiensis literis ejus ad Ven. etiam Fratrem Episcopum Bosnensem, ejus Coadjutorem datis, pro Introductione dicti Ritus Ecclesiae Romanae instet nobis, propterea dictus Petrus Cardinalis humillime supplicando fecit, ut in praemissis oppositioni providere de benignitate aplica. dignaremur. Nos igitur dicti Petri Cardinalis notis, quantum cum Domino possumus, annuere, illumque specialibus favoribus et gratiis prosequi volentes, humillimae Supplicationi inclinati, quod Ecclesiae Hungariae praefatae, illarumque Praesules, Canonici et aliae quaevis Personae Ecclesiaeticae illarum servitiis adscriptae. Missali et Breviario juxta Ritum Ecclesiae Romanae,

uti omnino debeant et teneantur, Apostolica Auctoritate tenore praesentium statuimus et ordinamus, Synodumque Dioecesanam Zagrabiensem, ut praefatur celebratam, auctoritate et tenore praesentium cassamus, irritamus et anullamus, ac pro cassata, irrita et annullata haberi volumus et mandamus, decernentes irritum et innane, si quid secus super his a quoquam, quavis auctoritate, scienter vel ignoranter, contigerit attestari. Non obstantibus Constitutionibus et Ordinationibus Apostolicis ac ...tarum Ecclesiarum etiam Juramento Confirmatione apostolica vel quavis firmitate alia roboratis Statutis et Consvetudinibus, caeterisque Contrariis quibuscunque. Datum Romae apud Sanctam Mariam Majorem sub annulo Piscatoris die XXVIII. Septembris MDCXXXV. Pontificatus nostri anno 13. Quod Breve apostolicum Nos, qua decet Reverentia et observantia acceptando et Executioni mandando, nuper, die nempe 17. hujus Mensis convocato venerabili Capitulo Cathedrali nostro in Camera Audientiae Palatii nostri per Reverendum Dnum. Andream Ottavczium, Archidiaconum Chazmensem et Protonotarium Aplicum. ad intelligentiam omnium eorundem publice legi, intimari et insinuari fecimus, tum vero de verbo ad verbum transumptum sub Sigillo nostro Authentico et Manus Nrae. subscriptione ad Valvas Cathedralis hujus Ecclesiae affigendo, ad Omnium et Universorum notitiam eas Aplicas. literas notificamus et publicamus in virtute salutaris obedientiae; Vobis committentes et mandantes, ut juxta Continentias earundem literarum Aplicarum. Breviarium Romanum et Missale, Ritumque Romanum (Zagrabiense postposito) recipientes, non solum in Ecclesia Cathedrali hac Zagrabiensi, verum etiam in aliis cunctis et universis Dioecesis nostrae Ecclesiis, tam in Choro, quam extra Chorum, Romanum Ritum statim post expletum 4 septimanarum Spatium, a die hodierna computando observatis. Secus nullatenus facturi. — Datum ex Palatio nostro Episcopali Zagrabiensi die 20. Novembris Anno Dni. 1835.

Franciscus Episcopus Zagrabiensis m. p. (L. S.) Lecta et in dictione contrariis correcta. Idem Eppus. m. p.

Straga.

Anno Dni. 1635 in Vigilia S. Thomae Apostoli Venble. Capitulum Zagrabiense medio Rndorum. Dnorum. Ambrosii Jaskay, Praepositi Chazmen. et Casparis Verbanovich Custodis, Canonicorum Ecclesiae Zagrabien. coram nobis personaliter constitutorum, in-

troscriptis. literis Aplicis. sicuti antea, ita et nunc debitam obedientiam et Reverentiam exhibendo, Ritum et Officium Romanum acceptaverunt, petentes a nobis, ut nos terminum aliquem competentem pro acquirendis libris ad dictum Officium et Ritum Romanum in Ecclesia Cathedrali Zagrabiensi peragendum necessariis, eidem paterne daremus, et quia justum petere videbantur, idcirco nos pro acquirendis et apportandis ad Officium et Ritum Romanum peragendum libris necessariis, Festum Paschae proxime adfuturae pro competenti termino Venerabili Capitulo Choroque Zagrabiensi ac Praebendariis ejusdem Chori, nec non aliis omnibus in praesenti affixa specificatis, dedimus et assignavimus, ac de praesenti damus et assignamus.

Franciscus Eppus. Zagrab. m. p.

Iz vana.

Urbani VIII. Papae Breve de recipiendo Breviario et Missali Ritus Ecclae. Romanae publicatum 1635. et a Capitulo ita acceptatum, ut terminus pro obtinendis libris usque ad Pascha prorogatus fuerit.

(Iz arkiva kapt. zagr. Acta. Cap. ant. Fasc. 95. br. 3.)

9.

Juraj Križanić protuslovi svomu šurjaku Jurju Sandriću. U Zagrebu dne 23. listopada 1635.

Nos Comes Sigismundus Erdödy etc. Memoriae commendamus per praesentes: quod Egregius Georgius filius Egregii olim Casparis Krisanich, ex generosa domina Susanna Orssich consorte ejus progenitus, nostram personaliter veniens in presentiam, per modum solemnis Protestationis, Inhibitionis et Contradictionis, reclamationis, retractationisque et reuocationis, nobis detegere et significare curauit in hunc modum: Qualiter in anno currente infrascripto circa feriam sextam proximam ante dominicam Passionis, Egregius Georgius Zandrich et generosa domina Barbara Krisanich Consors eiusdem, affinis videlicet et soror eiusdem protestantis, certa bona seu res mobiles, non modo ipsius Dominae Barbarae Krisanich, verum etiam praefati protestantis paternas, Portionem utputa utriusque, prae manibus et potestate Generosi Do-

[1] Ovaj Juraj Sandrić bio je sin Martina Sandrića, kapetana u Primorju i Vinodolu, i Margarite Sćipačićeve, te je imao imanja kod Ribnika, što njegovomu otcu skrbnici gvofovah Zrinskih g. 1628 založiše.

mini Burkhardi Hiczing, praefatae Sacr. Caes. R. Apost. Mayestatis Consiliarii ac Ducatus Carnioliae a Secretis et Epistolis, veluti Tutoris ejusdem Protestantis, et Nobilis Georgii filii Egregii Christophori Jankovich, ex Generosa quondam Domina Helena Consorte eiusdem, filia vero Egregii quondam Georgii Douolich, ex Generosa quondam Helena Krisanich alias consorte eiusdem suscepta procreati, existentibus attunc et constitutis ab codem Domino Burkhardo Hiczingh, vigore cuiusdam per eosdem pretensae Procuratoriae Constitutionis et attributae Plenipotentiae ipsius Protestantis, in arce Ozaly Illustrissimorum Dominorum Comitum a Zrinio in Cottu. Zagrab. existenti, habitae, coram Magnifico Domino Thoma Mikulich de Brokunovecz Sacratissimae Caes. et Reg. May. Praesentiae in Judiciis Locumtenente, tunc inibi tamquam substituto Judice certorum Nobilium in pertinentiis praefatae Arcis Ozaly Bona habentium Causas generaliter discutiente et dijudicante, idem Juris ordine prosequuti fuissent et obtinuissent. Cum tamen praelibatus protestans in eiusmodi Procuratoriam seu Plenipotentiariam Constitutionem modo praemisso per ipsos Actores praetensam, nullatenus quoad portionem suam devenisset atque condescendisset; et si quam forte fecisse praetenderetur, eam aetate illegitima, et neque coram aliquo loco credibili vel Judice ordinario celebrasset, atque per hoc a Tutela praefati Domini Burkhardi Hiczingh minime recessisse dignosceretur, prout recedere nollet etiam de praesenti. Unde facta eiusmodi solemni Protestatione, memoratus Georgius Krisanich primum et ante omnia praetensam eiusmodi Constitutionem procuratoriam seu plenipotentiariam, si quam quomodocunque, quandocunque ac sub quibuscunque verborum formis emanatam fecisset, in omnibus suis punctis, clausulis et Articulis, in toto videlicet et qualibet sua parte, reuocasset; retractasset, cassasset et anihilasset, eidemque per omnia reclamasset, et Contradixisset: Et (?) nihilonimus idem protestans praefatos Affinem et sororem, suos ipsorumque Haeredes et posteritates vtriusque sexus universos et alios quoslibet cuiuscunque status, gradus, Conditionis et Praeminentiae homines a praetactae Portionis suae acquisitione, obtentione, impetratione, et sese quouis exquisito sub colore in dominium eiusdem intromissione, usuum et fructuum quorumlibet exinde perceptione, seu percipi factione, Sacram vero Caes. et Reg. Maiestatem Dom. nostrum Clementissimum, et Dominum Comitem Palatinum Regni Hungariae a Consensus superinde adhibi-

tione, uniuersa insuper Capitula et Conuentus et alia quaeuis loca Credibilia a litterarum suarum tam fassionalium, quam aliarum quarumlibet sub quauis uerborum forma uel iam datarum, uel in posterum forte extradandarum, juribus dicti protestantis derogantium emanatione, Inhibuit contradicendo et contradixit Inhibendo publice et manifeste, similiter coram nobis harum nostrarum vigore testimonio litterarum mediante. Datum Zagrabiae feria secunda proxima post festum S. Ursulae Virginis et Martyris. Anno Domini 1635.

(Ex Protocollo Archivi Cap. Zagrab. N. 27. p. 724.)

10.

Kardinal Pasman kori biskupa zagrebačkoga, što trpi u svom kapitulu opoziciju proti obredu rimskomu. U Požunu dne 8. prosinca 1635

Revme. Dne. Frater observande!

Binas Rvmae. Dnis Vrae, literas intra hos proximos 15 dies accepi, in quibus mihi multa Admiratione digna occurrerunt.

Primum est, quod Rdma. Dtio. Vra. scribit in synodo Dioecesana se non consensisse ad irritandum Statutum Provincialis Synodi de Ritu Romano recipiendo. Nam sicut in Synodo Provinciali nulli vocem definitivam habent, nisi soli Episcopi, ita in Dioecesana Synodo solus loci Ordinarius habet Autoritatem statuendi et ordinandi, quae opportuna sunt; reliqui autem, sive Canonici sive Plebani idcirco tantum intersunt, ut Informationes dare possint Ordinario, et ut mandata sui Ordinarii reverenter intelligant. Cum igitur sola Vra. Rvdma. Dnatio. habuerit jus in dioecesana Synodo determinandi et ordinandi, quod secundum Deum et Jura Canonica utile judicavit, nec potuit nec debuit in Praejudicium juris Episcopalis admittere, ut contra, aut praeter Voluntatem suam quidquam a reliquis clericis, cujuscunque gradus, in Synodo dioecesana ordinaretur.

Secundum est, quod cum prioribus literis tam operose Vra. Dtio. Revma. excuset Praepositum Zagrabiensem: quod nullam ipse partem habuerit in Ritu Romano reprobando, in secundis literis Factum ipsius tam contrarium significet.

Tertium est, quod Vra. Revma. Dtio. Schisma in Capitulo fieri patiatur, unius hominis proterva obstinatione. Equidem si si-

mile aliquid in Ecclesia mea factum fuisset (quod Deus clementer avertat) factionis Auctores et Complices nullo habito cujuscunque dignitatis respectu, ipso facto Capitulo exclusissem, id quod etiam Vram. Dnem. Revmam. facere debere omnino existimo; saeditiosa enim hujusmodi Scandala nec possunt nec debent silentio transmitti, nisi Correctio et Satisfactio competens praestetur. Isti sunt gradus, per quos praesumtio in ruinas praecipitat dura capita. Primo Ordinarium, deinde Patriarcham seu Primatem, postea Concilium nationale, denique suam Sanctitatem posthabere.

Haec sunt, quae mihi Admirationem pariunt, in literis Revmae. Dnis. Vrae., quam ut Authoritate sua utatur, moneo, ne malum hoc latius serpat, et Capitulum factionibus et Dissidiis involvat.

Servet Deus Revmam. Dnem. Vram. feliciter. Posonii 8. Decembris 1635. Revmae. Dnis. Vrae. Frater addtmus.

Cardinalis Pasman m. p.

Izvana.

1635. Pazmani Primatis Exprobratio contra Eppum. Zagrabien. intuitu. Ritus Romani in Synodo Dioecesana reprobati.

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta. Cap. Ant. Fasc. 95. br. 4.)

11.

Juraj Drašković, biskup gjurski, piše Vinkoviću o raznih stvarih. U Subotištu dne 4. ožujka 1637.

Revme. Dne. et Frater in Christo mihi observandissime!

Reversus Vienna famulus attulit mihi suadere Amicos, ut Viennam me conferam, quare cras Deo volente itineri me accingam ita, ut die Dominico vesperi sim Viennae. De Consiliariis Viennam aut Posonium convocandis nihil certi scitur. Dnus. Cardinalis et dnus. Palatinus non sunt Viennae, incertum an venturi. Inter Hispanos et Ducem Parmensem pax conclusa est. Si Revmae Dtioni. Vrae. non esset molestum currum suum sive Kochi et equos Viennam mihi accommodare, agerem gratias, nam multi erimus, et equi rusticani deficiunt in via: Hinc quidem facilius mihi esset movere, at Sopronio deinde etiam rusticanis equis carebo. Aliud, quod scribam, non habeo,

Deus Revmam. Dnem. Vram. servet incolumem. Sabariae 4. Martii 1637. Revmae. Dnis. Vrae.

Servus et frater addmus.

Georgius Draskovich, Eppus. Jaurinen.

Iz vana:

Rdissimo. dno. Benedicto Vinkovich, Episcopo Quinqueecclesiensi, Praeposito Zagrabiensi, abbati Diakensi, s. c. Regiaeque Mattis. Consiliario et Dno. Fratri in Chrs. obssmo. (L. S.)

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta Cap. Ant. Fasc. 96. br. 12.)

12.

Koncept biskupa Vinkovića, pripravljen na njekoga hrvatskoga Protestanta, oko g. 1637.

Spblis. ac Magfice. Domine, amice mihi obssme., praemissa Servitiorum meorum Commendatione paratissima, salutem in domino optatam.

Znazthe W. m. da ye gdin. Bogh tothj u ztarom, toli u nouom Testamentome polosil Biskuphe y oztale Redounike, duhovne Paztire na tho: Da bi ne liztor niegha hvalili y niemu zlusili, negho da bi liuchtuo niegovo uchili, i na praui puth zvelichenia raunali, po kom bi moghli doyti u nebezko kraleztuo i sitak uekovechni. I onem duhounem Paztirom, ki bi na duse chlovechanzke y na nihouo zuelichenie marlivo pazku nosili, krutho ym ie uelik naiem gdin. Bogh obechal dathi; A onem ze, koteri bi na tho marlive pazke nemali, gdin. Bogh toli ztarom, toli u nouom Testamentomu grozi z kastigum. Buduchi zatho jaz nedoztoyan Biskuph zagrebechke biskupie y Paztir duhouni u nyoy y vzi toli Plemeniti, toli neplemeniti liudi u zagrebachkoj Biskupije ztojechi, iezu moie duhoune ovcze, pazuchi moye ovcze duhoune, dusan zam na nye pazku imathj, da koya nezabludi, y ako bi koya zabludila, dusan zam ju poyzkati, y u Jato Christusevo dopeliathj, da nepoghine y za nye poghibelnozt, nebudem moral ztrasna rachuna gdinu. Christusu dauatj. A od unogeh szam razumel, da ye V. m. od Jatha ovacz duhovnih, to ye tho od verneh Christuseueh odztupila y zabludila, blud, je li Lutor Martona ili Calvinus Janusa nazledujuch, koya zta obadua zbogh zuojeh bludow na ueke poghinula, pothotom takouom bludu jezthe W. m. iz zuete matere chirkue y uere Catholichanzke izstupili, prez koye nijeden chlovek nemore se zvelichiti, kako to zueti Augustin Tomo 3. libro unico de fide, ad Petrum Diaconum cap. 37. ouako valuje: „Firmissime tene, et mullatenus dubites, omnem extra Ecclesiam Catholicam babtisatum non posse fieri participem vitae aeternae, si ante finem vitae hujus non fuerit redditus atque incor-

poratus Ecclesiae Catholicae. Et post pauca: Firmissime tene et nullatenus dubites, non solum omnes paganos, sed etiam omnes Jndaeos, Haereticos, atque Schismaticos, qui extra Ecclesiam Catholicam praesentem finiunt vitam, in ignem aeternum ituros, qui paratus est Diabulo, et Angelis ejus". I pokedobe W. m. u Zagrebechkoj Bizkupije stojechi jezthe moya duhouna ovcza y imate biti, doklam u Zagrebechkoj biskupije budete ztali, da ztrasna rachuna pred gozpodinom Christusem, nebudem od pogbibelnozthi uase (od koye uaz gdin. Bogh mentuj!) daual, dusan zam, polegh moye duhoune paztirske chasti W. m od bluda odwrachati i u zuetu mater Chirkww Catholichanzku (zvan koje nemorete ze zuelichiti) nawrachati, i u nju pripeliati, z voliom y pomochjom gdina. Christusa, prez koga nikaj nemoremo uchiniti, koye naiveksi Bizkuph y Pasthir vzeh suoyeh duhouneh ovacz, to je tho verneh. Verni se nieghovi imenuiu, koji ze w niegove ovcharnicze, to je tho u zvete matere chirkue y polegh togha u vere Catholichanzke nahaiaju y u nioj buduchi Christuseve szvete zapouedi, na kuliko je chloveku po boshie miloschie moghuche, do koncza sithka zuojegha obdersavaju. Ar oni, koji ze u thom nahayaiu, y do koncza sitka szvoyegha obztoje, oni ze hote zvelichiti, kako Christus gospodin vuchi, govorechi: „Qui autem perseveraverit usque in finem hic salvus erit. Matth. 10" Zato, da ze y W. m. budete moghli prava Christuseva ovcza imenouati, i u broj vernih Christuseueh vpazthi, W. M. liubezniuem y ochinem zakonom opominam, da imate blud on, kogha nazledujete, ali je Lutor Martona ali je Calvinus Janusa, oztaviti, ostauiusi, da imate u ovcharniczu christusevu, to je to u zvethu mater chirkw y veru Chatholichanzku zastupithi, y u nyoj do koncza vasega sitka obztati, ako ze mizlite zvelichiti; ako togha nevchinite, polegh rechih sz. Augustina gori popizaneh, zvelichenia nechete dobiti. Opominam takajse W. m. da bi tho dobrouolno uchinili, ar ako gha dobrovolno nevchinite, iaz polegh zapouedi gdina, Christusa oue: „Compelle intrare, ut adimpleatur domus mea. Lucae 14." I szvete matere chirkue i plemenithoga zlovenzkoga orzaga artikulusew, budem moral W. m. z duhovnom paztirzkom sibom na tho naghibati. Pokedobe vera prava Catholichanzka jezth dar od gdina. Bogha, koy ze po szuetom duhu daje, kako zvethy Pauel zuedochy, (ad Cor. 12.) Daruj Vaz gdin. Bogh ne liztor zdravyem i uezeljem, negho takajse z prauom uerom Catholichanzkom, od kogha dara,

*

ne na ovom zvetu plemenitesegha, ne haznovitesegha dara, kako sv. Augustin Tomo 10. Sermone 1. „De uerbis apostoli", svedochi govorechi: Nullae quippe majores sunt divitiae, nulli thesauri, nulli honores, nulla mundi hujus major substantia, quam est fides catholica, quae peccatores homines salvat, caecos illuminat, infirmos baptisat, fideles justificat, poenitentes reparat, justos augmentat, martyres coronat, Virgines, viduas et conjugales casto pudore conservat, clericos ordinat, Sacerdotes consecrat, Regnis coelestibus praeparat, cum Angelis sanctis communicat". Takouom verom da uas gdin. Bogh daruje prosetegha, hoche vam ju dathj, polegh szvojegha opominanja i obechanja ovakoua. „Petite et dabitur vobis, quaerite et invenietis, pulsate et aperietur vobis. Omnis enim, qui petit, accipit, qui quaerit, invenit, et pulsanti aperietur. Lucae 11." Pokedobe zthe W. m. (kako chujem), w blud, ieli Lutor Martona, koi je fratar bil, je li Calvinus Janusa, koi je Plebauus bil, vpalli, verujem da u unogheh kotrigheh vere Catholichanzke dvojite; da ze te takoue dvoynozthi mentujete, gotou zam k uase milozti vuchene y pobosne Redounike, szuetem pizmom pozlathi; koji uaz hote the dvoynozthi zpomochjum gdina. Bogha mentouati, tako zato, ako jm budete hoteli uerouati.

Ztem W. m. gdin. Bogh zdrauo i ueselo vnogho leth dersi y na prawu veru Chatolichanzku (prez koje ze nighdor nemore zvelichiti) dopeliaj i u njoj do zmerti potuerdi.

Datae praesentes Zagrabiae die.

Ejusdem Vrae. Spblis. ac Mgncae. Dnis.

Servus ac Amicus in obsequiis.

Iz vana.

Literae ad quemdam haereticum dominum, quibus Eppus. Zagrabien. eum ad fidem revocat et doctos viros mittere promittit.

(Iz arkiva kapt. zagr. Acta. Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

13.

Benko Vinković, izabrani biskup zagrebački opunovlaštjuje za svoje zastupnike u Rimu, Sabatina od Rimina i Rafaela Levakovića, da mu izposluju papinsku potvrdu. U Požunu dne 8. prosinca 1637.

In Dei nomine. Per hoc praesens publicum Procurae Instrumentum, cunctis quibus expedit notum sit; quod Anno a nativitate

Domini Salvatoris nostri Jesu Christi, Millesimo,. Sexcentesimo, Trigesimo Septimo, in festo conceptionis Beatae Mariae Virginis (quae in diem Octavam praesentis mensis Decembris incidit) in mei Notarii publici, et testium infrascriptorum praesentia, personaliter constitutus Reverendissimus Dominus Benedictus Vinkovich electus Episcopus Zagrabiensis, Abbas de Topuska, et sacrae Caesareae et Regiae Majestatis Consilarius, omni meliori modo, Stylo et forma Curiae Romanae, quibus potest et potuit, fecit, constituit et ordinavit suos veros legitimos, et indubitatos Procuratores, Agentes, Mandatarios, ac Nuncios speciales, imprimis Perillustrem et Admodum Excellentem Dominum Hyeronimum Sabbatinum de Arimino, quo vel legitime impedito, vel interea mortuo aut absente, Reverendissimum Dominum Raphaelem Leuakovich denominatum Episcopum Szamandriensem, Ordinis minorum de observantia, Virum Religiosum et in Urbe Typi Illyricae lingvae Curatorem. Tandem Reverendum Mathiam Zlovenchich in Collegio Germanico et Hungarico Romae fundato, ad praesens degentem, dans eisdem singulis ae insolidum plenariam facultatem, tam in Judicio, quam extra, agendi, tractandi, et solicitandi, et specialiter pro parte eiusdem Constituentis, ad impetrandam a sanctissimo Domino Nostro Papa, et illius sancta sede Apostolica, eiusque Illustrissimo et Reverendissimo Domino Datario, ac alio quocunque ad id potestatem habente, Confirmationem ad Episcopatum Zagrabiensem, ad quem Anno praesenti, secunda die Mensis May, a Sacra Caesarea et Regia Maiestate fuit denominatus, nec non ab eodem sanctissimo, vel aliis, ut supra, prout opus fuerit, quascunque Expeditiones petendas et obtinendas, et ad litteras Apostolicas, super dicta Confirmatione oportunas, expediri faciendum: Nec non eius nomine supplices libellos, et quascunque summarias petitiones, dandi, offerendi, et quoties opus fuerit replicandi, ac generaliter omnia et singula agendi, faciendi, procurandi, dicendi et exercendi, quae in praemisso negotio quomodovis oportuna forent; promittens se mihi publico Notario infrascripto, ratum, gratum, atque firmum habiturum, quidquid per praefatos suos Agentes, aut ab eisdem substitutos, in commodum suum, actum, factum, et procuratum in eo negotio Canfirmationis videlicet impetrandae et obtinendae fuerit. Super quibus omnibus et singulis, praefatus Dominus Reverendissimus Constituens, rogavit me publicum Notarium, ut praesens publicum Instrumentum Procuratorium confice-

rem, vel plura. Cuius petitioni morem gerere, et publico meae fidei commisso munere hac in parte fungi uolui. Acta sunt haec Posony in Monasterio fratrum Franciscanorum Csocolandorum, praesentibus ibidem Reverendis Dominis Michaele Cumer, ordinis divi Francisci Comissario Generali, Paulo de Tauris Provinciae Hungaricae Provinciali, Martino Boghdan Praeposito Maiori Ecclesiae Zagrab. Petro Petretich Canonico praeatactae Ecclesiae Zagrab. Testibus idoneis legitime in hunc actum specialiter vocatis et rogatis. Anno, mense et die, et Pontificatu quibus supra.

Ego Franc. Tinctus, Canonicus Pizauricensis Protonotarius Apostolicus, Illmi. ac Rssmi Nuncii Apstlici. Cancellarius.

Qui supra m. p.

Iz vana.

Copia Mandati Procurae, hoc est Litterarum Procuratoriarum Romam pro solicitatione Confirmationis missarum.

(Acta Capituli antiqua. Fasc. 94. br. 68.)

14.

Benko Vinković, kao izabrani biskup zagrebački, piše papinskoga Nuncija tajnika, braneći se, što u smislu kanonah nije pohodio Rima tečajem 4 godinah svoga imenovanja za biskupa pećuhskoga. U Zagrebu dne 20. velj. 1638.

Admodum Reverende D. frater in Christo, Salutem in Domino obtatam et felicitatem perpetuam.

Ad litteras Vestrae Admodum Reverendae D. 24. Januarii proxime praeteriti ad me Vienna datas, die 14. praesentis februarii, tali sub tenore rescripsi: Posteaquam vi Juramenti in confirmatione mea ad Episcopatum Quinquecclesiensem facta, praestiti, ad visitanda Aplor. limina singulis quadrienniis tenerer, neque illa modo illo in Bulla praescripto visitassem, ob rationes praesertim has, tum quia existimabam, nondum quadriennium expletum esse, sed quadragesima proxime affutura explendum fore; sed quia intra hoc quadriennium ex Episcopatu Quinqueecclesiensi ad Zagrabiensem promotus fuissem, ac processus Superinde formatus et Romam missus esset, in quo multa ad talem visitationem spectantia, annotata essent. His propositis quaerebam: Utrum adhuc tenerer ad eandem visitationem liminum Aplorum? Talem quaestio-

nem eidem proposueram, rogans, ut eandem cum Illustrissimo Dno. Nuncio et suo Auditore communicasset, meque per suas super resolutione sua et eorundem certiorem reddidisset.

Super qua mea questione ac propositione, in litteris suis a me acceptis tale accepi Responsum: Quod et limina Apostolorum tenerer adhuc visitare, et quia eadem hactenus intra quadriennium non visitaverim, suspensionem ab administratione spiritualium et temporalium, quia suspensus Ordines exercui, etiam ipsam irregularitatem me incurrisse in iisdem suis Dominatio V. Reverenda ajebat. —

Acepta hac sua Resolutione confestim duo feci: Primum quod svadebat faciendum de visitatione fienda, ut videlicet visitationem praenominatam liminum Apostolorum facerem, nacta tempore illo occasione mittendi literas meas Romam, formata visitatione, qualis formari potuit, de statu Ecclesiarum et dioecesis in ditione Turcica existentis, in qua ego ob tyranidem Turcarum non resedi, per singularem Nuncium Patrem Raphaelem Leuakovich electum Samandriensem, Archidiaconum et Canonicum Ecclesiae meae modernae Zagrabiensis, sub modo in Bulla praescripto, eandem visitationem, siue Processum super illa formatum, Romam misi. Tandem ad examen Conscientiae, et lectionem sacrorum Canonum ac eorum interpretum recurri; Viros etiam religiosos in Theologia et Jure Canonico peritos, et quidem Venerandae societatis Jesu praesentis, occasione censurae consului, et post praemissa ita facta et adhibita compertum est, me praeatactas censuras non incurrisse, ex multis rationibus, signanter autem hac, quod ego inuincibili ignorantia talem censuram ignoravi, siquidem adhibita dilligenti recollectione, non recordor me certitudinaliter, animadvertenter ac inteligibiliter talem suspensionem aliquando legisse, neque ullo unqnam tempore ab aliquo aliquid de ea dici audivisse, ante perceptionem literarum Vestrarum, sed primo mihi per literas suas intimata ac nota esset. Addo, et in veritate dico, in quantum recolligens meminisse possum, nunquam talem suspensionem in mentem meam venisse. Et ex his rationibus invincibiliter ignoraui talem Censuram. Ignorantia autem invincibilis secundum Canones et eorum Interpretes a Censura et incursu eiusdem excusat.

Canones autam tales et eorum Interpretum sententias in scriptum certum redactos (quibus me a dicta suspensione et per

consequens irregularitate, non tantum proprio, sed etiam Reverendorum Patrum praedictorum Theologorum et Casistarum Judicio inmunem çenseo); per singularem hominem meum ad Dominationem Vestram promiseram mittere, ideo, ne me Dominatio Vestra Reverenda una cum Illustrissimo Domino Nuncio suoque Auditore contumacem judicarent. Illud ipsum scriptum quod per Tabellarium publicum mittere tunc omiseram, ad praesens per meum singularem hominem misi; quod scriptum ex libris Canonicis et Canonisatis probatis compilatum, ubi Vestra Reverenda Dominatio diligenter perlustraverit, me immunem ab incursu dictae suspensionis et Irregularitatis, comperiet, quin et temporalia ac spiritualia me exercere posse sine aliqua dispensatione judicabit.

Quae etiam post intimationem censurae, talis non praesumptuosae, non contumaciter, sed bona fide, Canonum autem Doctorum sententiis, Theologorum et Canonistarum patrum Societatis Jesu per me consultorum Judicio fultus exercui, ex rationibus sequentibus: Prima, quia mortalem culpam in dilatione dictae visitationis non videor admisisse, ob quam tam gravi censura possem innodari. Secunda, quia ignorantia invincibili censuram illam ignoravi. Ignorantia autem invincibilis a Censura excusat, ut ex scripto patet. Tertia, ob urgentem Ecclesiae et dioecesis meae necessitatem, ob scandalum evitandum, ob commodum fidelium, ad petitionem illorum spiritualia et Temporalia exercui, et exercere debeo. Sed etiam ex ratione hac: Dato et non concesso, etiamsi suspensionem omnino incurrissem, quia tamen occulta et non manifesta esset, et quia suspensus non denunciatus, ob commodum fidelium, necesitatem vel Justitiam illorum ad petitionem eorundem actiones sibi aliàs prohibitas facere potest, ut docet Suarez Disp. 28. Sect. 5. N. 7. dicens: „Propter commodum ipsorum fidelium nunc licitae sunt multae actiones suspenso non denunciato, si eas facit ad petitionem aliorum fidelium, et propter eorum vel necessitatem vel Justitiam, quae antea ipsi non licerent". Extant itidem Canones pro hac sua sententia. — Si suspenso non denunciato ob commodum, necessitatem vel Justitiam fidelium licet functione sua ob rationes praemissas uti, quanto magis non suspenso?

Ubi Vestra Reverenda Dominatio in suis ad me 24. Januarii datis, benevolentiam suam mihi in eo offerebat, ut si ipsi commiterem, absolutionem et dispensationem occasione dictarum censurarum, Romae solicitandam, ac gratis obtinendam, quod ipsa

Dom. Vestra Rev. solicitationem hanc in se reciperet, ac gratis praemissa se obtinere speraret. Pro tanto amore et favore eidem grates refero debitas. Ex documentis illis in scripto ad Dominationem Vestram misso annotatis, et ex rationibus super apositis, existimo talem absolutionem et dispensationem Romae non esse sollicitandam. Verum tamen, — licet pro certo credam, me occasione dilatae Uisitationis praetactas Censnras, ex documentis in scripto misso insertis, haud incurrisse, neque aliqua relaxatione aut dispensatione superinde opus esse, — attamen si Illustrissimus Dominus Nuncius suo maturiori et saniori Judicio ad cautelam aliquam mecum in aliquo dispensandum iudicaverit, id uti filius obedientiae cum debita reverentia suscipiam. Haec ad praesens Vestrae Adm, Reverendae Dominationi intimanda erant, quam de caetero bene diuque in Domino valere, et me sibi tam occasione praesentis Negotii, quam etiam Confirmationis Romae sollicitandae commendatum habere exopto. Zagrabiae 20. Februarii Anno Domini 1638.

Iz vana.

Paria Literarum ad Dominum Illustrissimi Dni. Nuncii Apostolici Cancellarium datarum.

(Acta. Antiqua Cap. Zagrab. Fasc. 94. br. 68.)

15.

Benko Vinković, izabrani biskup, zagrebački moli papu Urbana VIII. da ga oprosti od plaćanja takse biskupske. Dne 4. veljače 1638.

Beatissime in Christo Pater, ae Domine mihi Clementissime, post beatorum pedum humillima oscula.

Pro Confirmatione a Sanctitate Vestra, super Episcopatu Zagrabiensi, mihi per Caesaream et Regiam Maiestatem collato, obtinenda, per Agentes meos Romae coepi laborare; ex quorum relatione percepi, Cancellariam Vestrae Sanctitatis Taxam aliquam praetendere. Benigne audiat et sciat Vestra Sanctitas, quod taxam talem Episcopi Zagrabienses a memoria praesentium hominum, et ultra, minime praestiterunt, sed per viam secretam Confirmationes eorum expeditae fuerunt, ex rationibus sequentibus:

Quia Episcopatus Zagrabiensis in partes varias miserabiliter esset distractus ac dissipatus: Nam Turcae magnam illius partem

possiderent, qui nihil Episcopo pendunt. Alia autem pars eiusdem, et quidem potior, ita deserta maneret, ut eam nec Turca ob metum Christianorum, neque etiam Christiani propter metum Turcarum inhabitare audeant; inde etiam Episcopo Zagrabiensi, nihil provenit. Tertiam partem bonorum ad Episcopatum Zagrabiensem olim spectantium, Valachi Schismatici ex Turcia profugientes per Caesaream et Regiam Majestatem ob maiorem Confiniorum Sclavoniae defensionem, locati inhabitarent, qui Episcopo Zagrabiensi in nullo subsint, nullamque eidem obedientiam praestent, nihil etiam poenitus eidem pendunt. His accedit, quod etiam Episcopi Zagrabienses, Antecessores mei, magnam partem bonorum eiusdem Episcopatus, Saecularibus servitia personalia Ecclesiae et Confiniis praestantibus, infeudarunt. Ob has praerecensitas rationes, Episcopatus Zagrabiensis, decimam partem bonorum et proventuum, quae et quos olim habuit, ad praesens minimum haberet, ex quibus universis vix duo millia florenorum Renensium haberi possunt ex rebus cuiusvis generis undevis provenientibus.

Quae duo millia florenorum Renensium, etiamsi haberi possent, sed quid hi inter tantas expensas, quas Episcopus Zagrabiensis passim facere cogitur? Inprimis in necessitates personae suae et familiae, in occurentes Advenas, in quos hospitalitatem Episcopus iuxta dictamen divi Pauli exercere debet; in restaurationem Ecclesiae Cathedralis et Residentiae Episcopalis, quae unicam comodam domum pro mansione Episcopi non habet. Habet praeterea certa misera Castella Episcopus Zagrabiensis in Confiniis posita, quae ob defensionem Christianorum contra Turcam fieri solitam, pro posse restaurare, munire, ac homines suos in iisdem intertenere, Seminarium etiam pro Allumnis intertenendis errectum iuvare debet, unde Sacerdotes pro Dioecesi sua procurat, quae ita est amplissima, ut totum Regnum Sclavoniae a Rege Hungariae pro tempore possessum. Item pars notabilis Hungariae Insula Murakezensis dicta, sit Dioecesis Episcopi Zagr. Hospitalia quoque in Episcopatu erecta, restaurare et Pauperes afflictos, tam usu membrorum destitutos, quam senio confectos, in illis, pro possibilitate alere. Ad Synodum praeterea nationalem per Primatem Hungariae promulgatam, per longum iter Episcopus Zagrabiensis ire tenetur.

Deinde omnia onera saecularia communia ad instar Regnicolarum, Magnatum, uti et Nobilium supportare, utpote: Contributiones in medium illorum a bonis perexiguis Episcopalibus solvere.

Ad consilia publica et privata per Regem indicta. Ad Comitia etiam publica Regnicolarum, Regni non solum Sclavoniae, sed etiam Hungariae (in quibus de facto etiam a tribus iam mensibus Posonii detineor); ad bellum quoque generale cum suo milite suis propriis sumptibus, proficisci cogitur.

Subsidium autem charitativum ad praemissa facilius supportanda, et ad effectum deducenda, nec ab ipso Rege, nec a Clero, neque etiam a populo in Dioecesi existente, Episcopus Zagrabiensis habet, sed cuncta praemissa ex Proventibus exiguis ad duo millia florenorum Renensium sese vix extendentibus, praestare tenetnr. Veritatem scribo et non mentior, testem invocando Dominum omnia scientem, praemissa ita se habere, quae etiam testimonio fide digno comprobari possent.

Quae ubi olim sancta sedes Apostolica bene ponderasset, et Episcopatum Zagrabiensem respectu tantarum necessariarum expensarum per Episcopum eiusdem pro publico bono fiendarum, exiguos et insufficientes Proventus habere comperisset. nullam taxam, nullam etiam Propinam, occasione Confirmationis ab Episoopis Za grab. a memoria praesentium hominum et ultra, expostulabat, sed veluti mater benigna eisdem compatiendo, tam taxam, quam Propinam relaxabat, ac per viam secretam illorum Confirmationes expediebat, ut pateret ex Archivis ejusdem, via secreta dilligenter et fideliter revolutis; quod etiam ego spero, Vestram Sanctitatem ob praemissas rationes, ad praesens etiam vigentes, ex innata quoque sua benignitate et liberalitate facturam, ad quod etiam faciendum humillime eandem oro. Quam gratiam mihi in praetactae Taxae relaxatione a Vestra Sanctitate facta piis precibus ac fidelibus obsequiis, eidem Vestrae Sanctitati promereri enitar. Eandem diutissime ac florentissime in Domino valere exoptans. Datae praesentes Posonii, ex Diaeta Hungarica. Februarii die quarta Anno Domini 1638.

Vestrae beatitudinis ac Sanctitatis Humillimus in Domino Capelanus. Benedictus Vinkovich denominatus Episcopus Zagrabiensis m. p[1].

---

[1] O istom predmetu pisao je Vinković i Kardinalom rimskim, a napóse kard. Hipolitu Aldobradinu dne 4. veljače 1638, i Antunu Barberinu dne 10. rujna 1638. Ujedno molio je i kralja, da mu pomogne izposlovati kod pape i kard. Aldobrandina odpust takse i potvrdjenje časti biskupske.

Titulus. Beatissimo in Christo Patri et Domino divina providentia Urbano Octavo Papae, Sanctae Romanae et Universalis Ecclesiae summo Pontifici. Domino mihi clementissimo.

Iz vana.

Copia Litterarum ad Pontificem datarum.

(Iz Arkiwa kapt. zagr.)

16.

Nadbiskup oštrogonski Lošy, piše biskupu Vinkoviću, kako je crkveni zbor nerado vidio, što se nije odazvao njegovomu pozivu i priobćuje mu njeke naredbe zbora. Dne 16. lipnja 1638.

Exemplum Litterae tale: Reverendissime etc. Graviter sane tulit absentiam Reverendissimae Dominationis Vestrae Sacra Synodus, ad nostram tamen intercessionem pro hac vice placata, haec Reverendissimae Dominationi Vestrae intimat 1. Ne canonicatum, quem pro se hactenus usurpasse dignoscitur, amplius retineat. 2. Controversiam ratione cujusdam fundi obortam pro sua aequitate, et dexteritate ita componat, ne imposterum occasio detur aliqua parti utrique litigandi ac per nos modum alium inveniendi. 3. Alumnos in Seminarium mutuo cum Capitulo consensu habito, recipiat et admittat. In reliquo pios et laudabiles suos conatus uti magna Animorum alacritate audivit, ita et collaudavit. Deus Reverendissimam Dominationem Vestram diu servet incolumem. Datum Tyrnaviae ex Synodo Provinciali die 16. Junii 1638. Reverendissimae Dominationis Vestrae addictissimus Emericus Losy.

Georgius Szelepcheni m. p.

(Ex MSC. Marcellovićianis).

17.

Nadbiskup oštrogonski Lošy, priobćuje kaptolu prepis svoga dopisa poslana B. Vinkoviću. Dne 16. rujna 1638.

Reverendissime Domine, Frater in Christo observandissime! Ejus esse mentis Dominationem Vestram Reverendissimam intelligo, ut Canonicatum, quem ex Synodali Constitutione dimittere tenetur, dismembret, atque alteram quidem partem pro Theologicali Praebendaria deputet, alteram vero partem Fratri Raphaeli Le-

vakovich assignet; quae Dismembratio, cum absque tractatu cum Capitulo, ejusque assensu fieri nequeat, qui graves quoque rationes infra declarandas in Oppositum afferunt. Idcirco Authoritate nostra Primatiali Dominationi Vestrae Reverendissimae praecipio, ut quoad Capituli Assensum non habuerit, ab ejusmodi Dismembratione abstineat, quin Praebendariam illam Canonicalem liberam reddat. Quod si autem secus fecerit, nosse debebit, quod quidquid in Dismembratione fecerit, id totum irritum et nullum sit futurum, ac insuper incurrentur ab Vestra Reverendissima Dominatione Censurae, ac poenae Ecclesiae ipso facto, si contra sanctionem Synodi Provincialis, Canonicatum ac Praebendariam intra quindecim dies, qui pro trina Canonica et peremptoria Admonitione ab exhibitione praesentium conceduntur, Vestra Dominatio Reverendissima Libertati suae non restituerit. De fundo quoque illo, de quo Controversia est, ob evitandum scandalum, quod absque offensione divina vigere haud potest, ita statuo, ut convocatis utrinque Arbitris, res de speciali et plano cognoscatur ac terminetur. Praelatum cum suo Capitulo in pace ac Concordia vivere oportet, revereatur Capitulum tanquam Patrem Praelatum suum, is vero Capitulares veluti fratres suos amet, jusque ipsorum reddat. In negotio fundi controversi, ac in dimissione quoque Canonicalis Praebendariae, totius synodi admonitio intervenit, quam ego tamquam Praeses Synodi et debeo tueri, ac etiam tuebor. Rationes, quas Dismembrationi Capitulum opponit, hae sunt etc. Haec erant nunc Dominationi Vestrae Reverendissimae perscribenda, quam de reliquo feliciter valere opto. Datum Tyrnaviae die 16. Septembris 1638.

(Ex MSC. Marcellovićianis).

18.

Rafael Leváković piše nadbiskupu Urielu, rodjaku vojvode vlaškoga J. M. Bassarabe, o svom putovanju u Poljsku i Rusku. Oko g. 1638.—1639.

Fr. Raphael Chroata Ord. Min, S. P. Fr. de observantia, Sacrorum Illyricae Ecclesiae Librorum iussu auctoritateque Sedis apostolicae in Vrbe corrector.

Perillustris ac Generose Domine Uriel[1] sacrorum in Christo

[1] Nudista Excellentissimi D. D. I. Math. Bassarabae Voyvodae Valachiae et hujus cognatus.

Jesu dilectissimeque gratiam ab eodem Christo Jesu Dno Deo nostro in praesenti et gloriam in futuro.

Veritatem illam Fidei, quam de aeterna S. Spiritus processione, a magistro veritatis edocta atque ab apostolorum Principibus instructa credidit semper creditque et profitetur Sancta Romana Catholica atque apostolica Ecclesia, mater et magistra omnium fidelium et totius Orbis Ecelesiarum, quamque ab omnibus Christianis salutem exoptantibus credere, suscipere ac profiteri neccesse est; eo tempore quo nonnulla mandata sanctae Memoriae Papae Vrbani octavi, eiusdem S. Romanae Vniversalis Ecclesiae Pontificis Maximi apud Excellentissimum Dominum Jo. Matthaeum Bassarabbam Valachiae Principem piissimum ac Magnificentissimum obibam, nobilitati Tuae, Vriel humanissime, quantum et Tuae et meae gravissimae patiebantur occupationes, a le provocatus, pro virili, libero intrepidoque animo evidentissime demonstravi, nec non Sacrae scripturae, sanctorumque Patrum auctoritatibus comprobaui et propugnaui, idemque caeteris quoque eiusdem Principis viris Primariis, pro opportunitate requisitus praestiti. Verum cum veri testimonia ea, auctoritatesque, quibus ego memoratam Fidei ueritatem — — demonstrabam, quibusque insuper clarior etiam tibi reddi posset, in scriptis habere cuperes, neque ego pro tunc, (nam ut nosti, in Poloniam properabam, desiderio tuo satisfacere valerem. quam primum fauente Deo, temporis opportunitatem nactus fuissem, velle tibi morem gerere, memini me promisisse). Cum ergo Deo Comite incolumis Leopolim Russiae peruenissem, atqne optata sese mihi praebuerit commoditas, en tuae Humanitati promissi debitum pendo, veritatemque eandem, quam uiva voce coram asserui, scripto hoc iterum affirmo absens, ne videlicet esse censear vel tui Debitor vel Proditor veritatis.

(Iz djela: „De sancti Spiritus processione“. U knjižnici Dr. Lj. Gaja).

19.

Ugovor biskupa Vinkovića s Abrahamom Frelihom, sudcem i trgovcem grada Zagreba. U Zagrebu dne 20. siečnja 1639.

Ja Benedictus Vinkovich Biskuph Zagrebachki zuedochim ouim moyim lizthom, kako iaz za potrebschinu Duora mogha uzeh zem zukna od kneza Abrahama Freliha, zudcza zagrebachkoga slobodnogha varassa, najperuo cherlenogha lakath duajzethj y zedam y

pol, modrogha lakath duajzethj y trj y pol, skuro-zelenogha lakath tridezethj y jedan y pol, komu zuknu czena jesth uzakj lakath po dua dukatha na Vgherzkj broy. Item Rasse granathnoga licza duajzethj lakath, vzakj lakath po trj Ranichke. Item Podzthaue zelene lakath cheternajzth y pol, uzakj lakath po ozam grossev. Item zuile uzake fele, lothou tridezeth y peth, uzakj loth po pol Ranichkoga. Matheriae koncza dua, uzakj konacz po Ranichki trinajzth. Plathna farbanogha koncza dua, uzakj konacz po Ranickkov ozam. K tomu zelenogha takajsse plathna lakath trinajzth, uzaki lakath po ozem grossew, koye plathno uze vchini duajzethj y jedan Ranichki y sezthnajzth nouacz. Kopchicz venczew trinajsth za dukath jedan vgerzkj. Snore zuilne uzakojačke konchew cheterdezeth, sto vchini dukath vgherzkeh dezeth. Usa tha Marha, pod czenu ghorj popizanu uchini dueʒto i ozemdezcth vgherzkih dukath y cheterdezet novacz. Koyu Summu za ghori popizanu uzethu marhu obechiah knezu Abrahamu z pseniczom y ershjom plathithi. A psenicza jedna quartha Ivanichka obchinzka po jedan dukath y po dezeth novacz, ershj quarta jedna po Ranichkj iedan, hoche ze polegh czene w Iuanicheh plathithi y dathj.

In quorum praemissorum fidem hasce propriis meis roboravi. In Residentia mea et Arce-Episcopali Zagrabiensi die 20. mensis Januarii anno Dni 1639,

Ouakow lizt kako yedna tako i druga ztrana ima.

Idem Benedictus Vinkovicz.

Eppus. Zagrab. m. p, Abraham Frölih m. p.

Iz vana.

Singrapha super panno et aliis diversi generis rebus introscriptis ab Egregio dno. Abrahamo Frelich per Rmum. Dnum. Benedictum Vinkovich, Eppum. zagrabiensem pro familia sua acceptis et frumento persolvendis.

(Iz arkiva kapt. zagreb. Acta. Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

20.

Benko Vinković moli iza smrti kardinala Aldobrandina, novoga pokrovitelja Njemačke i Ugarske kardinala principa od Sabaudije, za odpust takse i propine. U Zagrebu dne 3. veljače 1639.

Serenissime Princeps ac Eminentissime Cardinalis,

Domine Domine mihi clementissime! etc.

Relatum accepi, Vestram Serenissimam ac Eminentissimam Celsitudinem, a Sacra Caesarea ac Regia Majestate, apud sanctam

apostolicam sedem Protectorem Hungariae ac aliorum Provinciarum Sacrae Hungariae Coronae anexarum esse constitutam. Gratulor equidem ex animo, tantum Principem, ex magnis Principibus, orbi Christiano notis, procreatum, Protectorem praetactae Hungariae esse denominatum, cui vitam diuturnam, prosperitatem in terris continuam, ac foelicitatem in coelis perpetuam animitus precor. Faxit Dominus ut Ecclesia Hungarica sub protectione tanti principis ac Patroni uigeat, floreat et pristino statui ac decori restituatur. Cum et ego sub Corona hungarica in Regno Sclavoniae, eidem annexo, Episcopatum Zagrabiensem, ex collatione eiusdem Sacrae Caesareae ac Regiae Majestatis possideam, ac patrocinio Vestrae Serenissimae ac Eminentissimae Celsitudinis indigeam, in promovenda apud Sanctissimum et ab eodem super Episcopatu Zagrabiensi obtinenda confirmatione; eandem itaque. Vestram Serenissimam ac Eminentissimam Celsitudinem, humillime ac supliciter oratam esse velim, dignetur occasione praetactae meae confirmationis, ab eodem Sanctissimo obtinendae, proponenda proponere, eaque ita promouere, quatenus gratia et Patrocinio Vestrae Serenissimae ac Eminentissimae Celsitudinis optatum effectum sortiantur. Pro quo Patrocinio me sibi perpetuis obsequiis praeter debitam gratiarum actionem devinctum cum nominis sui praeclari depraedicatione habebit.

Confirmatio toties nominata apud suam Sanctitatem forte iam hactenus obtenta fuisset, si Eminentissimus Dominus Aldobrandinus, in Domino defunctus, alias Hungariae protector antea existens, negotium occasione Confirmationis meae proponere absque Propina voluisset, quam toties sibi a me numerari expetebat, et ego eidem eandem affere ob sequentes rationes nequivi: Tum quia Episcopatus Zagrabiensis per Turcas et alios Adversarios ita esset extenuatus, ut vix decimam partem bonorum ac Proventuum habeat, quae et quos olim habuit, ob quem respectum a memoria praesentium hominum et ultra, Praedecessores mei, Propinam propposituri, Taxam Cancellariae Suae Sanctitatis minime numeraverint. Quia Cancellaria Suae Sanctitatis, velluti mater benignissima, Taxam, Propositores vero veluti Patroni liberalissimi, Propinam eisdem relaxabant, quam et Vestram Serenissimam ac Eminentissimam Celsitudinem mihi suo humillimo Capellano relaxaturam confido, cum alias veluti Principem potentem, bonis ac divitiis affluentem, illasque liberalissime aliis largientem inaudiam pluribus eandem. Dominus ad majorem suam gloriam, Vestrae Serenissimae

ac Eminentissimae Celsitudinis salutem, multorum proximorum, imo et totius Religionis Catholicae emolumentum accumulet. In reliquo me eidem Vestrae Serenissimae ac Eminentissimae Celsitudini iterato commendo, quam etiam diutissime et foelicissime in Domino valere exopto. Zagrabiae die 3. mensis Februarii. Anno Domini 1639.

Ejusdem vestrae Sereniss. ac Eminentiss. Celsitudinis Humillimus in Domino Capellanus.

Benedictus Vinkovich,
Ellectus Episcopus Zagrabiensis m. p.

Iz vana.

Serenissimo Principi Domino Dno. Cardinali a Sabaudia, Germaniae et Hungariae, cum attinentibus Regnis, Protectori potentissimo etc. Domino meo Clementissimo.

Od ozdò.

Pro propina condonanda ad praetactum Cardinalem scriptae, quam etiam ad instantiam S. C. et R. Maiestatis condonauerat.

(Iz Arkiva kapt. zagrebačkoga.)

21.

Benko Vinković biskup zagrebački moli kardinale rimske, da ga ispričaju što nije do sada po svojoj dužnosti posjetio Rim, navodeći, da u to ime pošilja u Rim Rafaela Levakovića. U Zagrebu dne 5. veljače 1639.

Eminentissimi ac Reverendissimi Domini Patronique observandissimi.

Anno Domini 1634. die 27. Martij ad Episcopatum Quinqueecclesiensem consecratus fui, Juramentumque in Bulla Confirmationis, mihi a Sede Apostolica praescriptum, in manibus Eminentissimi ac Reverendissimi Domini Caroli Caraffae, pro tunc apud Caesarem Nuncii Apostolici, emisi. Ex quo, inter alia, ad visitanda limina Apostolorum, singulo quadriennio, obligatum me scio, uel per me ipsum, uel per aliam personam, ad id specialiter mittendam. Visitationem hanc, ad praesens usque facere minime adimplevi, non ex contemptu, aut ex impromptitudine obedientiae et reverentiae meae, erga Sedis Apostolicae et Summorum Pontificum sancita. Verum quoniam interea, ante expletum quadriennium, in

anno 1687 May 10. translatus fui per Caesaream Maiestatem, uti Regem Hungariae, ad Ecclesiam Zagrabiensem, statimque Processum et Nominatorias ad Sanctissimum a Caesare datas, Romam pro Confirmatione, recenter collatae mihi Ecclesiae Zagrabiensis, miseram, et omni possibili diligentia, desideratam Confirmationem, per meos particulares Agentes, coepi procurare; existimans: Processum, super translatione ex Episcopatu Quinqueecclesiensi ad Zagrabiensem formatum ac Romam missum, pro visitatione sufficere. Praeterea, plurimis negotiis in dies occupatus, quadriennium nondum esse hucusque elapsum rebar. Ubi illud elapsum esse animadvertissem, et visitationem etiam fieri debere inaudivissem; quamvis per quadriennium integrum, a die Consecrationis et praestationis Juramenti currens, Episcopus Quinqueecclesiensis non fuerim, sed annis videlicet tribus, mense uno et aliquot diebus. Cupiens tamen, debito et Juramento meo supradicto, Decretis quoque Pontificiis, in omnibus uti teneor, obtemperare, visitationem ipsam liminum Apostolorum, licet tardius quam par esset (nulla mea malitia aut contumacia, testis mihi Deus) illo quo possum modo, persolvere intendo et volo. Proinde Eminentissimas ac Reverendissimas Dominationes Vestras humilliter exoratas expostulo, dignentur memoratam visitationem liminum Apostolorum, nomine meo, per Reverendissimum fratrem Raphaelem Levacovich, Ordinis Minorum de observantia Theologum et Definitorem generalem, Archidiachonum Cathedralem et Canonicum Ecclesiae Zagrabiensis, missam, admittere, et factam acceptare, quem hinc ad id, ob defectum praefatae Quinqueecclesiensis Dioecesis, Capituli, vel alterius in gradu Ecclessiastico constitutae personae, specialiter transmitto. Is ipse Relationem, a me sibi concreditam, Eminentissimis Dominationibus Vestris tradet, ex qua statum et alia desiderata, afflictae iam praefatae Ecclesiae Quinqueecclesiensis, eo modo, quo de Ecclesia, sub Turcarum Tyrannide constituta haberi et dari potest, exhibebit. Libentissime per me ipsum munus hoc debiti mei obivissem, si aetas mea senilis, si valetudo, si longinquitas itineris, et paucitas expensarum paterentur. Quae omnia, prudentiae Eminentissimarum Dominationum vestrarum, iam ex aliorum relatione constare et nota esse, non dubito. Caeterum si quid et in quantum in eo, quod tardius dicta visitatio facta et missa sit, a me ratum esset, quod iuste excusari non posset, id mihi inprimis a Domino misericorditer, tandem a Sanctissimo

Vestrisque Eminentissimis et Reverendissimis Dominationibus gratiose condonari (spero).

Orandus est Dominus communis, omnium Animarum Pastor, ut in Vineam et messem suam copiosam, plures mittat operarios. Vestrae quoque Eminentissimae ac Reverendissimae Dominationes cum Sanctissimo, cura Universali, in quantum in Domino possunt, de operariis necessariis submittendis, sollicitationem adhibere dignentur; quod spero, easdem, pro Deo et animarum salutae, facturas. Quos interea diutissime ac foelicissime in emolumentum sanctae Religionis Catholicae Divina conseruet Maiestas. Data praesens relatio Zagrabiae et quidem propriis meis, Sigillo uidelicet et subscriptione, munita, die 5. mensis Februarij Anno 1639.

Iz vana.

Copia litterarum.

Eminentissimis ac Reverendissimis Dominis, Sanctae Romanae Ecclesiae Cardinali in Sancta Congregatione, Sancti Concilij proponenti, caeterisque in eadem Congregatione Primatibus constitutis etc. scripta, occasione visitationis limitum Apostolicorum uti Episcopo Quinqueecclesiensi faciendae etc.

(Iz Arkiva kap. zagr.)

22.

Rafael Levaković piše Benku Vinkoviću o stanju stvarih njegove potvrde. U Rimu dne 12. ožujka 1639.

Illustrissime ac Reverendissime Domine Praesul, ac Domine Pater mihi ex animo observandissime!

Perveni, gratia Dei, Salvus Romam, tribus diebus ante tempus mihi in ultimis litteris, quas Goritiae apud Patres Capucinos inueneram, praefixum, hoc est 3. Martii; in die autem St. Thomae Aquinatis habita est congregatio Euchologii, cui interfui. Iter habui prosperum, et tempus, demptis duobus diebus tranquillum. Litteras Domino Sabatino tradidi, qui statim de pecuniis sermonem inchoavit, propinamque more suo de retardatione expeditionis incusavit. Litteras Caesareas transmissas ad Dominum Cardinalem a Sabaudia, Illustrissimus Dominus Nuncius ad suum alium Agentem Dom. Fabronium, quem ad praesens usque invenire nequivi, transmisit, quatenus eas eidem Domino a Sabaudia praesentaret. Verum an illas ad eundem miserit, nec ne, (Cardinalis enim est extra Urbem, in statu Januensi, maximis tricis cum Duciasa sua cognata, involutus); intelligere non valui, neque

D. Sabatinus id scit, qui a me hoc ipsum ediscere cupiebat. Ego illas quas Reverendissima D. Vestra ad eundem scripsit, per postam mitto, measque addo ad Cardinalem et ad eiusdem a Secretis D. Abbatem Soldati, meum familiarissimum, nam si Cardinalis hic foret, nullam ammnino difficultatem haberemus de propinae condonatione. Dominus Cardinalis Pius dicit se eam condonare non posse, nisi eidem fuerit a memorato a Sabaudia demandatum.

Eminentissimo Barberino suas dedi, sed propter eiusdem plurimas occupationes auditum commodum mihi praestare non potuit: illud saltem brevibus dixit, ad eum minime spectare negotium Propinae, cum eadem sit honorarium Proponentis. Et in hoc quidem termino manet expeditio Confirmationis. Peccunia nondum transmissa a Domino Tincti: neque Sabbatinus de hoc curat, sed maiorem summam praestolabatur, cui ego inpossibilitatem objiciens, spem eandem habendi expressi. — Ad Sanctissimum nondum fui admissus, confido tamen me sequenti hebdomada audientiam habiturum; atque tunc litteras tradam, et si aliud denegabitur, instabo, ut saltem D. Vestrae Reverendissimae de non solicitanda et procuranda confirmatione nota aliqua non inouratur.

Ad visitanda limina Apostolorum ex Quinqueecclesiensi tenetur, quoad absoluta fuerit Dom Rev. Vestra, proinde curabo eandem, ut suo nomine visitare possim.

Congregatio Propagandae fidei non solum gratas habuit litteras Rssmae D. Vestrae, sed laudavit summopere Zelum tam pium et sanctum, utque easdem in proxima coram Sanctissimo habenda Congregatione, refferi ac proponi demandauit.

De alliis mihi commissis hactenus nihil egi, excepto quod heri D. Rector Collegii Germanici mihi simplicissime responderit, nullum locum esse ad praesens, ad quem desideratus a Reverendissima D. Vestra admitti posset: conquaestus insimul de summa dificultate Collegium ipsum conservandi, et alumnos alendi, ob proventus imminutos per bella in Mediolanensi Statu, unde maior eorum portio accipiebatur.

Has meas dare volui huic nostrati, alias similes per ordinarium hoc ipso die mitto, atque feliciter bene valeri desidero. R. D. V. Romae 12. Martii 1639.

Illustrissimae ac Reverendissimae D. Vestrae.

Obligatissimus filius

Fr. Raphael Leuakovich m. p.

Iz vana.

Reverendissimo Domino in Christo plurimum honorando Dno. Benedicto Vinkouich Episcopo Zagrab. Abati de Topuszka, Sacrae Caes. et Reg. Maiestatis Consiliario etc. Dno. ac Patrono suo Coleudissimo. Zagrabiam.

(Vinkovićevom rukom: Litterae Reuerendissimi Leuakovich 1639. Iz Arkiva kap. zagr. Acta Ant. Fasc. 94.)

23.

Levaković piše biskupu Vinkoviću u poslu stvarih biskupskih i kaptolskih. Dne 27. lipnja 1639.

Reverendisime Domine Praesul Colendissime!

Scribo, Deus videt, et lator praesentium testari poterit, raptim, unaque significo negotium confirmationis necdum fuisse absolutum. Superauimus punctum propinae, uti per alias meas insinuavi. Probauimus etiam Domino Datario, cui Smus. commiserat, fuisse alias Ecclesiam Zagrabiensem per viam secretam expeditam; nunc laboramus pro gratia obtinenda de expediendi etiam in praesenti. Commisit id muneris Smus. Praefectis Ordınum, sive ut Itali loquuntur: „alli Capi delli Ordini.“ Dominus Sabatinus laborat, Dominus Montmannus, cui dedi decem Ungaricos, nimirum qui etiam postea dandi erant, iuvat favori suo viriliter, atque inde confido hanc quoque difficultatem me cito superaturum. Unicum scrupulum habeo, ne scilicet exacerbetur animus Pontificis, ob protestationem factam a Domino Jakusich Vesprimiensi de retardatione et difficultatibus confirmationum, cuius protestationis exemplar videre hucusque mihi denegatum fuit.

Verum transeant omnia pro voto aliorum, ego negotium Dominationis Vestrae Reverendissimae omni mea possibilitate curabo expediri. Urgendus tamen erit Dominus Tinctus, quatenus mittendam pecuniam transmittat, neque enim ad praesens usque, prout spoponderat, id praestitit.

Haec et plura Dominatio Vestra Reverendissima a Domino Archangelo Hervoy coopidano nostro, oretenus intelligere poterit, qui eandem de aliis quae hic occurerunt nomine meo edocebit.

Quantnm ad mea particularia et praesertim quoad negotium Valachorum, sicuti in aliis significavi, in longum protrahentur. Namque Pontifex, examinandum commiserat D. D. Cardinalibus Spadae et Palloto, cum quibusdam Praelatis in Congregatione

particulari, quae ad praesens non est habita, ob invaletudinem D. Ignoli Secretarii Congregationis de propaganda fide, qui nunc coepit melius haberi. Ob meam itaque moram facile crediderim Dominationem Vestram Reverendissimam molestiam habituram à D. D. Fratribus Venerabilis Capituli (qui si mihi scriptum, prout condixerant, transmisissent, in causa Missalis et Breviarii, iam pridem aliquod responsum habuissem pro optato et postulatione nostra) atque proinde, si Reverendissima Dominatio Vestra resistere non poterit, ad meum adventum usque, qui infallibiliter esse non poterit, donec adminus suam confirmationem habuero, faciat et liberet se in nomine Domini, prout videbitur et expediens iudicabit. Ego enim scindere me ipsum non valeo, neque possum supra et contra posse.

Hoc tamen valde mihi gratum esset, si ad meum usque adventum collatio, quae mihi facta fuerat, differi posset, atque si interim restituerentur ex quarta scuta, quae R. D. Mixa ex proprio mihi commodavit, in spem futurae ex eadem solutionis. Negotia Capituli nostri Generalis unaque praesentia D. Chumar ita me occupatum detinebant, et ad praesens detinent, ut vix tempus habuerim divinum officium persolvendi, inde tres postae praetermissae sunt, quibus nihil litterarum ad Dominationem Vestram Reverendissimam misi. Suplicatam itaque facio Reverendissimam Dominationem Vestram, velit me habere excusatum, nec non agere cum DD. R. R. Fratribus Venerabilis Capituli Canonicis, quatenus dignentur satisfacere supradicto Domino Mixae summam mihi mutuatam. De caetero eandem et omnes alios feliciter benevalere exopto. — Romae, 27. Junii 1639.

Reverendissimae Dominationis Vestrae Servus et filius addictissimus Fr. Raphael Leuacouich, m. p.

(*Vinkovićevom rukom: 1639. 27. Junii*", *Iz Arkiva kap. zagr. Acta Ant. Fasc. 94.*)

24.

Rafael Levaković piše biskupu Vinkoviću o istih stvarih, javljajući mu njeke novine. U Rimu dne 14. kolovoza 1639.

Reverendissime Domine Praesul ac Pater semper observande,

Binas Reverendissimae Dominationis Vestrae praesenti hebdomada accepi, priores cum annexa copia particulae Brevis, quas

et antea me accepisse significaui, posteriores a quodam peregrino Semiruthe no, cum adiunctis pro Serenissimo Cardinali a Sabaudia. Miror unde moti aliqui Viennenses, expeditionem suae Confirmationis Viennae esse apud Illustrissimum Dominum Mathei Nuncium Apostolicum perscripserint, cum adhuc nulla facta sit Romae, veluti ex aliis meis intelligere potuit, quas ea super re dedi. Spes fortassis vel ecce desiderium illis huiusmodi optatum promittebat, vel aliquo simili casu decepti sunt. Expeditio necdum absoluta, sed manet in termino, quem per meas praecedentes transmisi. Nimirum, postquam Propina condonata est; postquam Domino Datario per Decretum Consistoriale demonstravissemus, fuisse alias per viam secretam expeditum; postquam etiam docuissemus, esse ad praesens eandem necessitatem, et multis insuper causis ac rationibus sociatam, quae antea extitit de expeditionibus per viam secretam; ac demum, postquam in Consistorio inter privatos quosdam collocutum fuit, remissum est negotium ad Dominos Cardinales qui Capita ordinum dicuntur, quatenus examinato Processu referrent postmodum, an conveniat per viam secretam expediri. Quia autem in Processu unus Testium deposuit se nihil scire de Proventibus: alius autem ultra numeratam quandam summam in paratis, ad octo millia florenorum dixit eosdem ascendere, nec mihi veritati consona haec dispositio videatur, pugnatque cum litteris et Vestrae Dominationis Reverendissimae, et aliis quas Regnum dedit, hinc cum Domino Sabbatino laboramus, si poterimus, per memorialia destinatos Cardinales inducere ad gratiam, absque eo quod videant processum: sin minus, tunc intendimus petere, quatenus examinentur hic duo testes super eodem articulo, quorum unus erit D. Matkouich, pro alio vel ego ipse deponam, vel aliquem inveniam bene instructum, hoc in termino negotium expeditionis manet. Peccunia transsmissa est, et Dominus Sabatinus dixit se habuisse chirographum, sive mandatum de accipienda. Haec an sufficiens erit, nescio, donec videamus ultimatam resolutionem vel factae gratiae, vel negatae.

De meo (negotio) similiter Valachorum nihil conclusum determinate, sed in examine res manet. Samandriensis easdem difficultates patitur, quas caeteri titulares. Praetendit namque Pontifex Regiam Maiestatem non habere ius illos conferrendi. Ideo nisi me expeditio Dominationis Vestrae Reverendissimae detinebit, proximo Septembri, Deo favente, Urbi et Curialibus eiusdem valedicam,

meque in patriam recipiam, ad inserviendum Patronis et amicis. Attestationem illam de visitandis liminibus, Domino Pauletio, Congr. Concilii Secretario, iam pridem dedi, qui respondit se in proxima Congregatione propositurum, sed haec postea non fuit celebrata. Spem bonam dedit. Erit modo locus in Collegio pro Alumno, sed scribendum est ad Illustrissimum Primatem Dominum Lósy Archiepiscopum Strigonensem, veluti ex litteris Domini Matkouich fusius habebit, cui eandem Provinciam scribendam reliqui.

Fertur hic fama indubia, Turcarum Tyrannum in Christianos moturum, et praesertim in Venetos, qui parant bellica omni cum celeritate. Sanctissimus eisdem aliquot Triremes bene instructas promittit. Dux Florentiae similiter et Januenses.

Princeps Thomas a Sabbaudia cum fratre Cardinali Taurinum caeperunt, et nunc munitionem eiusdem, in qua Ducissa se cum Gallis reclusit, tormentis assiduis vexant. Deus Gloriosus det Pacem, quam mundus dare non potest. Ubi tamen certum Nuncium habere potero, mittam litteras Reverendissimae Dominationis Vestrae, measque addam et eidem Cardinali gratias pro condonatione Propinae iterum agam.

Hisce me ac meam Dominationi Vestrae Reverendissimae commendo, eamque bene valere a Domino assiduis orationibus contendo. Romae 14. Augusti 1639.

Reverendissimae Dominationis Vestrae

filius addictissimus

Fr. Rafael Leuacouich m. p.

Iz vana.

Reverendissimo Domino in Christo Patri Collendissimo Domino Benedicto Vinkovich Episcopo Zagrabiensi: Abbati de Topuszka et Sacrm. Caesar: ac Regiae Majestatis Consiliario. Zagrabiae.

(Rukom Vinkovinča: „1639. 14. Aug." Iz Arkiva kapt. zagr. Actv Ant. Fasc. 94.)

25.

Nadbiskup ostrogonski Mirko Loši poziva biskupa Vinkovića na crkveni zbor u Požun za dan 25. rujna 1639. U Trnavi dne 26. kolovoza 1639.

Revme. Dne. Frater iu Christo observandissime!

Salutem in Dno. sempiternam precor. Res non paucae Status et Ordinis nostri ecclesiastici ac eae potissimum, quae apud S. Sedem

Apostolicam circa Nominationes, Electiones, Praesentationesque ad Archieppatus et Episcopatus Suae Sacrmae. Caes. Regiaeque mattis, Dni. nostri Clementissimi, confirmationesque Summi Pontificis versantur ac agitantur, exigunt et postulant, ut consultationis, eorumque tractandorum causa, quae in his ac aliis occurrerent, in certum aliquem locum ac terminum Nos, qui Archiepiscopali, Episcopalique munere fungimur, conveniamus, quod et praedicta Sacma. Caes. Regiaque Majestas benigne requirit. Quapropter ut et remotioribus tractationis tempus ac locus mature innotescere queat, neque eadem tractatio longius, quam rerum necessitas requirere videtur, protrahatur; adhibito consilio nonnullorum viciniorum ex Dnis. Praelatis, eandem Posonii die 25. proxime affuturi Mensis Septembris inchoari posse judicavi. Rvdmam. itaque Dnationem. Vram. serio, diligenter ac paterne requiro, hortor ac admoneo, imo Primatiali mea autoritate eidem praecipio ac mando, ut in dicto loco ac termino, postpositis aliis negotiis suis, comparere omnino debeat, siquidem, quae tractari debebunt, communem totius Ecclesiae Hungaricae Statum et necessitates, quin et Regiae Autoritatis ac dignitatis rationes concernere reperiuntur ac dignoscuntur.

De reliquo Dnationem. Vram. Revdmam. felicissime ac prosperrime valere cupio. Datum Tirnaviae die 26. Augusti anno 1639.

Revmae. Dnationis. Vrae. uti frater addictissimus

Emericus Losi,
Archieppus. Strigoniensis m. p.

Izvana.

Revdmo. domino Benedicto Vinkovich, Episcopo Zagrabiensi, Abbati Topolczen. et de Giak, Sacrae Caes. atque Reg. Mattis. Consiliario Dno. Fratri in Christo obsermo. Zagrabiae. (L. S.)
Exhibitae sunt in festo Beati Mathaei Ap. A. D. 1639.

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta Ant. Fasc. 96. br. 12.)

26.

Franjo Tinctus javlja biskupu Vinkoviću, da je poslao u Rim po njemu položene novce. U Beču dne 27. kolovoza 1639.

Illme. et Revme. Dne. Dne. colendissime!

Post Servitiorum meorum humillimam Commendationem. Illmae. Dm. Vrae. ago ingentes gratias, quod tam benigne in suo negotio

dignetur mihi scribere: Ad rem igitur, quod attinet certo certius significare possum, jam D. Sabbatinum mihi scripsisse, pecuniam ad suas manus pervenisse, et quod negotium omni cum diligentia prosequetur.

Jam remissionem Propinae habemus vigore literarum, quas a Caesare impetravi et tradi Cardinali de Sabaudia; similiter curavi, ac oretenus per amicos negotium sollicitavi.

Scribam denuo D. Sabbathino per hodiernam Postam, et negotii maturationem commendabo, quamvis per se sit satis diligens. Sit igitur Illma. Dtio. Vra. bono animo, et credat me nullum medium, quod proficuum videro, ad negotii expeditionem relicturum, prout ipsamet opera docent, et meliori cum effectiva expeditione docebunt.

Interim Illmae Dni. Vrae. me humiliter commendo ac supplico, dignetur suis imperiis me continue honorare.

Viennae 27. Augusti 1639. Dnis. Vrae. Illmae. et Revmae.

humillimus et Devinctissimus

Franciscus Tintus.

Od zdola bilježka Vinkovićeva.

Praescripta pecunia per ipsum subscriptum Franciscum Tinctum Romae exbursata et ad manus Leuakovichii tradita, qui eandem Zagrabiam anno 1641. circa Festum Purificationis attulit, quam postea anno eodem ut supra Maji 18. Romam redeunti, illuc deferendam tradidi, simul cum Quietantia originali Tincto remissa.

Iz vana.

Literae Rdi. Dni. Francisci Tincti, in quibus refert, pecuniam meam apud illum in aureis 125 habitam, Romam se misisse.

(Iz Arkiva kapt. zagr. Acta Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

27.

Benko Vinković biskup zagreb. moli opetovano zbor kardinalah u Rimu, da ga oproste, iz navedenih u pismu razlogah, od plaćanja anatah, i razlaže materijalno stanje svoje biskupije. U Zagrebu 26. Rujna 1639.

Eminentissimi Domini et Patroni obseruandissimi, salutem in Dno. optatam et felicitatem perpetuam.

A duobus annis Confirmationem ad Episcopatum Zagrabiensem, per Agentes meos Romae humillime solicito, sed adhuc nihil

effectum video. Nam antea Propina ab Eminentissimo Cardinali et Principe a Sabaudia, veluti Propositore et Hungariae apud sedem Apostolicam Protectore, Taxa vero ab Eminentissimo, suae Sanctitatis Cancellario expetebatur. Propinam et Taxam, a praetactis Eminentissimis Dominis, ad instantiam Caesareae et Regiae Maiestatis, gratiose relaxatam audio. Pro qua relaxatione, dictis Dominis et Patronis meis S. R. E. Cardinalibus gratias agi debitas, et de facto etiam ago, acturus quoque in posterum, cum grata animi significatione, et nominis eorum praeclari depraedicatione. Et licet etiam Venerabili Eminentissimorum Dominorum Cardinalium Consistorio sufficienter demonstratum ac comprobatum esset, quod praedecessorum meorum Episcoporum videlicet Zagrabiensium, expeditiones confirmationis super Episcopatu Zagrabiensi, per viam secretam Romae hactenus factae et expeditae fuissent, attamen idem Venerabile Consistorium (uti inaudio) expeditionem Confirmationis meae per viam secretam fiendam nondum concessit ex ratione hac; Quia unus Testis in Processu meo assignatus, deposuit me in proventibus Episcopatus Zagrabiensis, octo millia florenorum annuatim habere posse. Utinam veritatem in eo dixisset, optarem equidem, dico sancte, si verum esset, non negarem, sed potius veritatem affirmarem. Ego autem in litteris meis, toties ad suam Sanctitatem et ad Eminentissimas Dominationes Vestras missis, cum iureiurando asserui, quod vix bis mille Renensium (quorum singuli tres ad praesens constituunt aureum unum) ex omnibus proventibus Episcopatus Zagrabiensis, etiamsi cuncta vendibilia venderentur, annuatim habere possum. Idem Regnum Sclavoniae, cuius unicus Episcopus sum, idem etiam Capitulum Zagrabiense, per suas ad Sanctissimum missas, uniformiter asseruerunt; et tamen plus creditur uni Testi, ea in parte erranti, quam centum personis veritatem dicentibus. In quorum numero sunt, non solum potiores Regni Nobiles, sed etiam continerentur Comites, Barones et Magnates, et sane mirabile esset, quod assertio unius Testis, contra tot et tantorum virorum testimonium praevaleat. Cum secundum Jura divina et humana unus Testis in rebus magni momenti, pro nullo habendus, et ad unius Testis testimonium, nemo aggrauandus aut damnandus veniret. Prouti antea, ita et nunc sincere dico, Testem illum unicum errasse, testor item ipsum Deum et Conscientiam meam, quod circa annuos redditus Episcopatus Zagrabiensis, tam ego quam Regnicolae Regni Sclavoniae et Capitulum Zagrabiense, ve-

ritatem dixerunt in eo, ubi asseruissent, quod vix duo millia Renensium Episcopus Zagrabiensis, ex cunctis prouentibus, undecunque prouenientibus, in hac Patria habere potest, etiamsi cuncta vendibilia venderet. Cur dico in hac Patria, ratio est, quia in Italia, res vendibiles Episcopo Zagrabiensi annuatim prouenientes, pluris quam apud nos vendi possent, ubi omnia comestibilia et potabilia maiori venduntur pretio.

Quod si tam juramento meo Episcopali, quam assertioni tot et tantorum Virorum veritatem docentium non creditur, credatur saltem experientiae ipsi, quae est talis: quicunque sive Clericus, sive Laicus, annuos meos proventus Episcopales sibi locari velit, pro florenis Renensibus 1800. qui ad praesens apud nos faciunt aurcos 600, universos proventus, tam in parata peccunia quam frumento et Vino, et aliis rebus vendibilibus provenientibus locabo illi. Accipiat ipse octo, vel decem millia in nomine Domini, si habere poterit. Hoc tantum experientiae argumentum est, quo maius nec dari, nec fieri potest. Dato etiam, si haberem in Proventibus Aureos 600. per Annum unum, sed quid essent hi, inter tot et tantas necessitates, ac etiam expensas, quas Episcopus Zagrabiensis facere cogitur, partim in suam et familiae intertentionem, in restaurationem Residentiae et Ecelesiae Cathedralis. Item Castellorum in Confiniis, pro defensione contra Turcam positorum; partim ad erectionem Seminariorum et Hospitalium in sua Dioecesi; partim ad itinera, quae Episcopus Zagrabiensis cogitur facere ad Comitia Hungarica, per Regem indicta, ad Concilium Nationale, per Primatem Hungariae promulgatum; partim ad bellicas expeditiones, quas Episcopi Hungariae, bona stabilia sub Rege possidentes, tenentur, imo sub amissione eorundem bonorum coguntur, ad instar aliorum Regnicolarum facere. Ubi est Sustentatio pauperum mendicantium, orphanorum et viduarum provisio, quibus Episcopus secundum Canones providere ex officio tenetur. His ergo a me in veritate dictis, et a vestris Eminentissimis Dominis bene ponderatis, easdem rogatas esse velim, dignentur concessionem facere, ut per viam secretam expeditio Confirmationis meae fiat, uti Praedecessorum meorum Episcoporum Zagrabiensium, facta esse dignoscitur. Quod Dominationes Vestras Eminentissimas pro Deo et eius Ecclesia facturas confido. Quas in reliquo diutissime, ac foelicissime valere exopto. Datae praesentes Zagrabiae 26. Septembris Anno Dni. 1639.

Iz vana.

Copia litterarum per Reverendissimum Dominum Benedictum Uinkouicz, Ellectum Episcopum Zagrabiensem ad Venerabile Cardinalium Consistorium anno et die intro annotato datarum, in quibus idem Benedictus Uinkouicz petit, ut iidem Domini Confirmationem suam per Viam secretam expediri curarent ob rationes multas et efficaces, lectu et scitu dignas.

(Acta ant. Cap. Fasc. 94. br. 68.)

28.

Biskup Vinković odgovara nadbiskupu ostrogonskomu u poslu kapt. prebendah. U Zagrebu dne 12. siečnja 1640.

1640. 24. Januarii. Vinkovich ad Strigoniensem respondit ad rationes Capituli, ratione Praebendariae Theologicalis ad 1-um, Controuersistam illum non esse Theologum Tridentinum, cum ille parum prosit Cathedrali, nec ejus est Theologus, cum ad ejus Lectiones nemo praeter tres aut quatuor Seminaristaa ascendant. Ad 2. Etiam Italiam et Hispaniam esse Regna Catholica. Deinde Theologus non est ordinatus solum ad Disputationem cum Haereticis, tandem Controversista fors est inter Religiosos, at inter Canonicos non, cum ex Studiis reduces aliis occupati Theologiae obliviscantur. Ad 3. Cathedralem nullum habere Casistam. Ad 4. Se non intendere Levakovichium facere Theologum. Ad 5. Se Capituli Consensum requisivisse, et subesse in hoc necessitatem. Ad 6. Ob alias rationes Theologum requiri et in hoc etiam iste plurimum juvaret Episcopum. Ad 7. Nulla est consequentia. Ad 8. Adhuc Theologum esse necessarium 1. quia Theologus esset Catechista ex Synodo Tyrnaviensi Artic. 1. talem vero nullum esse in Cathredrali sed solum in ea fieri Conciones 2. Theologus coram, Episcopo, Capitulo et Clero exhortationes faceret, uti Religiosi inter se habent, specialiter Jesuitae. 3. Esset Poenitentiarius Cleri et populi, jam indoctis promiscue confitentur 4. Esset Visitator infirmorum, et Vinculatorum. 5. Ex Thurcia venientes Cathechisaret in fide. 6. Esset Examinator; alii enim se excusant. Rogat itaque ut mandato suo ipsi assistat ad instituendam hanc Praebendariam. (327.)

(Ex Manuscriptis Marcellovičii.)

29.

Biskup Vinković protuslovi kaptolu zagrebačkomu radi njekih načinjenih mu nasiljah, i odgovor kaptola 1640.

Feria sexta post Visitationem, Vinkovich Episcopus Zagrabiensis protestatur coram Chasmensi, quod 1. Capitulum anno praeterito domum, se inconsulto, penes Franciscanos Canonicalem contulerit. 2. Quod ipse saepius per alios et etiam per Chasmenses monuerit Capitulum, ut si quid contra ipsum haberet ratione Aedicularum in territorio Episcopali juxta portam Arcis et forum commune per Capitulum erectarum, sede vacante, et per eum de Lege Patria amotarum, non differet quaerendum (uti minaretur) post ejus mortem, aut potius ex ejus Substantia satisfacere sibi niteretur, sed ipso vivente Causam prosequatur. 3. Quod Franciscus Ivanchevich Lector similiter post mortem ipsius Litem ratione Mladinae suscitare niteretur, ut et ipse vivente se litigaret, illum admonuisse. 4. Qualiter saepe monuisset Archidiaconos Kemlek, Varasdinensem et Camarcensem, qui ex Cultelis Episcopalibus quartam habent, ut ipsimet cum hominibus Episcopi Zagrabiensis ambulando Decimas exigerent, et suum ab Episcopali separarent, ne et illi post mortem ipsius sibi aliquid deberi praetenderent. (862.)

Respondit ad hoc Capitulum, ad 1. Usum sine Jure suo. Ad 2. protestatur nunquam fuisse forum commune Episcopo, uti patet ex Transactione cum Civitate, ubi non Episcopus Zagrabiensis, sed Capitulum transegit. Deinde incumbere ipsi concordare cum Capitulo ratione Aedicularum, idque ex Mandato Strigoniensis, et jam sub Censuris, et etiam Synodaliter protestatum est, quod nihil hucusque fecerit. Ad 3. Lectorem sequi R. J. Autorem agere quando vult. Ad 4. protestatur Archi-Diaconi Assistentiam Episcopali homini nunquam fecisse, usum antiquum esse Episcopum colligere, et Archidiacono quartam dare, ob cujus denegationem protestantur. (766.)

(Ex Manuscriptis Marcellovičii).

30.

Biskup Vinković imenuje za pomoćnika svoga otca Rafaela Levakovića biskupa krbavskoga. U Zagrebu dne 24. Kolovoza 1640.

Nos Benedictus Vinkovich, Eppus. Zagrabiensis, Sacrae, Caes. et Reg. Mattis. Consiliarius. Universis, quibus expedit, Praesentium tenore notificamus: quod nos considerata nostra senili ac morbida aetate, magnitudine Dioecesis nostrae Zagrabiensis, cui vix 10 Eppi. in ea residentes satisfacere possent: Revmum. Dnum. Raphaëlem Leuakovich, Eppum. Corbauiensem a sede Aplica. denominatum, alias virum religiosum, Ordinis divi Francisci minoris Observantiae Fratrem, pro nostro Coadjutore sive Suffraganeo, de licentia et annuentia Sedis Apostolicae elegimus, electum acceptavimus, cui pro commoda sustentatione victus et amictus administratione, mercedisque intuitu, ex Proventibus Eppatus. Zagrabiensis nobis per sacram Caes. et Reg. Mattem. Ferdinandum III. benigne collati, singulis Annis quibus nos supportaverit, supportando Suffraganeus noster erit, in rebus variis, partim in frumento et vino, partim in pecunia et obsonio, trecentos florenos hungaricales valentibus, dare et administrare promittimus, vita nostra et servitio illius durante. Post obitum vero nostrum, si eundem successor noster Eppus. Zagrabiensis pro suo Suffraganeo sive Coadjutore habere noluerit, eidem taliter provisum esse volumus: Si interea nobis viventibus beneficium aliquod tantum valens ac in Proventibus trecentos florenos hungaricales portans non obtinuerit, extunc eidem Praedia duo a nobis ex manibus laicorum legitime eliberata et tempore nostro ad Eppatum Zagrabiensem devoluta, Praedium videlicet Polyana in Provincia Ivanicensi, Comitatu Crisiensi, item aliud Blagusha dictum in Provincia et Cottu. Zagrabiensi, utrumque in Eppatu. Zagrabiensi existens, vita illius durante, pro honesta sustentatione ex proventibus illorum habenda, damus et conferimus, ita tamen, ut nullum ex eis alicui donare, inscribere, vendere, oppignorare et cambiare, ac quovis modo alienare valeat; quorum proprietas penes Episcopatum Zagrabiensem semper maneat; usumfructum vero ex eisdem provenientem, dictus Dnus. Raphael Lenakovich habeat. Volumus etiam, et per Expressum declaramus, ut a nobis in cunctis licitis et honestis, etiam ad suum officium spectantibus, dependentiam habeat, nobis-

que debitam Obedientiam et Reverentiam exhibeat; a vitio quoque ingratitudinis et nota infidelitatis se se praeservare studeat, alias a Possessione praedictorum Praediorum cadat. In quorum praemissorum omnium robur ac testimonium, praesentes Donationales manu nostra subscriptas et Sigillo majori communitas, eidem Dno. Raphaëli Leuakovich dedimus. Zagrabiae die 24. mensis Augusti, Anno Dni. 1640.

Iz vana.

Instrumentum siue Donatio. per quod . . . . qua. Rdo. Patri Raphaëli Leuakouich . . . . me Benedicto Uinkouich Eppo. Zagrebiensi vivente et dicto Patre Raphaële Leuakouich Suffraganeo meo existente, quam etiam post obitum meum alio Eppo. Zagrab. successore meo et ipso Leuakouichio Suffraganeo ejusdem ac Ecclae. Zagrab. existente, provisio modo introscripto facta et ordinata est.

Habet praeattactus Dnus. Raphaël Leuakouich Instrumentum praescriptum sub propriis meis Anno et die introscripto sibi datum.

Sliedi opet iz kraja bilježka Vinkovićeva: Praesens Instrumentum nullum est et annullatum.

(Iz Arkiva kapt. zagr.)

31.

Juraj Križanić piše biskupu Vinkoviću o svojih naucih i preporuča mu se za izpražnjeno miesto kaoničko. U Rimu dne 3. travnja 1641.

Rvme. Dne. Pater ac Patrone gratiossissime!

Non alienum a meo munere esse, sed vero etiam meae obedientiae incumbere opinabar, efficere, ut minime lateret Vram. Revmam. Dtionem., qualiter et quem ad finem ex Collegio Bononiensi me huc Romam ad Collegium Graecum trunstulerim, quo mihi primo nudius tertius patuit ingressus, post summas dificultates, quas mihi oponebant, quod extaret quaedam Bulla prohibens ullum admitti, nisi esset de Natione praedicta, quantumuis ego non ut Alumnus sed ut Convictor futurus aditum postularim. Tandem itaque post quadrimestre intervallum morarum, quas Romae traxi, vix assecutus sum introitum in hoc Collegium, ubi studium Theologiae prosequar, cui etiam hactenus dabam operam; ad graecam vero linguam, controversiasque Schismaticorum succesivis tantum horis incumbam. Jam enim a principio graecarum litterarum ferme medietatem mihi superare contigit: unde favente Deo ipsum quoque finem spero me non aegre obtenturum. Ad hoc ita-

que tentandum, illa me a principio movit ratio, ut omnes Graecorum res, (ad quos se nostri Valachi semper referunt), in ipso fonte penitius pervestigarem; atque ita habiliorem me redderem ad exequenda mandata, sicubi Vra. Revma. Dtio. ad Dei gloriam, patriaeque nostrae commodum, mea exili opera uti vellet, cujus unius rei unice semper sum cupidus. Quapropter omnia quoque reliqua mea studia eo semper hactenus collimabant, ut communi patriae bono esse possent: linguas quippe Germanicam atque Italicam ita arripere studui, ut in utraque tum scribendo, tum dicendo, quidlibet proferre valerem: utque, si vires ingenii sufficerent, etiam ad oratorie dicendum in neutra harum, quoad notitiam idiomatis, copiamve vocum, necquidquam formidarem. Atque hoc non duntaxat idcirco, ut in usitatis modis ablegandi, respondendi, interpretandive et ceteris patriae usui esse valerem, vel etiam, ut comprehensis a fundamento omnibus illis, quae ad nostram linguam corrumpendam aliunde irrepserunt, aliquod in hoc negotio antidotum pervestigarem. —

Videt enim Vra. Revma. Dtio. sermonem nostrum ita jacere, planeque depressum esse, ut nullus hactenus sublimior conceptus aut scriptus in eo extet, aut proferri ab ullo valeat. Quin imo passim pudet homines hoc idîomate sermocinari: plurimosque est audire, qui mendaciter glorientur, dudum iam se linguae Slouinae esse oblitos. Cujus indignae rei causam, maximaque damna, quae ex ea consequuntur, saepius mihi consideranti occurrebat, herculeis opus esse laboribus ad tanta ignorantiae monstra debellanda: continuoque intelligebam, non esse mearum virium hanc rerum molem aggredi.

Nihilo tamen secius assumsi animum, neque credidi interdictum mihi esse, tentare pro toto meo modulo, quousque progredi liceret: et quidem divis faventibus, ita mediocriter mihi successit negotium, ut quidnam de tota re grammatica atque arithmetica (utpote duobus scientiarum principiis) sit censendum, illyrico communi sermone omnia sim prosecutus, ne syllaba quidem interposita latina, alteriusve alicujus linguae. De vocabulis quoque, quae hactenus nostro sermoni deerant, formandis discursum formavi, nec non aliquod centurias talium vocabulorum in farraginem coacervavi, quae uniuscujusque intellectui primo statim obtutu pateant, etiamsi a nemine hactenus audita fuerint. Similiter quoque nonnullas nostratium adagiorum

centurias collegi, inque alios quosdam libellos ex italico in nostrum sormonem vertendos operam subinde impendi, idque duntaxat praeludendi, tentandique gratia, temporibus successivis. Ad cantum quoque aliquando per occasionem attendebam, in quo mediocrem acquisivi notitiam, ita ut faciliorum compositionum tenorem concinere possim.

Hoc autem et insequenti anno totus jam ero in Theologicis ordinarie: temporibus autem extraordinariis dabo me Graecis. Atque ita finitis 4 annis in Italia, una cum Dno. Matkovich reditum in patriam ad excipienda Vrae. Rvdmae. Dnis. mandata meditor.

Haec sit Vrae. Rvdmae. Dnioni. citra omnem vanitatem summatim meorum studiorum reddita ratio, addito quoque fine ac intento meo ad serviendum Deo et patriae, quem quidem finem totis votis exoptare teneor, quamtumlibet eo indignus; assequi autem nullatenus confido, nisi ope Vrae. Rvmae. Dnis. in quam spero firmiter, quod non attenta nullitate meorum meritorum, sed mota a sibi innata erga suos subditos et clientes benevolentia, mihi assignabit aliquem locum, ad quem jam in patriam secure possim contendere finitis studiis, assumtisque hic sacris Ordinibus. Spero penitus, a (?) benignitate Vrae. Rvmae. Dtionis. quod a vacantiis, quas modo habet prae manibus, me nequaquam excludet.

Hisce me Rmae. Dni. Vrae. ipsam vero junctim mecum, divinae protectioni humillime commendo. Romae in Collegio Graeco 3. Aprilis 1841.

Vrae. Dtionis. Revmae. Servitor et cliens minimus

Georgius Krisánich, m. p.

(Iz Arkiva kaptola zagr. Acta Cap. Antiqua. Fasc. 96. br. 12.)

32.

Kardinal Antun Barberino priobćuje biskupu Vinkoviću teškoće, radi kojih zbor kardinalski nemore preporučiti Rafaela Levakovića za biskupa in partibus infidelium i za pomoćnika biskupa crkve zagrebačke. U Rimu dne 15. srpnja 1641.

Illustrissime ac Reverendissime Domine uti frater!

Relatis Amplissimi Patris litteris de fratre Raphaele Croato ad aliquam Episcopalem Ecclesiam in partibus Infidelium promo-

vendo, ut istius Ecclesiae Zagrabiensis fieri possit suffraganeus, Eminentissimi Patres hac in re tres difficultates inuenerunt: et proinde illas cum introcluso Decreto Amplissimo Patri significari sustinent; cui interea cuncta fausta precamur. Romae 15. Julii 1641.

Amplissimi Patris

uti frater studiosissimus
Cardinalis Antonius Barberinus.
Fraciscus Ingolus,
Secretarius.

(Amplissimo Epo. Zagrabiensi Decretum. — Prilozi manjkaju.)

33.

Mihajlo Matković, pitomac zavoda germanskog i ugarskog sv. Apolinara u Rimu, piše biskupu Vinkoviću o raznih stvarih. U Rimu dne 10. rujna 1641.

Illustrissime ac Reverendissime Domine, Domine Patrone mihi singulari pietate collendissime, post optatam in Domino salutem et rerum omnium felicitatem, obsequiorum meorum humillimam commendationem!

Jam tandem (quamvis non pridem binas expediuerim) intermissio diuturna litterarum, exprobrato prius desidiae otio, me ad inuidendam Illustrissimam ac Reverendissimam Dominationem Vestram coegit, et merito, ne tanti Patroni Clementiae limites, uinctus catenis ingratitudinis transgrederer, ast non mea culpa accidit, quippe qui promptus ad cuncta exequenda forem, modo iis non essem destitutus, quibus Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae gratificari possem: nihilominus oportunitate ductus, Eidem intimandum duxi, quomodo tempus esset, si Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra, Admodum Reverendo P. Aloysio Albricio, Collegii Germanici et Hungarici in Urbe Rectori scriberet, ratione successoris in meum locum, et praesertim ratione Domini Joannis Magdalenich, quem Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae unice commendo, veluti compatriotam meum, melius enim est, ut unus Jaskaensis in locum meum succedat, quam alienigena, videlicet cum tantorum in oculis simus; et non dubito, quin Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra id consequatur, modo tempestive ad Patrem Rectorem suas expedire non dedignetur; quod si Venerabile Capitulum cogitaret,

etiam mittere unum, pro eius loco apud Illustrissimum Archiepiscopum Strigoniensem insistere debet; quinque enim exibimus, locique facultas haud ab Illustrissimo Archiepiscopo facillime concedetur, licet ab aliis quoque Episcopis et Capitulis innumerae petitiones fiant, quae omnes, ut supprimantur, mature solicitandum est. Praeterea Agens Jacobus Fauilla miratur, quod ipsi Illustrissima ac R. Dominatio Vestra nihil ratione Confirmationis rescribat, cuius statum eidem haud declaravit, maxime uero in iis, quas post Pascha in meis transmiserat, idque non alium ob finem, quam ob Episcopatum Quinqueecclesiensem, quem expedire ob interdictionem Patris Raphaelis nequit; quare bonum esset secundum meum humile Judicium, si Illustrissima ac Reverendissima Dominatio Vestra unas daret ad Eminentissimum Franciscum Barberinum, easque per me praesentandas, etenim oretenus ipsi vellem statum caeteraque ad id necessaria Episcopatus Zagrabiensis declarare; sic enim sperarem me posse Confirmationem consequi ac Zagrabiam deportari, sine qua si possibile foret, minime Roma proficiscar, hoc enim ultimo Anno si uires suppeditauerint, ob licentiam maiorem exitus, omnem operam adhibere potero; si casu quo Pater Raphael non appulerit, cuius aduentum nonnulli sat auide praestolantur, et maxime Agens, ob informationem voluntatis Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae, qui, ut mihi saepius retulit, iam pridem expedivisset Confirmationem, ni pecunia ablata fuisset, sed sit fides poenes Auctorem. Caeterum est, cum pluribus carere cogar, ut Illustrissimam ac Rev. Dominationem Vestram veluti Dominum meum et Patronum clementissimum (cuius protectioni me humillime commendo) ad annos felicissimos diutissime Deo et hominibus, mihique indigno Clientulo suo uiuere, ac ualere exoptem. Quod ut largitor bonorum omnium faxit, Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationi Vestrae in meis quotidianis precibus et futuris Sacrificiis, quae praesentis mensis 22. fauentibus Superis haud (dubie) inchoabo, Agnoque immaculato offeram, immemor esse non desinam. Datae Romae in Collegio Germanico et Hungarico ad Sanctum Apollinarem 10. Septembris 1641. Eiusdem Illustrissimae ac Reverendissimae Dominationis Vestrae.

Cliens aeternum devotus,
Michael Mattkouich m. p.

Iz vana.

Illustrissimo ac Reuerendissimo Dno. Benedicto Vinkouich Episcopo Zagrabiensi, et Abbati B. M. V. de Topuska, ac S. Georgii in Dyak etc. nec non S. C. Regiaeque Mai Consiliario etc. Domino D. et Patrono mihi semper colendissimo.

34.

Rafael Levaković piše sa svoga puta biskupu Vinkoviću. U Ljubljani dne 13. rujna 1641.

Reverendissime Domine Praesul et Pater in Christo Collendissime Salutem ac Seruitiorum meorum commendationem.

Dominus Nicolaus Castelli dedit mihi litteras ad Dominum Petrum Martirem Cernezzum Venetiis habitantem ad S. Cantianum, quattenus ille ibidem daret mihi Cambiales pro Roma. Ego quidem cum febri Labacum veni, spero nihilominus in Domino me iter prosecuturum etiam cum illa, si ardentior et malignior non excreuerit. Litteras meas hic nullas inueni, eo, quod quae fuerunt, missae sunt in Croatiam, et nescio ubi detentae. Dominatio Vestra Reverendissima bene valeat, et si qua supersunt, siue superuenerint, ea ad me transcribere non grauetur. Hisce me enixe Dominationi Vestrae Reverendissimae Commendo, Labaci die 13. Sept. 1641.

Addictissimus filius
Fr. Rafael Leuacouich m. p.

Iz vana.

Reuerendissimo Dno. in Christo Patri Domino Benedicto Vinkouich Epo. Zagrabiensi, Abbati de Topuzka S. C. R. Maiestatis Consiliario, Dno. et Patrono colendissimo. Zagrabiam.

(Oba pisma iz Arkiva kap. zagr.)

35.

Benko Vinković, biskup zagrebački piše zanimiv list Rafaelu Levakoviću u Rim. U Zagrebu 28. prosinca 1641.

Litteras Dominationis Vestrae nona Nouembris Roma ad me datas, in vigilia diui Thomae Apostoli accepi, in quibus licet multa referat circa Confirmationem nostram acta, nondum tamen finem optatum in iisdem indicat, quin potius novas difficultates inde orituras significat. Approbo illud Argumentum Sanctissimo intimatum, quod nisi per viam secretam expeditiones Confirmationum

fiant, quod recursus ad Sedem Apostolicam, ratione earundem in proxime affuturis hungaricis Comiciis, vel debilitabitur, vel immutabitur. Nam taxae illae (quae Annatae uocantur) non reperiuntur bono modo et fine inductae per Bonifacium Octavum Pontificem, qui talium Annatarum Auctor est, ratione quarum Annatorum, a Theodorico quodam Hiem, Simoniae et auaritiae insimulatus est, ut patet ex vita Pontificis Bonifacii Octavi, qui Anno 1389. factus fuit Pontifex. Ubi haec leguntur: „Annatarum imponendarum primus Auctor fuit, ex quibus cum aerario Ecclesiae multum accesserit, bellique contra infideles suscipiendi expeditio promota fuerit," non citra temeritatem Theodoricus a Hiem Simoniae avaritiaeque crimina Pontifici optimo impingit. Unde apparet, Annatas sub specie expeditionis sanctae contra infideles fiendae, introductas fuisse, postea in taxas privatas certarum personarum Curialium conuersas fuisse, quae in hodiernum usque diem uigerent, et Episcopos per Orbem vexarent. — Kada Wgri Seculares i Ecclesiastici, tha fundamentum budu chuli, hoteze bolie commovuvati zuproti toy takovoy Taxae; kada budu videli; da de lege divina, et quidem hac: gratis accepistis, gratis et date, nezuye dusni dauati, neque etiam de lege Regni, y daiuje Papa sub specie sancti Belli, inducuval, pakoye pothlie in abusum dosla, et in vexationem, ztem bolie hote zuproth nioy ztati.

A kady W. m. (Vaša milost) meni insinuete, dabi pro vestra intertentione komora potrebuuala, dabize iosche veche nekay ordinuualo, po ymenu kaibi bilo uredno jedno zto Ranichkow, y zato pisetemy dabiuam Capellam Sancti Stephani Prothomartyris nato ordinuual, iz koyebi tuliko moghli imati, jaz bih tho gothow bil uchinithi, dabihje nebil pro ila pia fundatione sibi nota, deputuval, k chyemu etiam ipsum Capitulum videtur consensisse, pokedobi pro jure suo quod habet in dictam Capellam, neiauliaze, jus autem habet tale in illam, quod Canonico, et non alteri debeat conferri. Ali da Wasa milozt nebudete, in suis negotiis et expeditionibus remoram imali, odluchujem uam, y odluchil zam uam Decimas Episcopales ex Cultello de Marochia provenientes; Zverhu koyh zam uam i donationem renouatam uchinil pozlati, ex quibus centum Renenses auctos habere poterit, si bene collectae et administratae fuerint. W. m. nebudete in tantum soliciti de intertentione, prouidebit Dominus sicut prouidit in Vinea sua strenue la-

borantibus, dicente Domino ad Apostolos. „Quoties misi vos sine pera, baculo et pecunia, num quid aliquid defuit vobis? et responderunt: — Nihil Domine“, Dominationi quoque uestrae nihil deerit. Ego me uiuente illam non deseram, viso vestro labore et studio, non deseret Rex, non deserent pii Catholici, adinvenientur alii modi, modo pedem figamus in opus Domini. Zprozetezi od Papae licentiam obtinendi beneficium alicuius dignitatis in Ecclesia Cathedralis Zagrabiensi, kadaze zpraznj, et meae erit collationis, hochiu uaz naiperuo imati. Nas gozpon Custos i zada uuleche, ali kako pouedayu, neche ze dugho uulechy, y pomikati, nieghoua dignitas, akobiuam uruke dosla, legitime post obitum illius, onabivam zama cum Canonicatu posteno moghla dersati, kakotye y nekoterogha Michaela, kye bil Custos, y Suffraganeus dersala.

W vuasem habitusu, nebi vaz dugho terpeli med zobom, zato de mutando habitu indulgentiam prozete. Ktomu akouam Wlaska Biskupia u ruke doyde, y od onuda bude pomoch, moreze, y nekoya Plebanya pridati, ako bude potrebno, moreze takaise y prouisia a Caesare et Styriacis dobity, ako budete in Confiniis ztali.

Matkouichju pouegthe, da on kuar oudi terpi, y schim dalie bude u Rimu ztal, ztim bude vze ueksegha terpel, dobrobi dabi u Zagreb dosal, juramentum prestuual, y akobi potrebno, moghalbi nazad u Rim poyti, rebus suis Zagrabiae bene absolutis.

Dominus Krisanych bina vice per suas apud me institit, ut eidem Canonicatum aliquem Zagrabiensem conferrem, cogito id facere, prima data occasione.

Yabih za Magdalenichia pizal bil Pr. Rectoru u Rim, dabih znal hoche li poythi thamo Magdalenich ali ni, y dabih znal, imali odkuda depositum uzeti, ali ni, nistarmanje W. m. morete laboruuati za mezto, mozibity da od Brathie, rodbine, y Priatelow prezkerbj za depositum. His Dominationem Vestram Reverendam ad uota sua optatissima valere, et Zagrabiae prospere peractis Romae negotiis breui videre cupio. Ibidem Zagrabiae in vigilia praescripta diui Thomae Apostoli. Anno domini 1641.

Iz vana.

Copia litterarum ad Prem. fratrem Raphaelem Lenakouich Romam missararum. (Sic).

(*Iz Arkiva kapt. zagr.*)

36.

Juraj Križanić zahvaljuje se Benku Vinkoviću na podieljenoj mu časti kanonika kapt. zagrebačkoga. U Rimu dne 1. veljače 1642.

Revme. et Illme. Dne. Patrone collendissime!
Salutem coelitus optatam obsequiorumque humillimam Commendationem.

Si Revmae. Dnis. Vrae. benevolentiae mea valeret respondere gratitudo, intelligerem mihi obsequiis potius quam sermonibus gratias esse reddendas. Quandoquidem vero tum ad collatum beneficium promerendum, tum ad obeundum munus injunctum, nullas in me idoneas vires experior, humillimas Rvmae. Dni. Vrae. grates tantummodo votis refero, quibus animus gestit ullum vel olim grati animi edendi specimen.

Caeterum quantum in me est, omni cura enitar, ut in me quidquam non desideretur, quod ad hoc munus pertineat, viresque meas non excedat.

Ex Urbe quidem, quam potero ocissime me expediam, quod exspirante aestate spero adfuturum, ubi nonnulla ad modicum hoc studium, quod in graeca impendi, in ordinem redacta habuero. Inprimisque, ubi jam graecam et Russiacam lyturgiam addidicero, facultatemque (concessu quidem perdifficilem) sacra ritu orientali peragendi obtinuero: quod confido tum ad meum scopum, tum ad linguae Slouinae cognitionem, aliquod momentum allaturum. Difficultatem, si tantae molis fuerit, spero, quod Revma. Dtio. Vra. me eam superare sua autoritate juvabit.

Missam quidem nondum celebravi hactenus, primis autem quatuor temporum feriis, annuente Deo, celebrabo. In Graecanico sermone, ultra illam quantulamcunque cognitionem, quam ad hoc usque tempus hausi, amplius non immoror, sed in id duntaxat incumbo, qua ratione possim quinque illa dogmatum capita, quae nobis cum Schismaticis controvertuntur, Bellarminiana methodo in Slouinum idioma transfundere; quod quidem experimenti tantum gratia, de Purgatorii dogmate jam elaboravi. De reliquis hic in Urbe non me premit sollicitudo, dummodo me libris ad ea requisitis intructum reddidero.

Hisce ita intentus, imperia Rvmae. Dnis. Vrae interea temporis perpetuo praestolabor: quorum si me Rvma. Dtio. Vra., uti spero, fore participem reddere dignabitur, cuperem ut dnus. Secretariua nullam in inscriptione litterarum muneris mihi collati faciat mentionem, cum mihi ob tenuitatem inpensarum non liceat illud nomen gerere in hoc luxu Italico, pro decore gentis et patriae.

His denique Rvmam. ac Illmam. Dtionem. Vram. humillime revereor, eidemque omnia fausta precor divinitus. Romae in Collegio Graecorum 1. Febr. 1642.

Revmae. ac Illmae. Dnis. Vrae. Servitor humillimus.

Georgius Crisanich m. p

Iz vana.

Revmo. et Illmo. Dno. Patrono colmo. Dno. Benedicto Vinkovich, Eppo. Zagrabien. Consiliario S. Reg. mattis. et Abbati de Topuska etc. Zagrabiae.

(L. S.)

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta Ant. Fasc. 96. br. 12.).

37.

Rafael Levaković piše Benku Vinkoviću o stanju njegove potvrde i njeke druge novine. U Rimu dne 8. veljače 1642.

Reverendissime Domine Pater in Christo singulariter obseruandissime.

Video negotia protrahi, atque ita remitto Nicolaum Matkovich cosanguineum meum, qui me Romam comitatus fuerat et quem ea de causa hucusque detinueram, eaque spe, ut si non me regredientem comitaretur, saltem Bullas confirmationis Dominationis Vestrae Reverendissimae deferret. Neutrum fieri potuit, cum negotium Confirmationis per viam secretam haberi non possit, et ordinaria nollem primus fieri: Meum autem negotium suspensum, donec Dominationis Vestrae Reverendissimae confirmationis Bullae expediantur. Accedit et iam illud, quod ubi negotio vestro absoluto, meum inivero, non potero facere per medium Congregationis de propaganda fide, sicuti iam decreuerunt, sed per Congregationem Consistorialem, atque ita sumptus triplo et quadruplo maiores euenient, hoc autem mihi impossibile erit, cum aliunde non habeam auxilium.

De Domini Matkovich Canonici discessu ex litteris P. Rectoris Collegii S. Apollinaris per tabellarium missis, nec non per eiusdem D. Matkovich intelliget, neque enim mea allocutio et instantia apud Rectorem facta quicquam profuit, excepto quod se propensum demonstrauerit, non obstandi, ubi a Domino Cardinale interrogatus fuerit, an dimitendus?

Pro loco in eodem Collegio, praesertim pro Domino Magdalenich, quem accepi ad aliam transmigrasse et in Domino obiisse, locutus sum cum praefato P. Rectore, qui antiquum responsum dedit, se facturum, si eidem a Reverendissimo Strigoniensi aliquo saltem uerbo insinuatum fuerit. Itaque ibi agendum, uel si aliquod Ecclesia ista superinde priuilegium habet, demonstrandum.

Cum D. Favilla ago res contra stomacum, nam praeter offensam ad Reverendissimum Primatem factam, exosum se facit sua vanitate. Negotia nostra et omnia Vngarorum potius profligat quam promouet, utpote imperitus artis et officii suscepti, rerumque nostrarum. —

Ja zamze malomanye zameril Barberinu za nasse ztwari, zasto neznam koyi malovredan chlowik rekalmuye dabyste Vase Gospodstvo hotili Confirmationem habere i prez pineza; ali daze nemarite zanyu. Zato zam snyim goworil y prozylga da was lizth dobro proste y razmyzli; a stoze pynez doztoy, da gowori cum Domino Mambilla Trapezita koyie ima pri zebi; i da upita iztoga Fauille, ako selyte, y prozyte owe blaxene Confirmatie. Poche on nike zthwari goworiti, a to daze hoohiemo odwrechi i zpuntariti. A ya mu rekoh, da toga ne mizlimo, premda imamo uzroke velike odvrechisze, videchi da tolyko maloye prostimano nasse ponizno prosenye, i tolike molybe za ludo zu derzane. Zato teskomu bi, i razserdize: ali zato opet ye razgledal y poznal, da ny nasse pomanykanye. Dalzam pred nyega totum statum praesentem miseriarum Ecclesiae et Dioecesis Zagrabiensis, i za kotere uzroke florens et bene fundata ac dotata Dioecesis, doslaje na tolyku nevolyu. Motus itaque, in ultimo Consistorio uerba habuit cum Cardinalibus, et quia illi non consentiunt ut Episcopi qualem talem prouentum habentes et suas sedes obtinentes, per viam secretam expedirentur, male habuit, et ferme impatienter tulit. Spes ergo quasi amissa per viam secretam expeditionis obtinendae. Sed a me nondum derelicta, qui adhuc semel noua memorialia porrigam, et pro solo nostro negotio considerationem fieri procurabo.

Nam ut alias scripsi, ferme omnia Ungarica erant immixta simul. Interim responsum ad meas praecedentes confido me accepturum, et secundum illud faciam pro posse.

Librum de Annatis uenalem habere non potui, nihilominus ex Bibliotheca Angelica S. Augustini, ubi habetur, exscripsi hunc tractulum, qui in uolumine illo unicus est de ea Materia. Putabam ego, dum alias vendi vidissem, atque in frontispicio de Annatis vidissem, totum librum esse de ea materia. Caeterum hoc solum habet, quod fideliter deprompsi. Reliquum libri Corpus aliae variae materiae eiusdem auctoris implent.

Promissa sunt mihi nonnulla manuscripta pro nostro fauore facta. Si habere potero, transmittam etiam illa, vel defferam ipse. Habent enim plurimas rationes nostra pro parte, de non soluendis Annatis. Hae tamen rationes parum prosunt apud Curiales, qui distinguunt inter Taxas et Annatas, fatenturque Annatas non adeo vetustas: sed Taxas antiquissimas, et ab ipso primordio practicatas. Quae tamen distinctio adversari videtur et pugnari Tractatulo huic Compegii quem mitto.

Bella hic incrudescunt. Pontifex ex una, Dux Parmae ex altera militem colligit. Hunc Pontifex crimen lesae Maiestatis incurisse declarauit, monitum quoque excommunicatum pronunciauit publico in Consistorio, affixis insuper schaedis parietibus solitis in locis. Bona quaecunque fisco publicata et per cartas venium exposita. Timetur Urbi utraque ex parte. Dux enim occulta Potentatum et Principum auxilia accipit in milite et pecuniis, et minatur Urbis depopulationem. Militi similiter Pontificio parum fidendum, ne idem faciat, si vel minima alicunde occasio praebeatur. Hi etiam tumultus negotiorum absolutiones tardare et difficultates pati faciunt.

Quando Dominatio Vestra Reverendissima iudicauerit oportunum mittere aliquid pro mea expeditione, si nolet per manus Domini Casteli id facere, hic idem Nicolaus Consobrinus meus ad me reuerteretur et defferet, quem demum commendatum facio, atque me totum Dominationi Vestrae Reverendissimae deuoueo. Datum Romae 8. Februarii 1642.

Eiusdem Dominationis Vestrae Reverendissimae.

Filius Addictissimus.

F r. R a p h a e l m. p.

Iz vana

Litterae Rew. D. Patris Raphaelis Leuakouich 8. Febr. 1642 Roma missae, 14. Martii Zagrabiam allatae.

(Iz Arkiva kapt. zagr.)

38.

Rafael Levaković piše biskupu Vinkoviću veoma zanimivi list o potvrdi njegovoj i o svojih književnih poslovih. U Rimu dne 23. travnja 1642.

Reverendissime Domine Praesul et Pater in Christo Collendissime!

Festa haec Pascalia negotia omnia suspenderant, unde etiam ego vacare debui circa Bullarum sollicitationem, praesertim cum adhuc semel tentare intendam, si illas per viam secretam habere voluero; nam quando proposita fuit Ecclesia, uti nuper scripsi, nihil superinde factum fuit a sacro Collegio, quare etiam addideram in meis, Propositionem ita factam fuisse, ut nulli praeiudicium aliquod inde potuisset provenire. Dedi Sacro Collegio Aureos centum, pro Bullis impendam stoze bude naymanye moglo, a day Boshe dabije i zthunya daly; atque ubi primum expeditas habuero, mittam per fideles manus, vel per Dominum Matkouich, si potuerimus interea facultatem regressus illius obtinere.

Nunc per Reuerendum Dominum Burich mitto Dominationi Vestrae Reverendissimae Compendium Sanchez: de Matrimonio, quod emi Julys sex. Non est quidem adeo eleganter impressum, sed cum alterius editionis non habeatur, utendum illo, etsi typographicis erroribus scatente.

De eo quod scribit circa litteras ad sedem Apostolicam a nostris maleuolis missas, quasque Dominus Ursinus reseruarat, iam scripsi, nunc itidem repeto, memoratum Dominum Ursinum, qui de illis me certiorem fecerat, e uiuis excessisse, antequam ego huc regressus sum. Scripta autem illius et alia mobilia quaecunque fuisse a parentibus distracta, ita ut nullum super iis indicium habere potui, licet instanter postulassem non sine fundamento, cum scirent dicti eiusdem affines et consanquinei necessitudine mihi cum illo haud vulgarem exstitisse, atque aliquot oppuscula mea intra libros eiusdem reperissent, quae et reddiderunt statim. Dubitant cum aliis fragmentis et chartulis, quarum aliquot cophi-

nos plenos invenerant, igni traditas praefatas litteras: nam et alias plurimas combusserunt. Itaque de his nihil sperandum.

Circa synodum arbitror frustraneum fore petere facultatem, cum sperem brevi Bullas habere, totumque negotium absolvere. Nihilominus tamen, si Dominus Datarius aliquid plus sperato pro illarum expeditione machinaretur aut praetenderet ita, ut protractio aliqua notabilis fieri deberet, faciam pro voto. Sed qu... molestia hac Deo favente liberari.

De meo negotio et eiusdem expeditione nihil mihi possum polliceri. Nam sicuti per alias meas et per consangvineum meum Matkouich significavi, maior mihi expensa facienda esset, quam haec, quae pro Dom. Vestrae Reverendissimae confirmatione facta est et fiet. Congregatio etenim Propagandae fidei negotium seposuit atque ad Consistorialem, cuius est Suffraganeos et Coadiutores dare, amandauit. Atque ita per viam ordinariam eundum erit. Pecuniam autem tantam non habeo, neque aliunde spero me habiturum. A vzaky dan ze trosi kuliko toliko, nesto za lizte, nesto za paperus, i drughe potrebschine. Izlozh onoga, sto seye daroualo, y stoye treba darouati ouomu i onomu. Per me tamen non stabit, sed quidquid efficere potero conabor, rauno kako zam za se.

Quantum ad historiam ampliandam, non dubito, quin multa in archivis Romanis et praesertim Vaticano reperire possemus, sed nullus quidquam inde extrahere potuit, nisi pecunia mediante, quae custodibus et iis, qui ad eiusmodi officium deputati sunt, dari solet; quemadmodum etiam P. Incoffer iam multam impendit pro suis Annalibus farciendis. Ego eiusmodi impensam facere nequeo, proindeque etiam supersedere debeo. Sed quae aliunde conquirere possum, pro historia mea universali, quam de Illyrica Natione et eiusdem vera origine scribere coepi, assidua fatigatione conquiro, ita ut ausim dicere, me post reditum in Urbem, supra quingentos et triginta auctores euoluisse, maxima omnium admiratione, atque maximo tum labore meo, tum incommodo, cum auctorum penuriam in Monasterio habeam, sed ad varias et longe dissitas a monasterio Bibliothecas, horis determinatis, iisque furtivis cursitandum est.

Conscripfi Dialogum unum de Antiquorum Illyricorum lingua, in quem Dominationem Vestram Reuerendissimam introduxi, nec non O. et D. D. Mixam et Missich; atque D.

Pernar, uarias sententias examinando, ac demum meam stabiliendo, quae est: Antiquos scilicet Illiricos, Dalmatas, Istros, Liburnos, Poeones, sive Pannones, Scordiscos etc. eadem lingva usos fuisse, qua hodie utuntur, siue Slavonica ea, siue alia denominatione appelletur. Proindeque rejicio somnium illud Blondi, et qui ex Blondo accepit Fausti Verantii, lingvam nimirum hanc qua hodie Dalmatae, Bosnenses et nos Croatae utimur, allatam fuisse in istas regiones post diui Hieronymi tempora, aevo uidelicet Justiniani Principis, in aduentu Slavorum etc. cum longe uetustiorem atque partibus usitatam demonstrem. Dialogum huuc adscripseram Eminentissimo Domino Cardinali Barberino, et fortassis breui typis vulgassem, sed nonnulli amicorum suaserunt: dache bolye biti pripizatiga ali bratu Czezarowe zwetloszti, ali zynu nyegovomu, od kyh ze çhlowek more stogod nadeyati; zato zam eztawyl. Hoc in Dialogo huiusmodi elogium, verbis ad supremum Cardinalem directis, de Dominatione Vestra feci: „Tu Cardinalis amplissime, fac quaeso, grauissimis huius mei Dialogi Personis in umbra Eminentiae tuae consedendi potestatem, et dum ego cum his de Antiquorum Illyricorum lingwa disputo, tu Auditoris, ac si lubet, Disceptatoris officio fungi non dedigneris. Duo ex hoc, si non plura, commoda accipies, nam et Animum Urbis, Orbisque curis ac molestiis grauatum relevabis interea, et viros cognosces integerrimos, tuarum virtutum studiosissimos, Tuaeque largitatis ac Munificentiae in remotissimis partibus constitutos praecones eloquentissimos. Conspicies Reverendissimum Dominum Benedictum Vinkouicz in Philosophorum ac Theologorum studiis apprime eruditum, Juris utriusque Doctorem, in Sacris litteris, Ecclesiasticis rebus, Religionis dogmatibus et Controuersiis, Catholicae Veritatis fundamentis, historicorumque monumentis versatissimum, qui pectoris sui Bibliothecam, morum Probitatem, vitae Innocentiam atque Integritatem, incorruptae Fidei in Deum et Homines conseruatione ita exornauit, ut quemadmodum rerum omnium cognitione, virtutumque excellentia, se admirabilem praebuit et illustrem; neque enim illa inflari, neque hac extolli visus est unquam; sic servata ubique fide ad Deum, ad Ecclesiam, ad Caesarem, ad Regem, ad Rempublicam, ad Patriam, ad uniuersos denique et singulos, factus est illustrissimus. Nouit Croatia, in qua natus, nouit Slavonia, nouit Ungaria, norunt Optimates et Proceres, norunt Praelati et Antistites dictorum Regnorum et proximorum, nouit Rex ipse, orbisque Imperator Ferdi-

nandus, qua Hic animi praesentia, qua constantia et firmitate audax intrepidusque, publicis in Comitiis Catholicam Religionem, Pietatem in Deum, obseruantiam erga Romanam Ecclesiam, obedientiam et fidem erga Regem aduersus Haereticorum molimina propugnauit. Non ego hic Antistitis huius in rebus gerendis vigilantiam, non in causarum cognitione diligentiam, non aequitatem in diiudicandis controuersiis, non studium in negotiis conficiendis, non demum laudabiles caeteras Animi affectiones, rationesque eiusdem absolutissimas numerabo, quarum intuitu, piissimus Caesar felicis recordationis Ferdinandus Secundus Romanorum Imperator semper Augustus, et plurimi eum fecit, et charissimum habuit usque adeo, ut maiorem eidem in Ecclesia Zagrabiensi praeposituram primo, deinde Quinqueeclessiensem quoque Praesulatum contulerit. Neque minoris eundem aestimat Invictissimus Ferdinandus Tertius, similiter Romanorum Imperator, catholicae Religionis Christianique imperii Hostium debellator gloriosissimus, qui grauiora eidem saepius comittere consueuit, et praefatam Zagrabiensem Ecclesiam regia munificentia atque authoritate Juris Patronatus dandam et confferendam duxit. Cuius collationis confirmationem, quod tandem aliquando, post quadriennium videlicet, multo sudore ac labore a sede Apostolica quaesitam acceperit, fauori tuo inprimis et memor et gratus acceptum refert. Episcopus certe numeris omnibus absolutus, et quemadmodum Episcopatus honore ornatus, ita purpura ac rubro galero dignissime decorandus"· Ouako zam ya owdi, u chemu ako zam sto manye ali na kratchie negobize hotilo rekal, V. G. oproztite. Hochiu, ako Bog da, nadopuniti u drugom meztu.

Memoriam habeo Diplomatis, et suo tempore habebo.

Boym ze da hochie stogod doyti na Capitulum, i na Gozpodn Canonike, eo quod Breue Apostolicum publicatum sit circa Breuiarium Romanum et alia, a né executioni demandatum; niti ye verhu toga Papae supplicatum. Quia autem tanto tempore neglecta Sententia in Brevi praescripta, nec non poena ibidem expressa spreta, chudno owde zato sepchiu, i day Boshe, da ze ne pride na Interdictum, i stogod gore. Jati zam dozta odgoworil, chinechi neznati za Breve Apostolicum, quod Dominus Tomcus attulerat, ali oni nahode registratum. Nistarmanye ako nebude od tude koga podbadavcza, nechie drugo byti. Zastozam ya rekal, da morebyti, morte praepeditus Dominus Tomcus et Episcopus non potuerunt publicare, ali daye poghinulo Breve, ter da neznayu

zanye. Treba bi dakle remedium wzeti koliko perwo, et consulere omnibus quae evenire possent. A rekalsam na rechi Gozp. Burichiu stobize moglo uchiniti. Meneti zu byli prozyli pro reformatione proprij Breviary, i da bih na to ovde prozil dopuschenya; ali to nistar nema chinenya cum revocatione Brevis jam emanati, quo antiqua Breviaria et missalia abrogantur.

De caetero nimam sto pizati, nego Gosp. Bogh V. G. zdrauo darsi wnogo leth na chazt i hvalu zwoyu. Roma fer. 4 Paschatis 1642. D. V. R.

Filius addictissimus

Fr. Raphael Levakouich m. p.

P. S. Ut meliori modo memoriae haerere possit commendationis huius meae officium, hic in fine appendo, et quacunque animi et studii mei possibilitate tum personam, cum res et negotia Domini Burich commendo, atque ita commendo, ut intelligat is me Maydacum Maydaco[1] commendasse, qui nisi bene sub Dominatione Vestra Reverendissima pedem fixerint, haud dubio leui procella dispergentur.

Zadaye Wreme Gospodine, i zato dokle morete, ogledayteze na wasse Mandayke (Majdake) zasto wrydny i dostoyni yezu, et licet nomen exosum sit, virtutes tamen etiam apud adversarios admirantur.

1642. fer. 4. Paschatis.

(Iz Arkiva kapt. zagr.)

39.

Rafael Leváković javlja biskupu Vinkoviću da je njegova potvrda za biskupa jedva jedankrat obavljena. U Rimu 27. ožujka 1642.

Reverendissime Domine Praesul et Pater Collendissime, Salutem.

Toto hoc mense nullas meas misi, has scribo, iisque significo tandem die Lune proximo praeterito, qui fuit 24 dies praesentis mensis Martii, Dominationis Vestrae Reverendissimae negotium Confirmationis fuisse ultimatum. Non quidem per viam secretam, sed neque per or-

---

[1] Tako se zovu stanovnici okolice Jastrebarske.

dinariam. Tamdiu laboravi, donec sine aliorum Ungariae Praesulum, et sine successorum praeiudicio, quod iuste postulauimus, obtinerem. Sacro Collegio centum Ungaricos Aureos, et non plures numeraui, licet ii mussitarent, et omnino triginta plures postularent. Ego obstinato et pertinaci animo egi, neque ad maiorem summam deuenire volui, affirmans plures neque Dominationem Vestram Reverendissimam transmisisse, neque transmittere posse, propter plurimas rationes, quas praetermitto. Dominus Cardinalis Cueua negotium proposuit. Barberinus mitigatus iuuit, et vix aliquid sine illo obtinere potuissem. Pro bullis minores, quas potero expensas faciam et quam celerrime possibilitas afferet, curabo earum expeditionem. Fauilla plurima mendacia ad Reuerendissimum Strigoniensem contra me scripsit, hic quoque per Angulos latrare non parcit. Caeterum, si ego RR. Praesulum Ungariae respectum et aestimationem non pluris facerem, quam ipse fingit, crastina die efficerem ut exul amandaretur. Quod ego neque faciam neque feci, dubito alios facturos, propter eius maxima merita adinuentionum. Videbunt, et cognoscent omnes meam integritatem, et non dubito, quin et alii eadem via tentabunt, dummodo potuerint confirmari. Dominns Matkouich non potest habere facultatem abeundi, anteqnam absolvat quadriennium; fuit apud Cardinalem et aliis in locis, sed frustra laborauit. Ipse quoque adibo Cardinalem, et si ualebo, curare conabor eius dimissionem. Hisce Dominationi Vestrae Reverendissimae felicia festa Paschalia ex Animo precor. Romae 27. Marty 1642.

D. Vestrae Reverendissimae.

Filius devotissimus
Fr. Raphael Croata.

D. Crisanich
heri primitias habuit, quibus interesse non potui, ad Sanctum Petrum ubi celebrauit.

Iz vana.

Reverendissimo D. Praesuli et Patri in Christo colendissimo Benedicto Vinkouich. Episcop. Zagr. Abbati de Topuzka. S. C. et R. M. Consiliario. Zagrabiam.

(Vinkovićevom rukom: 27. Martii A. 1642. Roma datae. Rafaelis Leuakouichy in quibus asscrit Confirmationem tandem aliquando factam esse. Iz Arkiva kapt. zagr.)

40.*

Rafael Leváković piše biskupu Vinkoviću o pošiljanju papinske bulle, o Matkoviću i Križaniću. U Rimu dne 24. svibnja 1642.

Reverendissime Domine Pater in Christo ac Domine Colendissime Salutem!

Nuperrime, quum hinc mouit Dominus Burich, post expletam deuotionis suae visitationem, dederam eidem litteras omnem rem continentes de negotiis, alias quoque quinto decimo post die, per postam misi, demumque per Tabellarium alias hebdomada elapsa. In ultimis et penultimis significaui Ecclesiae et confirmationis expeditionem brevi ultimandam. Et fortassis sequenti hebdomada Bullas habebo. Postquam propositio facta fuit, vix octo dierum spatio praeterito mortuus est Dominus Cerri, cuius officii erat Decreta, Cedulas, et Contracedularum signationes Sacri Collegii, in similibus expeditionibus dare, eius Mors itaque protraxit Decreti propositionis exemplar, duabus hebdomadis, donec alius eius loco successit. Interea Dominus Matkouich obtenta, aegre admodum facultate, discessit ad Dominationem Vestram Reverendissimam properaturus. Detinebit se tribus vel quatuor diebus Bononiae; et si interea Bullas obtinere potuero, ad eundem transferendas mittam, sin minus dirigere conabor aliqua via tuta, vel fortassis ad Dominum Nicolaum Castellum; nam necessario mediator aliquis habendus est, etiam pro epistolarum intermissione; ille autem, ut aestimo, esset ad rem optimus et aptus, cum habeat suos notos Venetiis et Labaci. Dixi esse necessarium, eo quod uideam fratribus easdem dirigere frustraneum et inutile esse. Cum ego nullas a Dominatione Vestra Reverendissima tanto tempore acceperim, et eadem meas tardissime accipiat, et haud scio an acceperit. Ubi Bullae expeditae fuerint, tentabo Diplomatis confirmationem, vel inserendo, vel mutatis mutandis novo modo faciendam. Mea quoque prosequar, et siquidem pro voto euenerint, urgebo ultimationem; sin alias, ut solet occurrere, tempori inserviendum erit. Difficultates omnes superatae,

* Ova listina citirana je pogriešno u životu Levakovića na listu — Arkiva IX., pošto se ima ondje razumjevati listina pod br. 30, koja spominje L. kao biskupa krbavskoga.

excepto eo solo, quod Reverendissimus Dominus Nuncius Apostolicus nullum unquam responsum dedit. Dominus Krisanich, nescio quid meditetur, nam in proxima Congregatione praesentis hebdomadae, coram Sanctissimo habitae, dispensationem siue facultatem petiit, Graecorum ritu Sacra peragendi. Resolutio petitionis remissa fuit ad Congregationem sancti Officii sive Inquisitionis.

Misi per Dominum Burich compendium Sanchez de Matrimonio. Hisce me Dominationi Vestrae Reverendissimae commendo, et eandem bene valere precor. Romae 24. May 1642.

Dominationis Vestrae Reverendissimae

Filius addictissimus

Fr. Raphael Levacouich.

Iz vana.

Reuerendissimo D. in Christo Patri. D. Benedicto Vincouich Epo. Zagr. Abbati de Topuzka S. C. R. M. Consiliario, Domino et Patrono colendissimo Zagrabiae.

(Iz Arkiva kap. zagr.)

41.

Rafael Levaković piše Benku Vinkoviću, da će potvrda do skora sliediti, i opisuje deračinu rimskih svećenikah, i preporuča sebe za vladiku pravoslavnih. U Rimu dne 28. lipnja 1642.

Reverendissime Domine Pater, et Patrone Colendissime.

Pridie Natiuitatis S. Joannis Baptistae accepi unas Dominationis Vestrae Reverendissimae a quodam peregrino, in quibus earum duntaxat meminit, in quibus ego significaueram Ecclesiae propositionem neque per ordinariam neque per secretam viam factam fuisse. Addit quoque alias ad me direxisse, quas nondum accepi. Nam postquam rescripsit ad me, de adventu Nicolai Matkouich, quem audio obiisse in Domino, nullas alias habui. Ego meas saepius scribo, sed ut video incassum Unde etiam in ultimis, quas ad Dominum Nicolaum Castelli misi, innuebam quatenus Dominatio Vestra Reverendissima cum illo, pro litterarum missione conueniret, secus enim video esse interceptas, vel alicubi iacere.

Negotium mihi est cum Domino Datario pro Bullarum expeditione, qui praetendit Taxae reductionem, et praeter Centum Au-

*

reos quos Sacro Collegio dedi, vellet singularem mercedem. Ego ne obulum quidem illi dabo, nam poterit me procrastinationibus vexare, et defatigare, non tamen pecunia, prout intendit, denudare. Siquidem ego nullo modo accessissem ad hanc viam expeditionis, nisi simul et Bullarum expeditionem tum Sacrum Collegium, tum Eminentissimus Dominus Cardinalis Barberinus Vicecancellarius in summam dictorum centum Aureorum inclusissent, atque haec est media via, de qua scripsi. Ego enim totus in eo fui, ut per viam secretam expediretur sicuti antea, caeterum Decretum factum de expeditione Ecclesiarum quae non sunt in partibus, obstabat, neque illud Cardinales infringere uoluerunt, aut uolunt. Cumque urgerem Dominationem Vestram Reverendissimam non posse alia via expediri, propter plurimas alias rationes, demumque propter defectum pecuniarum cum non haberet; dicebam, nisi centum aureos, quos hinc inde collegerat, et mutuo acceperat, utpote, cum a centum annis totidem semper Confirmatio habita fuit. Tandem sacrum Collegium assensit, ut cum ea summa expediretur, quae per viam secretam, sed ut dicti centum Aurei distribuerentur inter omnes participantes, hoc est Collegium, Clericos, Protonotarios, Milites, Scriptores, Datariam, Cancellariam etc. cui illorum determinationi contradicere nequiui. Neque enim in potestate mea est praescribere legem, ne diuideretur, quod datum fuit. Itaque patientia mihi cum Datario utendum est, et iam flecti incipit. Cardinalis Barberinus iuuat nos omni conatu. Dominus Nuncius Vienna scripsit, mortuum fuisse maximum Schismaticum pseudo Episcopum Valachorum, plurimumque commendat Zelum et diligentiam Dominationis Vestrae Reverendissimae quae ad illum, et ad Caesaream Majestatem sollicite miserit, de successore habendo, qui simul etiam suus suffraganeus fieri posset; promittit quoque se Caesarem allocuturum, quod hactenus factum est. Ego expectabo resolutionem exinde, unde etiam hic eandem resolutionem assensus sequetur. Non dubito quin Dominatio Vestra Reverendissima aliquid pro me egerit. Vereor tamen, ne Dominus Cancellarius in aliquam aliam partem detorqueat Caesarem. Hodie vicissim efficaces mittere curavi, ut apud Caesarem pro me agat Nuncius, licet arbitrarim iam conclusum esse. Caeterum fiat voluntas Dei.

Reverendissimus Dominus Commissarius generalis petiit a me nstantissime, quatenus Dominationem Vestram Reverendissimam requisitam facerem, dignaretur assensum praebere de accepta-

tione Monasterii, et Ecclesiae illius quam milites suis pecuniis aedificarunt Carlostadii. Facio libentissime, et qua possum ac par est ratione enixe peto quatenus Dominatio Vestra Reverendissima id denegare Patribus nolit, quod mihi antea indulserat. Ut enim nouit Dominatio Vestra Reverendissima Ecclesia Parochialis est in Dubovacz, non Carlostadii, unde licet de praesenti Presbiteri seculares in illa Ecclesia Sacramenta ministrauerint, et alias functiones militibus illius Propugnaculi, id tamen minime conuincit illam Ecclesiam ad illos pertinere. Verum omnia prudenti iudicio Dominationis Vestrae Reuerendissimae committo, cui me ac mea simul quaeque humiliter commendo. Ubi primum Datarium vicero, curabo alia commissa. Nunc totus in eo sum, ut non excedatur summa 100 aureorum iam persoluta. Nimirum ne alii Episcopi Ungariae conqueri possint, neue in exemplum his pecuniarum Helluonibus casus noster transire. Ut dixi, Dominus Cardinalis Barberinus fauet parti nostrae, potest, et vult. Iztinaye da zam daroual ouomu i onomu, gdye triba bilo, i fino, ut superarem, ali ono stoze muchech dariua, non transit in exemplum. Dataryu nigdar ni boba nechu dati, uto ime; a na zuoyu zramotu hochie morati expedouati. Zasto i on dalye zvoy assensum, i bylye nazochi, quando gratia facta est.

Ad Dominum Matkouich duabus vicibus scripsi, monuique ne expectaret Bullas, sed maturaret aduentum, plura de omnibus oretenus relaturus, fortassis iam praestitit cuncta. Hisce domnationem Vestram Reverendissimam feliciter in Domino diu ualere precor. Romae die 28. Juny 1642.

Dominationis Vestrae Reverendissimae.

Deuotissimus filius
Fr. Raphael Croata.

Iz vana.

Litterae R. Patris Leuakouich 1642 in festo diuae Mariae Magdalenae exhibitae.

(Iz Arkiva kapt. zagr. kao i sva prijašnja.)

42.

Rafael Leraković piše srdito pismo biskupu Vinkoviću poradi toga, što ga nije sama predložio za vlaškoga (pravoslavnoga) biskupa. U Rimu dne 5. srpnja 1642.

Reuerendissime Domine Pater Colendissime Salutem.

Praeterito sabbato scripsi, simul scans. quomodo mihi negotium esset cum Domino Datario, qui nouam taxam intendebat, tentabat, et uolebat pro Bullarum expeditione. Jam placabilis redditus mitius agit, et spero expediet breui. Neque enim quicquam a me amplius accipiet, praeter fatigationem mei corporis, quam necessario impendere debeo. Nunc instatur pro Juramenti exceptione et licet dederim replicata Memorialia, necdum rescriptum habere ualui. Denique si desperatum videro, expediam meliori quo iudicauero modo.

Interim Dominationis Vestrae Reverendissimae litteras accepi super morte Maximi Pietrouicy Valachi, et de aliis, qua de re iam antea intellexeram, sicut in praeteritis meis innui. Ex eo tamen quod Dominatio Vestra Reverendissima tres in suo supplici libello nominauerit, omnem spem pro mea persona amisi. Nam Bielauich praesens efficaciori se se modo iuuabit. Quamvis et alium sui non deserent fautores Valde etiam me offendit, quod Dominatio Vestra Reverendissima nullitatem meam, tantis praetulerit viris, meque eorum in numero Caesari proposuit, quos sola fama, et nulla praegustata experientia aliena fide subolfecit. Video, quid sit alienis spebus niti: sed conqueri supersedeo, dispositioni diuinae me omnino submittens.

Miror nihilominus quod tam breui acciderint omnia quodque in mentem non recurrerit, non tres sed unicum sedi Apostolicae pro suffraganeo porrexisse. Ubi ego non modicam notam Conditionis et aestimationis accipiam, si alius a Caesare eidem sufficietur. Jam enim et litterae datae, et Decretum habitum, neque ulla alia causa ulteriorem progressum distulit, nisi expeditio Dominationis Vestrae Reverendissimae quae omnino praecedere debuit, quamque pro virili, omni studio et labore curaui. Petiit hic me, ni fallor unicum pro suffraganeo, apud Caesarem tres proposuit pro Valachorum Episcopo, atque ut idem esset etiam suffraganeus Dominationis Vestrae Reverendissimae. Ex quo colligitur aeque alios ac

me pro suffraganeo desiderare. Faciat Deus quod bonum est in oculis eius, ego aeque Dominationis Vestrae Reverendissimae ultimatam causam agam, et Bullas ad D. Castelum dirigam, siue pro me, siue pro aliquo alio ex nominatis resolutio habeatur. Mea sententia esset, quemadmodum etiam hac ipsa posta ad Caesaris Confessarium per amicum quemdam rationes mitto, ne pro praesenti ullus Valachis Episcopus daretur. Sed ut Suffraganeus tantummodo Dominationis Vestrae Reverendissimae a Sede Apostolica cito expeditus mitteretur, qui suffraganeatus munere fungens, Catholicisque Pontificalia exercens, Valachos sibi paulatim benevolos redderet; et ut interea Gabrillo, spe futura alitus, in Macedoniam vel alio, praetextu studendi ablegaretur, vel certe Romam optatum consecuturus, et a sede Apostolica petiturus Episcopatum mitteretur, praeclusa via eundi et revertendi in partes Turcarum quibusuis Callogeris. Erunt non spernendae meae rationes: sed tarde ut dicitur venient. Jam enim arbitror negotium expeditum. Si Dominum Bielavich Caesar proponet, easdem patietur difficultates, quas in praesens passus est: propter sinistras, de eodem huc perscriptas delationes. Viderint et respondebunt, qui scripsere. Isque interea stabit in praesenti statu. Hisce me Dominationi Vestrae Reverendissimae devinctissimum semper fore protestor, quam Deus diu seruet incolumem. Romae 5. Julii 1642.

Dominationis Vestrae Reverendissimae.

Devotissimus filius
Fr. Raphael Croata.

P. S. Scripsi etiam hodie ad D. Istuan diak et litteras ad D. Nuncium misi.

Iz vana.

Reverendissimo Domino in Christo Patri Domino Benedicto Vinkouich Episcopo Zagrabiensi, Abbati de Topuzka. Sac. Caes. ac Reg. Majestatis Consiliario et Domino ac Patrono Colendissimo Zagrabiam.

(Vinkovićevom rukom: 1642. July 5. in festo Annae. — Iz Arkiva kapt. zagr. kao i sva prediduća pisma.)

43.

Rafael Levaković piše biskupu Vinkoviću u poslu papinske bulle, Synoda, Sufraganeata, biskupa vlaškog, **Križanića** i njekih svojih književnih radnjah. U Rimu dne 16. kolovoza 1642.

Reverendissime Domine Pater Salutem ac meam humilem Commendationem!

De negotio Episcopatus Valachorum non est cur scribam, aut alia addam, quam quae praeteritis meis abundatissime exposui. Ex litteris attamea Dominationis Vestrae Reverendissimae sub 15. et 27. July ad me datis, atque 14 praesentis acceptis optime coniicere ualeo, quid profecerit apud Revereodissimum D. Strigoniensem boni Favillae mendax fauilla: cum memoriam meam quantulamcunque in eius pectore ignescentem extinguere ualuerit adeo, ut si nullus alius pro Valachis, saltem ego occurere potuissem. Caeterum haec res aeque me turbat, ac reliqua quae ab humanis pendent uoluntatibus: quibus fidere stultissimum arbitratus sum semper; turbari summam aestimo insaniam. Dominationi Vestrae Reverendissimae et meum optimum animum, nouit scrutator cordium Deus, qui suis temporibus occultas ob causas, atque ob imperscru tabiles rationes utitur saepius secundis causis destruentibus conatum bonarum intentionum eorum qui bona meditantur in Vinea et lege Domini. Mihi parum interest si hominibus ignotus sum, et in obliuione iaceam: cum mea optima uoluntate spero me merito ultra condignum a Domino fraudari minime. **Siquidem si non in patria, alibi certe etiam vitam proposuerim amittere** pro salute Schismaticorum, praesertum qui nostri sunt Idiomatis. Quare sciat me non mutasse sententiam: sed in proposito firmissime manere, det salummodo Deus gratiam, et uota secundet, sine quo posumus nihil.

Quae ad me scribit de tribus Consiliariorum opinionibus, ea sibi persuadeat, ex mea potissimum ad Caesaris Confessarium missa instructione emanasse, in qua illud conatus sum persuadere politicis rationibus (quum hae potentiores sunt modo) quatenus Valachis nullus daretur Episcopus, ast spe duntaxat fouerentur, cum aliis de quibus etiam ad D. V. R. scripsi in iis quas ad eundem (super morte Maximi respondens) dedi mense praeterito.

Misi etiam postea ad Nuncium par eiusdem Instructionis et curaui eidem efficacissime commendari eo, ut laboraret modo apud Suam Mayestatem, ne videlicet Valachis Episcopus daretur: sed ubi ego suffraganeatum expediuero, mihi conuersionis illorum negotium committeretur, ablegato interea Grabrilo Callogero ad montem sanctum in Macedonia, vel alio, praetextu studiorum. Videbimus quid efficiet, si tamen efficiet: nam si vera fama est, haud dubio Caesarea Maiestas curabit potius Svecum propellere Moraviam vastantem, et ad suburbia Viennae procurrentem, quam Valachorum Episcopatum examinare.

Caeterum quod Synodum publicauerit, optime fecit. Nam legitime fecit tamquam legitimus, et confirmatus Ecclesiae Zagrabiensis Pastor. Bullas mittam vel per postam, vel per Dominum Krisanich qui se breui itineri accingit. Quarum expeditionem post alia hoc quoque protraxit, quod formula excipiendi Juramenti mutari debebat, secundum quod Dominatio Vestra Reverendissima mihi commiserat, verbo et litteris, atque propterea Pontifici supplicatum fuit, dignaretur alicui ex nominatis de R. R. D. D. Canonicis eiusdem exceptionem committere. Sequenti hebdomada spero me easdem infallibiter habiturum, quoniam sic Datario Excellentissimus Barberinus hesterna die me praesente iussit. D. V. Reverendissima differat celebrationem Synodi ad aliud tempus donec Bulla venerit propter particulam qua solent poni in ipsis de celebratione Synodorum.

Quod Romae moram traham, non est ut aliud dicam, praeter id quod verum est. Obedientia facit. Religiosus ego illius ordinis qui speciali modo pedibus S. Romanae Ecclesiae subiacet. Num quid ergo vocationis atque professionis meae immemor esse deberem, etiamsi ad mortem usque Romae spatiari deberem; Dominatio Vestra Reverendissima longe diversi status; ex eo tamen quod Episcopus, immo et ex eo solo quod Christianus Catholicus esset, in tam prouecta aetate non negligeret arbitror Romam sese conferre, atque in eadem morari, si a supremo Ecclesiae et omnium Catholicorum Patre eidem serio committeretur.

Negotium interea suffraganeatus pendet tum propter illa, quorum exitum Vienna praestolamur, tum etiam propter absentiam Cardinalis Spadae, cui a Sanctissimo demandatum fuit. Bonum esset interea ut Dominatio Vestra novas litteras scriberet et ad eundem Eminentissimum Dominum Cardinalem Spadam, eique nego-

tium commendaret petendo celerem expeditionem. Sed et alias ad eminentissimum D. Franciscum Barberinum scribere opus esset gratias eidem agendo de fauore exhibito in confirmationis expeditione; deinde ab eodem etiam petendo de Suffraganeatus celeri expeditione, simul et Casum Valachorum, et meam habilitatem intrudendo. Nam Cardinalis Barberinus valde amat eiusmodi officia, multoque propensiorem se reddit ad alia cum pro exactis gratiae sibi actae fuerunt.

Interea ego Dialogum meum eidem obtuli, quem magna auiditate lectitauit, et adhuc detinet. Iussitque mihi Tractatum de Patria S. Hieronymi in meliorem formam redigere, nimirum in Capita distribuere. Nam quem conscripseram indivisus est, utpote rapsodiae cuiusdam effigiem refferens. Non erat Animus hunc vulgandi, praesertim cum priuato studio eundem mihi soli conscripsissem. At ille subolefecit me aliquid conscripsisse, eo quod loco quodam in dialogo exciderat mihi interscribendum, me demonstrasse errorem illorum qui Hieronymum vel in Istria vel in Dalmatia progenitum dicunt. Hunc itaque modo prae manibus habeo. Historiolam Ecclesiae Zagrabiensis intermissam habeo. Quum praeter illa, quae istic collegeram satis confuse, nihil habeo, neque Domini Canonici quidquam dederunt, aut transmiserunt Alii omnes ex Hungaria praestantiora quaeque ad P. Incoffer transmiserunt, qui eadem suis Annalibus inseret. Legentur haec, memoria autem nostra peribit, incuria nostra.

Repeto quod lateri superius apposui: bene fecit, quod Synodum intimauit, eam tamen non celebret, sed differat. Nam (ut) hoc modo eam (?) Dominus Cardinalis Barberinus mihi dixit, ne videlicet hoc exemplo aliis impune idem facere fores aperirentur.

Versamur in angustiis propter bella quae pullulant, et quae negotia praepediunt omnia.

Ad secundas non est quid addam. Nam excusationes, de actis in memoriali Caesari dato, quas apud me fecit, non erat necesse mecum fieri. Sufficit mihi bonus affectus Dominationis Vestrae Reverendissimae, esto nunquam futurus essem suffraganeus. Ego curabo quantum potero expedire Bullas et easdem ut dixi mittere, quibus habitis celebret Synodum. In reliquo totum me Dominationi Vestrae Reverendissimae commendo. Romae die 16. Augusti 1642.

Eiusdem Dominationis Vestrae Reverendissimae.

Filius deuotissimus

Fr. Raphael Croata.

Iz vana.

Vinkovićevom rukom: Litterae Reuerendi patris Raphaelis Leuakouicz die 16. Augusti Anno 1642 ad B. V. scriptae et per eundem 2. Septembris Anno eodem perceptae.

(Iz Arkiva kapt. zagr.)

44.

Biskup Vinković izpričava se, da nemože doći na crkveni zbor u Požun. U Zagrebu dne 5. studenoga 1642.

Illme. ac Revme. Domine Frater in Christo obseruandissime. Salutem in Dno. optatam et Servitorium meorum Commendationem.

Literas Vrae. Illmae. ac Revmae. Dtionis. 9. Octobris Tyrnavia ad me datas 4. Novembris accepi, quibus lustratis, comperi Vram. Illmam. Dnem. Synodum provincialem ad Festum S. Martini proxime affuturum Posonii celebrandam indixisse, meque ad ejusdem celebrationem per praetactas suas invitasse. Cui Synodali celebrationi lubens interesse studuissem, modo per possibilitatem licuisset. Impossibilitas hinc elicitur, posteaquam a perceptione earundem literarum suarum usque ad terminum Synodi celebrandae praefixum 6 tantum dies interveniebant, quibus me et ad iter praeparare et Posonium pertingere non fuit possibile; ob quam impossibilitatem absentia mea legitime excusari potest. Anno proxime praeterito scripseram eidem Vrae. Illmae. ac Revmae. dni. quatenus synodum provincialem celebrandam non ad principium sed ad finem Comitiorum indixisset. Id si vestra Illma. Dtio. fecisset, consultius fore, meo exili judicio putarem, nam Fratres plures, forte etiam cunctos, ad Synodum vocatos, in celebratione Synodi praesto habuisset, cum paucioribus eorundem expensis et fatigiis, quia 2 itinera, binasque expensas, unas pro Comitiis, alias pro Synodo celebranda facere onerosum censetur. Ego enim de celebratione Comitiorum per suam Mattem. indictorum nihil omnino certi habens, quin potius in dies dicta Comitia minime affutura audiens, ad illa nequaquam tamdiu me profecturum, quamdiu certi aliquid non sim habiturus. Et ita, si Vestra Illma. Dtio. Synodi celebrationem ad finem comitiorum indixisset, opportune pro omnibus Synodo interesse debentibus attigisset. Literae etenim Invitatoriae simul et Indictionales Vrae. Illmae. Dnis. Viennam ad

Alumnos capituli Zagrabiensis perlatae feruntur, quas ipsi nec sciverunt nec curarunt Zagrabiam in tempore transmittere, quin potius expectarunt cum illis hominem singularem Vienna Zagrabiam descendentem, per quem illas mittere potuissent, uti etiam actum per illos, appareret. Nam nisi singularis ab Illmo. Dno. Bano nuncius suus Viennam missus fuisset, et inde absolutis suis rebus in Sclavoniam rediisset, literasque praetactas invitatorias ac indictionales Vrae Illmae. Dnis. secum detulisset, adhuc in hodiernum usque diem Viennae haererent. De celebratione autem hujus synodi ante perceptionem literarum invitatoriarum nihil omnino audivi. Et licet existimaverim, ante Synodum indictam et celebrandam, illaque durante praesentes vix ad manus Vrae. Illmae. Dnis. perventuras, attamen memor obedientiae et reverentiae hasce meas excusatorias mittendas duxi. Nuncium certe libenter cum nuncio Capituli Zagr. misissem, si vel e medio Capituli sacerdotem aut e medio subditorum meorum saecularem tam repente reperire potuissem talem, qui diu ac noctu equitando properare voluisset. At licet me conscientia mea in nullo arguat delicto tali, de quo publice deberem incusari; nihilominus relatum accepi, fore nonnullos tam Ecclesiasticos quam Saeculares viros contra me forte in sacra Synodo quaesturos. Si quis tamen incusator in medium prodierit, et me in aliquo deferre praesumserit, Dnem. Vram. Illmam. una cum Revmis. Dnis. Praelatis rogatam esse velim, dignetur querimoniam illorum mihi intimare, meque prius audire, quam contra me ad instantiam illorum judicium aliquod facere aut sententiam pronunciare. Qua in re non favorem sed justitiam efflagito, id enim ordo juris exigit, juxta regulam sequentem: „Nemo nisi legitime citatus respondere tenetur, nemo etiam, nisi servato juris ordine convictus condemnari debet".

Haec ad praesens pro obedientia et Reverentia mea Vrae. Illmae. Dtioni. debita rescribenda erant. Quam in reliquo diu incolumem valere et Synodum praesentem provincialem sancte peragere, ceterasque plures indicere et celebrare cum summo Cleri et populi profectu precor et desidero — Zagrabiae die 5. Novbris. anno salutis 1642.

Ejusdem Vrae. Illmae. ac Revmae. Dtionis.

Servus in obsequiis ac frater in Christo.

Benedictus Vinkovicz,
Eppus. Zagrab. m. p.

Iz vana.

Ben. Vinkovich Eppus. Zagrab. excusat se a Synodo.

Illmo. ac Revmo. Dno. Emerico Losi, Archiepiscopo Strigon, locique ejusdem Comiti perpetuo, regni Hungariae Primati, Legato Sedis Aplicae nato, Sacrmae. Caes. et Reg. Mattis. intimo Consiliario et per Hungariam summo Cancellario Dno. et Fratri in Christo mihi obsvmo. (L. S.)

(Iz arkiva kapt. zagr. Acta. Cap. ant. Fasc. 96. br. 12.)

45.

Petar grof Zrinski i Juraj grof Trsački mole kaptol zagrebački, da pusti Jurja Ratkaja š njimi zajedno poći u rat. U Karlovcu dne 10. lipnja 1647.

Admodum Reuerendi Domini Amici nobis obseruandissimi, Salutem ac Servitiorum nostrorum commendationem.

Quam arctis et multiplicibus Religio Christiana prematur difficultatibus, quamque et Navis Petri periculosos patiatur assultus, et Ferdinandus ejus remiger ab iniquis delassatus nonnunquam turbinibus propemodum succumbat, aliquot jam lustra documento fuere. Quare cum utrique et Religione et Majorum nostrorum exemplis obligatos nos agnoscamus, eisdem debito servitiorum succursu festínare decreuimus. Quia vero magnificus et Admodum Reuerendus Dominus Georgius Ratkaj, frater et Consanguineus noster, ex iis esset Majoribus ortus, qui Caesari et Patriae prodesse nouerant, ac eum etiam eiusdem animi esse aduertamus, Nobis denique singulari affectione deditum sciamus; cum proinde ut nostrae adscribi uellet manui, quatenus tam concionatoris quam confessarii campestris munere fungeretur, amice requisiuimus; quod quidem illum animo propenso facturum intelleximus, si ab Adm. Rdis. Dtionibus. Vris. facultatem (salvis et integris rebus suis permanentibus) obtineret, pro qua nos obtinenda, Adm. Rndas. Dtiones. Vras. tam amice quam officiose requirere uoluimus, confidentes easdem, nec Ecclesiae Dei nec Servitiis suae Mattis. nec desiderio ipsius, nec demum postulationi nostrae refragaturas, sed nos quanto citius expectata laetificaturas responsione.

Easdem de caetero salvas valere exoptantes. Carolostadii 10. Junii 1647.

Adm. rdis. dnis. vris. Servitores et amici benevoli.

C. Petrus a Zrin m. p. C. Georgius a Thersacz m. p.

Iz vana.

Petrus a Zrinio et Georgius a Tersacz comites petunt a capitulo admitti, ut salvis proventibus canonicalibus Georgius Ratkaj fiat capellanus campestris.

Admodum rendis. dnis. Capitulo ecclesiae zagrabiensis, dnis. amicis nobis observmis. (L. S.) (L. S.)

(Iz Arkiva kap. zagr. Acta. Cap. Ant. Fasc. 95. br. 5.)

II.

POLITIČKA POVJESTNICA.

Zapisci

Barona Baltazara Patačića i grofa Adama Oršića od godine 1691 do 1814.

Dnevnikom i zapiskom, ili tako zvanim memoirom, prava i jedina je domovina Francezka, u kojoj počeše odličniji ljudi jur XIII. vieka pisati svoje dnevnike i u zapiscih priobćivati znamenitije zgode svoga života.

Osim Francezah obiluju i Englezi, počamši stoprv od XVI. vieka, proizvodi ove toli zanimive vrsti književnosti. Što pako tomu srodna ostale književnosti narodah europejskih imadu, nemože se ni s daleka uzporediti s francezkimi i englezkimi proizvodi.

Premda je ova vrst književnosti veoma važna za svestrano poznavanje života narodnoga, za karakteristiku pojedinih ljudih i za povjestnicu u obće, kao živo vrelo vremena pišćeva; to su ipak takovi dnevnici i zapisci u književnosti našega naroda jedva po imenu poznati. Jer ako izuzmemo rukopisne Kerčelićeve „Annatae“, koje bi mogli za njeku vrst zapisakah smatrati, neznam za nijednoga znamenitijega našega pisca, koj bi u slici zapisakah bilježio bio zgode svoga vremena.

Tim mi je milije, što mogu ovdje njeku vrst zapisakah dvajuh hrvatskih velikašah priobćiti, i to barona Baltazara Patačića Zajezdanskoga, i grofa Adama Oršića Slavetičkoga, premda su žalibože oba ne na svojem narodnom, nego u tudjih jezicih pisali.

Rukopisno djelo prvoga, darovà mi prije kratka vremena stari moj prijatelj Edvard Zdenčaj Zahromićgradski, drugi pako čuva se u bivšoj mojoj, sada muzealnoj knjižnici, pod brojem DCCCXXII. te mi ga prije mnogo godinah nezaboravni hrvatski domoljub grof Juraj Oršić Slavetički, sin Adamov pokloni.

Zapisci Patačićevi obsižu vrieme od god. 1691 do 1717 a pisani su pod naslovom: „Diarium“ na jeziku latinskom; ali je žalibože rukopis, koj se do sada sačuvao, samo izvadak iz po-

većega rukopisa, te je ovaj po svoj prilici izgubljen; Patačić je valjda bilježio u svoje kasnije doba po godinah samo ono, što mu je uprav na um palo, ili samo ono, što je smatrao da je najznamenitije.

Nu svakako imadu ovi Patačićevi zapisci, ako i veoma površno pisani, dosta velike važnosti za povjestnicu onoga vremena, a navlastito razjasnjuju tajne one puteve, kroz koje su došli Hrvati do svoje samostalne pragmatičke sànkcije g. 1712, toliko hvaljene, koliko kudjene, toliko branjene, koliko odstranjivane.

Mnogo su obširniji Oršićevi zapisci, koji na njemačkom jeziku pisani, imadu naslov: „Kurze Erinnerung jener Merkwürdigkeiten so in dem Bezirke meiner Familie und zu Zeit meines Lebens vorgegangen sind“. Zgode stranom Oršićijanske obitelji, stranom čitave zemlje Hrvatske i svega carstva austrijskoga, dapače i zgode europejske idu od god. 1748, dotično 1725 do 1814. U njih ima istinabog mnogo poznata, i po različitih piscih u raznih jezicih bolje opisana, ali su za nas Oršićeve bilježke već iz toga od znatne vriednosti, što govore i o naših stvarih, o kojih je tada malo tko pisao.

Neće s gorega biti ako se i sa sámimi pisci malko pobliže upoznamo.

Baltazar Patačić bijaše sin bogatoga plemića Nikole Patačića i Marte baronice Oršićeve, kćeri Matije Oršića. Rodio se u gradu Vidovcu blizu Varaždina g. 1663 dne 14. listopada. Polazio je učione ponajprije u njemačkom Gradcu g. 1674 do 1679, na tamošnjem sveučilištu. Bješe zatim god. 1679 poslan na hrvatski kolegium u Beč, gdje se je učio mudroslovje. G. 1680 ostavio je poradi kuge Beč, otišao u Zagreb i ovdje nastavio nauke mudroslovne, a privatno pravoslovne. Godine 1682 pozove ga nadvornik ugarski Pavao grof Esterhazi na svoj dvor, te otide š njim godine 1683 kao zastavnik u vojsku proti Turkom. Prisutstvova iste i sljedeće godine 1684, pod vodjenjem Karla Duke od Lotaringije i principa Hermana Badenskoga obsjedanju i osvojenju gradovah Budima i Novoga mjesta u Ugarskoj.

Vrativši se g. 1685 u svoju domovinu, vojevao je proti Turkom pod vodjenjem generalah Leslié, Strassolda, Šaffenberga i principa Ludovika Badenskoga, te je bio kod osvojenja gradovah Pećuha, Osieka i Kostajnice.

Godine 1687, kad je imao stoprv 24 godine, poslaše ga hrvatski striši kao poslanika k caru Leopoldu I., a sliedeće godine, zajedno s Franjem Ivanovićem i Jakovom Ilijašićem, kao zemaljskoga zastupnika na ugarski sabor u Požun, gdi je prisutstvovao krunjenju Josipa I., bivši tom prilikom imenovan zlatnim vitezom. Kad se kući vrati, oženi se godine 1689 s Tereziom Gerecovom kćerjom Stjepana plem. Gereca i Barbare od Gotalovca.

Tri godine kasnije (1692) bijaše opet sa zagrebačkim biskupom Aleksandrom Mikulićem i grofom Stjepanom Orehovečkim od hrvatskih stališah poslan k caru u javnih poslovih, a sljedeće godine 1693 bude po istih stališih na hrvatskom saboru medju četiri kandidata preporučen za dvorskoga savjetnika kod ugarske dvorske kancelarije, i po kralju još iste godine za takova imenovan. Sliedeće godine darova mu kralj njeka zagorska imanja Ivana Aranjašija (Zlatarskoga), koj radi umorstva svoga rodjenoga brata, ista imanja po sudu izgubi. Iste godine dne 24. listopada svetkovahu Patačići u gradu Vidovcu nenadani sastanak petero rodjene braće, naime Ivana i Jurja svećenikah reda Isusova, Vladislava podpukovnika, Baltazara dvorskoga savjetnika i Matije, najmladjega brata. Ovom prilikom sastavi Baltazar latinski „Chronogramm“ na uspomenu toga sastanka, sljedeće pako godine utemelji kod svoga brata u Vidovcu, kao izvanredni veseljak, „družtvo doktorah vinskih“ kojega članovi moradoše primiti novo ime budi kakova doktora, pod kojim bješe uvršćeni u zapisnik, uz po sebi sastavljeni leoninski veras.

Kao utemeljitelj toga družtva upisa se Baltazar Patačić pod imenom doktora Illmera prvi u zapisnik, sa sliedećimi versi:

Per Pintas multas diu vivat clara Facultas,
Candorem morum, Concordia jungat amorum.
Actu igitur Balthasar Patachich assumpsit
nomen Doctoris Medicinae Illmer sequenti cum versu:
Illmer Fundator, vitae socialis Amator,
Distrahat ut curas, has format in arte figuras.

Prvi članovi ovoga aristokratičko-vinskoga družtva od „pinte,“ bijahu osim Baltazara Patačića, ovoga brat Vladislav, pod imenom doktora Stoghamera, drugi brat Matija pod imenom dra. Pazabije. Stjepan Druškoci, kao doktor Karleg i Adam Gereci kao doktor Gründl. Izvan ovih upisaše se kasnije u družtvo sami velikaši i dostojanstvenici, a medju ovimi: podban Stjepan Jellačić, grof Žig-

mund Keglević, prabilježnik Juraj Plemić, pukovnik Franjo Černkoci, pukovnik Franjo Vragović, podpukovnik Petar Gotal od Gotalovca, dvorski savjetnik Vladislav Hunyady, baron Krsto Vragović, grof Ivan Drašković, grof Juraj Druškoci, biskup zagrebački Brajković, grof Stjepan Orehoci, grof Adam Keglević, grof Petar Keglević, podpukovnik Malenić, pukovnik baron Makar, podpukovnik Adam Domjanić, baron Prašinski, dvorski savjetnik Weigler, baron Elsatzer, biskup čanadski Nadaždi, grof Adam Drašković, podban Juraj Cinderi, dvorski savjetnik Šomodji, baron Mednjanski, prelat od Altenburga, baron Adam Meško, biskup sriemski Vernić, ugarski primas Esterhazy kao general Pavlinah, biskup senjski Beděković, baron Delisimunović, grof Adam Kolonić, baron Sirmay, dvorski savjetnici baron Žigraj, Jakov Meško, baron Bees, i Antolčić, prabilježnik Branjug, grof Stanislav Orahoci, biskup bosanski Patačić, baron Gabriel Gotal, baron Čikulini, Petar Patačić, pukovnik Lehotzky, grof Gašpar Eszterhazy, biskup zagr. Branyug, grof Gašpar Druškoci, Krsto Černkoci, baron Bartalotti, grofovi Juraj i Gabriel Erdödy biskup jegarski, baron Bernardin Oršić, grof Šönborn podkancelar, biskup bosanski Bakić, grof Ivan Petev, Nikola Patačić, baron Mihajlo Revaj, Mihajlo Okoličany, podban Adam Rauch, baron Kulmer, Antun Gušić, grof Ratkaj, Franjo Kiš, itd.

Imena hrvatskih ovih i ugarskih dostojanstvenikah, plemićah i velikašah, koja su ovdje onim redom navedena, kojim se u zapisnik, uz svoje verse, upisaše, podavaju jasno sliku onoga tajnoga pravca života, kojim najradje udarahu otcevi naši koncem XVII. i početkom XVIII. vieka u sadašnjoj Hrvatskoj i Ugarskoj. Vesela družtva kod pinte i kod vina, služiše im tada u zamienu za družtva učena i književna, a izkvareni jezik latinski bijaše jedino sredstvo družtvenoga občenja i malo vriednoga književnoga djelovanja. Satire, Epigrami, Paskvili, bijahu osobito kod aristokracije najmilija vrst pjesničtva, od kojih neka bude ovdje za primjer stavljena pjesma pohvalnica, koju na pohvalu rečenoga „družtva pinte“ Baltazar Patačić sastavi:

Elogium Facultatis.

Jam Sorbonna tace, secura dixero pace,
Quos tu Doctores numeras, queis pandis honores,
Nostros ante Lares, poterunt vix esse Scholares,
Haec Schola Doctorum est, haec docta Minerva liquorum.

Doctis Doctrinam, medicis confert medicinam.
Leges Juristis, pandit Breviaria mystis.
Militibus scutum, populum facit undique tutum.
Jura humana colit, Divina offendere nolit.
Est etenim in **Pinta**, Studiorum essentia quinta.
Quae sradam plenam, Musam quoque reddit amoenam.
Hinc post non multas merito fit quinta Facultas.

Osim ove pohvalnice izpjeva B. Patačić g. 1701 više smiešnih Epigramah na članove svoga družtva, iz kojih saznajemo da je kroz mnogo godinah tajnikom i patrijarkom družtva bio predstojnik crkve zagr. Selišević, o kom Patačić medju ostalim pjeva:

Venerandus senex ille,
Multae ipsi subsunt villae
Jam ebibit urnas mille
Toto suo tempore.
Cum sit ergo ille talis,
Jam aetate inaequalis
Erit noster generalis
Penes hocce senium.

Ovi Patačićevi Epigrami jasno su zrcalo tadašnjih naših aristokratah, koji se u isto ono doba, kada duhoviti sin Jelene Zrinske-Rakocijeve, a unuk Petra Zrinskoga, u Ugarskoj iz nova barjak slobode podignu, kod kuće zabavljahu pintom i čuturom, a mač samo onda trgnuše, kada njihova imanja bijahu u opasnosti, budi od Turakah, budi od ugarskih buntovnikah.

Godine 1706 povišen je Baltazar Patačić za svoje različite zasluge, a poglavito zato, što je pomogao braniti Medjumurje proti Rakocijevim sliedbenikom, koji mu g. 1704 pod vodjenjem njekoga Sarke imanje Lapščinu popališe, na čast **baronsku** i tim je uvršćen u broj velikašah. Iste godine bijaše od strane Hrvatske poslan u Požun zajedno s prabilježnikom Plemićem da sudjeluje pri ugovaranju mira ugarskih buntovnikah s carem Josipom.

Sljedeće godine 1707 imenovan je po kralju velikim županom virovitičkim, a godine 1708 pocutiti je morao opet osvetnicu ruku ugarskih buntovnikah, koji iz nova njegovo medjumursko imanje Lapšćinu poharaše i oplieniše. Medjutim je on taj kvar nadomiestio pribavljenjem novih imanjah u Seketinu i sv. Iliji kod Varašdina, zatim Grane i Mošćenca kod Novoga Marofa, napokon dobi god. 1710 od krune dva velika imanja Verbovec i Rakovec, koja po smrti Adama grofa Zrinskoga bijahu pripala kralj. fisku.

Od godine 1716 do 1718 bijaše Balt. Patačić višekrat imenovan izaslanim sudcem u različitih znamenitih parbah, zatim kraljevskim povjerenikom u poslu požežkih desetinah i saborskim odbornikom za izradjenje nove sisteme juridičke.

Godine napokon 1719 putujući iz Beča na hrvatski sabor u Zagreb, oboli tu dne 7 prosinca od groznice i umre dne 9 pros. u njegdašnjoj kući porodice Plemićah, te bude pokopan u njegdašnjoj fratarskoj crkvi u Remetincu u kapeli sv. Antuna, koju je sam god. 1704 sazidati dao. Ovdje postavi njegov sin Alexander njemu i svojoj materi Tereziji Gerecovoj god. 1722 liepi mramorni spomenik sa sljedećim latinskim napisom:

PLANGITE
QUOTQUOT SAEPE PLAUSISTIS GLORIAE THEATRA.
INCLYTUM ILLYRICI ORBIS SYDUS,
EXCELSAE AULICO HUNGARICAE
CANCELLARIAE LUMEN, PATRIAE COLUMEN,
COMITATUI VIROVITICENSI SUPREMUM COMITEM,
SCIENTIARUM ARCHIVIUM. CONSILIORUM AERARIUM.
AMICORUM DELICIUM. AFFLICTORUM SOLATIUM.
BALTHASAREM PATACHICH
PLANGITE.
QUEM PROSPERA INTER ET ADVERSA,
GENTILITIA FORTUNA NON MUTAVIT IN DIVERSA.
ANCHORAE ENIM INNIXUS SEMPER STETIT.
QUEM SANGUIS EDIDIT ILLUSTREM,
VIRTUS REDDIDIT ILLUSTRISSIMUM.
QUIA VERITATE CATONEM, FACUNDIA CICERONEM
EXHIBEBAT.
SED QUAE HOS EXTINXIT DIRA MORS.
HUNC ETIAM INTEMPESTAE NOCTIS SILENTIO
ASSASSINAVIT.
IGITUR MOESTE VIATOR STA!
ET OCULIS GENAS RIGANTIBUS DEFLE IACTURAM PUBLICAM.
ABI. ET ANHELANTE PECTORE
PLURES IN UNA FELICITATIS PUBLICAE COLUMNAS CECIDISSE
PLANGE.
CHARIS ILLMIS. PROGENITORIBUS SUIS BALTHASARI PATACHICH
L. B. DE ZAIEZDA QUI 1719. 9. XBR. ZAGRAB.
ET
THERESIAE GERECZY DE GERECZ QUAE IN RAKOVECZ 1722.
27 IAN. HIC DEPOSITI PIE IN DOMINO OBIERE.
HOC DOLORIS ET AMORIS SUI MNEMOSINON PARENTAVIT ALEXANDER PATACHICH L. B. DE ZAIEZDA, PERPETUUS IN RAKOVECZ ET VERBOVECZ. MDCCXXII.

Pisac njemačkih Memoirah grof Adam Oršić Slavetički bijaše sin Krsta i Josipe grofice Zičijeve. Njegov otac bijaše za vrieme kraljice Marie Terezije kao tajni savjetnik, Feldmaršallieutenant, podkapetan hrvatski, veliki župan zagrebački itd., toliko stekao zaslugah, da ga ista kraljica god. 1744 povisi na grofovsku čast, iza kako ga jur kod svoga krunjenja bješe imenovala zlatnim vitezom. Krsto umre dne 19. veljače 1782 u 64 godini. Imao je jedanaestero djetce, od kojih bijaše Adam po starosti četvrti.

O životu Adamovu suvišno bi bilo govoriti, jer on zapisa u svojih zapiscih sam sve ono što je znamenitijega doživio. O samih zapiscih valja nam jošte dodati, da ih je, kako sam izpovieda, stoprv godine 1812, dakle u svojoj 64 godini pisati počeo, kad se nije mogao više zdravo ni siećati onoga, što je doživio u mladosti; ali je vjerojatno, da je mnogo toga od svoga otca čuo i po njegovom pripovjedanju u dnevniku za mlada još zabilježio; a ono što se iza smrti otčeve zgodilo, moglo mu je svakako dublje u pameti ostati već iz toga, jer se je zgadjalo u znamenito vrieme francezkoga pokreta, i Napoleonove dobe, koja je svakomu tadašnjemu suvremeniku duboko u pameti zasadjena ostala.

Što mi jedino žaliti moramo, jest dosta velika oskudica dogodjajah strogo hrvatskih i zanemarenje opisivanja javnoga i socijalnoga života naroda našega u Oršićevih zapiscih, koji se je rado bavio bilježenjem samo onih činah, što su bivali u velikom svietu, ali koje bilježiše u isto doba tisuću perah, mnogo vještijih i genijalnijih od Oršićeva; dočim da je on pažnju svoju svratio na užji krug svoje domovine i svoga naroda, mogao bi bio svojom revnosću i marljivosću ostaviti vele vriedan spomenik za narodnu povjestnicu svoga vremena. Medjutim nesmiemo zabaciti ni ono cienjeno gradivo što nam ga je ostavio u svojih zapiscih, ako i žalimo, kad je već pisao na tudjem izobraženom jeziku, da nije bolje proučio duh toga jezika, i kad se je dao na pisanje, da se nije trudio pisati onim ugladjenim književnim slogom, kojim u njegovo vrieme njemački pisci skoro obćenito pisahu.

I. K. S.

1.

Ex diario vitae Balthasaris Pattachich

(propria manu conscripto).

Excerpta memorabiliora.

1691.

20. Martii Zagrabiam excurro, cum Dno. Eppo. Alexandro Mikulich reconciliationem tentaturus, quam is (me nec admisso) in praesentiam C. Bani differt. 21 ejusdem in Selin ad meridiem peregrinus, quorsum eodem sero et Dmnus. Eppus. advenit, raro generositatis exemplo in praesentia C. Bani de quibusdam contumeliose contra se dictis, mecum benigne reconcilíatus est.

1693.

7. Junii sublato e vivis C. Bano Nicolao Erdödy 22. regni congregatio celebrata est, deplorantibus viduatam patriam Statibus et ex quorundam Magnatum dissidio, nec publico consessui se sistere volentium, tam iniqua temporum conditione gravius offensis.

1697.

Regni congregationi circa 10. Septembris celebratae intersum, in qua celebre illud et tantopere decantatum Consistorium (quod potiores de regno errigere contendebant) Nobilitatis extra tabularis acclamatione impeditur.

1698.

Interium C. Banus castra indicat, quibus et hungaricas sui generalatus Copias conjunxerat, ut juxta ordines Aulae, turcica circa Unnam praesidia expugnaret: quae tamen primum ipse ob gravem infirmitatem deserere cogitur, et postmodum requisitorum per Cameram Graecensem suppeditandorum defectu, et ipsa castra post

unicam sub Bihach excursionem, sub ductu Comitis Forgach, tentatam inutiliter solvuntur. Hoc ipso autumno Viennae celebratur insolitus Magnatum et Comitum Congressus, jussu aulae per occasionem talem, perpetuum tributorum Ordinem stabilire volentis; quam cum Regnicolae deprecarentur, naturam rei ad Diaetam pertinere dicentes, mox soluto Congressu, cum ingenti reprehensione et Portionum onere (perceptoribus insuper Comitatuum, praetextu exigendarum ab ipsis rationum detentis) dimittuntur. Confusionis hujus memoriam in acre bellum aliquando erupturum animis imprimentes.

1698.

Interim C. Sigismundus Ratkay ex Croatia advenit, et litterae Statuum, quibus Dni. Ablegati revocantur in patriam, praeter solum Dnum. Chernkoczy, unde simultates inter hunc et Protho-Notarium.

1701.

Februarii principio moritur Generalis Caprara, ex cujus decessu facilitabatur instantia Regni occasione Generalatus obtinendi.

1702.

Mense Aprili in patria repente dividuntur regnicolarum studia, multis jam impugnantibus causam, in aula promotam ratione Generalatus Varasdinensis, praevia reformatione regno reincorporandi, ad quam instantiam vel revocandam vel modificandam — Pseudo Ablegati Viennam mittuntur cum privatis quorumdam regnicolarum subscriptionibus seu credentionalibus — sed praevalente C. Bani et publicae instructionis authoritate, infectis rebus in patriam revertuntur.

23. Augusti resolvitur in arcana suae Majttis. conferentia regni Croatiae instantia, per Dmnum. Chernkoczy tam laboriose promota, et quidem tam favorabiliter, ut et transcolapiana cis Unnam confinia cum populo et terreno ejusdem, Generalatus etiam Varasdinensis, regno restituantur; cujus tamen resolutionis publicatio politicis ex respectibus differtur.

12. Decembris Varasdinum attigimus, quorsum jam pridem Comes Banus cum Statibus convenerat, quibus suae Majestatis intentionem et necessitatem conducendorum per status duorum Bataglionum pedestrium, qui 1200 capitibus constarent, exponit, ad

quam effectuandam iidem Status, per longam contradictionem et resistentiam aegre disponuntur, collata eorundem Praefectura Dmno. Malenich, qui et per C. Banum ad id muneris jam antea destinabatur. Convenientes cum eo in parata pecunia ratione conductionis respectu non banderiatorum, nam hi milites in persona statuere maluerunt et pecuniae colligendae curam primo V. Comitibus, tandem Dmno. Protonotario ut Comissario commendantes.

1703.

Mense Martio advenit et Dmnus. Vukmerovich Canonicus, nomine Capituli — successorem de gremio suo sollicitans — sed frustra, nam Dmnus. Cancellarius per C. Banum opera mea dispositus, Eppatum. Zagrabiensem pro Dmno. Martino, Segniensem vero pro Dno. Benedicto Bedekovich reselvi curavit. Septembri mense deputantur ad aulam ablegati qui in locum defuncti cum ingenti et perpetuo totius Patriae desiderio Bani, successorem nomine publico petant: Dmnus. Eppus. Zagrabiensis, C. Adamus Keglevich et D. Chernkoczy, cui eadem occasione in recompensam servitiorum exantlatorum, super Vice-Banatus officio expectativa fuit concessa. — Octobris initio adveniunt croatici ablegati, quos paulo post sequitur C. Petrus Keglevich pro Banali officio concurrens, qui et per defunctum Banum pro successore commendatus dicebatur. Aderat eotum et C. Annibal Heister Colonellus Crisiensis et Generalatus Varasdinensis administrator, de reformatione confiniorum suorum magnopere sollicitus, quam per occassionem belli hungarici Rakocziani et mutationis in ministerio interventae, impedire conabatur, vel saltem differre, quod postremum et effecit, facta duorum regiminum ex suo generalatu conducendorum oblatione.

Comiti Mansfeld, qui loco defuncti Valdstein in supremum Camerarium assumptus erat, in consilii bellici praesidium Princeps Eugenius; et Cti. Salaburgh, ad resignationem quasi coacto, inCamerae aulicae praefecturam C. Gundacherus a Staremberg non pridem successit. C. Heister cum Dmnum. Gereczy cum Dmno. Eppo. et regni ablegatis familiarius correspondere videret, tamquam de Generalatus reformandi complicitate suspectum, strictis ordinibus datis, intra 24 horas Vienna excesse jubet, utpote in sua equestri praefectura quam, a morte defuncti Chikuliny senioris obtinuerat, obligatum.

1704.

Cujus periculi (Rakocziani) metus ne in ipsam quo casu Croatiam, Capite destitutam, penetraret, 15. Januarii pro Bano resolvitur C. Joannes Pálfy actualis Caesareae militiae in Hungaria Commendans; in cujus locum Campi Mareschallus Heister supremam suscipit armorum praefecturam.

28. Januarii rebelles in Hungariam irrumpunt, et cum Comite Longhaimb Colonello Ivaniczensi, qui Generalatus Varasdinensis copiis ibidem pro defensione excubantibus praeerat, prelium ineunt, nostrisque turpiter fugatis, arcem Csaktornyensem cum tota insula primo statim impetu capiunt, ipsique Varasdino, ubi C. Petrus Keglevich, Banale officium vicaria potestate administrans, regni copias strenue contrahebat, metum non levem incutiunt, imo et periculum, nisi calidior ventus Dravum jam congelari coeptum resolvisset. Ad initium Martii obviam mittuntur Bano, ut acceleratum ejusdem adventum sollicitarent, nam Generales Styriaci hostem in insula aggredi decreverunt; quod et factum opportune et ad fortunam accedente Comite Bano, qui suscepta totius Militiae directione, C. Petrum Keglevich cum residua etiam militia evocavit et 10. Martii hostem pluribus in locis aggressus, ubique vicit, fugavit, primoque Muranos ad Szerdaheljinum pontes, paulo post et Csaktornyensem arcem, demum totam insulam occupavit. Croatiae et Styriae securitatem restituit, eo felicius, quod paucis ante diebus et Viroviticzam ocupaverint, et C. Banus rebus per insulam ordinatis Varasdinum victor ingreditur.

12. Martii relationis insulanae expeditionis ad aulam submittendae provincia delata est Adamo Draskovich (ommissis patriae filiis) quam injuriam, graviores post se tracturam sequelas gravissime tulerunt. Installatione peracta C. Banus descendit Capronczam, hostes per inferiorem Slavoniam oberrantes, ex propinquo melius observaturus; sed illi per bellicos illarum partium officiales et Valachorum copias magno numero coactas, primo Veroviticza, ac dein tota Slavonia exiguntur.

Aprilis: Quo plane tempore militia regni universa per C. Banum durius quam congruebat et promissum fuerat, tractata seditione concitata, et officialibus ad abitum aeque coactis, hungarica castra intra unam aliamve diem, cum Heistero conjungenda,

repente deserit, et in Patriam non tantum incolumis, sed etiam victrix, rebellibus qui eam per viam aggredi tentabant non semel profligatis, feliciter redit; solo Cte. Draskovich penes Banum remanente.

Junius: Per idem tempus celebratur Varasdini aliqua sub Dmni. Eppi. praesidio conferentia, ex qua C. Adamus Keglevich et D. Protonotarius ad excusandum potissimum nupernum ex castris discessum, et placandam superinde C. Bani indignationem, erant nomine publico Ablegati.

Augusti 12. inter alia Viennenses Ablegati negotiationis suae feliciter peractae seriem reportarunt. C. Banus autem per Styriae, Rabatiana clade afflictae Status, ingentem a Carolio Patriae suae depopulationem, et plus quam 70 pagorum incinerationem perpessos, impense sollicitatus, nostras e Regno educit suppetias, plerumque Confiniarios, sub ductu Colonelli Vragovich, reliquis etiam insurrectione et ad Muram Castrorum metatione indicta.

24. Protonotarius cum reliquis regnicolis ad castra insulana, C. Petri Keglevich directioni credita, profectus redit, et C. Banus cum confiniariis, quorum servitiis utcunque contentus, sed Dni. Vragovich virtute plene satisfactus.

1705.

Ex Croatia venit C. Banus, ommissa Regni Congregatione, quam Zagrabiae indixerat, ubi convenientibus undique regnicolis, gravis inter D. Protonotarium et Colonellum Vragovich inimicitia erumpit, data per illum vel oblata, sed per hunc neglecta vel contempta, etiam occasione Duelli; hinc et ejus aestimatio apud C. Banum imminui vehementer coepta, nec unquam postea reparata. 14. Junii ego cum Domino Protonotario, altero regni Ablegato, cui aula non alium quam praecise me associari volebat, descendo Posonium, ubi per hos dies sub praesidio Ducis Lotharingiae tractatus pacis assumitur, exhibitis male Contentorum punctis, super quibus et nos, quae nomine Regni reflectenda erant, exhibemus.

1707.

Quarta Septembris nuntium reperio de Castrensium nostrorum, qui sub ductu Dmni. Domjanich expeditioni hungaricae penes C. Banum aderant, violento recessu, propter quem officiales omnes,

inter quos et Dominus Gereczy, ab officiis per Banum suspensi sunt.

1708.

Martii principio, pro Aulae discessu oomnia disponuntur. Cum ablegatis nomine regni comparet .... petens facultatem exmittendi e gremio Statuum Dmnum. Cardinalem in specie, qui Rakoczium et male Contentos ad Congressum diaetalem evocarent, sine quorum nempe accessione et praesentia pax, — hujus dietae finalis causa, — sperari non posset. — Aula dilationem itineris, sua fors sponte, ommittendi libenter captans, et ablegationem ad Rakoczium deputari permittit, excepto tamen Dmno. Cardinali, ex Statu mediocri eligendam. Paulo post Rakoczianae responsoriae ad Palatinum datae, cum Patentibus per Cottus. vulgari coeptis, quarum tenore inhibet omnes ab accessu dietae, velut per illegitimum et pro nullo jam declaratum regem, indictae. — Quibus intellectis, Aula totam intentionem mutat, ablegationem inhibet, pro Personali tantum substituto D. Horvath, Directorem olim, modo Tabulae Baronem nominat. Interim, quia substitutus Personalis Statibus non placebat, idem Horvath in realem Personalem declaratur. Sub idem tempus Posonio de successu diaetae miranda scribuntur; graves nimirum discordiae inter Croatiae Magnates et Ablegatos exortae, propter puncta quaedam a Magnatibus apposita, et Statibus pro remedio praesentata; quorum pleraque licet ad correctionem juridicorum excessuum potissimum dirigebantur, quia tamen Comitatuum Zagrabiensis et Crisiensis Supremi Comitis officii a Vicebanatu avellendi, Protonotarii alterius vel in regno constituendi, vel ex Hungaria libere inducendi, mentionem faciebant, hinc per Protonotarium et Ablegatos acerbo sensu excepta, et oppositionem ferventissimam, — quod Nobilitatis, ut ajebant, Gemma et oculi pupilla tangeretur, — passa fuerunt, iis diffidentiae et dissensionum seminibus in utrumque Statum jactis, ex quibus magna Patriae scissio et ruina utinam non aliquando nascatur.

4. Junii. Martinus Brajkovich Viennae decessit, cujus obitum, si paucos partiales excipias, — nec Clerus, nec patria satis pro merito luxit; cujus aetatis et ingenii vigor, sicut in vita plausum, ita in morte planctum exegisse videbatur. — Pro episcopatu proxime ad spem accedere videbatur Dmnus. Segniensis, Dmni.

Protonotarii et Ablegatorum commendatione; in Ctis Bani C. Cancellarii et Ministrorum quorumdam favorem provectus Vacziensis, per Capitulum et Comitissam Draskovich impense expetitus Bosnensis, tam Capitulari quam regnicolari invidia sub praetextu Cognationis vel, ut illi perperam vocabant, factionis suae ad aliorum oppressionem praevaliturae impeditus.

23. Julii celebratur Zagrabiae Congregatio, ab undecim testium subscriptione memorabilis, qui authentice recognoverunt: non eam intentionem regni esse, ut hungarorum nationis praetextu, aliquis ab infulae Zagrabiensis accessu arceatur; id quod ipsi praecise pro moderno Vacantiae casu ad Dmum. Segniensem excludendum; prudentiores autem in magnum croatici Cleri et nationis praejudicium etiam in futurum factum interpretabantur. 20. Funestum accipimus nuntium de nostrorum Banalium clade, qui sub ductu Gabrielis Jellachich Commendantis in Szredichko, potissimum Legradensium persvasione seducti — Muram incautius transierunt, et mox a majore rebellium numero cincti, et a Pontis accessu exclusi, in Muram impulsi, plures aquis hausti (quos inter et ipse Capitaneus Jellachich) quam armis caesi perierunt.

26. Novembris celebratur conferentia publica, in qua pro Dravi custodia contra rebelles ordinantur excubiae, et pro vacante Szredichkensi Commenda, candidati proponuntur, non sine magna disceptatione, eo quod Dmnus. Uzolin, favore Dmni. Eppi et Dmni. Protonotarii, se illorum numero, per vim introduci postulaverit.

1709.

31. Januarii, miserandus frater Mathias Pattachich, impotens animi, acerrimum, quod contra Joannem Uzolin ob praereptum Commandae Zriniensis officium (nam Szredichkensem Paulus Pattachich obtinuerat) conceperat odium, cohibere non poterat, sed eum prope Vidovecz in itinere, primum durioribus verbis, mox et armis aggressus, vita privavit; — se vero, ut ferocissimam C. Bani indignationem effugeret, — in tutiora recepit.

25. Februarii celebratur Zagrabiae Congregatio, intestinis discordiis, ut plurimum Eppi et Protonotarii factione stimulatis, memoranda, magna odii parte, in virtuosos et innoxios, signanter bonum C. Erdödy, perperam redundante.

Initio Maji advenit e Croatia Zagrabiensis Eppus. cum Protonotario, ille quidem ablegationis, quam sibi a regno cum Comite Draškovich procuraverat, iste sub Diaetae praetextu; sed reipsa ad ineunda cum Comite Bano consilia, quibus et banalem, sua imprimis opera, et suam banali Protectione authoritatem firmaret, dupplici in eam rem opportunitate, praeter naturalem dominandi pruritum impellebatur; primo non vulgari jam C. Bani, apud Augustissimum gratia, a quo praeter Campi Mareschalli officium et pro se amplissima bona et pro filiis pretiosa dona, pro filiabus vero liberalem dotem recenter obtinuerat. 2. intestinis regnieolarum discordiis, quorum quidam Magnatum imaginariam potentiam, quasi vero libertati nobilitari formidolosam, alii Patachichianum nomen et conjunctas eidem familias, quasi vero per Uzolinianae necis exemplum in aliorum etiam juristarum oppressionem tendentis aversabantur.

Ergo pro negotiis regni quae agenda susceperant, sumptuum et Caracteris arma, in ipsos patriae cives convertunt, et impetrata Caesaris commissione, pro qua Eppus. et memoriale C. Bani nomen solus concepit, et resolutionis verba per Caesarem adscripta suggessit, ommissa Diaeta et ablegatione domum, redeunt, regiae, quae sibi delegabatur potestatis et inquisitionis nomine venerandi vel metuendi. Praetextus inquisitionis erat rescire C. Bani calumniatores, et necis Uzolinianae complices, intentio vero probos, et cordatos Patriae cives, qui se partialibus Eppi. et Protonotarii votis liberius opponerent, per alicujus maculae imposturam deprimere et a publicis demum consessibus vel in poenam vel spontanei taedii sequellam arcere.

Igitur, neo constituti Triumviri, quorum alter ex pastorali, alter ex protonotariali officio, nec minus C. Draškovich, ex multiplici a Statibus accepto beneficio, unice potius regnicolas et placata C. Bani indignatione protegere, quam persequi et sub jugum mittere debuisset; inquisitionem cum plausu aggrediuntur praecipuisque regnicolis quos inter et ipse Locumtenens banalis C. Petrus Keglevich, ad examen tractis, jamque in Mirkovecz, jam Varasdinum translata Commissionis figura, majorem Regni partem peragrant et integro quasi trimestri functionem suam cum dignitate exercent.

Interim Status Posonii congregati, benignis resolutionibus regiis non contenti, utpote quarum nonnullis fundamentales regni liber-

tates imminuebantur, laborabant in repplica, nemine fere Magnatum Croaticorum praesente, imo et Protonotario, cujus fere officio, laborum ejusmodi Compillatio vel maxime incumbebat, per commissionem absente, et ablegationis nomine in locum Dmni. Gothal Joannes Patachich et pro defuncto Uzolin Daniel Rauch adfuerant.

18. Decembris pertingo Zagrabiam, ubi plane absolvebatur Congregatio, inde specialius memoranda, quod a Comite Delisimunovich resignationem officii acceptaverit, priusquam confiniariae militiae vel obulum solvisset in stipendiorum rationem, relaxata nihilominus et obligatione reddendarum rationum.

1710.

Mense Martio comparet tandem Zagrab. Eppus. post diversa effugia gratis quaesita, venire coactus; sed Viennae vix bidui mora interposita Posonium statim progressus, ubi cum Comite Draskovich, Concomissario suo, concurrit. et inquisitionis seriem, jam prius medio Andreae Balogh extractualiter communicatam, Comiti Bano praesentant, ad supprimendam potius, quam suae Majestati referendam inclinantes.

Dmnus. Eppus. Zagrabiensis augustias sat graves sibi facessit; pensionis enim, quam tempore adepti Episcoputus D. Comitibus Csaky, titulo caritativi subsidii promiserat, continuationem detractans, Romam pro consilio scribit obtinetque responsum, non saltem pensionem illicitam, sed ipsum etiam Eppatum. velut simoniace impetratum, illegitimum et invalidum esse; a cujus igitur omni administratione prohibetur, nisi a sede apostolica ad intercessionem Aulae Caesareae dispensationem obtineat. Pro qua impetranda assignatur eidem unius anni spatium; relaxato interim et administrationis interdicto erga praeviam poenitentiam et nuntii absolutionem. His ergo praemissis, et Caesarea interpositione, potissimum per Cancellariae assistentiam, impetrata, in Patriam redit. Paucis post diebus Adamus Balogh, post Ginsium turpiter exustum, ad Salomonfalva per Comitem Nadasdy pulsatus et ex Cottibus Cis-rabanis excussus, cum tota sibi adhaerentium manu Danubium transire quaerebat, sed per Colonellum Petrasch observatus, in Campo Mohacsiensi invaditur et post acrem (cum nationali milite qui sub ductu Colonelli Szekula aggressionem fecerat) pugnam, tandem equo delapsus et

vulneratus capitur, non sine periculosis vulneribus ipsi Colonello Szekula inflictis, ex quibus Szekula quidem post septimanas aliquod occubuit; ipse vero Balogh Essekinum ductus, in compedes actus, mandato Comitis Bani Pestinum, ubi tunc banus fuerat, primo mittitur, sed paulo post ad ordines consilii bellici, Generali Budensi resignatur, Processum militarem, et vigore sententiae ibidem ferendae, ultimum supplicium subiturus.

1711.

Aprilis ultima celebratur Zagrabiae Congregatio, a contentione Dni. Eppi. cum Dno. Domjanich celebris. Materia tam acris controversiae erat quidem Bukquiai, ad instantiam cujusdam Inkey praeterita hyeme arrestatus, cujus per regnum dimissionem Domjanich urgebat, Eppus. impediebat, aequali utrumque favore. In altera tamen, quae hanc secuta est, Congregatione, Dnus. Eppus., non sine levitatis censura, in eandem sententiam cum Dmno. Domjanich ultro concessit.

26. Maji Viennam perveni, repertis hic Proceribus Hungariae ad augustissimam Rectricem (hoc enim titulo uti voluit) pro consilio convocatis, et quidem hic in magno cum Cancellaria nostra dissidio — quod haec, Reginae coronatae, in absentia Regis, competere Regimen, illi vero vel Palatino, vel etiam Reginae, nonnisi praevia Statuum delatione — contenderent: quia tamen Aula opinionem Cancellariae tanquam pallatui suo gratiorem libentius secuta est, hinc et Dni. Proceres ad eam accesserunt, deputatis e medio sui, qui Reginam coronatam etiam qua Rectricem Hungariae recognoscerent et salutarent.

Junii initio C. Draskovich ex Croatia ad congressum illum, de quo supra, Hungariae Magnatum, instar aliorum vocatus, sed quia consultationes jam erant absolutae, hinc post octidui ad summum moram, in Patriam redit, Comitissa matre succedente, quae credebatur pro filio sollicitare Banatum, quasi cum Generalatu Cassoviensi, quam Banus gerebat, incompatibilem. Finitis Imperatoris obsequiis, processum ad nuptias Comitissae Palfyanae, C. Bani filiae, quam utpote ab amoribus defuncti Imperatoris infamem, Imperatrix utraque acerrime habebat, et ideo ex Ginaeceo amovere quo citius satagebant.

1712.

In Croatia pridem destinata Regni Congregatio, sed ob infrequentem regnicolarum praesentiam dilata, tandem celebrata circa 9. Martii, in qua erumpit denuo magisterium Dni. Eppi. animo tamdiu agitatum, et ex insperato proponitur negotium successionis austriacae, in Masculini sexus defectu etiam ad faemineum, publico Statuto extendendae; cujus resolutio pro voto, tertio die variis et faecundis motivis, Regno persvadetur. — Ad quam Caesari nuntiandam, 4 ablegati, ipsi nimirum Consilii hujus authores, deputantur, utpote Dnus. Eppus. Ctes. Draskovich et Delisimunovich, et Protonotarius, qui praeviis etiam litteris, suo duntaxat nomine ad Augustum datis, Propositionem hanc per se inventam, et post multas difficultates evictam, et propediem suae Majestati in Ablegationis forma uberius referrendam praedicant et gloriantur, id quod apud prudentes, et vel maxime Hungaros, magnasuti, merebatur, causavit considerationes.

Tandem et Ablegatio croatica comparet, praecurrente quidem Comite Draskovich, sed Dno. Eppo. et Protonotario nounisi 24. Aprilis subsequentibus, cum comite Dellisimunovich, qui adhuc circa confiniarias dispositiones occupatus remansisset. Hi cum magna gravitate, provinciam sibi concreditam magnae spei et circa regni gubernium mutationis pleni aggrediuntur; post accessum Caesaris et Impezatricum, nonnisi paucissimis et per Caesarem designatis Ministris, copiam sui facientes. Ubique cum summa respective clementia et aestimatione habiti et excepti, per Ministros etiam ad mensam invitati, ut ea, quam attulerunt, successionis muliebris gemma, immenso libertatum et concessionum thesauro, ipsi Regno vel Statibus rependenda videretur, ex motivo scilicet et merito exempli, quod post Croatas, ipsi etiam Hungariae Status sperabantur amplexuri.

Mense Majo. Caetera, utriusque ordinis Ablegatis non satis ad votum cedebant negotia: nam et C. Banum et omnes Hungariae Status offenderant, quibus insciis, illam successionem foeminеam declaraverant, et eo magis contenti evadebant, quod aula id negotium apud Status Hungariae vel non vellet, vel non fideret promovere: et novam disputationis materiam praebuerant per poenale aliquod Statutum, de non recurrendo ad diaetam recenter conditam, propter quod et in aliis instantiis in suspicionem trahebantur, acres oppositiones et exagitationes subinde perpessi,

Augusto. Posonii in compillatione Articulorum proceditur opinione lentius: hinc multi tam ex Magnatum, quam Regnicolarum numero, longioris morae pertaesi, secedunt; inter quos et nostri Croatiae Ablegati; Protonotarius tamen Viennam prius divertit in arcanis regni negotiis, nemini ex Cancellaria revelatis, imo et salutatione D. Cancellarii ommissa.

1717.

3. Junii confiniarii nostri Kosztajniczenses et Zriniani, sub duorum V-Commendantum, Matachich et Paraminsky ductu insignem de Turcis Bosnensibus reportant victoriam; eodem loco quo C. Ioannes olim Draskovich, die S. Petri 1689 Chehajam itidem Bosnensem, nobili clade affecerat. Casu hoc Beghus ipse Czerich dictus, militari fama clarissimus, cum filio et fratre, cum 13. ut volunt Aghis, et 400 gregariis, vexilla praeterea 4. cum equis 300 et 30 captivis victori in praedam cessere. Cujus victoriae nuntium Viennae etiam cum plausu acceperant.

Septembris. Per idem tempus C. Draskovich locumtenens regnicolas cum confiniis in Castra eduxerat, cui et Generalis Heister, Varasdinensis Generalatus copias conjuugebat, ut conjunctis viribus munimentum hostile obsideret, ubi Nicolaus Gothal, Capronczensium equitum Capitaneus, in velitatione quadam vulnus accepit, ab initio contemptum.

Ecce insperatum, idemque tristissimum nuntium de nostris Castrensibus intellegere debemus: se nimirum ad famam hostis validiori manu in succursum adventantis, obsidionem Noviensem solvere et castra prope S. Katam, vernacule dictam, ad fluvium Diussa transtulisse; sed confiniariis omnibus in sua dimissis, praetextu irruptionis hostilis in limitaneos nec fors pagos tentandae: at hostis nostra Castra insecutus, 19. mane cum aliquot vexillis ex propinquo se ostentat, quibus et nostrae totidem quasi centuriae occurrunt. Cumque hostium numerus, et copiae ex vicina silva sensim prodeuntes, continuo augerentur, contigit et nostrum ferme totum successive in occursum prorupisse equitatum, peditatu ad custodiam castrorum, adeoque observandum et muniendum Diussae fluvii transitum, alias valde opportunum, relicto. Et quamvis nostri aggressionem hostibus difficiliorem facturi, colliculum intermedium occuparint, Turcae tamen nec illum ascensum formidantes, nostros furiose invadunt; quibus dum primae cohortes fortiter et

*

genererose resistunt, aliae, quae neque pugnandi copiam, nec tempus adhuc habuerunt, non praelium, sed fugam adornant: horum exemplo etiam pedites in castris relicti, ad eandem pervertunt: inde factum, quod cohortes illae, quae aggressionem primam exceperant, amissis vexillis et Capitaneis, ad internecionem quasi deletae, reliqui vero nec in fuga salutem reperientes, ingenti clade affecti. Copiosi etiam Nobiles vel capti vel caesi, castraque victoris cesserint praedae. Occubuerunt eo praelio praecipui copiarum banderialium Praefecti: Christophorus Chernkoczy, antiquae illius prosapiae ultimus surculus, Nicolaus Jellachich, Mihanovich, Bussich, Preszek junior, Czindery et multi alii. Capti non multo pauciores, quos inter Jacobus filius Francisci Jellachich, desiderati gregarii, tam caesi quam capti, supra 1000, totidem ex Generalatu cum suis officialibus eandem sortem subivere. Ita narratur mihi per homines meos praemissa clades, quam occulatus testis Baro Gabriel Gothal confirmavit.

2.

Memoiren des Grafen Adam Orssich de Szlavetich

vom Jahre 1725 bis zum Jahre 1814.

Kurze Erinnerung jener Merkwürdigkeiten so in dem Bezirke meiner Familie und zur Zeit meines Lebens vorgegangen sind.

Mein Grossvater Bernardus Orssich wurde im 27. Jahre seines Alters durch Zufall (andere sagen absichtlich) in Laduch 1725 von einem Weibe erschossen. Dieser hinterliess zwei Söhne, einen, der nachdem er in der 3. Schule war, gestorben ist, mein Vater der noch in der Wiege war, kannte folglich seinen Vater nicht. Seine Mutter Anna Pattachich, die Witwe, wollte nicht mehr heirathen; und da mein Vater in minderen Schulen annoch war, starb sie an der Ahzehrung. Ladislaus Pattachich, des Bartholomäus Grossvater wurde meinem Vater als Vormund gegeben, doch hat Gabriel Pattachich, so einstens Erzbischoff in Kalocha war, die meiste Sorge für die Erziehung meines Vaters getragen, der, nachdem er alle Schulen beendet, zum Soldatenstand Lust hatte; wurde auch zum Rittmeister bei jener Escadrone so Pattachich in dem Successionskriege errichtete, ernannt, dann bei dem damals Baranyaischen Husaren-Regiment eingetheilt. Da nun Friede wurde, so wurden auch alle diese Truppen entlassen, dann ging mein Vater nach Hause, hielt sich aber doch meistens bei seinem Freunde Gabriel Pattachich auf. Dieser redete ihm mehrmals zu, er möge heirathen, mein Vater aber hatte keine Lust. Da er nun der einzige von der Familie war, so folgte er doch, und nahm meine Mutter, des Peter Zichy und Susanna Bercsény Tochter Josepha, die von mittlerer Schönheit, gutem Vermögen, einer ansehnlichen Familie war. Sie hatte viel Talente, war ziemlich

rasch, eine fleissige, auch thätige Wirthin war sie, selber ist unsere Familie viel Dank schuldig, und wir, ihre Söhne, müssen mit Ehrfurcht diese gute Mutter preisen. Sie gebahr 11 Kinder, von denen ich das 4., nun aber das älteste bin. Sie
1778 starb zu Stubicza in ihrem 53. Jahre, an einer Lungen-Entzündung.

Mein Vater, ein junger hoffnungsvoller, von allen geliebter Mann, hatte bei Antritt seiner Gütter, die durch Fremde verwaltete und zerrüttete Wirthschaft in Ordnung zu bringen gesucht, wozu ihm unsere Mutter und der Pfarrer von Stubicza, Santich, vieles beigetragen hatten. Regulirt wurden die Militär-
1745 Grenzen, da war Bathyany Banus, dieser hatte das Recht, so wie alle damaligen Proprieteurs, alle Chargen inclusive des Obristlieutenant zu ersetzen. Mein Vater hatte Lust zu dienen, und wurde bei dem 2. Banal-Regiment zum Obristlieutenant vom Banus ernannt, in einigen Jahren wurde Obrist Zetwicz General, mein Vater folgte selben als Obrist. Dann wurde er Kammerherr, darauf Assessor von der Banal-Tafel, er hatte in diesen Jahren das Schloss Stubicza gebaut, die Jahrzahl ist auf dem Portale der Schlossthür zu lesen. Darauf ist der
1756 Krieg zwischen Oesterreich und Preussen ausgebrochen, wo vermöge des Friedens-Schlusses Oesterreich Schlesien an Preussen abtretten musste. Mein Vater ging in den Krieg, war bei der von Nadasd geführten Belagerung und beim Sturm von Schweidnitz, da er aber sehr fett war, und schwer über die Leiter gestiegen, so hatten ihn seine Grenadiere hinauf geholfen. Er war auch bei der Blokade von Prag unter Herzog Carl von Lothringen darin eingesperrt, hatte sich auch mehrmals aus-
1762 gezeichnet. Da der Krieg ein Ende genommen, so wurde er General-Major, bekam die Brigade deren 2 Banal-Regimenter, und wohnte in Petrina, Nadásd, damals ein bekannter Held und Feldmarschal, war Banus, dieser schäzte meinen Vater sehr, das Land liebte ihn, und er wurde zum Landes-Vice-Capitän ernannt. Schon früher, und auch jetzt ist er mehrmals als Landes-Ablegat in wichtigen Geschäften an Hof geschickt worden, dann wurde er auch des Agramer Comitats Ober-Gespan. Endlich theils wegen den Neuerungen, so in deren Gränzen von unerfahrenen Menschen eingeführt wurden, theils seiner Gesundheit wegen, suchte er in Ruhestand gesetzt zu werden.

Man versprach ihm das Karlstädter, oder das damals von diesen separirte Warasdiner General-Commando, wie auch, wann er weiter dienen wollte, ein Regiment, doch sehnte er sich zu sehr nach Ruhe, wurde als Feldmarschallieutenant zu weiteren Diensten vorbehalten mit ganzer Charge in Ruhestand gesetzt.

Dann erbaute er Bistra sammt allen angehörigen Gebäuden. Popovecz hat er erworben, und vieles auf den übrigen Gütern gebaut. Endlich, da er schon einige Jahre 1782
ungesund war, so kam auch in seinem 46. Jahre seine letzte Stunde. Er wurde von Agram auf Stubicza geführt und in die Familiengruft beigelegt. Selber war (ohne dass ich sein Sohn es sage) ein würdiger, rechtschaffener Mann, von guten Talenten, vielem Fleisse, er war Gottfürchtend, zur Zeiten aufbrausend, doch geschwind gut, das Land und seine Untergebenen liebten ihn. Ein schöner Mann, sein Ansehen war ernsthaft, zu keiner Art von Ausschweifungen war er selbst in seiner Jugend geneigt, er lebte immer mässig, ging früh schlaffen, stand aber sehr früh auf, speisste in 24 Stunden nur einmal, zog sich aber durch ein zu spätes Herbstbad eine langwierige Krankheit zu, sonst hatte er in seiner Jugend ausser dem Dienste, denen Pferden, und der Wirthschaft keine besondere Passion. Uebrigens hatte er zu Hause seinem Stande gemäss schön und gut gelebt. Diesem guten Vater haben wir Söhne sammt unsern Kindern alles zu verdanken. Gott segne seine Gebeine.

1753 ist mein zweiter Bruder Nepomuk, so annoch lebt, zu Welt gekommen; dieser endete seine Studien in Tyrnau, wurde bei dem 2. Banal-Regiment Fähndrich, dann in einigen Jahren Hauptmann, dann war er in dem zweiten kurzen Preussischen Krieg. Da nun unser lieber Vater starb, so quitirte er, und nahm sich zur Gattin Eleonora des Grafen Julius Keglevich Tochter, mit dieser zeugte er die jetzt lebenden 4 Söhne, und 2 Töchter, wurde Kammerherr, und Banaltafel-Assessor, war ein schöner junger Mann, ist aber in spätern Jahren so dick geworden, dass er jetzt sehr unbehilflich ist. Seine Talente sind sehr gut, auch ist er angenehmer Gesellschafter, seine Hauptpassionen sind Pferde und Wägen. Als Vater und Gatte ist er nicht der glücklichste,

so ihm auch zu kränken scheint. Die Jagd liebt er, doch nicht leidenschaftlich, und da er nur seines schweren Körpers wegen nicht zur Jagd gehen, und nicht reiten kann, so ist die Wirthschaft, die Postgeschäfte, deren Eigenthümer er in Agram ist, dann Bücher, seine meiste Beschäftigung.

1758 wurde mein Bruder Franciscus Xaverius gebohren, dieser widmete sich dem geistlichem Stande, endete die theologischen Studien in Rom; Julius Keglevich gab ihm die Pfarre von Krapina, wo er den Pfarrhof erbaute, dann aber Domherr von Agram
1807 und Abt wurde, wo er auch starb. Seine Talente und Körperbau waren ganz mittelmässig; seine Passion der Vogelfang. Uebrigens war er ein eifriger Seelsorger, gegen Arme äusserst wohlthätig und überhaupt ein sehr guter Mensch.

1748 bin ich, so dieses zu Ende des Jahres 1812 schreibe, den 13. November zu Stubicza geboren. In Agram endete ich die 6 Schulen, wo ein Grenzer, so nachdem in Stubicza Pfarrherr war, ein roher, dem Trunk ergebener Mann, mir als Hofmeister, weil ich ungarisch lernen musste, gegeben wurde. Dieser konnte mir keine Bildung geben, weil er selber keine hatte, dann wurde ich nach Krems-Münster in die Philosophie, die ich auch öffentlich deffendirte, und zugleich in das Convict geschickt, wo ich nach geendeter Philosophie ein Jahr die Rechte gehört. Dieses adelige Convict, wo man Tanzen, Fechten und Reiten, das Genie mittelmässig, Französisch wenig, oder nichts gelernt, war nur vor Jünglinge, die selbst gerne lernen, gut; dann die Aufsicht und Zucht mangelte. Da nun die meisten Jünglinge (leider) nicht gerne lernen, so war ich in dem Orte, wo keine gehörige Zucht und Emulation geherrscht, so wie andere. Die Benedictiner als Regenten waren gute gelehrte Männer, doch hatten sie nur die dem geistlichen Stande nöthige Bildung. Da ich nun nach Hause gekommen, so wurde ich von meinen Aeltern sehr streng gehalten, sie wollten, ich sollte weiter studiren. Der Strenge müde, wünschete ich von Hause wegzukommen, und sagte, ich wolle Soldat werden, wozu ich auch wircklich Lust hatte. Dann wurde ich zu Adam Bathyany-Infanterie als Unterlieutenant nach Prag in Garnison geschickt. Ich war ein äusserst unwissender, unerzogener, nun mir selbst überlassener Jüngling; in allem unerfahren, ohne Grundsätze,

wurde ich durch üble Gesellschaft locker, auch liederlich. Das wenige Geld, was mir mein Vater mitgeben, war auf die Reise, und Equipirung, nebst anderen nöthigen Ausgaben bald verzehrt; da musste ich von der Charge, und da diese auf gleich kindisch verthan wurde, denn ich hatte keine monatliche Zulage, sehr darbend leben. In 3 Jahren kam ich mit Urlaub nach Hause, wo ich endlich in einigen Monaten von Sissek bis Semlin auf einem Bortun reisen musste, von da nach Temesvar, uud von da über Panchova mit General Lanius auf der Donau bis zur Trajanischen Brücke, dann zu Lande bis Suppanek, einem Orte an der türkischen Gränze, wo mein Bataillon gelegen, gekommen bin. Damals war noch das sogenannte Banat unter neuer deutscher Cameral-Administration, in Ober- und Unter-Verwalterschaften eingetheilt. Graf Clary war Präsident. Das Deutsch und Illirische Banat-Regiment, sammt vielen aus Schwaben bestehenden Ansiedlungen fing man damals an zu errichten. Ich war da Orschova gegenüber in dem kleinen und schlechten Orte Suppanek, wo eine Contumaz ist, mit einem Walachen in einem Zimmer wohnend, 16 Monate; musste unterdessen eine Polnische Conföderation, so des Potoczki und Krassinzki Mareschallen Namen führte, und in Kriege wider die Türken und wider die Russen gefochten, und sich dann aus Mangel an Geld, Pferde und Lebensmittel in das Oesterreichische geflüchtet, bis Mehadia escortiren, wo ich schlecht gekleidet, durch den sogenannten Mehadier Schlüssel zur Winterszeit so erfroren war, dass man mich vom Pferde heben, und meine erstarrten Glieder durch ein kaltes Baad beweglich machen musste. Dann kam ich mit dem Bataillon nach Szegedin, blieb eine kurze Zeit da, und wurde mit einer Division nach Grosswardein geschickt, wo ich zugleich Platzlieutenants-Dienste verrichtete.

Adam Pattachich war da Bischoff, dieser equipirte mich, auch hatte ich da täglich die Tafel. Da ging es mir gut, blieb zwei Jahre da, und kam als Capitain zu dem 1. Banal-Regiment. Endlich erwachte in mir das bisher unterdrückte Ehrgefühl; ich wurde Chef einer Compagnie, wollte nicht unter denn meinigen, wo meines Vaters und meiner Familie Verdienste bekannt waren, anderen zurückstehen. Dann fing ich an ordentlich zu leben, wurde im Dienste fleissig, hatte auch

repente deserit, et in Patriam non tantum incolumis, sed etiam victrix, rebellibus qui eam per viam aggredi tentabant non semel profligatis, feliciter redit; solo Cte. Draskovich penes Banum remanente.

Junius: Per idem tempus celebratur Varasdini aliqua sub Dmni. Eppi. praesidio conferentia, ex qua C. Adamus Keglevich et D. Protonotarius ad excusandum potissimum nupernum ex castris discessum, et placandam superinde C. Bani indignationem, erant nomine publico Ablegati.

Augusti 12. inter alia Viennenses Ablegati negotiationis suae feliciter peractae seriem reportarunt. C. Banus autem per Styriae, Rabatiana clade afflictae Status, ingentem a Carolio Patriae suae depopulationem, et plus quam 70 pagorum incinerationem perpessos, impense sollicitatus, nostras e Regno educit suppetias, plerumque Confiniarios, sub ductu Colonelli Vragovich, reliquis etiam insurrectione et ad Muram Castrorum metatione indicta.

24. Protonotarius cum reliquis regnicolis ad castra insulana, C. Petri Keglevich directioni credita, profectus redit, et C. Banus cum confiniariis, quorum servitiis utcunque contentus, sed Dni. Vragovich virtute plene satisfactus.

1705.

Ex Croatia venit C. Banus, ommissa Regni Congregatione, quam Zagrabiae indixerat, ubi convenientibus undique regnicolis, gravis inter D. Protonotarium et Colonellum Vragovich inimicitia erumpit, data per illum vel oblata, sed per hunc neglecta vel contempta, etiam occasione Duelli; hinc et ejus aestimatio apud C. Banum imminui vehementer coepta, nec unquam postea reparata. 14. Junii ego cum Domino Protonotario, altero regni Ablegato, cui aula non alium quam praecise me associari volebat, descendo Posonium, ubi per hos dies sub praesidio Ducis Lotharingiae tractatus pacis assumitur, exhibitis male Contentorum punctis, super quibus et nos, quae nomine Regni reflectenda erant, exhibemus.

1707.

Quarta Septembris nuntium reperio de Castrensium nostrorum, qui sub ductu Dmni. Domjanich expeditioni hungaricae penes C. Banum aderant, violento recessu, propter quem officiales omnes,

inter quos et Dominus Gereczy, ab officiis per Banum suspensi sunt.

1708.

Martii principio, pro Aulae discessu oomnia disponuntur. Cum ablegatis nomine regni comparet .... petens facultatem exmittendi e gremio Statuum Dmnum. Cardinalem in specie, qui Rakoczium et male Contentos ad Congressum diaetalem evocarent, sine quorum nempe accessione et praesentia pax, — hujus dietae finalis causa, — sperari non posset. — Aula dilationem itineris, sua fors sponte, ommittendi libenter captans, et ablegationem ad Rakoczium deputari permittit, excepto tamen Dmno. Cardinali, ex Statu mediocri eligendam. Paulo post Rakoczianae responsoriae ad Palatinum datae, cum Patentibus per Cottus. vulgari coeptis, quarum tenore inhibet omnes ab accessu dietae, velut per illegitimum et pro nullo jam declaratum regem, indictae. — Quibus intellectis, Aula totam intentionem mutat, ablegationem inhibet, pro Personali tantum substituto D. Horvath, Directorem olim, modo Tabulae Baronem nominat. Interim, quia substitutus Personalis Statibus non placebat, idem Horvath in realem Personalem declaratur. Sub idem tempus Posonio de successu diaetae miranda scribuntur; graves nimirum discordiae inter Croatiae Magnates et Ablegatos exortae, propter puncta quaedam a Magnatibus apposita, et Statibus pro remedio praesentata; quorum pleraque licet ad correctionem juridicorum excessuum potissimum dirigebantur, quia tamen Comitatuum Zagrabiensis et Crisiensis Supremi Comitis officii a Vicebanatu avellendi, Protonotarii alterius vel in regno constituendi, vel ex Hungaria libere inducendi, mentionem faciebant, hinc per Protonotarium et Ablegatos acerbo sensu excepta, et oppositionem ferventissimam, — quod Nobilitatis, ut ajebant, Gemma et oculi pupilla tangeretur, — passa fuerunt, iis diffidentiae et dissensionum seminibus in utrumque Statum jactis, ex quibus magna Patriae scissio et ruina utinam non aliquando nascatur.

4. Junii. Martinus Brajkovich Viennae decessit, cujus obitum, si paucos partiales excipias, — nec Clerus, nec patria satis pro merito luxit; cujus aetatis et ingenii vigor, sicut in vita plausum, ita in morte planctum exegisse videbatur. — Pro episcopatu proxime ad spem accedere videbatur Dmnus. Segniensis, Dmni.

überhaupt gute Conduite, zu welcher die Lesung guter Bücher vieles beigetragen, wurde auch Kammerherr, dieses erweckte auch in mir einen edlern Ehrgeitz. Meine Aeltern gaben mir zwar keine festgesetzte Zulage, doch hinlängliche Victualien, und zu Zeiten schenkten sie mir etwas Geld, dass ich vier Pferde, Bedienten, und Kuchl halten konnte, lebte auch bei ordentlicher Wirthschaft ganz gut. Das Avancement war bei der Armee ganz eingestellt, Majore commandirten mehrere Regimenter. 1777 war das grosse Avancement, wo auch Majore bei einigen Regimentern gleich Obriste wurden, ich war zu weit im Range zurück, konnte also nicht Avanciren. 1778 ist der Preussische Krieg, so nur ein Jahr ohne grossen Begebenheiten gedauert, ausgebrochen, ich wünschte mit dem ersten Ausmarsch in Krieg zu gehen. Mein Vater, so nur Witwer war, wünschte mich nach Hause, und bewirkte bei Feldmarschall Nadásd, damals Banus, meinem Proprietär und Commandirenden, dass ich nicht zum Ausmarsch Commandirt wurde, dieses kränkte mich, und ich quittirte, wo mein Bruder Nepomuck, damals Oberlieutenant, meine Charge erhalten. In allen zusammen diente ich 12 Jahre. Ganz dem Willen und der Gnade meines Vaters überlassen, lebte ich bei selben nahe ein Jahr, beschäftigte mich mit Lesen, Jagd, und besuchte fleissig die Comitatscongregationen, wo ich mich zu belehren, dann von öffentlichen Geschäften Ideen zu sammeln suchte. Da nun mein Vater immer misslicher Gesundheit war, so wünschte er mich zu verheirathen, schlug mir einige Partien vor, von denen meine Wahl die Leonarde des Grafen Christoph Woykffy und der Anna Baronin Rauch Tochter getroffen hatte. Diese war ein schönes, gut gewachsenes Mädchen, von gesunder Vernunft, rasch und munter, war eine sehr gute Wirthin, sie gebahr mir die jetzt lebenden Kinder, Regina, Georg und Josepha. Das 4. Kind Peter ist mit einem Jahre gestorben. Meine Frau aber, da sie durch einen Spaziergang in Szlavetich erhitzt sich die Füsse im kalten Baad gewaschen, bekam die Abzehrung, war
1792 mehrere Jahre immer kränklich und starb 1792. Nachdem ich vermählt war, so übergab mir mein Vater den Nutzgenuss der Herrschaft Stubicza. Da nun selber gestorben, und mein Bruder Franz von Rom gekommen, so theilten wir das

väterliche Vermögen ruhig und brüderlich, auch hatten wir bisher keinen Streit.

Als meine erste Frau starb, und meine Töchter in die Jahre gekommen, wo selbe aus dem Kloster genommen werden mussten, so war ich um ihre weitere Erziehung besorgt, und beschloss denselben lieber eine gute Stiefmutter, als eine unbekannte Gouvernante zu geben; daher vermählte ich mich 1794 mit der meinen, jetzt lebenden Gemahlin Franciska, des Graf Joseph Keglevich Tochter. Ich täuschte mich auch nicht, denn sie erfüllt die Pflichten einer wahren Mutter, wird auch von meinen Kindern geliebt. Sie ist sanft und bescheiden, gebahr mir einen schönen hoffnungsvollen Sohn Ladislaus, dieser starb im 6 Jahre an Blattern. Ich beschäftigte mich mit der Wirthschaft, Lesung guter Bücher, wurde bei denen meisten Comitats- und Landes-Deputationen auch Conferenzen gebraucht, suchte jedoch niemals eine Bedienstung, 1793 hatte man von dem ungarischen Landtag mir die Grenzberichtigung zwischen Kroatien, Steier und Krain aufgetragen. Dann wurde 1796 ich, da man einen Einfall deren Franzosen aus Italien in Kroatien befürchtete, auch wirklich alles aus Kärnthen, Krain, Triest und Fiume mit Kindern, und Haabseligkeiten flüchtete, eilends mit Aufträgen von Landesständen nach Wien zum Kaiser Franz geschickt. Meine Hauptleidenschaft war immer die Jagd, deren Bewegung mich annoch zu Ende meines 64. Jahres, obwohl ich jedoch das Alter gewahr bin, dennoch bei ziemlichen Kräften erhaltet. Was übrigens meinen moralischen Character belangt, dieses überlasse ich dem Urtheil meiner Zeitgenossen.

Meine Kinder belangend, so sind selbe von guter Conduite. Regina vermählte sich mit Grafen Heinrich Sermage. Josepha mit Baron Ferdinand Kulmer, beide haben eine glückliche Ehe, und zeugen mir hoffnungsvolle kleine Enkeln. Mein Sohn Georg vermählte sich mit Wilhelmine, des Feldzeugmeister Baron Hiller Tochter, so noch keine Kinder gezeugt. Nachdem selber zum Soldatenstande Lust hatte, so kam er zur ungarischen Noble-Garde, von da als Unterlieutenant in die Banalgrentz, dann wurde er zu dem Regiment Franz Jellachich transferirt, und endlich zu Hessen-Homburg Hussaren, wo selber als Oberlieutenant die Battaille von

Austerlicz beigewohnt. Da nun Friede wurde, so hat er quittirt; ich übergab ihm Bellovar und Orehovicza zum Genusse.
1809 Endlich ist abermals der Franzosen-Krieg ausgebrochen, wozu die Insurrection, eine Landesmassa sammt Landes-Banderien, von deren Hussaren er zum Major ernannt wurde, ausgerückt ist. Er hatte ein eigenes Commando bei Fiume, zeichnete sich da aus, und wurde nach geendetem Kriege zur Belohnung, ohne es anzusuchen, taxfrei zum Kammerherrn ernannt. Er ist von grossen, ziemlich schweren Körperbau, die Pferde sind seine Hauptleidenschaft, und lebt mit seiner Wirthschaft beschäftigt ruhig und zufrieden.

Nun schreite ich zu andern Begebenheiten, so mir bewusst, und zur Zeit meines Lebenslaufes allgemein, besonders in Kroatien vorgefallen sind, für deren Wahrheit ich hafte. Da mich aber mit dem Alter schon stark das Gedächtniss verlassen, so hafte ich nicht immer für die Richtigkeit der Jahrzahlen, doch wird der Unterschied nicht gross sein.
1754 entstand in der Warasdiner Grenze eine Rebellion.[1] Stephanus Domjanich, der damals des Gutes Preszeka, so in Kreutzer Comitat liegt, Besitzer war, hatte Einverständniss mit den Gränzern; darauf fingen die Bauern des Raffaischen Gutes Raven auch einen Aufstand an, zu diesen gesellten sich die umliegenden Bauern, sie sengten und brannten die Edelhöfe, wuchsen in grosser Anzahl, und versetzten den Adel (da sich auch in andern Orten die Bauern den Rebellen geneigt zeigten) überall in Schrecken. Der Adel floh mit Kindern und Habseligkeiten in die Städte; das Jahr war gesegnet, die Bauern immer berauscht und verübten überall wo sie hin gekommen sind, grossen Unfug. Die Save und Kulpa, über welche keine Brücke war, ist von anhaltendem Regen sammt anderen Wässern ausgetreten: von der Banal- und Karlstädter-Grenze konnte darum keine Hilfe kommen. Endlich da die Rebellen in Biszagh damals des Jankovich Herrschaft waren, wo sie aus Uebermuth alles zu Grunde richteten, im Keller die Fässer eingebrochen und auch einige im Wein ertrunken sind, endlich traten die Wässer zurück, und es kam ein Bataillon aus der Banalgrenze; einige Bauern liefen

[1] Die Original-Verhörs-Protocolle dieser Rebellion befinden sich im Agramer Landes-Archiv. A. d. R.

davon, andere versteckten sich, immer betrunken, wurden sie mit Bajonetten aus allen Schlupfwinckeln gejagt, und Hundertweis in verschiedene Städte, meistens aber nach Agram gebracht.

Joannes Rauch, damals Vice-Banus, und vermöge damaligen Landesgesetzen als Vice-Banus auch natus Comitatus Zagrabiensis et Crisiensis Supremus Comes, trug zwar vieles zur Herstellung der Ruhe bei, plünderte aber die Häuser der Rebellen, und eignete sich vieles, besonders von Vieh zu, wovor er von verschiedenen, besonders vom Kreutzer Vice-Gespan und seinem Schwager Saich angeklagt, dann auch von allen bekleideten Chargen cassirt wurde. Mit ihm hat auch das Vorrecht eines nati oder perpetui Supremi Comitis vor den künftigen Vice-Ban aufgehört. In der Warasdiner Grenze wurde die Ruhe durch angekommene deutsche Truppen hergestellt. Von denen Bauern wurde eine grosse Anzahl theils in verschiedenen Arten aufgehangen, theils mit Schlägen, und Brandmarkungen davon gelassen. Stephanus Domjanich flüchtete sich in geistlicher Kleidung zu denen Paulinern nach Szveticze, sein Bruder Joannes lockte ihn zu sich, und übergab ihn gefangen; das Gut Preszeka wurde confiscirt, er aber nach Kufstein auf lebenslänglichen Arrest geschickt. Joannes hat den Grafen Althan, so in das Land die Ruhe herzustellen und neues Urbarium einzuführen als Königlichen Commissarius geschickt, gebeten, er möchte ihm von Hofe vor dieses, das er seinen aufrührerischen Bruder ausgeliefert, zur Erkenntlichkeit das Gut Preszeka verschaffen, dieser gab ihm aber zur Antwort, dass der Hof zwar dergleichen Verrätherei liebe, den Verräther aber als einen schlechten Menschen hasse. Er hatte auch keinen Vortheil, als das ihm vor diese niederträchtige That jedermann als Bruders Verräther verabscheuete.

1757 fing der sogenannte 7jährige Preussen-Krieg an, und endete mit dem Verlust von Schlesien. Die Banderien gingen auch zu diesem lezten Krieg. Oesterreich errichtete Schuldscheine, Copons genannt, selbe wurden nach geendetem Krieg in einem Jahre mit klingender Münze bezahlt. Preussen behalf sich mit schlechtem Gelde, die österreichische Armee war in 2 Haupt-Armeen getheilt. Eine commandirte Herzog Carl

von Lothringen, des Kaisers Franz I. Bruder, die andere commandirte Graf Daun Kriegspräsident. Nadásd eroberte Schweidnitz, und entsezte durch die gewonnene Battaille bei Collin die Hauptstadt Böhmens Prag. Hadick kam einmal nach Berlin, musste aber selbes gleich verlassen. Laudon, damals Oberstlieutenant in der Lika, errichtete ein Freikorps, überrumpelte Nachts die Festung Schweidnitz, nahm auch selbe mit unbedeutendem Verlust. Dieser zeichnete sich bei mehreren Gelegenheiten so aus, das er zu Ende des Krieges General-Feldzeug-Meister geworden. Die Reichsfürsten stellten eine sogenannte Reichsarmee auf, selbe aber war mehr zur Last als zum Nutzen Oesterreichs. Die Russen waren auch mit Oesterreich alliirt, verliessen aber selbes verrätherisch, und alliirten sich mit Preussen. Die alliirten französischen Truppen wurden bei Rossbach von Friedrich König von Preussen auf das Haupt geschlagen und gingen nach Hause. So endete der Krieg, nach welchem Graf Lacy, ein Irländer, Kriegspräsident geworden. Dieser sezte die Oeconomie, Disciplin, und Adjustirung bei der Armee in die gute Ordnung. Er ersparte durch die neu eingeführte Oekonomie bei dem Militär-Departement viele Millionen jährlich, sonst war er ein grosser Staatsmann, und Tactiker, doch ein unglücklicher Feldherr.

1767 Errichtete Maria Theresia den sogenannten Militär-Theresien-Orden. Später errichtete sie den Ungarischen St. Stephani Civil-Orden. Wenceslaus Fürst Lichtenstein hat die Artillerie, General d' Ajassassa aber die kaiserliche Cavallerie in gehörige Ordnung gebracht. Fürst, Kaunitz einer deren seiner Zeit grössten Staatsmänner, leitete zu dieser Zeit die Staatsgeschäfte. Van Svitten, der Maria Theresia Leibmedicus und der Wiener Universität Rector, ein Mann von ausgedehnter Wissenschaft, brachte besonders die medicinische Facultät in Ordnung und Ansehen, unter seiner Leitung wurden Kranken-, Findel-, Gebähr- und Erziehungs-Häuser errichtet, auch hatte er das Vorurtheil der Hexen ausgerottet, es bei der Monarchin dahin gebracht, das alle Hexen-Processe, durch welche viele Unschuldige verbrannt wurden, sammt allen Torturen auf immer abgeschafft werden sind.

Maria Theresia, Karls des I. Tochter, war ein Muster aller Frauen, so dem Hause Oesterreich und ihren Unter-

thanen unvergesslich ist. Sie war die reichste und schönste Prinzessin von Europa. Sie vermählte sich mit Franz Herzog von Lothringen, einen schönen bescheidenen Mann, und besonders glücklichen Speculanten. Dieser wurde Römischer Kaiser, und starb zu Insprug. Nachdem Maria Theresia die Regierung angetreten, machten 7 Puisancen auf ihre Länder Anspruch, führten den sogenannten Successionskrieg wieder selbe, sie forderte die Ungarn auf, zeigte denselben ihr kleines Kind, den Kronprinzen Joseph, ungarisch gekleidet auf der Schooss haltend, empfahl sich und ihren Sohn der Treue der ungarischen Nation. Die Stände versprachen ihr Leben und Vermögen, gaben Insurgenten, ausser diesen Geld, Recrouten, und Getreid. Diese Frau so zu Regentin gebohren, war voll Talente, rasch, aber gutherzig, hatte viel Religion, wusste mit Majestätischen Anstand stolz zu sprechen, strenge zu bestraffen und kaiserlich zu belohnen. Sie traf meistens eine gute Wahl, wusste auch zu schmeicheln, gegen Arme war sie äusserst milde, errichtete viele wohlthätige Institute, Männer von Wissenschaften liebte und belohnte sie, auch war sie vor die Erziehung der Jugend äusserst besorgt. Sie
regierte 40 Jahre und hinterliess Oesterreich als einen der 1780
ansehnlichsten Staaten von Europa. Allgemein geliebt, wurde sie auch allgemein bedauert.

Da meistens die Kroatischen und Slavonischen Comitate nicht von dem ungarischen Consilio Locumtenentiali, sondern von Banus, und denen Landtägen, in welchen alle Geschäften, so diese Länder angingen, geleitet wurden, wurde zur Zeit des Feldmarschall Grafen Nadásd, Banus Croatiae, ein Consilium Banale Croaticum errichtet. Dieses hatte die Croatischen und Slavonischen Comitate zu verwalten. Die vielen dabei angestellten Individuen verlangten aber grosse Summen zum Unterhalt, die Cassa Domestica wuchs bei den Comitaten beträchtlich, und bei dem Contribuenten beschwerlich, alles schrie, auch sie selbst hatten nicht zur Beschäftigung hinlängliche Gegenstände, mussten also, um grössere Zahl der Exhibita aufweisen zu können, sich mehrmalen mit unbedeutenden Dingen beschäftigen, und die Comitate ohne einen
Nutzen zu schaffen, necken. Alles war dieses unnöthigen 1719
Dicasterio überdrüssig, und da Warasdin 1778 abgebrannt,

so wurde das Consilium Banale Croaticum in kurzer Zeit aufgelöst. Dann mit dem ungarischen Consilio Locumtenentiali vereinigt, wozu auch immer ein Croate als Consiliarius beigesetzt werden muss. Banus Croatiae hat auch dabei Sitz. Zu dieser Zeit war das Agramer Kapitel annoch in dem Besitze des Vorrechtes, dass ein Domherr immer Obristlieutenant und Commandant von Dubicza sein musste; selbes aber wurde aufgehoben, und Zlatarich der letzte Domherr, zugleich Obristlieutenant, genoss lebenslänglich die Obristlieutenants-Pension.
1773 wurde vom Pabst Clemens XIV., Ganganelli, der Jesuitenorden aufgehoben, deren Institute waren die Studia und Erziehung der Jugend, sie hatten ihre Collegia in allen Catholischen Ländern von Europa, auch selbst in Moskau und Preussen. Sie waren in dem Besitze aller der Catholischen Staaten von Europa bestehenden Universitäten und Academien. Männer von vielen, besonders Philosophischen, Mathematischen und Theologischen Wissenschaften, durch zweckmässige Erziehung der Jugend allgemein beliebt. Sie wurden als Beichtväter und Gewissensräthe zu denen meisten Catholischen Höfen gezogen. Erwarben dadurch dem Orden grosse Reichthümer, machten sich aber andere geistliche Orden zu Neidern und Feinden. Nicolaus Plantich, ein Croatischer Jesuit, ging nach Paraguaja als Missionarius, wurde da von diesem rohen und wilden Volke, dem er sich beliebt zu machen wusste, zum König ausgeruffen. Portugal, so den Besitz dieser Provinz wünschte, wurde neidisch, und Bomball der erste Minister, und eigentlich bei einem schwachen Könige Regent, bemächtigte sich der dortigen Jesuiten, liess selbe einkerkern, foltern und auf verschiedene Art misshandeln. Unterstützt von andern Ordensgeistlichen, worunter viele Cardinäle waren, hat er es dahin gebracht, dass der Pabst diesen Orden aufgehoben. Nicolaus Plantich kam in sein Vaterland, lebte einige Jahre ruhig, und starb. Die Jesuiten-Güter übernahm der Fiscus, woraus der Fundus Studiorum entstanden. Aus diesem erhielten die Ex-Jesuiten, eine jährliche Pension von 300 fl., auch wurden die Professores sammt denen Studien aus diesem fundo erhalten. Die Schulen wurden in Districte eingetheilt, jeder District bekam einen Oberdirector, die Gymnasien und Academien erhielten jedes

einen Local-Director; zu Ofen wurde eine Universität errichtet, zu Agram in Croatien eine Accademie, in andern Städten von Croatien und Slavonien aber Gymnasia, so unter das croatische Ober-Directorat gehören. Das ganze Studien-Fach wurde damals in Croatien und Slavonien von dem Consilio Croatico-Banali, nach dessen Auflösung aber nun von Consilio Aul. Hungarico geleitet.

Nicolaus Skerlecz, zugleich Consiliarius des Consilio Banali, wurde von Croatien und Slavonien Oberdirector, er traf (besonders bei der Agramer Academie) an Professoren eine gute Wahl, und da zu der Zeit die Theologische Facultät noch mit der Academie vereinigt war, so waren mehrere Domherrn Professores, bei den anderen Schulen aber Ex-Jesuiten oder weltliche Professores angestellt. Die Emulation war stark, und man kann mit Recht sagen, dass die meisten in jeder Universität mit Ehren ihre Kathedra hätten besteigen können. Skerlecz wurde zum ungarischen Consilio übersetzt, die guten Professores wurden nach und nach auf verschiedene Art zerstreut, kleine Besoldung, theuere Zeiten, keine Aussicht zur weitern Beförderung und mehrere neue Plana Studiorum haben es nun dahin gebracht, dass wenige, und nur Leute, so sonst keine Aussichten haben, nun für die Cathedern concurriren; unbekümmert, ob die Jugend in der Moralität und Studien Fortschritte macht. Gleich den Taglöhnern trachten sie nur die festgesetzten Stunden auf der Cathedra zu declamiren, wo sie meistens ihre Sachen der Jugend aus Schriften dictiren, oder schlecht expliciren; und nach geendeter Stunde ohne die Jugend ausser dieser Stunde zu sehen, nach Hause gehen. Obwohl viele ihre Witze zeigen, oder aus Rache viele Satyren wider die Jesuiten schreiben, so muss ich (als Zeitgenosse) aufrichtig gestehen, dass seit deren Aufhebung, die Erziehung der Jugend so wohl in Studien, als Moralität vieles verloren hat, da die Erziehung der Jugend das einzige Geschäft und institutum der Jesuiten war. Sie hatten die Wahl unter der Jugend, wählten taugliche Subjecta, und der Erfolg war glücklich.

1784 wurde jener Theil von Croatien so über die Culpa gelegen, vom Lande excorporirt, der Banal- und Karlstädter-Gränze incorporirt, den Güter-Besitzern wurde ein Aequivalens

in Banat gegeben. Zu Anfang, da die neuen Besitzer keine Gebäude hatten, so war es kostspielig selbe zu errichten; der Getreidehandel auf der Save und Culpa war noch unbedeutend, sie konnten ihre Früchte nicht veräussern, daher waren ihre Einkünfte auch ganz geringe. Nun aber, da der Getreidehandel stark emporgekommen ist, so sind diese Güter sehr einträglich.

1779 sind die jetzt bestehenden Urbaria eingeführt worden, die meisten Herrschaften liessen die Gründe ihrer Unterthanen ausmessen; nachdem endlich diese Urbaria eingeführt waren, so wurden die Bauern, welche die neue Einrichtung noch nicht hinlänglich verstanden, schwierig; es gab immer Klagen an den Comissarius Regius, den Statthaltereirath Bako; endlich haben sich so wohl die Herrschaften, als die Bauern in diese Urbaria gefügt und nun gehet es seiner Ordnung nach. Damals wurde aus dem Theile des Agramer Comitats, so über die Culpa gelegen ist, sammt dem Fiumaner District ein neues, zwar ungesetzmässiges Szeveriner Comitat genannt, errichtet, dessen Obergespan, der Gouverneur von Fiume sein musste; diesen Hafen von Fiume, den man sonst ein feudum Imperii nannte, hatte Maria Theresia zur Krone von Ungarn einverleibt. Dieses Comitat, da es der ärmste Theil von Croatien ist, folglich die Cassa Domestica zur Bezahlung deren Individuen und andere Ausgaben ohne grosser Bedrückung der Unterthanen nicht hingereicht, so wurde selbes wieder aufgelöst, und dem Agramer Comitat in statu priori reincorporirt.

1780 starb Maria Theresia. Joseph der II. Römischer Kaiser folgte in der Regierung. Ein Mann von grossen Eigenschaften eines Monarchen, nur im Unternehmen zu rasch, sonst leutselig, doch auf seine Macht stolz; voll Talente und unermüdet wollte er alles (so zu sagen) reformiren. Das Militär liebte er vorzüglich, bei Hofe nichts weniger als prächtig, seine Staatsfinanzen waren in guter Ordnung; viele Vorurtheile und Missbräuche, so sich in die Religion eingeschlichen, wurden in seinen Staaten sammt vielen Ordensklöstern, so zum Wohl des Staates nichts beigetragen, aufgehoben, deren Güter wurden dem Religionis fundo einverleibt, woraus die ausgetretenen männlichen und weiblichen Ordensgeistlichen eine lebenslängliche Pension von 300 fl. erhielten. Die Pressfreiheit

sammt der Religions-Toleranz wurde eingeführt. Pabst Pius VI. wollte den Kaiser auf andere Gedanken bringen, er kam nach Wien, wurde mit allen Ehren empfangen, blieb einige Monate da, der Kaiser aber blieb seinem Vorsatze treu. Stolz auf seine Macht, wollte er sich dem Gesetze gemäss als König von Ungarn nicht krönen lassen, und behauptete, dass, da er ohne diesen der Erbe von Ungarn sei, die Ceremonie der Krönung eine unnöthige Ceremoniensache wäre. Er theilte Ungarn in Bezirke oder Commissariate ein, nahm den Comitaten und Obergespänen die vorige gesetzmässige Macht, setzte Commissäre, von denen einer Graf Balássa Banus hier in Croatien war; die Commissäre hingen von Consilio aulico ab; er fieng an die deutsche Sprache als Geschäftssprache in Ungarn einzuführen, kurz um, er wollte die ganze Constitution von Ungarn aufgeben. Wäre er nicht so früh gestorben, so würde sie auch schon aufgegeben sein. Die Nation bekam schon einen andern Sinn. Croaten und Ungarn schämten sich schon ihrer Nationaltracht und Sprache, die Pressfreiheit fieng der Nation andere Gesinnungen und eine andere Richtung zu geben. Ein Patriot zu sein, oder sich ein solcher zu nennen war verdächtig, doch lauerten viele gut gesinnte Patrioten in der Stille auf bessere Zeiten, wo die Nation als Nation auftreten könnte. Die einstens vor dem Monarchen gewöhnlichen Beugungen des linken Beins, oder die sogenannten spanischen Reverenzen, nebst öffentlichen und Privat-Handküssen, wurden sammt mehreren bei Hofe gewöhnlichen Ceremonien abgestellt. Der Monarch nannte einstens (die Fürsten und Geistlichen ausgenommen) keinen seiner Unterthanen Sie, sondern Er, selbst die Feldmarschälle sagten zu jedem Ober-Officier inclusive des Hauptmanns Er, da aber dieser Kaiser zu jedem ab honoratioribus „Sie“ sagte, so mussten auch die Feldmarschälle dessen Beispiel folgen. Zu Anfang der Regierung der Maria Theresia wurden die zum Dienste untauglichen Soldaten so wie einstens verabschiedet, und mussten ihr Brod sammt Kindern, so wie mit den Wittwen Dienste oder Almosen suchen; zu Pensionen konnte man schwer kommen, denn sie wurden aus besonderer Gnade wenigen aus dem Cammerbeutel ertheilt. Maria Theresia aber, so wie ihr Sohn errichteten verschiedene Invalidenhäuser und

Pensionsfundos, aus denen die Dienstuntauglichen und Offiicirs-Wittwen eine jährliche Pension ziehen sollten; nun aber werden auch gesunde Militär-Officiere, oder Civil-Beamte manchesmal zur Strafe in Pensionstand versetzt. Die Verbrecher wurden nicht gerichtet, aber grausam behandelt, sie mussten bei dem Halse an einander geschmiedet, in Banat so lang sie nur ein Geist hatten, Schiffe ziehen, denn der Kaiser wollte die Todesstrafe ganz abschaffen. Joseph bereiste alle seine Länder, liess sich von allen genau unterrichten, Männer, die sich durch gute oder schlechte Eigenschaften auszeichneten, merkte er wohl. Eine Gesandtschaft von Marocco kam nach Wien, der Endzweck ihrer Gesandtschaft waren Handlungsgeschäfte. Kaunitz der alte Staatsminister leitete noch die Staatsgeschäfte, ein Mann von grosser Erfahrung, wusste nicht zu schmeicheln, wiedersprach zu Zeiten dem Monarchen, daher wurde er zwar geschätzt, doch nicht von selben geliebt, nur Lacy war dessen Liebling. Da Kaiser Joseph ohne Erben war und sich nicht mehr vermählen wollte, liess er den jetzt regierenden Kaiser Franz von Florenz als Kronprinzen nach Wien kommen, dieser wurde mit einer Prinzessin von Würtemberg vermählt.

Er sollte als künftiger Regent erzogen werden. Joseph aber sah in selben einen schwachen Geist, wurde auch darüber ganz missmuthig, suchte ihm doch in die Geschäfte einzuleiten. Er wollte in allen seinen Ländern eine gleiche Regierung einführen, die Contribution nach Menge und Güte des Grundes seiner Unterthanen auferlegt, daher mussten die Gründe der Güterbesitzer und Bauern auf Kosten der Grundherren durch eine Steuer-Regulirungs-Commission, so viele und gut bezahlte Individua hatte, ausgemessen werden. Er errichtete auch in allen Ländern für die theologische Jugend General-Seminarien, diese aber haben nach seinem Tode aufgehört. Jenes von Ungarn, Croatien und Slavonien war in Pest. Dann reiste er nach Petersburg, machte mit Catharina der Grossen Freundschaft und Alliance, da wurde
1785 ein Türken-Krieg verabredet, selber ist auch ausgebrochen. In der Moldau und Wallachei Commandirte mit gutem Erfolg
1786 Prinz Coburg, in Croatien hatte Fürst Carl Lichtenstein das Commando, in Banat der Kaiser mit Lacy.

Carl Lichtenstein lag vor Dubicza, verschanzte sich und machte nichts bedeutendes. Seine Truppen lagen zahlreich in Spitälern krank uud starben. Der Laudmann wurde durch Zufuhren und andere unzweckmässige Gegenstände äusserst gedrückt, verlor bei Vorspännen seine Pferde und Hornvieh, dazu wurde letzteres noch von den kaiserlichen Ochsen-Regie angesteckt, auf dieses folgte eine allgemeine Viehseuche, ich selbst so dieses schreibe, hatte in 10 Tägen 96 Stück von der schönsten Schweitzer-Race verlohren. Auf allen Strassen lag zur Sommerszeit theils kaiserliches, theils der Privaten Hornvieh und Pferde todt, und man hatte kein hinlängliches Vieh die Erde zu bebauen im Lande, die Erde wurde meistens aufgehauen und dann das Getreide angebaut. Ein äusserstes Missjahr bewirkte eine grosse Hungersnoth, so dass die Bauern aus Baumrinde und Kukurutzstängeln Brod gebacken, auch viele vor Hunger auf den Strassen, in Wäldern, und ihre Kinder auf der Weide todt gefunden worden sind. Joseph lies aus Sicilien Getreide kommen, unterstützte (obwohl spät) doch ein wenig das Volk: die Grund-Steuer-Commission dauerte noch immer, die Herrschaften vom Gelde und Getreide entblösset, konnten ihre Unterthanen nicht unterstützen, folglich wurden beide in traurige Umstände versetzt.

Im Banat ging es auch nicht besser mit dem Kriege. Kaiser und Lacy bekamen bei Weisskirchen und Karansebes eine Schlappe, wo auch viele beider Geschlechtes aus denen Dörfern von denen Türken in die Gefangenschaft geführt wurden. Da nun Kaiser und Lacy sahen, dass sie nicht Glück haben, Lichtenstein auch keine Progressen machte, so schickte Joseph den alten 70jährigen bekannten Helden Feldmarschall Gedeon Laudon, einen gebohrenen Liefländer mit unbegränzter Vollmacht nach Croatien. Dieser übernahm das Commando, zerstörte in kurzer Zeit Dubicza sammt Novi, kam wie ein Blitz vor Belgrad, belagerte solches und nahm es ein, dann kam er vor Orszava, nahm es auch bald ein. Dieser Oesterreichische Held war ein hoher magerer Mann, sehr religiös, von wenig Worten, eines ernsthaften Ansehens, gegen seine untergebenen Generale und Officiere im Dienste äusserst strenge, hörte zwar jedermann ruhig, doch liess er

sich nicht viel weiter sprechen. Vor dem Feinde hatte er zu Zeiten nur zu viel für einen Commandirenden Generalen persönlichen Muth, nach geendetem Kriege starb er als Held, Christ und Philosoph, auf seinem kleinen Gute nahe bei Wien, Stadersdorf genannt, ohne Erben, hinterliess eine Wittwe mit kleinem Vermögen. Sein Andenken ist bei der Armee und dem Volke noch nicht ausgelöscht, der Hof aber, die Verdienste bald zu vergessen gewohnt, vergass auch bald seinen Helden und that ausser der gewöhnlichen Pension nichts zu Gunsten der Wittwe. Die durch grosse Reformirungen so der Kaiser in Religions- und Landes-Gebräuchen vorgenommen, gereizten österreichischen Niederländer kamen in Aufstand, Geistliche und Weltliche ergriffen die Waffen, der Aufstand wurde allgemein, man schickte dahin Militär, die Nation aber konnte nicht bezwungen werden, der Kaiser fing an kränklich zu werden. Elise, Franzens Gemahlin, die er liebte, starb in Kinderbette. In Ungarn, wo die Nation besonders der Adel unzufrieden war, steckte unter der Asche Feuer; kurz um, es zeigten sich von allen Seiten vor Oesterreichs Monarchen nicht die besten Symptome, er sah seinen nahen Tod voraus, und einige Tage vor seinem Tode widerrufte er feierlich
1790 Alles, so er bisher geändert, gab Ungarn und Belgien seine vorige Constitution zurück, und starb.

Nachdem diese Widerrufungs-Acte sammt des Kaisers Tod bekannt gemacht wurde, bekam Alles seine alte Gestalt. Leopold, damals Herzog von Florenz, kam nach Wien, bestättigte diese Acte, befahl mit denen Türken einen Waffenstillstand und Friede zu machen. In denen croatischen und ungarischen Comitaten wurden gleich gesetzmässige Congregationen gehalten. In Agram schrie man über die Steuer-Regulirer, und alle flohen aus Furcht missgehandelt zu werden in einer Nacht theils nach Krain, theils nach Steier, hinterliessen Schulden, und zahlten nichts. Ueber den Commissarius und Banus Balassa schrie man auch stark. Hätten nicht einige bescheidene Männer die Jugend von Excessen abgehalten, so würden sie selben gemisshandelt haben, darauf ging er auch davon, legte seine Charge nieder und kam nicht mehr. Der ungarische Adel kam auf einmahl in einen patriotischen Taumel, Alles wollte, es möge bescheiden oder un-

bescheiden gehandelt werden, auf einmahl Patriote sein. Man liess sich nach alt-ungarischer Sitte Kleider machen, Frauen trugen ungarische Kleider, Pelze und Csákó, Niemand wollte anders als ungarisch, oder in Croatien kroatisch sprechen. Die Ungarische Krone, die Joseph von Ofen nach Wien in die Schatzkammer gestellt, wurde nach Ofen mit vielem Jubel gebracht, die Comitate hielten bei selber eine adelige Garde zu Pferde, wobei ich auch als zweiter Rittmeister von Seiten Croatiens war. Schnurbärte und ein langer Säbel, sammt zwei Knöpfen, die auf zwei Theile getheilten Haare, zeichneten die Patrioten aus. Leopold liess sich zum Römischen Kaiser krönen, schrieb einen ungarischen Landtag nach Ofen aus. Das Land hatte keinen Palatinus. Carl Zichy ein junger Mann von vielen Talenten und Gegenwart des Geistes, doch von der Nation nicht sehr geliebt, war Judex Curiae. Battyany ein grosses und zum Staatsmann gebohrenes Talent war Primas. Da die Ungarn nichts mehr zu befürchten hatten, so waren die ersten Landtagssitzungen äusserst stürmisch, und weil sich Joseph nicht krönen liess, so wollte man ein interruptum filum Successionis behaupten. Zichy und Battyany sammt einigen bescheidenen Männern liessen die Ungestümen toben, leiteten zur rechten Zeit durch Geduld oder Widerstehen das ganze dahin, dass sie endlich ausgetobt und ruhiger wurden; dann berufte der Kaiser den Landtag zur Krönung nach Pressburg. Da war schon Alles ruhig und ordentlich, er kam begleitet von seiner Familie und Ministern, der Einzug war äusserst prächtig, sein Schwager Ferdinand König von Neapel, sammt der Königin, kamen in ungarischer Kleidung nach Pressburg. In Croatien war schon Joannes Erdödy als Banus Croatiae angestellt. Leopold ein Sohn des Kaisers, wurde zum Palatinus gewählt, die Krönung wurde mit noch nie in Ungarn gesehener Pracht vollzogen. Der neapolitanische Hof, die vielen Gesandtschaften, die vom Aus- und Inlande angekommenen unzähligen Menschen wollten diese seit mehr als 50 Jahren nicht gesehene Krönung sehen; dann nahm der Landtag in kurzer Zeit ein Ende und alles ging ruhig nach Hause. Leopold ging das zweite Jahr nach Prag, die Revolution war in Frankreich schon ausgebrochen, und bald (so wie

man behauptet) ist der Kaiser durch französische Cabale
1791 mit einer Limonad vergiftet worden, worauf er starb. Er herrschte eine kurze Zeit, machte keine bedeutende Neuerungen, er war ein Mann von vielen Talenten, nicht rasch, sondern mehr verborgen, dem schönen Geschlechte zugethan, dabei ein guter Vater und Wirth, das Militär liebte er nur in so weit, als es dem Staate nöthig ist, sezte auch diesem durch Josephs Gunst übermüthig gewordenem Stande gehörige Schranken.

Die Geschichte des französischen Krieges hier zu beschreiben ist nicht mein Vorhaben. Ich schreibe diese Merkwürdigkeiten zur Zerstreuung der Zeit ganz synoptisch für die Nachkommenschaft meiner Familie. Vielleicht wird einstens diese Begebenheiten, die man nicht in Büchern findet, wer mit Neugierde lesen.

Nach dem Tode Leopolds trat der jetzt regierende Kaiser Franz die Regierung an. Er wurde als römischer Kaiser und König von Ungarn gekrönt. Continuirte den französischen Krieg. Zu den Oesterreichern gesellten sich die Preussen unter dem Commando des Herzogs von Braunschweig; die alliirten Truppen drangen weit in Frankreich ein, da aber die Franzosen eine ordentliche Armee angestellt hatten, so wurden die Alliirten bald zurückgeschlagen und Belgien ging verlohren. Die Preussen, so ohnedies niemals aufrichtige Oesterreichs Freunde waren, gingen nach Hause, überliessen den Oesterreichern die Last des Krieges. Wann die Oesterreicher geschlagen wurden, so lachten und spöttelten die Preussen. Der zahlende Tag kam aber auch für sie, und Preussen, unter Friedrich dem Grossen, eines der mächtigsten gewordenen Reiche, wurde in 14 Tägen von den Franzosen erobert, tributaire und jetzt unbedeutend gemacht. Die Fürsten des römischen Reiches träge und uneinig, nahmen theils französische, theils österreichische Parthie, andere blieben aus Armuth oder Unüberlegenheit unthätig. Diese schwelgerischen kleinen Souveraine wurden aber nach und nach durch Napoleon ihrer Ländereien beraubt. Die meisten dieser Reichsfürsten leben nun in verschiedenen Ländern von Allem beraubt, arm und unbedeutend. Da nun das römische Reich ein Reich zu sein aufgehört, so legte Franz die römische Kaisers-Würde ab, und liess sich von allen

Staaten Europas als erblicher Kaiser von Oesterreich anerkennen. Des Kaisers Armee wurde meistens geschlagen, er musste mehrmals mit Verlust einiger Länder und Geld den Frieden erkaufen, der grosse Vorrath von Gold und Silber wurde theils bei den Armeen verzehrt, oder durch unzweckmässige Wirthschaft verschwendet, die Armee musste mit klingender Münze gezahlt werden, die Staatseinkünfte wurden durch den Verlust verschiedener Länder, besonders Italiens und Belgiens, geschmälert; man ergriff das Mittel schlechtes Geld und Banco-Zettel in Cours zu bringen, wovon aber selbst im Ausland gefälscht wurde, es ging folglich alles Silber und Gold aus den österreichischen in fremde Staaten. Obwohl England mehrmals grosse Geld-Subsidien gegeben, so wurde selbes doch nach und nach seltsam, der Cours der Banko-Zettel gegen gute Münze stieg schon durch Wucher und allgemeinen Geld-Handel über 1800. Man suchte bei Kirchen Silber, richtete in Erbstaaten eine Silber-Ponzirung, wo selbes gemerkt, und jeder, so eines hatte, davon zahlen musste; die Staats-Papiere wurden nicht gezahlt, Lotterien und verschiedene, meistens aber drückende und unzweckmässige Mittel Geld zu erhalten, wurden erdichtet. Sie halfen aber wenig.

Die jungen Brüder des Kaisers, so Armeen commandirten, und kurzsichtige Generäle, die unter sich, so wie die Brüder des Kaisers, meistens uneinig waren, verlohren nacheinander Battalien und Länder. In verschiedenen Ländern hatten die Franzosen durch Emissarien, so Gleichheit und Freiheit predigten, einige Schwindel-Köpfe aufgebracht. In Ungarn hat Abbé Martinovich, ein Ex-Franciscaner, Graf Sigray, Szolarchek und Laczkovich einen Complot errichtet, und einen revolutionären Catechismus, worin die Rechte des freien Menschen beschrieben waren, in Umlauf gebracht. Wäre dieses Complot nicht zeitlich genug entdeckt worden, so hätten sie ihren Zweck erreicht, sie wurden aber, da ihre Correspondenzen eröffnet, zur Zeit entdeckt, und in Pest geköpft. Es wurden mehrere Landtäge gehalten, wo die Ungarn immer grosse subsidia, dona gratuita, Recruten und wenig nützende doch kostspielige Personal- und Portal-Insurrection gaben. Der Kaiser, ein Mann vom besten Willen, doch an Talenten schwach

und unentschlossen, hatte keinen grossen Staats-Minister, auch keinen grossen General. In der Wahl immer unglücklich, änderte er das Ministerium und die en Chef Commandirenden Generäle mehrmals, bekam aber nie was besonderes. Da Catharina die Grosse gestorben, so sass auf keinem Thron von Europa ein grosser Mann oder Frau, die meisten Monarchen dieser Zeit waren blöde, ganz närrische, oder wenigstens schwache Menschen, und ausser England, so durch das Parlament regiert wird, wusste kein Staat denen Franzosen die Spitze zu bieten. England verbrannte die Toulonet Flotte, ging selten auf das feste Land, schlug aber immer die Franzosen auf dem Meere; nahm ihnen in andern Welttheilen so wie den Holländern die Besitzungen, und Frankreich ist noch ausser Stande einen Seekrieg zu führen. Napoleon wollte denselben durch Spanien zukommen, entzweiete schändlich den Vater mit dessen königlichen Sohn, machte sich zum Mittler, lockte beide in sein Land, verhaftete beide, und bemächtigte sich Spaniens. Die Nation (wahrhaft eine biedere Nation) verlangte ihren König, griff von England unterstüzt zu Waffen, führt annoch mit enthusiastischer Anstrengung einen glücklichen Krieg, die Folge wird den Ausgang zeigen.

Napoleon Bonaparte, damals ein revolutionärer General, machte der Revolution ein Ende, wurde Consul, dann liess er sich von allen Staaten als französischer Kaiser anerkennen, nur England erkannte keinen französischen Kaiser. Dieser Napoleon, ein glücklicher General, von seinen Unterthanen mehr gefürchtet als geliebt, hat alle Staaten von Europa in Unruh und Krieg versetzt, neue Staaten errichtet, seine verwandten Corsicaner zu Königen gemacht; er setzt alte Könige ab und macht neue, vertheilt und nimmt Länder nach Belieben, ihre Armee fest zu seiner Willkühr, kurz um, durch panisches Schrecken seiner grossen Macht und seines Glückes hat er sich zum Herrn von Europa gemacht. Er tritt gegen andere Monarchen mit Stolz auf, sie suchen seine Freundschaft oder Gnade; selbst das einst mächtige Oesterreich, nun von ihm bezwungen, sucht seine Gunst und gibt ihm gegen Russland Hilfstruppen, wodurch Franz seinen wankenden Thron zu stützen, oder zu erhalten glaubt. Ob er sich nicht

täuscht? wird die Folge zeigen, denn Napoleon ist karge, stolz und schlau, will, damit er pradominire, keinen Mächtigen in Europa dulden.

Der vorletzte Friede wurde mit Verlust einiger Länder 1805
und 100 Millionen klingender Münze abermals erkauft, die durch immerwährenden Verlust missmuthige und zerrüttete österreichische Armee wurde abermahls durch die Friedenszeit in guten Stand gesetzt. Theresia, die Gemahlin des Kaisers, eine Neapolitanische Prinzessin, starb, wurde aber nicht sehr bedauert. Nicht von besten Herzen, war sie schlau, und wusste den Kaiser zu beherrschen, dieser vermählte sich später zum drittenmahl mit seiner jetzt lebenden Cousine, Ferdinands einstens Gouverneurs zu Mailand Tochter, die er ihrer Krankheit wegen anfangs nicht sehr liebte, sie ist eine bescheidene Frau, mischt sich auch in keine Geschäfte.

Die Freundschaft Oesterreichs mit England, dem Na- 1809
poleon alle Häfen von Europa gesperrt haben wollte, konnte er nicht ertragen, er forderte Krain, Kärnthen, Tirol sammt den um Triest und Fiume liegenden Gegenden, und Croatien bis zur Save. Das österreichische schwache Ministerium wusste durch Staatsklugheit der Sache keine andere Wendung zu geben, sondern fing einen Krieg an, schickte eine Armee in das einst gewesene römische Reich durch Baiern, dieses besetzte Erzherzog Carl ganz leicht, denn die Baiern retirirten immer, bis sie sich an die französische Armee anschliessen konnten. Die andere Armee ging hinter Erzherzog Johann nach Italien, beide Armeen wurden geschlagen. Carl lief in voller Retirade bis gegen Wien. Erzherzog Maximilian sollte selbes vertheidigen, konnte aber nicht, und Napoleon besezte abermahls diese Hauptstadt. Johann zog sich aus Italien und Tirol bis nach Steiermark. In Tirol erhob sich ein gemeiner Mann, Sandwirth (Hoffer) genannt. Dieser biedere von dem ganzen Volke als Anführer anerkannte Mann, gab den Franzosen Vieles zu schaffen, wurde aber von Oesterreich nicht gehörig soutenirt. Da nun durch den lezten Friedenstractat der Theil des sogenannten deutschen Tirols an Baiern abgetreten werden musste, so wurde er von Baiern gefangen und geköpft. (?) Bei Gelegenheit dieses Krieges konnte Oesterreich die Trauer und Anhänglichkeit seiner Unterthanen deutlich ersehen. In

Triest, Wien und anderen Städten, auch Länder griffen die ansehnlichsten Cavaliere und Kaufleute zu Waffen, errichteten auf eigene Kosten Corps, fochten mit Ehre, Muth und Ruhm. Ungarn gab an Getreide und Geld grosse subsidia benevola, eine portal- und personal-Insurrection, viele Tausend Recrouten, sammt einer Massa, zu welcher Croatien allein 15.000 Mann, ausser den Banderien gab. Aber alle diese zahlreichen kostspieligen Truppen wurden theils aus Mangel der Zeit, und aus Mangel erfahrener Officiere, schlecht organisirt, undisciplinirt und von höchsten Anführern schlecht geführt; waren daher unnütz, und unbrauchbar. Gyulay, Banus commandirte nebst allen croatischen, auch ein Corps regulärer Truppen, kam bis Gräz, stand unter E. H. Johanns Commando, mit dem er nicht im besten Einverständniss lebte. Uebrigens zeichnete er sich nicht als ein besonderes militärisches Talent aus, besonders, da er den französischen General Marmont, so Dalmatien mit seinen ausgehungerten Truppen berannte, bei den äusserst engen Passe, Sutaloqua genannt, frei über Segnia passiren liesse. Der Bischof von Agram Verhovacz wurde vom Hofe in Abwesenheit des Banus, als Locumtenens Banalis ernannt, selber leitete mit vieler Bescheidenheit die kritischen inneren Geschäfte des Landes. Zu dieser Zeit überrumpelte der türkische Capitän von Czetin die herumliegenden croatischen Ortschaften, brannte selbe ab, sezte sich in deren Besitz und führte viele beiden Geschlechtes Menschen in die Gefangenschaft. Es wurden in den Comitaten geheime Deputationen errichtet, in denen von allen Seiten durch die dazu ausgestellten Männer alle Berichte der französischen Bewegungen zugeschickt wurde. In Agram waren die Sitzungen bei mir, und mein Schwiegersohn Brn. Ferdinand Kulmer, ein im Kriege mehrere Jahre gedienter Officier, wurde sammt 2 Agramer Bürgern, um den Zustand der Armeen selbst zu sehen, bis gegen Wien geschickt. Dieser gab uns geschwinde und richtige Berichte, kam glücklich zurück und wurde späterhin zur Belohnung für seine Aufopferung taxfrei zum Kammerherrn ernannt. Die Bürger aber, Klar ein Kaufmann, und Ruml ein Uhrmacher, erhielten durch Verwendung des Bischoffs goldene Ehren-Medaillen. Napoleon ging über

die Lobau, attaquirte den Erzherzog Carl bei Aspern; es begann eine mörderische für Oesterreich glückliche Schlacht, bei welcher sich der Feldzeugmeister Baron Hiller besonders auszeichnete, dafür aber doch keine Belohnung erhielt. Von beiden Theilen sind bei 80.000 Menschen gefallen, die Franzosen gingen geschlagen in die Lobau zurück. Hätte man diesen Sieg gehörig benüzt, gleich selbe wieder angegriffen, so hätten sie gewiss die Lobau sammt Wien verlassen müssen; aber der unentschlossene Kaiser und E. H. Carl, von unerfahrenen Generälen, seinen Lieblingen, geleitet, befriedigte sich mit diesen nichts entscheidenden Siege, liess Napoleon 6 Wochen Zeit neue Truppen aus Frankreich und anderen Ländern an sich zu ziehen. Dieser warb genug neue Truppen, gieng abermahls über die Lobau, Carl zieht sich bis Wagram zurück, die Russen, deren Freundschaft zweideutig war, kamen ihm in Rücken, standen aber still; es begann eine mörderische Schlacht, und Carl wurde von Napoleon auf das Haupt geschlagen. Carl schrieb diesen Verlust Johann seinem Bruder, der den Franzosen in Rücken kommen sollte, zu, und entzweite sich mit selben. Er machte einen schändlichen Stillstand, wodurch Napoleon von Pressburg, Oedenburg, sammt einem grossen Theil von Ungarn Besitz genommen. Eigentlich kann man diese traurige Geschichte blos Carl und seinem unerfahrenen Lieblingsgenerälen zuschreiben. Der Friede wurde unterhandelt und durch Abtretung von Krain, Kärnthen, Tirol, Croatien an der Save bis Jeszenovacz, sammt dem Hafen von Fiume und Triest, nebst Zahlung von 100 Millionen klingender Münze beschlossen. Die Bestürzung war gross und allgemein, die Menschen emigrirten aus Furcht vor den Franzosen tausendweis in das Oesterreichische. In Fiume und Triest verliessen viele Kaufleute die schönsten Häuser ganz leer und gingen davon, die Franzosen nahmen von den Ländern Besitz, nannten selbe Illirien, schrieben verschiedene Contributionen aus, die Städte wurden besonders gedrückt. General Marmont wurde als Gouverneur von Illirien ernannt. Dieser ein stolzer, habsüchtiger General, suchte sich zu bereichern, stellte gleich Leute welche als Landes-Verräther, Spione, oder schon einstens für schlechte Menschen gehalten wurden, bei verschiedenen Behörden an, diese suchten

durch allerhand Bedrückungen sich zu bereichern. Auch viele Croaten, so Vieles von den Franzosen gehofft, schmeichelten denselben, und wurden ihres Landes Verräther. Die Franzosen fürchteten sich Anfangs von den Einwohnern, nun aber, da Alles ruhig und in Furcht ist, so haben sie alles Militär zur Armee gezogen, nur wenige zur Polizei gehörige Gensdarmeria und zum Gouvernement gehörige Franzosen befinden sich in diesen Ländern. Nun organisiren selbe nach ihrer Art diese Länder, doch scheinen sie noch kein festes Sistem zu haben. Nachdem also die Abtretung dieser Länder vollzogen war, so wollte Napoleon seine Dynastie fest setzen, er hatte keinen leiblichen Erben, seine Frau, eines reichen Wechslers Wittwe, konnte keine Kinder zeugen, daher liess er sich durch den Pabst, dem er Rom, sammt allen päbstlichen Staaten entzogen, und nach Savona in Sicherheit bringen liess, der ihn auch, dafür einst aber ohne Erfolg excommunicirte, von seiner Frau scheiden; und begehrte Louise, des Kaisers Franz Tochter zur Frau. Franz, theils aus Hoffnung, dass Napoleon ihm die abgetretenen Länder zurückgeben werde, theils aus Furcht selben zu beleidigen, gab ihm seine Tochter zur Frau; bis zu dieser Stunde aber behaltet Napoleon noch die abgetretenen Länder.

Die Vermählung begann in Paris mit grosser Pracht, die Königin von Holland und Vestphalen trugen der neuen Kaiserin den Schlepp, mit der er in einem Jahre einen Sohn, den er zum König von Rom in der Wiege ernannte, gezeugt hat. 1810 kam der Kaiser Franz nach Warasdin, blieb einige Tage da und ging sammt der Kaiserin davon. Selber errichtete den sogenannten Leopold-Orden, diesen wollte er mit dem ungarischen Stephani-Orden gleich geschätzt wiessen, da aber dieser Leopold-Orden verschwenderisch, auch geringen Leuten ertheilt worden, so wird selber nicht sehr geachtet. Eben so geht es auch mit den Kamerherrn. Zu dieser Charge wurde einstens nur jener, so von Fürstlicher, Gräflicher oder alten Barons Familie gebohren war, ertheilt und in Ansehen gehalten, nun aber, da der Kammerherren-Schlüssel auch Leuten von zweideutiger Herkunft, wann sie nur zahlen, ertheilt wird, so wird auch diese Charge geringe geschätzt.

Nach diesen traurig geendeten Kriege theilte man die,

bei den gewesten Landwehren und Insurrectionen gestandenen Officiere als Supernumeräre bei den Regimentern ein. Die Zahl der meist unbrauchbaren Officiere war für die Staatsfinanz lästig, dazu kamen annoch die bei den an Frankreich abgetretenen 6 Grenz-Regimentern gestandenen Officiere, man suchte sich aber der (sogenannten) Landwehristen zu entledigen, gab selben eine Jahres-Gage und entliess sie: doch ist die Armee noch indisciplinirt, ohne gehöriger Subordination, auch mit einigen 100 Generälen von nicht besonderen Subjecten besezt. Carl, des Kaisers Bruder, erst Kriegs-Minister, hatte allen militärischen Bedienstungen entsagt, bei der Armee wird Vieles geschrieben, aber wenig zweckmässiges ausgerichtet. Die Bancozettel, so in Circulation gestanden, ohne die falschen zu rechnen, betrugen zwei Tausend Millionen. Alles hatte deren viele, der Luxus stieg, das Conventions-Geld wurde selten, dieses, und andere Waaren stiegen ausserordentlich im Preise; gute paar Ochsen kosteten bis 2000 fl., die Elle feinen Tuches 100 fl., ein paar Stiefel 80 fl. und so weiter: Oesterreichs Finanzen kamen in den Zustand, dass man einen Staatsbanquerot befürchtete, der Credit der Banco-Zettel hörte im Auslande auf; Kaiser Franz wollte keinen offenbaren Staatsbanquerot machen, rufte den Gouverneur von Böhmen Grafen Wallis nach Wien, ernannte selben zum Finanzminister, dieser sezte eine Banco-Zettel-Tilgungs-Commission zusammen, da wurde beschlossen, es sollen für 200 Millionen sogenannte Erlösungs-Scheine gemacht werden, diese sollten dem Conventions-Gelde gleich gehalten, den 5fachen Werth der Banco-Zettel haben, es sollen an einem Tage die Banco-Zettel getilgt werden; daher bekamen alle Behörden der Monarchie versiegelte Briefe, diese durfte niemand bis zum 15. März 1811
9 Uhr Morgens eröffnen; diese Briefe wurden gehörig eröffnet und publicirt, die Bestürzung war allgemein, denn jeder verlor 4 Theile seines Vermögens. Man schimpfte, dass nicht klingende Münze, sondern für schlechtes noch schlechteres Papier gegeben werde, der Cours der Einlösungs-Scheine stand anfangs gegen baare Münze bis 220 fl., jetzt ist er bis 140 fl. gefallen, man sieht mehr Conventions-Münze besonders in Croatien und Ungarn, wohin obwohl die Fran-

zosen Conventions-Münze aus Illirien zu bringen verbothen, dennoch für das Getreide und Vieh vieles kommt. Aus Mangel des Geldes, obwohl viele Fabriquen zu arbeiten aufgehört, fallen noch alle Waaren. Ob Vallis ein Mann, so Oesterreichs Finanzen herzustellen in Stande ist, sei, dieses wird der Erfolg zeigen, für jetzt klagt Alles über den Geld-Mangel, daher wurde auch das Stehlen und Rauben fast allgemein, die Thäter werden nicht nach der Strenge der Gesetze (zwar nach selben verurtheilt) bestraft, der Kaiser begnadigt sie meistens mit geringer Strafe. Die von der Charge leben befinden sich nun besser, denn alles ist wohlfeiler, jene aber, die Interessen zu zahlen haben, oder bloss von Erzeugnissen ihrer Güter Geld bekommen, leben schlechter.

1812 Dieses Jahr ist an Früchtenerzeugnissen ein ganz mittelmässiges Jahr, der Wein aber ist vielleicht seit 100 Jahren nicht so gut gerathen, doch sehr sauer und alles ist um Fässer besorgt, sauer ohne viel Geist ist selber. Den 21 August 1811 wurde ein Landtag nach Pressburg berufen und dauerte 9 Monathe, der Kaiser wollte, die ungarischen Stände sollten die Einlösungs-Scheine garantiren, sie sollten mehrere Millionen Geld geben und endlich die Wiener-Scala, so nach dem jährlichen Cours der Banco-Zetteln die Capitalien regulirt, annehmen. Es wurde heftig gestritten, über Wallis und das neue Finanz-System fort geschimpft, verschiedene derbe Representationen dem Kaiser zugeschickt. Der Kaiser bestand auf seinen Postulaten, die Stände machten verschiedene Projecte, so aber meistens für die Capitalisten vortheilhafter waren, sie gaben als donum gratuitum eine Million Korn, und zwei Millionen Hafer, doch wollten sie in seine Postulata nicht einwilligen und so wurde der Landtag unverrichteter Sache aufgehoben. Nach beendeten Landtag schrieb der Kaiser an alle Comitate und Frei-Städte, verlangte eine gewisse Zahl Recruten, ersuchte um Pferde und Wein. Einige Private gaben Wein, Pferde, oder Geld selbe zu kaufen, alle aber schrien über die illegale Stellung der Recrouten, schickten Representationen nach Hof. Der Kaiser (vielleicht auf die Macht seines Schwiegersohnes stolz) befahl den Ober- und Vice-Gespänen, sie sollen durch die Magistratualen die Recrouten ausheben lassen und es geschah

er schickte an alle juridische und politische Stellen die Wiener Scala, die juridischen mussten selbe annehmen, die meisten Comitate aber nahmen sie nicht an, sondern repräsentirten; von allen diesem war das Resultatum, dass die Comitate in dergleichen Schuldprocessen nach alten, die höhern Gerichtsstellen aber in Appellatis nach neuen Rechten, das ist nach der Scala, urtheilen werden.

Croatien hatte einstens sein Salz vom adriatischen Meer bezogen; nun, da das ganze österreichische Littorale den französischen Illirio zugefallen ist, so hat es ungarisches Steinsalz; der Kaiser hat auch dessen Werth erhöht, die Stände sagten, der König könnte vermög Gesetze den Preis ohne Einwilligung der Stände nicht erhöhen, dieser aber gab zur Antwort, dieses Recht gebühre der Krone; und so macht er einen Eingriff nach dem andern in die constitutionellen Gesetze, daher auch für die ungarische Constitution (besonders da sie viele Neider hat) auch Vieles zu befürchten ist.

Georg Czerny, ein gemeiner, einst in österreichischen Diensten bei einem Freicorps als Feldwebel gestandener Wallache, errichtete schon vor einigen Jahren in Servien gegen die Türken eine Revolution; durch Russland unterstützt, eroberte er Belgrad und beherrschte mit seiner Armee Servien; die unthätigen Türken wurden mehrmals von Russen und Servianern sowohl in Servien, als der Wallachei geschlagen, nun stehen die Servianer mit den Türken in Unterhandlungen, den Ausgang wird die Folge zeigen.

Napoleon forderte die Integrität des Pohlnischen Reiches, Russland weigerte sich. Napoleon erklärte demselben Krieg, kam mit eigener und combinirten Armee. Oesterreich stellte vermög des Wiener Friedens-Tractates 30.000 Mann nach Pohlen, Napoleon erklärte der Nation seine Absicht; die der französischen Nation ohnehin geneigten Pohlen hielten einen Landtag, griffen unter den Mareschal Poniatovszky zu den Waffen; die Russen machten mit den Türken schleunigen Frieden. Napoleon schickte diesen Frieden zu hindern seinen General Andreossi nach Constantinopel, er kam aber zu spät, und unverrichteter Sache zurück, die Russen hatten sich ohne Schwert-Streich mit Hinterlassung oder Verbrennung ihrer Magazine aus Pohlen in das Innere von Russland gezogen,

bei Szmolenzko war Battaille, es sind beiderseits viele Menschen sammt Generälen geblieben. Die Russen zogen sich bis Moskau zurück, sie wurden abermahls in einer mörderischen Schlacht geschlagen, dann liessen sie alle Verbrecher aus den Gefängnissen, diese mussten die reiche und grosse Stadt Moskau sammt mehr als 100 Dörfern auf ihren Befehl an 50 Oertern anzünden, viele Tausende von Menschen raffte sammt Schätzen das Feuer hin, alle Rettungsmittel wurden zuvor unbrauchbar gemacht, bis endlich die Franzosen dem Feuer ein Ende machten.

Den Schweden nahmen die Russen in einem Krieg Finnland, der König entsagte durch französische Faction dem Reiche. Dem folgte ein anderer so keine Erben hat. Napoleon schickte Bernadotte, einen seiner Generäle dahin, der zum Kronprinzen von der Nation erklärt wurde. Da nun Schweden ohne den englischen Handel nicht bestehen kann, so musste selbes mit England noch einen Handlungstraktat eingehen. Napoleon, so noch mit England im Kriege steht, und nachdem seine Touloner-Flotte zu Grunde gerichtet wurde, zu Wasser ohnmächtig, wollte alle Häfen von Europa den Engländern gesperrt wissen, bedrohet jeden, so mit England in Handel steht mit Kriege, die Russischen, Türkischen und Schwedischen Häfen stehen dennoch denen Engländern offen, und Frankreich, welches auf dem Continent von Europa nun das mächtigste ist, kann den Engländern, so im Besitze der meisten Colonien sind, nicht bei. Napoleon ernannte den Chur-Fürsten von Sachsen zum König, gab ihm einen Theil von Pohlen und Warschau. Der Chur-Fürst von Baiern wurde König, bekam Deutsch-Tirol, einige Districte im Römischen Reiche, sammt Vorder-Oesterreicch. Der Herzog von Würtemberg wurde auch König, bekam einige kleine Districte. Florenz gab er seinem Schwager. Neapel dessen voriger König ein spanischer Prinz, flüchtete nach Sicilien, nnd Neapel gab er seinem Bruder, dem er, sodann das spanische Reich gab. Alle diese von Napoleon ernannte Könige sind eigentlich seine Vasallen, denn sie sind Könige, so lang es ihm beliebt. Sie müssen die Lasten des Krieges an Menschen und Geld tragen, sie müssen ihm schmeicheln und als ihren stolzen Beherrscher anerkennen. Auch Oesterreich hofft von demselben

Vieles, sucht seine Gunst. Mir scheint aber dass das Sprichwort: Bella gerunt alii, tu felix Austria nube“, zwar in dem ersten Tleile richtig sei, doch nicht in dem zweiten, uud ich zweifle daran, dass diese Heirath, dem Hause Oesterreich einen Vortheil schaffe, vielleicht nur den, dass es nicht ganz zu Grunde gerichtet, oder aufgelöst werde; denn Oesterreichs Klugheit, die Minister, Generäle und Finanzen sind jetzt von gar kleinem Werthe.

Den 1. November deutet Alles auf einen künftigen Türkenkrieg. Die Russen haben es den Türken begreiflich gemacht, dass wenn Russland überwunden ist, Napoleons Plan sei, Oesterreich durch Servien und Bosnien zu entschädigen. Die Russen haben ihre Truppen, so sie in den Türkenkrieg hatten, an sich gezogen. Feldmarschall Fürst Schwarzenberg, so die combinirte Armee nebst einigen französischen Truppen commandirt, musste sich zurück ziehen. Nun erwartet man das weitere.

An Sitten und Gebräuchen hat sich seit meiner Lebenszeit vieles in Croatien geändert. Gesellschaften, Redouten und Comödien kannten nur jene Croaten, so in Gratz oder Wien waren. Es ging auch Niemand seiner Unterhaltung wegen zur Winterszeit in die Stadt. Es wurden Kreutzeln, Namens- und Geburtstäge lustig gefeiert. Cavaliere und wohlhabendere Edelleute riefen ihre Nachbarn zusammen, da wurde bei 2 Geigen und einer Cimbal ganze Nächte getanzt. Wo das Haus für viele Gäste zu klein war, da lagen die Männer in einem grossen Zimmer auf Stroh beisammen, die Weiber zwei und zwei auf einem Bette; unter Tags wurde selten mit Karten, sondern kleine Spiele gespielt. Auf die Tafel kamen gute und viele Fleischspeisen, eine Torte und Pastete waren die vornehmsten Speisen; man sass lange bei Tische, und eines jeden Gesundheit wurde getrunken.

Kein Vieh, Getreide oder Weinhandel war da; aber auch wenig baares Geld. Ein Pfarrherr, so 200 fl. hinterliess, war ein reicher Mann. Alles war wohlfeil, den Luxus kannte man nicht. Ein Provisor hatte jährlich 30 fl. Bezahlung, lebte dabei gut. Vice-Gespäne und Assessores begnügten sich mit dem Titel Spectabilis, jeder kleidete sich so wie er konnte, doch mit gutem Tuche, denn man konnte damals feine Hol-

ländische, Französische und Englische Tücher, die Elle höchstens zu 4 fl. 30 kr. bekommen. Der reichen Frauen Putz bestand in einem Strickrockkleide von starken Seidenzeug und nach Vermögen ein Schmuck zur Gala; die adelichen und Kammerjungfern begnügten sich mit einem Kleide von Leinwand, oder Cotton; ein schwarzes tafetenes Vortuch war schon ein Feiertags-Putz. Die Weiber kannten wenig ausser einem Gebetbuche; sprachen unter sich von der häuslichen Wirthschaft, ihren Kindern und Dienstbothen. Da nur die mehr civilisirten Croaten die deutsche Sprache kannten, so wurde croatisch oder lateinisch allgemein gesprochen. Der Männer Luxus bestand in schönen Gewehren, Reitpferden und Reitzeugen, nur der Bischof von Agram hatte einen Kobl-Wagen, sonst kannte man keine Equipagen, doch fuhren die ansehnlicheren Damen und Cavaliere mit 6 Pferden, hatten auch 2 Haiducken.

Viele Wege, Brücken und Mauthen bestanden in Croatien. Diese Wege aber und Brücken waren sehr schlecht, man sah auch nirgends eine gemachte Strasse; die meisten Männer und Frauen mussten reiten, daher hatte späterhin das croatische Consilium die meisten Brücken und Wegmauthen abgeschafft, und die Obsorge für deren Verbesserung, sammt Errichtung, den Comitaten übergeben. Medici und Chirurgi gab es wenige, das Agramer Dom-Kapitel hatte einen städtischen Medicus, übrigens curirten einige Regiments-Chirurge, Franciscaner, dann Apotheker; auch hatten die meisten Häuser einen kleinen Vorrath von Medicinen, und man bediente sich verschiedener Hausmittel. Später unter Maria Theresias Zeiten bekamen die Comitate Medicos und Chirurgos. Keine Erdäpfel kannte man nicht, diese wurden zu Zeiten des siebenjährigen Krieges durch das Militär gebracht und gepflanzt. So wurde auch die unbekannte Lustseuche durch das Militär aus Sachsen und Schlesien nach Croatien gebracht, Voltaires Bücher, sammt einigen Freimaurer-Gesellen kamen durch Selbes ins Land. Diese Gesellschaft kam bei allen Ständen späterhin stark in die Aufnahme, da aber der Jacobiner Klubb nun in Frankreich aufgehoben ist, so sind von den Freimaurern Wenigere in Croatien.

Um das Jahr 1770 fing der verderbliche und die Krä-

ftenfülle übersteigende Luxus sich in Croatien zu verbreiten; man sah besonders in Warasdin, wo der Sitz des Consilii Banalis war, von der neuesten Art prächtige Equipagen, Tafel-Silber, prächtige Livreen, Laufers, französische Köche. Die Excellenzen, Magnifici und die Frauen liessen theuere Moden von Wien kommen, es wurden ordentliche steife Gesellschaften gehalten, kurz um, Warasdin war klein Wien. Dieser Luxus überstieg die Kräfte der Nation und Mancher, besonders Graf Franz Pattachich, wurde so zu Grunde gerichtet, dass seine und seiner Frau Güter exequirt wurden. Nachdem Warasdin abgebrannt, wurde auch das Consilium Banale nach Agram übertragen, dann in einem Jahre aufgehoben, doch blieben noch Spuren des Stolzes und des Luxus. Der Adel hat sich vermehrt. wodurch er auch schwächer an Vermögen geworden ist; doch will jeder, auch Vice-Stuhlrichter, oder Herrschafts-Inspector Spectabilis genannt werden. Redouten und Theater will Jedermann besuchen, auch Equipagen halten, jeder Jüngling ohne Dienste oder Vermögen, ist schön gekleidet, achtet ältere, oder in Chargen stehende Menschen wenig, die meisten aber haben an Vermögen oder Wissenschaft wenig, und ist ein solcher Jüngling in einem Dienste, so will der Unwissende doch höhere Chargen haben, und immer gross thun; daher entstehen Imposturen, auch hin und her Diebstähle. Die Ausgaben auf Maitressen sind auch nicht unbedeutend. Der Frauen Luxus ist auch auf das Höchste gestiegen; die neuesten und theuersten Putzsachen wurden von Zeit zu Zeit bestellt, ein Stubenmädchen, Kammerjungfrau, oder eine Bürgersfrau kann man von der ersten Dame nicht an der Kleidung unterscheiden. Die schönen Mädchen haben einen Erwerbszweig, und der Liebhaber muss die Kosten des Luxus tragen, wofür er getreulich begünstigt wird. Das allgemeine Geschwätz der Frauen ist nur von einer Mode, der Anzug von einer jeden wird genau beobachtet; in einem Jahre weiss man noch, was diese oder jene bei dieser oder jener Gelegenheit für einen Putz hatte, derselbe wird genau critisirt. zu Zeiten werden vom Theater und Redouten Discurse geführt, die Wenigsten sind um ihre Kinder und Haushaltung bekümmert. Nun giebt es auch eine Menge gelehrte, oder problematische Frauen, so ihre Familien unglücklich machen; der Geld-Mangel wird aber bald anders steigen, und die

jungen Herren werden aus Mangel der Lebensmittel sich um geringere Bedienstungen, so wie einstens bewerben. Adelige von kleinen Vermögen werden Soldaten, Geistliche oder auch Kastners bei Vermöglicheren gerne werden. Die Mädchen werden gerne Dienste suchen, sich nach ihrem Stande und Vermögen kleiden, besonders aber, wenn die allgemein beeidete ungarische Constitution aufhören, und der Adel seine Immunitäten verlieren solle, dann wird der Mangel den Luxus stürzen und die stolzen oder faulen Menschen werden Brod durch Industrie suchen.

Die Cultur hat seit einigen Jahren, wo die Menschen in den Kriegen verschiedene Länder gesehen haben, so auch durch Lesung verschiedener Bücher aufgenommen, aber Sitten nnd Moralität haben stark abgenommen. Das Alter, die Vorgesetzten, sammt Religion werden wenig geachtet, jeder Jüngere oder Mindere schätzt sich den Aeltern und Vorgesetzten gleich, der Adel hasst die Magnaten, verachtet die Geistlichen, liebt aber das Geld; diess sind die Folgen der schlechten Erziehung, woraus der im ganzen schädliche Stolz entstanden ist. Die jungen Magnaten, und wohlhabenderen Edelleute sammeln wenige Kenntnisse, müssen in ihren Angelegenheiten die ärmere Classe um theueres Geld zu Rathe ziehen, werden oft derb hintergangen, und weil diese Classe Menschen es wohl einsieht, dass sie den unwissenden Reichen unentbehrlich ist, so ist sie stolz und verachtet die Wohlhabenden.

Die Anzahl der Advocaten ist so gross, dass sie bald die Anzahl der Processe übersteigt; diese bösartige Menschen-Classe sucht Verdienst, hetzt den Unterthan wider den Herren, ist um einen Verdienst besorgt, daher greift zu Imposturen. Bei den Gerichten sitzen meistens dürftige Menschen, und so geht es manchmal auch mit der Gerechtigkeit nicht am besten. Bei den Landes- und Comitats-Congregationen gilt Jener, so mehr efront, und eine starke durchdringende Stimme hat, obwohl selber oft viel Ungereimtes spricht. Er giebt die meiste Stimmung, meistens aber sprechen junge Leute, so wenig Erfahrung haben. Sie sagen auch manchesmahl bescheideneren Aelteren, oder in Chargen stehenden Menschen Sourtisen; der sich derselben nicht aussetzen will, muss

oft schweigen, doch meistens spricht Stolz, Unwissenheit, Parthei-Geist, oder Eigennutz, nicht aber der wahre Patriotismus aus ihrem Munde und darum geht das Ganze nicht den besten Gang.

Obwohl die Gastfreiheit in Croatien seit einigen Jahren ziemlich abgenommen, so erhaltet sie sich doch am meisten in dem Zagorianer Antheile.

Manufacturen sind so zu sagen in Croatien keine. Graf Franz Woykfy hat eine Erde-Geschirr-Fabrik mit mittelmässigen Fortgang in Krapina errichtet, nun hat er auch an einer Leder-Fabrique, so dem ganzen vortheilhaft wäre, die Hand gelegt, deren Erfolg sich mit der Zeit zeigen wird. Von Bergwerken war ein Kupfer-Bergwerk in Szamobor, da aber dieser Theil Croatiens zu dem französischen Illirien gefallen, so wird es auch vernachlässigt. Bei Radoboj hat man ein reiches Schwefel-Bergwerk gefunden, dieses wird getreulich bearbeitet. In Stubicza, in dem Dorfe Szlanipotok, ist ein gesalzenes Wasser geflossen, die Kammer liess durch Berg-Leute arbeiten, nun ist aber alles, man weis nicht ob geflissentlich, oder aus Unwissenheit, verschüttet und vernichtet. Durch epidemische Krankheiten, und grosse Stellungen der Recruten, hat die Population seit einigen Jahren stark abgenommen. In Agram waren seit mehreren Jahren zwei General-Commandos, das Banale, so nur zwei Banal-Regimenter, dann das Carlstädter, so diese Carlstädter und die 2 Warasdiner-Regimenter sammt allen in Provinciale stehenden Truppen zu befehligen hatte; nun aber, da die Carlstädter- und Banal-Regimenter, deren letzterer Banus zugleich Proprietär war, an das französische Illirien durch den Friedensschluss abgetreten wurde, so ist der Banus Commandant der Warasd. Gränze und zugleich Landes-Commandirender. Der Feldm.-Lieutenant Joh. Jellachich war Landes-Vice-Capitain, dieser machte sich grosse Hoffnung Banus zu werden, da aber nicht er, sondern Gyulay zum Banus vom Kaiser ernannt wurde, so hatte Jellachich in einer feierlichen Rede die Vice-Capitäns-Stelle dem Lande resignirt, demselben folgte Feldm.-Lieutenant Vincenz Knesevich. Das Agramer Comitatshaus hatte einstens dem Lande zugehört, da aber das jetzige Landhaus, wo auch der Banus wohnt, von Joh. Bar. Kulmer'schen Erben um 70 Tausend Gulden

Banco-Zetteln gekauft wurde, so hatte das Comitat vom Lande das Haus um 30 Tausend Gulden Banco-Zettel erkauft. Die Stadt Agram kaufte von mir das beim Rathause gelegene Haus um 22 Tausend Gulden Banco-Zettel, und richtet dasdelbe zum Bau, wodurch es dieses mit dem alten Rathause zu vereinigen bestimmt hat.

Mit der Regierung eines schwachen geldgierigen Souverains, so Länder durch schlecht geführte Kriege verlohren, die Monarchie an Menschen und Geld geschwächt hat, keine gehörige Menschen-Wahl besitzt, auch nicht gehörig zu belohnen oder zu bestraffen weiss, ist man nicht sehr zufrieden. Der Kronprinz zeigt auch keine besonderen Talente, doch vielen Eigensinn. Er ist schon 20 Jahre alt, wird aber annoch zu keinen Staats-Geschäften verwendet, daher sind die Aussichten für die Zukunft auch nicht hoffnungsvoll.

Alles hat die Hände voll Schreibens, doch ist keine Ordnung in Geschäften, man beschäftigt sich mit unbedeutenden Dingen, wichtigere werden vernachlässigt und begnügt sich mit dem sogenannten Schlendrian, jener so diesen erlernt und genau erfüllt, wird für ein gutes Subject gehalten; was Nützlicheres zu erfinden sucht Niemand, denn es wird nicht befolgt, oder es setzt sich der Erfinder verschiedenen Neckereien aus.

Alles will nur speculiren; es sind Speculanten von verschiedenen Character und Religion, aber aus Mangel des Geldes, wenige Käufer, und da der österreichische Handel durch Abtretung der Seehäfen unbedeutend geworden, so stockt auch aller Handel, Alles Geld ist ausser Lande. Bei den Raitzen und Juden so von jeher gehandelt, und ihrer Gewohnheit nach schlecht leben, befindet sich noch baares Geld. Der Geldmangel ist allgemein, Alles hat sich eingeschränkt, andere suchen ihren Unterhalt durch Imposturen, Stehlen, oder auf andere unerlaubte Art. Der Bauer muss nach der Devalvation der Banco-Zettel 5 mahl so viel Contribution zahlen als er vor 2 Jahren bezahlt. Verschiedene öffentliche Arbeiten drücken selben, er hat kein Verdienst, die Güter-Besitzer können ihre Erzeugnisse nicht zu Geld machen, und müssen selbe aus Noth um geringes Geld verreissen. Der Hof suchte jede Art auf, von seinen Unterthanen, damit er seine

Armee und die wenig nützende, unermessliche Menge seiner Generäle erhalte, alles Geld zu erpressen. Die Wechsler, die Kaufleute in Städten, halten das ganze Publicum in Contribution; die Ersteren machen die Einlösscheine in Cours bald steigen, bald fallen, die Kaufleute geben ihre Waaren nicht viel geringer als einstens um Banco-Zettel. Man will durch Limitationen eine Wohlfeilheit in der Monarchie einführen, man handelt aber zu diesem Ziele nicht zweckmässig.

Die Russen, so Anfangs den Franzosen mit Macht zu widerstehen zu schwach waren, retirirten sich immer tiefer in ihr Reich und verbrannten selbst ihre grosse und reiche Stadt Moskau, nebst vielen herumliegenden Dörfern, damit die Franzosen keine Winter-Quartiere haben. Zu Ende November ist durch die neuangekommenen Russischen Truppen alle Communication den Franzosen abgeschnitten. In Spanien geht es den Franzosen auch nicht am besten; die Spanier werden durch Engländer soutenirt. In Paris haben 3 Generäle, da sie die schlechten Nachrichten aus Russland gehört, eine Revolution erregt. Sie wurden aber zur Zeit entdeckt, und hingerichtet.

In Frankreich ist alles der 22 Jahre dauernden Krieges und der grossen Recroutirungen, sammt andern Bedrückungen müde, und höchst unzufrieden. Da Frankreich seine Colonien verlohren, die Engländer zu Wasser keine Neutralität anerkennen, auch zu Wasser in der Welt die Oberhand haben, werden Alle so nicht ihrer Alliirten Schiffe sind, gekappert. Frankreichs Marine ist jetzt unbedeutend, folglich auch der Handel zu Wasser. Die Streitkräfte von Oesterreich sind ganz aufgelösst, dieses muss nach den Willen Frankreichs handeln, ohne Hoffnung die verlohrenen Länder zurück zu bekommen, muss selbes froh sein, wenn es in dem Besitze der jetzt besitzenden Länder bleibt. Durch schlecht geführte Kriege, durch den Verlust einiger Hundert Millionen klingender Münze mit der Oesterreich den Frieden erkaufen musste, durch den gehemmten Activ-Handel, durch die Auflösung der Fabriquen, durch Verlust der schönsten Länder, wo die Industrie gross war, endlich durch schlechte Politik, unzweckmässige Finanzen, hat alle Industrie aufgehört, der National-Geist liegt darnieder und alle Hilfsquellen, der einst blühenden österreichischen

Monarchie sind verschwunden. Sie ist arm, ihre Streitkräfte sind aufgelöst, es hängt nur ganz von dem Willen eines durch das Glück und Talent sich emporgeschwungenen, einst unbekannten Bonaparte ab, sie selbst der Auflösung nahe. Nichts als ein weiser Monarch kann derselben die vorige Blüthe geben, aber auch dieses ist nicht so bald zu hoffen, denn der Kronprinz ist ein furchtsamer Jüngling, an Talenten schwach, und bekommt nicht die zweckmässige Erziehung.

Zu Anfang des Decembers kam die Nachricht, dass Napoleon bei Moskau geschlagen wurde. 61 Tausend theils Todte, Verwundete und Gefangene hatte er verlohren; die Folgen dieser Schlacht werden sich bald zeigen. Nach Agram kamen drei mit Kostbarkeiten beladene französische Wägen, diese sollten über Belgrad, und sie konnten wegen der Anhänglichkeit der Servianer an die Russen, da nicht passiren, so werden sie über Siebenbürgen durch die Wallachei nach Constantinopel als Geschenk dem türkischen Kaiser und seinem Divan zugeschickt. In October hat eine Pferde-Seuche bei der französischen Armee eingerissen, 30 Tansend Pferde sind umgefallen; die Franzosen, weil sie keine Bespannung hatten, mussten ihre Kanonen theils vergraben, theils vernageln; verliessen aus Mangel der Cavallerie, die Artillerie in Russland und Pohlen und verlegten ihr Haupt-Quartier nach Königsberg und Marienwerder; sie haben 500 Kanonen, 27 Generäle theils gefangene, theils todte. 31 Fahnen, in mehreren nacheinander folgenden Schlachten, nebst 90.000 Gefangenen verlohren. Bonaparte entwischte kaum mit einigen Generälen der Gefangenschaft, musste 20 Stunden zu Fuss gehen. Da seine Cassa und Kanzlei sammt der ganzen Bagage gefangen wurde, ging er auf einem Schlitten über Dresden nach Paris. Die russische Armee stand unter dem Befehle des russischen General Kutusov, selber wurde für seine Verdienste von Alexander dem russischen Kaiser mit einem schmeichelhaften Brief, einen mit Diamanten besetzten Degen, und dadurch, dass sein Portrait in das Reichs-Wappen gekommen, belohnt; auch erhielt er späterhin den grossen S. Georg-Orden. Fürst Schwarzenberg, so die österreichischen und sächsischen Truppen commandirte, und bei diesen Schlachten nicht zugegen war, hat sich in das Warschauische gezogen.

So stand nun Alles bis zu Ende des Jahres, meines alters aber 64. Solle mir Gott Gesundheit und noch ein paar Jahre das Leben schenken, so werde ich von Zeit zu Zeit Alles mir Bekannte, Merkwürdige getreulich anmerken, vielleicht wird diese Schrift einstens irgend wem von meiner Nachkommenschaft zur Wissenschaft oder Unterhaltung dienen. 1812

Abschrift eines Schreibens vom Flügel-Adjutanten Sr. Majestät des Königs von Preussen ddo. Königsberg vom 20. October 1812.:

Ich sehe die sieggewohnte Französische Armee in noch grösserer Unordnung fliehen, und in einem ungleich traurigen Zustande, als derjenige war, in dem sich unsere Armee Anno 1806 befand.

Wirklich ist dieser Rückzug eben so erstaunenswerth als die früheren Progressen; die grosse Armee existirt, der Aussage der eigenen Generäle, nicht mehr, sämmtliches Geschütz, die ganze Bagage, und der Kaiserliche Schatz ist verlohren, nur verstümmelte, halberfrorne Reste ziehen hie und da herum, und sehen sehr bemitleidungswerth und wehmuthsvoll aus.

Aller Gehorsam hat aufgehört, die Truppen haben sich den 9. dieses bei Wilna förmlich aufgelöst, nachdem sie schon dem Kaiser den Gehorsam aufgesagt hatten, und dieser hernach abgereist war. Nach der Schlacht an der Berezina, die auf der einen Seite vortheilhaft, auf der andern aber desto nachtheiliger für die Französischen Waffen ausfiel, wo sich der Kaiser in einer Sergeanten-Uniform durchschlug, und die Armee gänzlich entkräftet, bei 29 Grade der Kälte abermals von den Kosaken angegriffen, und zum Widerstand aufgefordert war, hat alles in unordentlichen Schwärmen das Weite gesucht, die Truppen warfen die Gewehre weg, und drangen mit solchen Ungestüm in Wilna ein, dass sich ihre eigene Besatzung flüchten musste, selbst gegen ihre Generäle sind die Truppen handgreiflich geworden, und Officiers wurden von ihnen niedergehauen. Tausende sind erfroren und todt hingefallen.

Ein grosser Theil ist völlig erschöpft in Wilna liegen geblieben. Was mit halbverstümmelten Körpern, erfrorenen Gliedmassen laufen konnte, lief — beraubte den Rest ihrer Kriegskasse, und eilte, begünstigt von der schönsten Schlittenbahn, in den traurigsten und tollsten Aufzügen, jedoch sehr bescheiden, jeder für sich nach Hause. Die Französische Cavallerie existirt nicht mehr, und die wenig geretteten Pferde sind mit Sattel und Zeug an die Schlitten gespannt; Alles geht über Königsberg; heute noch soll die Arrièregarde aus unbedeutenden Resten folgen, die nur bis an unsere Grenze von den Kosaken verfolgt worden sind; diese haben sich längst dem Memel nach Tilsit am Fluss hinunter gezogen, weshalb man für unsere Truppen, welche noch den 14. dieses von nichts wussten, sehr besorgt war, wenn gleich die Russischen Truppen auch nicht im besten Zustande sind, und nicht so schnell folgen konnten. Die Französischen Generals sind alle einzeln, mehrentheils auf Bauernschlitten hier durch. Es sind deren vor einigen Tagen ausser den 60 Obersten 1043 Subalternen-Officiers auch der König von Neapel und Berthier auf diese Weise hier durchgefahren, und heute sind wieder eine Menge Generäle und Officiere hier angekommen. 200.000 Menschen

der besten Truppen sind auf diese Art verloren gegangen, und der Rest verstümmelt und erfroren, mit Ausnahme des Schwarzenbergischen und Macdonaldischen Corps, dessen Schicksal unsere Aufmerksamkeit spannt.

Die Kosaken sind mit Schätzen beladen, und die Russen sollen sich in Pohlen sehr gut betragen, desshalb wir nichts zu befürchten haben; so eben ist die Französische Artillorie die in 2 Kanonen bestand, und so auch die Ueberbleibsel der Garde hier angekommen. Die Russen folgen ihnen nach, und haben die Memel noch nicht überschritten, der König von Neapel ist daher beschäftigt, Truppen hier zu sammeln, aus deren Relationen der zurückkommenden Preussischen Officiere habe ich entnommen, dass die Russen ihren wahrlich grossen Plan nicht so gut ausgeführt haben, als er wohl möglich gewesen wäre, in welchen Fall weder der Kaiser noch ein Mann über die Berezina entkommen wäre, die Russen haben ihnen eine ganze Nacht zu den Uebergang Zeit gelassen, und sind es erst am anderen Morgen gewahr worden.

Von unseren Hussaren sind nur 30 Mann, und von den Uhlanen 120 Mann zurückgekommen, Major von Werden, und Rittmeister Knoblauch sind zurück. Major Shernovzky, Ziethen, Mastenfeld wahrscheinlich todt. Ziethen ist vom König von Neapel für den bravsten und geschicktesten Cavallerie-Officier erklärt worden, die ihm je vorgekommen sind. Der Verlust der Franzosen ist von ihm selbst auf 150.000 Mann angegeben, der König von Neapel macht durchaus Force. Die Franzosen haben überdies ihre ganze Monturs- und Armaturs-Depots in Wilna und Kovno verlohren, ihre Generals haben keine Autorität mehr, es sind mehrere von ihnen, von ihrem eigenen, und besonders von den Deutschen Contingents-Truppen missgehandelt worden, die Kosaken begnügten sich diesseits Wilna durch die fliehenden Franzosen zu jagen, und ihnen die dicksten und schwersten Tornister abzunehmen; keine Truppen kommen in solcher Ordnung hier aus; als die Preussischen Uhlanen und Hussaren unter Führung des Majors von Verner, die alle beritten, adjustirt, sogar ihre Führer unberaubt waren, sie sind seit 24. Juli in keiner Art verpflegt worden. Hinter Szmolenko fing die grösste Noth an, denn sie haben von da an 14 Tage nichts als krepirtes Pferde-Fleisch essen müssen, und sind daher alle krank angekommen, Graf Rapp ist bei Gumbinnen. ohne bemerkt zu werden, im Schlitten gestorben.

Aufruf der Russen an die Einwohner Preussens.

Russlands tapfere Krieger haben den schändlichen Einbruch in ihr Land gerächt, sie haben den Feind, der es überschwemmt hatte, vernichtet, und sind im Verfolgen des kleinen Ueberbleibsels einer ungeheuren Armee, die aufs neue den Blutdurst des Tyrannen, und seiner Eroberungs-Sucht geopfert wurde.

Wir betreten jetzt Eure Grenzen gute Nachbarn! doch geschieht es blos in Folge der fortgesetzten Operationen gegen den fliehenden Feind, gegen den Feind des menschlichen Geschlechts, sogleich auch gegen Euriges, bis wir das Ziel erreicht haben, das wir uns festgesetzt, und den Frieden errungen haben, der unserer würdig ist.

Wir kommen nicht als Feinde, nicht als Eroberungssüchtige. Euer Eigenthum soll uns heilig sein und Euer Land, nach Beendigung des Krieges, geräumt

werden. Excesse keiner Art sollen geduldet werden, und damit die nöthige Verpflegung der Armee mit Ordnung geschehe, so ernennt neue eigene Commissairs, mit denen wir, über die nöthige Herbeischaffung der Lebensmittel übereinkommen werden, und von uns die Quittungen über das Gelieferte erhalten sollen. Damit ihr aber überzeugt seid, wie sehr die Sicherung Eures Landes und Eigenthums uns am Herzen liege, so fügen wir hier eine Abschrift des an die Armee ergangenen Befehls bei, so wie selben der kommandirende General erlassen hat, woraus Ihr ersehen könnt, dass die strengste Mannszucht und Gerechtigkeit einen Jeden geschehen wird. — Preussen! Wir haben unsere Unabhängigkeit erfochten, es wäre uns süss gemeinschaftlich Euch die Eurige wieder herzustellen.

Russischer Armee-Befehl von 18. October 1812.

Indem wir Gott. durch dessen Segen unsere Waffen gesiegt haben, durch dessen Güte es uns gelungen ist, den Feind über die Grenzen unseres Reiches hinauszujagen, den innigsten Dank unseres Herzens darbiethen, und so auch ferner noch, um den allerhöchsten Beistand anflehen, stehen wir im Begriff im Verfolgen unserer Feinde die benachbarten Grenzen zu betreten, um auch noch den traurigen Ueberrest der fliehenden Armee zu vernichten.

Der jetzige Krieg, der so glorreich für uns, und so demüthigend für den Feind ausgefallen ist, bietet nun die beste Gelegenheit dar, die Folgen der Räubereien und Gewaltthaten zu bemerken, die sich der Feind in einem Grade bei uns erlaubt hat, dem die Geschichte nicht aufzuweisen vermag. Es erinnere sich ein jeder was er davon gesehen, um die Strafe nicht zu verkennen, die der Allerhöchste den frechesten Bösewichtern wegen den begangenen Kirchen-Raub, für die Entweihung der Heiligen Stätte, für den Brand und Vernichtung der Wohnungen friedlicher Bürgersleute und Landbewohner hat werden lassen.

Durst nach Blut, und niederträchtige Habsucht war die Triebfeder des Einbruchs in unser geliebtes Vaterland, und sprechen sich laut in dem ganzen Benehmen dieser wilden Horden aus. Doch wo sind die der Kirchen, und unserer eingeäscherten Hauptstadt geraubten Schätze? habt ihr brave Krieger sie nicht wieder den Räubern abgenommen? und, die dem Schwert und der Gefangenschaft entrinnen wollten, habt ihr sie nicht auf allen Strassen zerstreut gesehen, wie sie sterbend vor Hunger und Kälte an einem krepirten Thier nagend, sich und ihren Anführer verfluchend, ihren Geist aufgaben. Schreckliches Bild der Strafe des Himmels! für die Verläugnung Gottes, der Gesetze, der Natur und allen Gefühlen der Menschenliebe! So brave Krieger wollen wir in Abscheu gegen ein Benehmen die Gränzen unserer Nachbarn betreten, und durch Ordnung, Respektirung des Eigenthums, ein Gegenstück dazu liefern. Wir rücken ja nicht als Feinde in ihr Land, also Schutz und Friede dem Bürger und Landmann, und nur Fehde dem Feinde den wir bekriegen!

Der Commandirende General überzeugt, dass ein jeder Soldat sich so betragen wird, als es einen braven Krieger geziemt, rechnet auch darauf, dass jeder Befehlshaber auf sein Commando die strengste Aufsicht haben wird, die zur Vermeidung aller Unordnung nöthig ist, damit niemals Klagen durch Ausschweifungen unserer Truppen an ihm gelangen. Wenn aber dem ungeachtet die Erwartung Se. Durchlaucht getäuscht, und irgend jemand, eines dem Einwohner

zugefügten Schadens überführt wird, so soll der Verbrecher sogleich mit dem Tode bestraft, und der Chef des Regimentes, oder sonstigen Corps dem strengsten Kriegsgericht übergeben werden. Der Commandirende General schmeichelt sich indessen, dass diese strengen Massregeln, bei dem wichtigen Benehmen der Generäls, Stabs- und Ober-Officiers zu seiner Satisfaction und zu Ehren der Truppen nie nöthig sein werden.

Helden! der Monarch lässt Eurer Tapferkeit Gerechtigkeit widerfahren, und lohnt reichlich Eure Thaten. Das dankbare Vaterland segnet seine Befreier, und betet für Euch zu Gott! lasset nur jetzt noch auch den Dank fremden Nationen verdienen. Möge Europa im Gefühl von Verwunderung ausrufen können: Gross sind die Russen in ihren erfochtenen Siegen über den Feind, und gerecht ihr Benehmen im Frieden, und gegen friedlich Gesinnte. Ein schönes Ziel würdig des Helden! lasst uns darnach streben, brave Krieger!

St. Petersburg, den 15. (26.) November 1812.

Mein lieber Fürst Kutusov!

Sie für Ihre Heldenthatten nach Verdienste zu belohnen bin ich mit allen meinen Schätzen zu arm, ein so grosser Mann wie Sie findet schon darin Belohnung genug, dass ihn der allmächtige Gott! zum ersten, zum grössten Sohne, zum Retter Russlands geschaffen. Sie haben den unversöhnlichen Feind, mit der Allmacht, den Eroberer, den Zerstörer aller Reiche, den Mörder der Menschheit vernichtet, die Welt wird davon wiederhallen.

Lohn giebt es dafür keinen, aber Dankbarkeit fordert das Vaterland für seinen Erhalter.

Wir bestelen daher in unseren sämmtlichen unermesslichen Reichen, dass in unserem grossen Staatswappen Ihr Bildniss in goldenem Felde für ewige Zeiten zum Andenken Ihres glorreichen Daseins eingeschaltet werde. Ich aber übersende Ihnen einen mit Diamanten besetzten Degen, welcher beim hohen Te Deum in unserer allerheiligsten Kirche zum heiligen Ritter St. Georg, von unseren altem würdigen Metropoliten Plator eingeweiht wurde.

Empfangen Sie selben sammt diesen Brief durch unseren liebsten Bruder den Grossfürsten Constantin, der Sie in meinem, und unserer ganzen Familie Namen dankbar an sein Herz drücken wird.

Den Generalen der Cavallerie und Hetman der Kosaken Plator, ernennen wir zum Fürsten, er empfange sein Diplom und die Dotation dieser Würde (welche Ihnen ebenfalls unser lieber Bruder zustellen wird) in unserem Namen, aus den Händen jenes grossen Feldherrn.

Sämmtlichen ausgezeichneten Generälen, welche unter Ihren hohen Commando gewirkt, ertheilen Sie nach ihren Verdiensten Belohnungen, wir überlassen es Ihnen, sie in unseren Namen, mit Gebrauch aller Feierlichkeiten zu belohnen, und überschicken Ihnen ebenfalls eine Anzahl unserer sämmtlichen Orden; so wie Sie gleichfalls allen Soldaten nach Verdiensten die für diesen Feldzug eigens geprägten silbernen und goldenen Medaillen ertheilen wollen.

Wir bitten den grossen Gott, dass er Sie noch länger für das Vaterland erhalte, so wie er Sie durch Ihre Thaten unsterblich gemacht hat.

Marienburg, den 27. December 1812.

Ein schreckliches Bild der Verwüstung haben wir seit acht Tagen, am schrecklichsten seit letzten vier Tagen gehabt, und noch ist es so voll, das zum Beispiel diese Woche hundert Divisions- und andere Generäle zwischen 900 anderen Officiers und Gemeinen hier übernachteten. Die Einwohner mussten ausser dem Hause, sogar in Kellern liegen 7 bis 8 Officiers zusammen, und die Strassen sind gestopft voll von Menschen und Pferden, und mein Gott! in welchem Zustande? Nicht ein Gesunder, die Officiers vom ersten Range sind nicht zu unterscheiden gegen die Knechte, flehen und wimmern um einen Platz, einen Ofen. Ein Brod ist eine unerhörte Wohlthat. Viele sterben in der grössten Kälte, die meisten sind erfroren. Von allen die hier passirt sind, haben nur einige einen Körper der nicht erfrorene Theile hat, zu 4 bis 6 Officiere waren in einem Schlitten gepackt, denen man wegen Fäulniss die erfrorenen Theile abnehmen musste, die Gesichter erfroren und zum Theil abgefault, und alle diese schmachten nach einen Hospital, nach einer Stube — und wollen gerne sterben. O des Jammers ohne Ende, es waren über 1000 die da sterben, wer kann da helfen. Sie kamen mit Atlassenen Saluppen, mit Capison, und einen Helm mit Rossschweifen auf den Kopf, die meisten in Bauern-Kitteln, alten Lumpen, auch in Türkischen Shawl um Kopf gewunden, auch mit blossen Füssen, die ganz schwarz aussahen, hier an, und fanden selten Obdach. Gestern passirte die ganze Sächsische Cavalerie hier durch, sie bestand aus drei Schlitten mit Officieren in Betten gepackt, mit erfrorenen Füssen und zum Theil abgenommen. Von den Würtembergischen Truppen 13,000 Mann kamen ohngefähr 10 Officiere und 100 Gemeine verstümmelt zurück. Der Oberst Ganovsky blieb hier 5 Tage um auszuruhen, er war abgezehrt, verhungert und ganz zerrissen, er behauptet es sei eine vergebliche Sache, das Leiden zu schildern was sie erduldet haben; er sagte der Hunger sei so gross gewesen dass sie nicht allein Pferdefleisch, sondern Leichen Ihrer todten Kameraden aufzehrten. Auf der Strasse nach Kovno war kein Obdach zu finden, die Erfrorenen lagen so dick, dass man über sie den Weg bahnen musste, die Halbtodten wurden von denen die sich von demselben Schicksale fürchteten, nackt ausgezogen, der Anblick, wie die halb Erfrorenen gegen das Entkleiden sich zu wehren suchten, soll so gross gewesen sein, dass Granose versichert, er würde nie einschlafen können, ohne dem dies Bild ihm erschrecke.

Gestern war ich unterbrochen von einem Bauern, der um Gotteswillen bat dass er nicht weiter könne, und ein Deutscher sei, ihn für eine Nacht aufzunehmen, ich habe Rath geschafft, er ist ein Herr von Roden von den Sachsen, 18 Jahre alt, wie ein Skelet ausgehungert, schwer blessirt in Lenden, wo die Kugel noch jetzt ist, und hat das Fieber, begleitet von einem Bedienten den der Hunger und das Fieber so zugesetzt hat, dass er sich nicht mehr bewegen kann.

Des Russischen Kaisers Alexander Brief an die verwitwete Fürstin Kutusov.

Dresden den 7. Mai 1813.

Fürstin Catharina Ilinischna! Die Rathschlüsse des Allerhöchsten, dem kein Sterblicher widerstehen kann, und daher auch nicht wider dieselben murren darf, haben Ihren Gemahl, den Durchlauchtigsten Fürsten Michael Larionovich Kuttusov von Smolenks, mitten unter Seinen glorreichen Heldenthaten und

Seinem glänzenden Ruhme, von den heutigen ins ewige Leben abberufen. Schmerzlich und gross nicht für Sie allein, sondern für das ganze Vaterland, ist dieser Verlust! nicht Sie allein vergiessen Thränen über Ihn, mit Ihnen weine Ich, sammt ganz Russland. Möge Gott, der Ihm zu sich gerufen hat, Sie damit trösten, dass Sein Nahme und Seine Thaten unsterblich verbleiben. Das dankbare Vaterland wird Seine Verdienste nie vergessen. Europa, und die ganze Welt wird nicht aufhören, Ihm zu bewundern, und Seinen Nahmen unter die Zahl des berühmtésten Feldherren eintragen. Ihm zu Ehren wird ein Denkmahl errichtet werden, von welchem sich die Brust jedes Russen auf Sein gegossenes Bildniss hinblichend, stolz erheben, der Ausländer aber das Land schätzen wird, dass so grosse Männer erzeugt. Den ganzen Unterhalt, den Er genossen, habe ich befohlen, ferner an Sie verabfolgen zu lassen, Ihr Wohlgewogener Alexander.

Diesen Brief schrieb der russische Kaiser Alexander seinem Generalen en Chef Kutusov. Da die Franzosen durch das rauhe Clima viele Menschen und 30.000 Pferde durch Krankheit verloren, ohne Lebensmittel den 19. October die Stadt Moskau verlassen mussten, den 18. und 19. bei Torantin, den 24. bei Jaroczlavecz, den 3. November bei Viczma, den 17. und 18. bei Krasnoi, dann endlich bei Orzan den 22. November Napoleon total geschlagen und dessen Armee vernichtet wurde, er verlor 90.000 Gefangene, 500 Canonen, 31 Fahnen, 27 Generäle, er selbst wäre bei Brezine bald gefangen worden, aber sein Marschall Ney rettete selben mit der Garde. Den 2. December lieferte der König von Neapel abermals eine Schlacht und da wurde die französische Armee gänzlich vernichtet. Generäle stellten Capitäne und Officiere Gemeine vor, und so bildeten sie eine Garde, den Napoleon zu retten, er musste bei 20 Stunden zu Fuss gehen, dann entfloh er auf einem Schlitten nach Paris.

1813 im Januar zeigt die politische Lage, dass in diesem Jahre ein allgemeiner Friede, oder aber, ein unerhörter blutiger Krieg sein werde. Die Franzosen, deren Cavallerie durch die letzten Schlachten und Pferde-Seuche in Russland gänzlich vernichtet wurde, nehmen mit Gewalt in ihren Ländern alle diensttauglichen Pferde, und da diese (die todten nicht mit gerechnet) 117 tausend Mann an Gefangenen allein verlohren, so nehmen sie Alles was Gewehr tragen kann zu Recruten, und rüsten sich mit aller Anstrengung. Die Russen reichen immer weiter in das Warschauische, richten sich auch mit aller Anstrengung; sie errichten von den gefangenen Reichs-

Contingenten eine sogenannte deutsche Legion von 60.000 Mann, geben grosse Hand-Gelder und Löhnungen. Schweden hat sich für Russland declarirt. Preussen und Sachsen lauert wohin sich das Kriegs-Glück wenden werde. Die gefangenen Ungarn und deutschen Oesterreicher entlassen die Russen gleich. Oesterreich will die Rolle des Mittlers spielen, daher wurde Bubna nach Paris und Westerberg nach London geschickt. Man behauptet, dass man unter Napoleons Schriften, so die Russen sammt seinem Archiv gefangen, den Plan gefunden habe, er wolle die österreichisch-deutschen Länder dem König von Baiern geben, Ungarn sammt Dalmatien und nach beendigtem russischen Kriege das zu eroberende Servien und Bosnien dafür an Oesterreich übergeben. Uebrigens war dessen Lage durch das kalte Klima äusserst betrübt, ganze französische Bataillone sind erfroren, wenige von den Franzosen, selbst Marschälle, sind ohne erfrorene Glieder. Murat, der jetzige König von Neapel, hat die französische Armee verlassen, das Commando dem Beauharnais Vice-König von Italien übergeben, und ist nach Neapel. In Italien wird eine Armee von 40.000 Mann als Observations-Corps zusammen gesetzt, dieses (wie man allgemein behauptet) solle den König von Neapel observiren, indem zwischen selben und Napoleon einige Missverständnisse eingetreten sind. Allgemein behauptet man, dass die französische Armee 360.000 Mann stark nach Russland gerückt, nun aber sammt Kranken auf 80.000 Mann geschmolzen sei. Im Jänner hatte Napoleon ein neues Concordat mit dem Papsten mündlich errichtet, dessen Inhalt noch bis jetzt unbekannt ist, nur soviel kann man mit Zuversicht behaupten, dass selbes für den Papsten vortheilhafter als das erste Concordat sei, denn es mussten in allen Italienischen Kirchen Te Deum gehalten werden.

Das Publicum hat über die Unfälle der Franzosen innere Freude, doch darf es nicht laut sprechen, denn die Höfe von Bayern, Sachsen, Würtemberg und Westphalen sind von Napoleon dotiret, Preussen und Oesterreich gedemüthiget: alles fürchtet sich vor jenem ruhmsüchtigen, mächtigen Corsicaner, dem keine Freundschaft, kein Gesetz der Natur heilig ist; der in Spanien den Vater mit dem Sohn entzweite, beide (als Mittler sich aufwerfend) listig in sein

Reich lockte, dann verhaftete und das Reich besetzte. Der seinen Bruder in Holland zum König ernannte, selben, weil er das Wohl seines Volkes wollte, des Reiches entsetzte, und zur Flucht gezwungener endlich. Der seine gute Gemahlin verstossen, und sich mit einer anderen vermählte. Dieser ruhmsüchtige, blutdürstige Mann, der halb Europa entvölkert und in Armuth gebracht hat, würde auch jede Beleidigung, wenn ihm sein voriges Glück abermals wohl wollte, auf das grausamste rächen.

Vermöge dem zwischen Russland und der Pforte geschlossenen Frieden ist Servien noch immer eine türkische Provinz, so jährlich 1500 Beutel Tribut zahlt, geblieben, ein Pascha residiret in Belgrad, doch hat sich selber in keine politische Händel zu mischen. Juro Czerni bleibt Serviens Oberhaupt.

Im März wurde ein bewaffneter Neutralitäts-Cordon in Mähren und Böhmen gezogen; Fürst Schwarzenberg, Feld-Marschall, so die österreichische Autiliar-Armee commandirte, wurde von selber nach Wien berufen, so um einen Frieden zwischen England und Frankreich zu vermitteln, nach Paris geschickt.

Nach zweimaligem Sturm haben die Russen Danzig, dann auch Thorn, und endlich die Festung Pillau durch Capitulation eingenommen.

Das Concordat, so Napoleon mit dem Papsten darum, weil er von der Excommunication noch nicht freigesprochen war, und fürchtete, dass seine Heirath ungültig, auch vielleicht sein Sohn einstens von Missvergnügten für unehrlich gehalten werden könnte, beschlossen hat; besteht im Wesentlichen darin, dass dem Papst die Invetitur der Bischöfe so wie einstens bleibt. Die Gesandten, so er an andere Höfe schickt, oder von denselben bei ihm residiren, werden als diplomatische Glieder anerkannt. Die Domainen, so noch nicht in Italien dem ehemaligen Reiche des Papstes um Rom veräussert sind, sollen aller Abgaben frei sein. Die bereits veräusserten werden bis zu einer Summe von 2,000.000 Franken Einkünfte wieder ersetzt. Noch einige unbedeutende Punkte sind diesem Concordate beigesetzt. Im Wesentlichen ist aber der Papst aller seiner Länder beraubt, und so als ein Staats-

gefangener Napoleons zu betrachten, denn er lasst selben nicht aus Frankreich.

Die preussischen Länder, in denen sich nun die Russen befinden, werden äusserst geschont. Die Russen zahlen alles baar, und die strengste Mannszucht wird gehalten; doch weil es nicht entschieden ist, wer den letzten Sieg davon tragen werde, so sammeln die Preussen (um Napoleon nicht zu beleidigen) zum Contingente Truppen. Sollten die Russen auch diesen Sommer in Deutschland Sieger werden, so werde sich gewiss die Preussen an sie schliessen, und ihre verlorenen Länder zu errobern suchen, denn sowohl Preussen als Oesterreich und andere Reichsfürsten gaben ihre Contingente den Franzosen mehr aus Furcht als aus gutem Willen. Verlässt also die Franzosen abermals das Glück, so werden sie auch von den deutschen Fürsten verlassen.

Da die Russen in Berlin eingezogen, so sind dieselben mit Frohlocken von dem Volke aufgenommen worden, auch haben die Russen schon beinahe ganz Preussen occupirt, und sind in Dresden eingezogen.

Den 8. März hat es in Mähren und bei Wien um Mittagszeit stark geschneiet, zugleich geblitzt, gedonnert, und eingeschlagen. Zu Brünn hat der Donner die Jakobs-Kirche abgebrannt.

Den 16. März ist ein königliches Rescript an die Comitate ergangen, wo Pferde, Getreide und Recrouten verlangt werden; da dergleichen Forderungen ausser dem Landtage constitutionswidrig sind, so haben die Comitate, statt Getreide und Pferde, blos im Gelde dem Hofe in diesen bedrängten Umständen privative ein Geschenk zu machen beschlossen.

Nun hat sich Preussen von dem Rheinischen Bunde, dessen Protector Napoleon ist, ganz losgemacht; dann eine Offensiv- und Deffensiv-Allianz mit Russland geschlossen. Der Enthusiasmus der Preussen ist so gross, dass selbst Hofräthe und bejahrte Güter-Besitzer unter die Waffen treten. Der Zulauf der jungen Leute ist so stark, dass viele zurückgewiesen werden müssen, auch ist da ein Orden des eisernen Kreutzes vom König errichtet worden, den jene, so sich auszeichnen, erhalten. Dieser Orden wird blos für diesen Krieg dauern.

*

Der russische Kaiser hat an die Reichsfürsten eine Proclamation ergehen lassen, worin er diesen die Nachtheile des Rheinischen Bundes beweist, und selbe zur Neutralität ermahnt.

Proclamation

des Kaisers von Russland an die Fürsten Deutschlands.

Gott hat den Frevel, Gott hat den Stolz Napoleons gebeugt. Die ganze Welt wollte er mit seinem Heere, so er unüberwindlich nannte, verschlingen. Es ist vernichtet, er hat es verlassen, wie ein böser Hirt seine ihm anvertraute Heerde in der Stunde der Gefahr verlässt.

Gott hat meine Waffen gesegnet, dass heist: meine gerechte Sache, die Unabhängigkeit meiner Staaten, und die Freiheit meiner Völker hat gesiegt. Ich habe die Fesseln gebrochen, die er euch aus Schmeichelei und falschen Verheissungen anzulegen wusste.

Ich liebe mein Volk, und meine Völker lieben mich wieder, auch wir beide lieben euch, und diese Liebe ist es, die ich euch Fürsten, euch Völker Deutschlands anbiete. Der Augenblick ist da, wo Ihr gleichfalls die schändlichen Fesseln, die euch sein angeblicher Schutz angelegt hat, und die euch bei eueren eigenen Unterthanen verächtlich machen, zerbrechen könntet. Wollt ihr noch länger das unschuldige Blut eurer Unterthanen blos für seinen Ergeiz fliessen lassen! Wo ist das gepriesene Wohl, so er euch bereitet hat? Euere Staats-Cassen sind erschöpft, Ihr habt euch Schulden aufgebürdet, euere Länder entvölkert, — 100.000 deutsche Soldaten sind in diesem Feldzuge für Napoleon gestorben, was ist dafür euer Lohn? hat er euch nicht in der grössten Gefahr und Noth verlassen und sich nach Paris geflüchtet.

Fürsten Deutschlands! schämt euch vor der künftigen Geschichte, sie wird euch nicht schonen. Sie wird eure Schwäche der Nachwelt darstellen, auf die allein Napoleon seine Grösse gebaut hat. Trennt euch von ihm, schliesst euch fest an den biedern Kaiser von Oesterreich, den ich noch immer als Freund und meinen kaiserlichen Bruder ehre, und ihr werdet sehen, dass der Kaiser von Frankreich über den Rhein bleiben wird.

Er ist nur durch euch gross geworden, ohne euch zerfällt seine Macht. — Schämt ihr euch nicht, dass euch und allen Deutschen die Zunge gebunden ist. Wer darf es von euch Deutschen wagen, die Wahrheit zu sagen? oder zu schreiben? Müsst ihr nicht wie Blinde glauben, was euch die grossprahlerische französische Feder dictirt? Vergleicht einmal dass, was Napoleon durch den Druck bekannt gemacht, mit dem, was wirklich geschehen, so werdet ihr euch überzeugen, dass dieses grösstentheils falsch ist.

Meine Macht geht auf keine Erroberungen aus, ich gebe euch mein kaiserliches Wort, dass ich nur mein Reich erhalten will. Ihr braucht keine Waffen. Fürsten Deutschlands! sagt euch nur los von ihm, und ihr habt den Frieden. Weiset diese Ermahnung nicht zurück, die aus Güte meines Herzens kommt. Die Zeit ist kostbar, sie ist dringend; und ist euch die Wahl zwischen Schande und Ehre zu schwer. Rechnet, wenn ihr gut wählt, auf meine unveränderliche

Freundschaft und Hülfe: weiset ihr aber meine Ermahnung zurück, so sagt ihr euch von mir los, und das Schicksal des Krieges mag über euch entscheiden.
Alexander m. p.

Kurze Beschreibung von Kaiser Alexanders Einzug in St. Petersburg, nach Vernichtung der französischen Armee am 13. Jänner 1813.

1. 6000 Kosaken.
2. 6000 gefangene Franzosen.
3. 48 „ Generäle zu Fuss.
4. 160 „ Stabs- und andere Officiere.
5. 120 französische Bagage-Wägen.
6 400 französische Kanonen.
7. 50 Wägen mit geraubten, meistens Kirchen-Silber, so durch die Russen von den Franzosen wieder erobert worden.
8. 12 Wägen mit Napoleons Bagage und dessen silbernen Service.
9. 1 Wagen mit der Krone, so Napoleon mit sich hatte, um, wenn er Petersburg erobert, sich als Kaiser krönen zu lassen; auf dieser Krone war die Inschrift: „Napoleon primus Europae Imperator"; dieser Wagen wurde von französischen Officieren gezogen.
10. Endlich schlossen diesen Einzug 6000 Kosaken.

Man hofft, dass die Völker und Fürsten des römischen Reiches, des französischen Druckes müde, einsehen werden, dass ihre gegenseitige Eifersucht, Uneinigkeit, ihre Unthätigkeit, die Ursache ihres Unterganges und Vernichtung sei. Sollte sich das Kriegsglück zu Russland und Preussen wenden, so ist zu hoffen, dass die kleinen Fürsten und deren Völker sich an die Sieger anschliessen werden. Nur Baiern, ein alter Freund Frankreichs, wird immer denselben getreu bleiben, schwerlich aber wird das Römische Reich jemals mehr einen verbündeten Körper bilden. Wäre das Römische Reich, besonders Preussen und Baiern ihrem Kaiser thätig beigestanden, so wäre das Gleichgewicht noch bestanden, und Europa niemals so verwüstet, aber auch Frankreich niemals so gross geworden. Preussen und Baiern, die alten Feinde Oesterreichs, spotteten und frohlockten über jeden Unfall Oesterreichs. Endlich hat Preussen mit Schande theuer genug das Schadenfrohe gebüsst, und nur durch Russlands Glück,

und durch Oesterreichs Hilfe oder Neutralität kann es einstens wiederum ein bedeutender Staat werden.

Die Medicin hat seit meiner Lebenszeit starke Veränderungen erlitten, einstens hat man alle Krankheiten aus einem Standpunkte betrachtet, man suchte nämlich aller Krankheiten Ursache durch Abführungsmittel und durch Aderlass abzuleiten. Browen hat ein neues System erfunden, Er sucht blos den Körper zu stärken, erlaubt das Aderlassen und Abführungsmittel nur in äussersten Fällen; das alte und neue System zur Unzeit angebracht, hat viele Menschen in das Grab gebracht. Man hat die Einimpfung der gewöhnlichen Blattern erfunden, so bei einigen gute, bei anderen üble Folgen hatte; nun ist es gänzlich aus der Mode. Seit wenigen Jahren hat man die Einimpfung der sogenannten Kuhblattern mit gutem Erfolge erfunden. Das ungarische Consilium Locumtenentiale empfiehlt zwar solche, die Comitate aber handeln wie in Allem, lau und darum sterben noch viele Kinder in Blattern. Die Medicin erscheint annoch kein festes System zu haben, die Chirurgie aber hat es seit einer Zeit, besonders bei Gelegenheit des Krieges, weit gebracht. Seit einigen Jahren hat das sogenannte epidemische Nervenfieber stark eingerissen, es rafft in allen Staaten von Europa viele, besonders junge Menschen dahin.

Die philosophische Wissenschaft hat Abänderungen erhalten, man lehrte überall andere, nämlich die aristotelische oder Thomistische, endlich ist die Eclectische eingeführt, und die syllogistische Methode (die mir doch die beste scheint) abgeschafft worden.

Das theologische Studium wurde auch verschieden behandelt. In den öffentlichen Schulen wurde es anders, in den Klöstern anders gelehret. Zu Kaiser Josephs Zeiten wurden die geistlichen General-Seminarien eingeführt, und überall gleiche Authores zur Vorlesung vorgeschrieben, die nun nach Auflösung der Seminarien die Bischöfe bei ihrer Jugend annoch meistens beibehalten haben. Uebrigens scheint die junge Geistlichkeit von Vorurtheilen nun freier zu sein, so auch durch selbe an das gemeine Volk wirkt; doch ist an beiden annoch vieles zu bessern, dabei aber auch zu be-

fürchten, dass die Ausrottung der echten Vorurtheile nicht beide zur Ausgelassenheit führe.

Die Seiden-Cultur ist in Croatien seit 30 Jahren erst eingeführt, dieselbe ist besonders in der Warasdiner-Grenze sehr hoch gestiegen, nun aber wird sie durch die schon 22 Jahre dauernde Kriege stark vernachlässigt.

Die Fabriquen werden ebenfalls theils aus Mangel der nöthigen Unterstützung, theils aus Mangel an Geld und der nöthigen Menschen so wie auch aus Mangel der nöthigen Aufsicht, stark vernachlässigt, so, dass alle inländischen Fabricate von sehr schlechter Gattung und theuer sind.

Die österreichischen Finanzen sind sehr schlecht bestellt, Graf Wallis, der jetzige Finanz-Minister, dem der Kaiser mit ganzer Seele anhängt, zeigt nicht, dass er den grossen, Colbert, so Ludwig dem XIV. in 10 Jahren zum reichsten Monarchen von Europa gemacht, gleiche. Seine Finanzoperationen bestehen darin, dass er alle Zölle und Steuern erhoben, die alten Banco-Zettel auf das Fünftel herabgesetzt, und ein anderes Papier, die sogenannten Einlösungs-Scheine, für dieselben gegeben, wodurch die Unterthanen von Tag zu Tag ärmer werden. Die Oeconomie ist so schlecht, als sie einstens war, besonders bei dem Militär, wo ein kleines Chor unwissender oder unthätiger Generäle, sammt andern gut besoldeten unnöthigen, das Aerarium defraudirenden Menschen erhalten werden. Wallis hat zwar die Kunst erfunden, durch Machtsprüche den Unterthanen das Geld wegzunehmen, aber die Kunst ein Geld in das Land zu bringen, hat er noch nicht erfunden, dafür aber hat er eine prächtige Herrschaft in Ungarn erhalten und besitzt das volle Zutrauen des Monarchen.

Nun haben sich die Schweden auch wieder Frankreich erklärt, und einige Truppen nach Pommern geschickt. Hannover haben die Russen besetzt, und es den Engländern zurückgegeben, sie haben auch Leipzig und Dresden besetzt. Die Preussen, deren reguläre Macht schon 150.000 Mann stark ist, haben einige ihnen einst zugehörige Orte in dem jetzigen Westphälischen Königreiche occupirt, wo sie von dem Volke mit grossem Jubel aufgenommen wurden. Was aber die österreichische Armee macht, darf keine Zeitung schreiben, selbst

bei der Armee ist es streng verboten irgend Jemanden von Kriegs-Angelegenheiten zu schreiben; so viel ist gewiss, dass Schwarzenberg mit einem Ultimatum nach Paris abgeschickt sei.

Brief Sr. königl. Hoh. des Kronprinzen von Schweden an Se. Maj. den Kaiser der Franzosen.

Vom 23. März 1813.

Sire!

So lange Ew. Majestät nur gegen mich geradezu gehandelt oder handeln lassen, stand es mir nicht zu, Ihnen etwas anderes entgegenzusetzen als Ruhe und Stillschweigen. Aber jetzt, da das Schreiben des Herzogs von Bassano an Hrn. von Ohsson zwischen dem Könige und mir eben jenen Zunder der Zwietracht auszustreuen sucht, der Ew. Majestät den Eingang in Spanien erleichterte, so wende ich mich, nach Unterbrechung aller ämtlichen Verhältnisse, unmittelbar an Sie, um Ihnen das biedere und offene Benehmen Schwedens, selbst in den schwierigsten Zeiten, ins Gedächtniss zu rufen.

Auf die Mittheilungen, wozu Hr. Signeul auf Ew. Maj. Befehl beauftragt wurde, liess der König antworten: „Schweden, überzeugt, dass es nur Ihnen, Sire, den Verlust seines Finnlands zuzuschreiben habe, könne niemals an ihre Freundschaft glauben, wenn Sie ihm nicht zu Norwegen verhelfen, um es für den Nachtheil zu entschädigen, welchen Ihre Politik ihm zugefügt.“

Im Betreff alles dessen, was in dem Schreiben des Herzogs von Bassano über die Einnahme Pommerns und das Betragen der französischen Caper vorgebracht wird, sprechen die Thatsachen; und nach Vergleichung der Zeitangaben wird sich beurtheilen lassen, wer von beiden Recht hat, Ew. Majestät oder die schwedische Regierung.

Hundert schwedische Schiffe waren genommen, und mehr als zweihundert Matrosen lagen in Banden, als die Regierung sich in der Nothwendigkeit sah, einen Freibeuter zu verhaften, der unter französischer Flagge bis in unsere Häfen kam, um sich unserer Fahrzeuge zu bemächtigen, und unsers Vertrauens auf die Verträge zu spotten.

Der Herzog von Bassano sagt, Ew. Majestät habe den Krieg mit Russland nicht angestiftet; und doch, Sire, ist Ew. Majestät an der Spitze von viermal hunderttausend Mann über den Niemen gegangen.

Von dem Augenblicke an, als Ew. Majestät in das Innere dieses Reiches vordrang, war der Ausgang nicht mehr zweifelhaft. Der Kaiser Alexander und der König sahen schon seit dem Monat August das Ende des Feldzuges und dessen unermessliche Folgen vorher. Nach allen militärischen Berechnungen schien es ausgemacht, Ew. Majestät würde in Gefangenschaft gerathen. Dieser Gefahr sind Sie entgangen, Sire, aber Ihre Armee, die Blüthe Frankreichs, Deutschlands und Italiens, ist dahin. Dort sind unbeerdigt die Tapfern geblieben, die Frankreich bei Fleurus retteten; französische Krieger, die in Italien siegten, die dem brennenden Himmel Egyptens widerstanden, und die bei Marengo, bei Austerlitz, bei Jena, bei Halle, bei Lübeck, bei Friedland und an so vielen andern Orten, den Sieg an Ihre Fahne gefesselt haben.

Möge bei diesem zerreissenden Gemälde, Sire, Ihr Gemüth sich erweichen, und ist es nöthig, um es vollends zu rühren, so gedenken Sie des Todes von mehr als einer Million Franzosen, welche auf dem Felde der Ehre als Opfer der von Ew. Majestät unternommenen Kriege gefallen sind.

Ew. Majestät beruft sich auf Ihre Ansprüche, auf die Freundschaft des Königs. Es sei mir erlaubt, Sire, Sie daran zu erinnern, wie wenig Werth Ew. Majestät auf diese Freundschaft legte, in Augenblicken, wo eine Erwiederung freundschaftlicher Gesinnung für Schweden sehr heilsam gewesen wäre. Als der König nach dem Verluste Finnlands an Ew. Majestät schrieb, und Sie bat, sich zu verwenden, damit Schweden die Aländischen Inseln behielte, antworteten Sie: Wenden Sie sich an den Kaiser Alexander, er ist gross und edelmüthig; und um das Maass Ihrer Gleichgültigkeit voll zu machen, liessen Sie im Augenblicke meiner Abreise nach Schweden in eine ämtliche Zeitung (Moniteur vom 21. Sept. 1810, Nro. 264.) einrücken: „es finde in diesem Königreiche ein Zwischenreich statt, während dessen die Engländer ungestraft daselbst Handel trieben.“

Der König trennte sich von der Coalition des Jahres 1792, weil diese Coalition darauf ausging, Frankreich zu theilen, und weil er an der Zerstückelung dieser schönen Monarchie keinen Theil nehmen wollte. Zu diesem Entschlusse, einem rühmlichen Denkmal seiner Politik, bewog ihn, sowohl seine Anhänglichkeit an das französische Volk, als das Bedürfniss, die Wunden des Königreichs sich vernarben zu lassen. Dieses weise und tugendhafte Verfahren, darauf gegründet, dass jede Nation das Recht hat, sich nach eigenen Gesetzen, nach eigenen Gebräuchen und nach eigenem Willen zu regieren: dieses Verfahren ist eben dass, welches er sich jetzt zum Grundsatze gemacht hat.

Ihr System, Sire, will den Nationen die Ausübung der Rechte untersagen, die sie von der Natur empfangen haben: das Recht mit einander Handel zu treiben, einander zu helfen, in gegenseitigem Verkehr und im Frieden zu leben. Das Dasein Schwedens ist jedoch von einer Ausdehnung der Handelsverhältnisse abhängig, ohne die es sich selbst nicht genügen kann.

Weit entfernt, in dem Verfahren des Königs eine Veränderung der Grundsätze zu sehen, wird jeder Aufgeklärte und Unpartheiische darin nur die Fortsetzung einer gerechten und standhaften Politik finden. Diese musste sich kund geben in einer Zeit, wo die Fürsten sich gegen die Freiheit Frankreichs vereinigten; sie wird mit Nachdruck befolgt in einem Zeitpunkt, wo die französische Regierung immerfort gegen die Freiheit der Fürsten und der Völker verschworen ist.

Ich kenne die Geneigtheit des Kaisers Alexander und des Cabinets von St. James zum Frieden. Die Drangsale des festen Landes von Europa fordern ihn laut; Ew. Majestät sollte ihn nicht zurückweisen. Im Besitz der schönsten Monarhie auf Erden, Sire, werden Sie immer deren Grenzen erweitern wollen, um einem minder mächtigen Arm als der Ihrige ist, das Erbtheil endloser Kriege zu hinterlassen? Wird Ew. Majestät nicht dahin trachten, die Wunden einer Revolution zu heilen, wovon für Frankreich nichts übrig bleibt, als das Andenken seines kriegerischen Ruhms und wirkliches Unglück im Innern? Sire, die Lehren der Geschichte verwerfen den Gedanken einer Universal-Monarchie; der Trieb der Unabhängigkeit kann gedämpft werden, aber er erstirbt nicht im Herzen der

Völker. Möge Ew. Majestät alle diese Rücksichten erwägen, und endlich einmal in der That auf den allgemeinen Frieden denken, dessen entweihter Name so viel Blutvergiessen verursacht hat.

Ich bin in dem schönen Frankreich geboren, welches Sie beherrschen. Sire, sein Ruhm und seine Wohlfahrt können mir niemals gleichgültig werden. Aber, wiewohl ich nicht aufhöre, für das Glück dieses Landes Wünsche zu hegen, so werde ich dennoch mit allen Kräften meiner Seele sowohl die Rechte des Volkes, das mich berufen hat, als die Ehre des Fürsten vertheidigen, der mich seinen Sohn zu nennen gewürdigt. In diesem Kampfe zwischen der Freiheit der Welt und der Unterd ückung werde ich zu den Schweden sagen: »Ich fechte für euch und mit euch, und die Wünsche der freien Nation werden unsere Anstrengungen begleiten.«

In der Politik, Sire, gibt es weder Freundschaft noch Hass; es gibt nur Pflichten zu erfüllen gegen die Völker, welche zu regieren die Vorsehung uns beruft. Ihre Gesetze und Gerechtsame sind ihnen theuere Güter, und wenn man genöthigt ist, um sie zu behaupten, alten Verhältnissen und der Anhänglichkeit an Familien-Bande zu entsagen, so darf ein Fürst, der seinen Beruf erfüllen will, niemals zweifelhaft sein, welchen Entschluss er zu fassen hat.

Der Herzog von Bassano erklärt, Ew. Majestät werde das Aufsehen eines Bruchs vermeiden. Aber, Sire, hat nicht Ew. Majestät selbst unsere Handels-Verhältnisse unterbrochen, indem Sie die Wegnahme der schwedischen Schiffe mitten im Frieden befahlen? War es nicht die Härte Ihrer Befehle, welche uns seit drei Jahren jede Art von Verkehr mit dem festen Lande untersagt hat, und seit diesem Zeitpunkte mehr als fünfzig schwedische Schiffe in Rostock, Wismar und andern Häfen der Ostsee zurückhalten lässt?

Der Herzog von Bassano fügt hinzu: »Ew. Majestät werde ihr System nicht ändern, und hege die grösste Abneigung gegen einen Krieg, den sie als einen bürgerlichen Krieg würden betrachten müssen.« Diess deutet an, dass Ew. Majestät Schwedisch-Pommern behalten will, und dass sie der Hoffnung nicht entsagt, über Schweden zu gebieten, und solchergestalt, ohne das mindeste dabei zu wagen, den schwedischen Namen und Charakter zu erniedrigen. Durch den Ausdruck bürgerlicher Krieg bezeichnet Ew. Majestät ohne Zweifel den Krieg zwischen Bundesgenossen; allein man kennt das Schicksal, welches Sie den Ihrigen bereiten. Wenn Ew. Majestät sich des Missvergnügens erinnern will, das Sie kund gaben, als Sie den von mir im April 1809 dieser tapfern Nation zugestandenen Waffenstillstand erfuhren, so werden Sie darin die Nothwendigkeit erkennen, in welcher dieses Land sich befand, alles zu thun, was es bis jetzt gethan hat, um seine Unabhängigkeit zu erhalten, und sich vor den Gefahren zu hüten, worin Ihre Politik, Sire, es verstrickt haben würde, wenn es diese weniger gut gekannt hätte.

Während der seit vier Monaten sich drängenden Begebenheiten hat die Entwaffnung der schwedischen Truppen in Pommern, und deren Absendung nach Frankreich als Kriegsgefangene, den Generälen Ew. Majestät zur Last gelegt werden können. Allein es dürfte nicht so leicht ein Vorwand zu finden sein, um die Thatsahe zu widerlegen, dass Ew. Majestät niemals die Aussprüche des Conseils der Prisen hat bestätigen wollen, und dass Sie besondere Ausnahmen zum

Nachtheile Schwedens gemacht haben, wiewohl jener Gerichtshof zu unsern Gunsten entschieden hatte. Uebrigens, Sire, wird kein Mensch in Europa durch die Beschuldigung der Generäle Ew. Majestät sich irre leiten lassen.

Das Schreiben des Ministers der auswärtigen Angelegenheiten und die Antwort des Hrn. Cabre vom 4. Januar 1812 werden ihnen beweisen, dass Seine Majestät Ihrem Verlangen zuvorgekommen war, indem sie alle Mannschaft der genommenen Kaper in Freiheit setzen liess. Schon damals hat die Regierung ihre Rücksichten so weit getrieben, dass sie sogar Portugiesen, Algierer und Neger zurücksandte, welche auf denselben Kapern gefangen genommen waren, und sich für Unterthanen Ew. Majestät ausgaben. Nichts hätte also im Wege stehen sollen, dass Ew. Majestät die Zurücksendung der schwedischen Officiere und Soldaten befohlen hatte, und dennoch schmachten sie noch in Banden.

Was die in dem Schreiben des Herzogs von Bassano erhaltenen Drohungen, und die 40,000 Mann betrifft, welche Ew. Majestät dem Könige von Dänemark geben will, so glaube ich nicht in das Nähere über diese Gegenstände eingehen zu müssen, um so mehr da ich zweifle, dass der König von Dänemark diese Hülfleistung wird benützen können.

Wenn von meinem persönlichen Ehrgeize die Rede ist, so gestehe ich, der meinige ist sehr gross; ich habe den Ehrgeiz, der Sache der Menschheit zu dienen, und die Unabhängigkeit der Scandinavischen Halbinsel zu sichern. Um diess zu bewirken, baue ich auf die Gerechtigkeit der Sache, welche zu vertheidigen der König mir befohlen hat, auf die Ausdauer der Nation und auf die Biederkeit ihrer Bundesgenossen.

Wie auch Ihr Entschluss ausfallen möge, Sire, für den Frieden oder für den Krieg, so werde ich nichtsdestoweniger für Ew. Majestät die Gesinnungen eines ehemaligen Waffenbruders beibehalten.

Stockholm, den 23. März 1813. Carl Johann.

Zu Ende April hat der türkische Capitän Bessirevich Cetin in Croatien überrumpelt, die kleine französische Besatzung niedergehauen, die umliegenden Dörfer abgebrannt, den 7. Mai 1813 haben sie Dresnik, sammt Klokoch abgebrannt und occupirt. Die Franzosen können dieses aus Mangel der Truppen, da sie alles Bewegliche gegen die Russen und Preussen gezogen, nicht rächen.

Den 26. Mai ist die ganze österreichische Armee auf den Kriegsfuss gesetzt worden, und alle beweglichen Truppen erhielten Befehl, marschfertig zu sein. Doch ist es noch unbekannt, gegen wem sie streiten sollen. Obwohl das Volk ganz für die Russen gestimmt ist, und Wien selbst bei jedem Siege der Russen jauchzt, bei jedem Verlust derselben ganz niedergeschlagen ist, so scheint es doch aus allen bisherigen Anstalten, dass sich der Kaiser mit Frankreich alliiren wolle.

Dänemark hat sich auch an die übrigen nordischen Mächte geschlossen, und ist schon mit den Franzosen zu Thätlichkeiten gekommen.

Die Russen und Preussen scheinen ihren Gegner Napoleon wohl beurtheilt zu haben, sie gehen in allen vorsichtig und schlau zu Werke, denn sie machen Retiraden ohne geschlagen zu werden, und führen den Feind zu ihrem Vortheil auf Positionen, wobei die Franzosen immer fürchterlich an Menschen verlieren. Die französischen Bulletine schreiben zwar immer in grosssprechendem Ton vom Siege, doch ist es gewiss, dass Sie seit diesem Winter von Moskau bis Dresden nach einigen mörderischen Schlachten einige Hundert Canonen verloren, eine ganz neue Cavalerie schaffen mussten, zwei todte Marschälle nebst mehreren Generälen haben, dann auch viele andere Generäls über 40 an der Zahl von denen Russen gefangen wurden, übrigens an Todten, und Gefangenen bei 200.000 Mann verloren. Der Vice-König von Italien Beauharnois ist mit mehreren Generalen von der Armee sammt mehreren Geschützen nach Italien geschickt worden, die Ursache dieser Sendung ist noch unbekannt.

Den 19., 20. und 21. Mai sind blutige Schlachten an der Elbe nahe bei Dresden vorgefallen, der Sieg war unentschieden, jeder behauptete seine Position, jedoch machten die Russen den 22. eine geheimnissvolle Retirade über die Elbe, die Franzosen folgten denselben, den 23. wurden die Franzosen geschlagen, den 26. wurde Napoleon abermals auf das Haupt geschlagen. Russische, Englische und Preussische Couriere kommen immer mit siegreichen Nachrichten nach Wien. Napoleon schlug einen Waffen-Stillstand, und einen Friedens-Congress in Prag vor, der Kaiser von Oesterreich sah einestheils die missliche Lage der Franzosen, andererseits sah er auch, dass seine Staaten sammt Militär mehr den verbindeten nordischen Mächten, als Franzosen geneigt sind, daher gieng er als Neutraler nach Böhmen, wo er als Friedens-Mittler bei dem Congresse auftreten werde. Bei diesem Congresse wünscht man den Lüneviller Frieden zur Basis zu nehmen, es steht aber dahin, ob Russland und England darein willigen werden, auch scheint mir der Waffenstillstand sammt dem Congress, wozu nicht nur alle Europäischen Mächte,

sondern Americaner erscheinen sollten, ein blosses Stratagema Napoleons zu sein, um während dieses Congresses, der sich nothwendigerweise in die Länge ziehen muss, Zeit zu gewinnen, um seine Streitkräfte concentriren zu können, wodurch er seine Herrsch- und Eroberungspläne leichter ausführen würde. So lang die Franzosen nicht über die Alpen zurückgehen, und hinter den Rhein stehen werden, so ist dem herrschsüchtigen und schlauen Erroberer Napoleon nicht zu trauen, und nicht zu hoffen, dass ein standhafter Continental-Friede zu Stande komme.

Endlich ist der Waffenstillstand den 1. Juni zwischen Frankreich, Preussen und Russland zu Stande gekommen; dieser solle bis 26. Juli dauern, ist aber um 14 Täge verlängert worden.

Der Vice-König von Italien Beauhornais organisirte eine neue Armee in Italien. In Illirien werden starke Recrutirungen vorgenommen, wo Napoleon viele, unter andern auch den Bischof von Segnia Jessich, zu Mitgliedern der Ehren-Legion ernannte.

Von allen Seiten der österreichischen Monarchie werden Canonen und andere Kriegs-Bedürfnisse nach Mähren, auch Böhmen geschafft; gegen Illirien aber werden keine Rüstungen gemacht, daher ist man der Meinung, dass Oesterreich mehr für Frankreich, als die nordischen Alliirten gesinnt sei. Diese Rüstungen sollen Europa, besonders aber Oesterreich mit Oehlzweigen krönen. Doch, wer Napoleons stolzen Geist richtig beurtheilt, ist der Meinung, dass diese Oehlzweige nicht lange grünen werden. Er wünscht Zeit zu gewinnen, um sich zur See zu rüsten, und England zu bezwingen. Ist er Herr von Meere, so ist er auch des ganzen europeischen Continentes Herr. Sollte aus diesem Congresse ein Frieden entstehen, so werden die Unterhandlungen lange dauern, dann, wird es sich um eine neue Organisation von ganz Europa handeln. Und doch bin ich der Meinung, dass dieser Friede nur ein langer Waffenstillstand sein werde. Napoleons Stolz, Ehrgeiz und Rachsucht lasst der Welt keinen langen Frieden hoffen, nur dessen Tod kann der Sache eine andere Wendung geben, denn nicht so leicht wird mehr ein Mann von so grossem Glücke und Talente einen Thron besteigen. Er hat ein böses

aber tapferes Herz, er ist schlau, sich immer gegenwärtig, fasst geschwind, ist weitaussehender Pläne fähig, in Geschäften unermüdet, seine phisische Machine ist ausdauernd, und sein Glück trotzt allen Gefahren, kurzum ein Mann von mittlerer Geburt wurde zu grossen Dingen und zum grossen Herrscher geboren, nur Schade, dass sein Herz nicht gut ist, sonst würde er sich unter den Sterblichen am meisten der Gottheit nähern, dann wäre er zum Glücke der Menschheit geboren; nun ist aber er, dessen Ruhmsucht und Blutdurst nichts heilig ist, zur Unruhe von Europa und Unglücke vieler Millionen Menschen zur Welt gekommen.

Sachsen ist von dem Kriegs-Theater ganz zu Grunde gerichtet, Würtemberg, Baiern sammt mehrern frühern Reichs-Fürsten verarmt, das verschiedenen Fürsten geraubte Königreich Westphalen von Napoleons Bruder beherrscht.

Die zumeist unabhängige Schweiz, Italien, sammt den neuen Königen von Neapel und Hetrurien, auch das einst mächtige Rom ist aller seiner Schätze beraubt, alle diese Könige sind Napoleons Alliirte, aber im eigenen Sinn genommen, desen Vasalen.

Die Deutschen sammt italienischen Völkern streiten (zwar unzufrieden) auf Befehl ihres sclavischen Herrn die Franzosen gegen ihre eigene Nation. Holland, dieses durch Industrie und Handel einstens reiche Land, wurde eine französische Provinz, ohne Handel verarmend wünscht es Erlösung, auch alle übrigen Völker wünschen selbe, aber der Egoismus, die Uneinigkeit der Fürsten, das grosse Glück und die grossen Talente Napoleons haben bei allen Fürsten und Nationen einen panischen Schrecken vor den tyrannischen Bezwinger erweckt; alles seufzt, nicht aus Liebe, sondern aus Furcht gehorcht alles. Das schöne einst so mächtige römische Reich ist durch Unthätigkeit, Uneinigkeit, Unwissenheit oder Bosheit seiner Fürsten nun gänzlich aus Europas Charte verschwunden. Schwedens König musste den Thron verlassen, in der Welt unter fremden Namen herumirren, Bernadotte, ein General Napoleons und sein Günstling, musste da als Kronprinz angenommen werden, der vorige König von Neapel sein Land verlassen, sich nach Sicilien flüchten, dieses Land wurde einem Franzosen, Napoleons Schwager Murat, gegeben. Ferdinand, der

Grossherzog von Etrurien musste sein Land verlassen, bekam dafür ein kleines Aequivalent in Würzburg, Toscana aber wurde zum Königreich erhoben, dann Napoleons Schwager Bacciochi, einem gemeinen Menschen, gegeben. Sardinien ist errobert, Portugal theils errobert, theils geschwächt. Die blühenden, und einst stolzen Republiken Genua sammt Venedig haben die Existenz verlohren. Das alte königliche französische Haus lebt von russischer Pension, der Statthalter von Holland Herzog von Oranien, irrt in der Welt. Der Pabst sammt der spanischen königlichen Familie sind als Gefangene in Frankreich; die Uebrigen, einstens Reichsfürsten, haben bei verschiedenen grossen Höfen Dienste und Unterkommen gefunden. Das einst mächtige Oesterreich hat durch schlecht geführte Kriege, und üble Politik die Niederlande verlohren, die Lombardie, das Oesterreichische Inn-Viertel, Tirol, alle Seehäfen, Krain, Croatien bis an die Save, musste auch die mehrmaligen Friedens-Schlüsse mit mehreren hundert Millionen von Frankreich erkaufen. Verarmt, ohne Credit, war es einem gänzlichen Banquerott nahe, es erhaltet sich dennoch, obwohl es nicht immer die zweckmässigsten Mittel anwendet um seine noch übrigen Hilfsquellen zu öffnen. Preussen, ein vor Kurzem noch in Europa bedeutender Staat, wurde theils durch Feigheit, theils durch Verrätherei seiner Generäle in wenigen Tagen ein Raub der Franzosen; verarmt und gedrückt seufzte lange diese Nation unter dem eisernen Drucke der französischen Regierung. Die biedere spanische Nation konnte das ihr zugefügte Unrecht nicht dulden, sie wollte den neuen König, Napoleons Bruder, nicht als ihren König anerkennen, sondern verlangte ihren alten, rechtmässigen König Ferdinand, Alles, was Waffen tragen konnte, griff, von englischem Gelde und Truppen unterstützt, zu Waffen, führt auch mit abwechselndem Glücke schon mehrere Jahre wieder Frankreich einen ehrenvollen National-Krieg.

Russland allein, von Napoleon unter dem Vorwand dem Pohlnischen Reich eine neue Existenz zu geben, zur Winterszeit angegriffen, von kalten Klima begünstigt, trieb in einer Winter-Campagne durch List und Tapferkeit seiner Generäle die französische Armee mit oben beschriebenen unerhörten Verlust und Elend nach Dresden zurück.

Oesterreich nahm demzufolge seine, vermöge des Wiener Friedens-Tractates an Frankreich gegebene 30.000 Mann Hilfstruppen zurück, errichtete in Böhmen und Mähren einen Neutralitäts-Cordon. Preussen, schon ganz verarmt, des Druckes und des eisernen Napoleons-Scepters schon müde, entsagte der gezwungenen Allianz mit Frankreich, vereinigte sich mit Russland. Das Preussische Volk von gleicher Gesinnung beseelt, hat ohne Unterschied des Alters oder der Würde zu Waffen gegriffen.

England herrscht auf allen Meeren, unterstützt die Streitenden mit Geld. Schweden hat sich gegen Frankreich erklärt, doch ist demselben nicht viel zu trauen. Dänemark machte zweideutige Mienen, nun hat es sich für Frankreich erklärt. Alle deutschen Völker sind in ihren Herzen den Franzosen abgeneigt; nur Furcht, ein blinder Gehorsam und das persönliche Interesse einiger deutschen Fürsten haltet Sie noch an Frankreich, daher ist es auch geschehen, dass ein sächsischer General sammt einem Theile des Generalstabes zu den Russen übergangen, auch ist ein Westpfählisches Batallion sammt Gewehr dahin abgegangen, die Desertion der deutschen Truppen zu Russland, Preussen und Oesterreich ist auch ausserordentlich gross.

Die französische Nation wünscht sehnlichst Ruhe, folgt aber dennoch ganz geblendet und zitternd, unbedingt dem Willen seines neuen stolzen Monarchen. Diese einst stark impopulirte und in Handel der Englischen nächste Nation, hat durch innere Revolutionen und auswärtige Kriege von ihrer Volksmenge durch den Verlust seiner Colonien seinen Handel ganz verlohren. Napoleon wollte zwar alle europäische Häfen dem englischen Handel gesperrt wissen, wodurch jedoch, dass die meisten nordischen Mächte nicht ohne den Handel leben konnten, wurde sein Wunsch nur hie und da auf eine kurze Zeit erfüllt. Holland, Italien die Schweiz und die Hafen-Städte mussten seinen Befehlen gehorchen, sie empfinden aber auch einen gänzlichen Geldmangel. Den 1. Juli wurde in allen österreichischen Staaten publicirt, das die freie Einfuhr der englischen Colonial-Waaren abermals erlaubt sei. Dieses ist also bis zum Anfange des M. Juli der kurz gefasste Zu-

stand von ganz Europa. Gott gebe selben baldige und lange Ruhe!

Den 2. Juli in der Früh ist eine englische Flotte von 3 Linienschiffen jedes zu 100 und einer Brigade von 24 Canonen vor Fiume erschienen; diese liess durch einen Parlamentaire den Commandanten, Intendanten und Maire zu sich rufen, diese aber flüchteten sich und befahlen auf die Flotte, die 35 Barken bei sich hatte, zu feuern; die Engländer aber liessen 1400 Mann landen, demontirten meistens die französischen Canonen. Das kleine Gewehrfeuer dauerte einige Stunden, wobei 7 Gränzer todt blieben, und 10 schwer verwundet wurden; die Engländer haben keinen Mann verlohren, die Stadt-Batterien besetzt, die tauglichen Canonen eingeschifft, die andern sammt Munition meistens in das Meer geworfen, oder vernagelt. Die Aerarial-Magazine wurden eröffnet, das Salz dem Volke preisgegeben, die Contraband-Waaren eingeschifft, die arretirten Contrabanden frei gelassen, die Schriften theils verbrannt, theils verdorben. Der Schaden wird auf 7 Millionen Frank geschätzt. 60 Kauffarthei-Schiffe nahmen sie mit und 40 verbrannten sie. Den 5. haben die Engländer um 12 Uhr Mittags sich einzuschiffen angefangen, und den 8. sind sie abgesegelt. Mehrere, besonders Aerarialgebäude wurden stark beschädigt. Sie versprachen auch nächstens vor Zeng und Triest zu erscheinen.

Dänemark hat sich zur französischen Allianz gewendet, und derselben Hamburg übergeben, diese reiche Hanse-Stadt wurde von den Franzosen hart hergenommen, sie musste 48 Millionen Frank für die Freundschaft mit England zur Strafe zahlen. Die Engländer sind aber mit einer starken Kriegs-Flotte vor Kopenhagen gekommen, wo sie einen grossen Theil dieser Hauptstadt zusammengeschossen.

Diese Nachricht hat sich späterhin nicht verificirt.

Den 2. August wurde in Agram Landtag gehalten, wo die Stände Veliten, das ist, einige hundert ganz gerüstete Reiter zu den regulirten Regimentern ex propriis gaben, ausserdem wurde eine Personal-Insurrection versprochen. Der Kaiser hatte von Ungarn 8000 Veliten verlangt, da nun die ungarischen Comitate überzeugt waren, dass der Krieg Frankreich und seine Alliirten angehe, so wetteiferten sie, und

gaben 15000 Mann, ausser der Personal-Insurrection. Von dem in Croatien gehaltenen Landtage wurden 2 Ablegaten zu dem Kaiser nach Böhmen mit der Nachricht geschickt, dass die Stände Croatiens diese und nach Möglichkeit alle Opfer darbieten. Diese Ablegaten wurden vom Kaiser mit besonderer Auszeichnung aufgenommen, und nachdem der Geld-Mangel so gross ist, dass der Adel bei den jetzigen grossen Auslagen dasselbe nicht erschwingen kann, so wurde der Kaiser um Vorschuss gebeten, er gab auch einige Tausende, doch gegen 6 von 100, man sprach sich aber verschieden davon ins Ohr, und sagte, der Kaiser zahle jetzt seinen Creditoren nur $2^1/_2$ Procent, jenen aber, die dieses Geld, um ihn zu schützen verlangen, gebe er sein Geld zu 6 Procent.

Da nun alle angewendete Mühe einen dauerhaften Frieden gegen Napoleons Forderungen zu erhalten fruchtlos geworden, man es auch ganz klar einsah, dass selber den Waffenstillstand und den Congress in Prag, um nur Zeit zu gewinnen, seine zerrüttete Armee neu zu organisiren, vorgeschlagen habe, so ging der Congress auseinander, und der Krieg von Seite Oesterreich wurde den 15. August an Frankreich declarirt, die Feindseligkeiten fingen auch gleich an.

Den 16. August in der Nacht gingen hier über die Save-Brücke bei Agram, die ersten Truppen auf den illirischen Boden, diesen folgten die Truppen unter General-Lieutenant Radivojevich, der den linken Flügel der Hiller'schen Armee commandirte, welche wenigen oder gar keinen Widerstand, da sich wenige Franzosen in Illirien befanden, gefunden haben; die Oesterreicher wurden überall freudig aufgenommen, die Grenzer schwuren gleich zu österreichischer Fahne, und wurden so wie vormals in Regimenter organisirt. Einige französisch Gesinnte entflohen, die anderen wurden sammt den hin und wieder vorfindigen Franzosen gefangen nach Agram geschickt, wo sie ihr weiteres Schicksal zu erwarten haben.

Bis Ende August war das kroatische Illirien sammt Fiume von Franzosen gereinigt. Das Agramer Comitat setzte sich gleich in sein voriges Possessorium, der Obergespan, und Vicegespan Lukafsky ernannte modo provisorio den dritten Vice-Gespan sammt den nöthigen Magistratualen.

Der Vice-König von Italien steht mit einer Armee von 40.000 meistens neu conscribirten Italienern der Armee des F. Z. M. Baron Hiller gegenüber. Die Engländer kreutzen mit grossen Flotten im adriatischen Meere, stehen den Oesterreichern mit allen auf das thätigste bei, besetzen auch provisorisch die eroberten Meeresküsten.

Die grosse österreichische Armee in Böhmen unter Commando des Feld-Marschalls Fürsten von Schwarzenberg ist 200.000 ohne gut exercirten Landwehren, so auch bei 80.000 Mann betragen, stark.

Da Napoleon die Preussen mit 140 Tausend Mann angegriffen, so erstürmten die Russen sein festes Lager bei Pirna in Sachsen, wo sie viele Leute und Kanonen eroberten; die Desertion der französischen und seiner alliirten Truppen ist äusserst gross, in kurzer Zeit desertirten 18.000 meistens Deutsche nach Böhmen, auch desertirte der französische General Jamini, General-Director des Geniewesens, ein sonst von seinen militärischen Thaten bekannter Mann, dieser wurde bei der russischen Armee zum General-Lieutenant erhoben.

Moreau, ein berühmter und grosser Revolutionär und Ober-General, so das Zutrauen und Liebe der französischen Revolutions-Armee gänzlich hatte, machte den Bonaparte als Consul schon deswegen eifersüchtig, er suchte denselben aus dem Wege zu räumen, fürchtete aber einen Aufstand der Armee, daher erdichtete er verschiedene Beschuldigungen gegen diesen in der Armee so beliebten Mann, und brachte es dahin, dass Moreau Frankreich verliess. Dieser Mann lebte viele Jahre in philosophischer Ruhe in den Frei-Staaten von Amerika. Nun suchten die coalirten Mächte nach Mitteln, diesen grossen General an sich zu ziehen; er kam, und wurde als General-Quartier-Meister der russischen Armee unmittelbar unter dem Kaiser stehend ernannt, die Plane der coalirten Armee werden gemeinschaftlich bearbeitet, man hoffte auch, da Moreau ein grosses Talent und erfahrener General war, das Bèste und die glänzendsten Siege.

Wellington, der grosse Held Englands, schlug vereint mit der biederen spanischen Nation mehrmals die französische Armee, trieb selbe über die Pyrenäen zurück

und steht nun mit einem Theil seiner Armee auf französischem Boden.

Hamburg, welches von den Franzosen so barbarisch hergenommen wurde, und 48 Millionen Franks zahlen musste, übergaben sie ihren Alliirten den Dänen.

Die sogenannten Veliten Insurgenten-Banderien wurden in Croatien auf das eifrigste betrieben. Die Bauern von dem neu eroberten Theile Croatiens schienen anfänglich,, weil sie jetzt Vorspänne geben und die Strassen ausbessern mussten, nicht gänzlich zufrieden zu sein. Man machte es aber denselben begreiflich, dass die Kriegs-Umstände es nicht anders erlauben.

Mehrere glänzende Siege wurden zu Ende August über die Franzosen durch die combinirte Armee erfochten, doch aber kein fester Platz eingenommen; die Harmonie der alliirten Mächte und ihrer Generale ist noch immer gut; sie scheinen nur eine Armee zu sein, und vereint zu einem End-Zwecke zu operiren, zu welchem vieles die Gegenwart der österreichischen, russischen und preussischen Monarchen, dann auch der schwedische Kron-Prinz, so einst einer von den besten französischen Generalen waren, nun auch selbst die schwedische Armee commandirt, beitragt.

Zu Anfang des Septembers wurden die Banderien und Personal-Insurrection aufgestellt, denen es aber stark an erfahrenen Officieren, theils auch an Gewehren mangelt. Der Bischof Verhovacz als Locumtenens banalis trägt das Möglichste zur Beförderung der Geschäfte bei.

Den 2. September starb Moreau, dem bei der Schlacht bei Dresden beide Füsse durch eine Kanonenkugel abgeschossen wurden. Die Coalirten bedauerten den Helden, von dessen weisen Rath man sich die besten Folgen versprochen hat.

Die letzten Tage des Monats August waren für Napoleon sehr unglücklich, nachdem der tapfere russische General Ostermann mit 8000 Mann eine französische Armee von 41.000 Mann einen ganzen Tag aufgehalten, wodurch die Coalirten Zeit gewannen, die französische Armee auf allen Punkten umzugehen, es entstand ein allgemeines Treffen daraus; in diesen Tagen verloren die Franzosen nebst einer grossen Anzahl von Mannschaft, mehrere gefangene todte und ver-

wundete Generäls, dann 29.000 Gefangene, 231 Canonen. Von einer in Schlesien gestandenen 80.000 Mann starken Armee sind nur 10.000 Mann in Ordnung geblieben, welche auch der preussische General Blücher in der Folge vernichtet hat. Das Corps des französischen Generals Vandamme von 52 Bataillons und 5000 Pferden wurde vernichtet, er aber selbst gefangen; auch der Kron-Prinz von Schweden schlug den Feind am 25. August zwischen Tellov und Trebin, nahm ihm eine bedeutende Anzahl Geschütze, worüber Napoleons Stolz und Ehrgeiz denselben so in die Wuth gebracht, dass er einige seiner Generäle gemisshandelt hat.

Die Siege sind glänzend, und obwohl sich die ganze Armee nach Sachsen gezogen, so ist doch noch wenig Terraine und keine festen Plätze gewonnen, es stehen noch grosse Hindernisse zu grossen Resultaten bevor, besonders da sich die Feinde um Dresden und an der Elbe stark verschanzt haben.

Der eroberte Theil von Croatien wurde gleich durch einen Generalen, so nach Carlstadt als Civil-Gouverneur kam, besetzt, das Land hatte gleich dawieder Vorstellungen gemacht, diese neue Einrichtung hatte in Kroatien und Ungarn eine üble Sensation gemacht, nun erwartet man, ob die neu angestellten Comitats-Beamten doch da verbleiben oder nicht.

Das allgemeine regnerische Wetter hinderte die Armee stark an der Operation, es verursachte überall vielen Schaden, besonders im Trencsiner Comitat, wo der Waag-Fluss 9 Dörfer abgerissen, und über 2000 Menschen ertrunken sind, diese regnerische Jahreszeit hat einen starken Mangel an Früchten verursacht, auch hofft man schlechten und wenigen Wein, denn zu Ende September fand man in Croatien noch keine ganz zeitige Traube.

Die grosse Armee steht nun in Sachsen, die des General Hiller, so gegen Italien und Tirol steht, hat das Littorale, so mit englischen Truppen provisorisch besetzt wurde, eingenommen, doch konnte dieser aus Mangel hinlänglicher Truppen nicht rasch genug vordringen und Laibach besetzen. Mehrere Tausend Franzosen wurden bei mehreren Gelegenheiten gefangen, auch einige Kanonen denselben abgenommen. Die Italiener, so ohnediess nicht viel militärischen Geist

besitzen, ergaben sich gerne. Wo die in französischen Diensten stehenden Kroaten die österreichischen Truppen, besonders die Kroaten erblickten, gesellten sie sich gleich zu denselben, und schwuren zur österreichischen Fahne.

Fürst Reuss, so gegen Baiorn operiren sollte, blieb eine Zeit ruhig stehen, weil der König von Baiern mit Oesterreich zu unterhandeln anfing, in der Folge aber sah man, dass dieses nur um Zeit zu gewinnen, und seiu Lund zu schonen geschehe, so scheiterten diese Unterhandlungen, daher werden auch die Operationen ihren Anfang nehmen.

Das schöne industriöse Sachsen ist nun durch die französischen Armeen so zu Grunde gerichtet, dass dasselbe sich in 50 Jahren nicht erholen wird, die Menschen sind meistentheils nach Böhmen desertirt, theils zum Militär genommen worden. Der Ackerbau und der Handel sammt den Fabriken ist vernichtet, der Mangel an Allem ist so gross, dass selbst bei den en Chef Commandirenden Generalen Fürst Schwarzenberg an der Tafel nicht mehr, als 4 Speisen aufgetischt werden können.

Die Krainer zeigen sich in einigen Orten den Oesterreichern nicht besonders gut zugethan. In Villach, so späterhin von den Franzosen an 5 Seiten angezunden, und gänzlich abgebrannt wurde, geschahen Schüsse aus den Häusern durch Bürger auf die österreichischen Soldaten. In Laibach, da einstens einige Vorposten in die Stadt gekommen sind, geschah auch das Nämliche.

Täglich werden nach Agram franz. Gefangene 100 weise von der Armee des General Hiller gebracht, deren schon eine beträchtliche Zahl hier war; diese werden nach und nach nach Essek transportirt. Für jetzt geht es bei dieser und der grossen Armee, so in Sachsen steht noch immer gut. Der Kron-Prinz von Schweden und preussische General Blücher haben abermals neue Vortheile über die Franzosen errungen.

Schon dreimal wollte Napoleon in Böhmen eindringen, er wurde aber immer mit Verlust zurückgewiesen, weil er von Schweden oder Preussen geschlagen wurde. Sachsen ist ganz zu Grunde gerichtet, leidet an Lebensmitteln grossen Mangel, die Armee lebt im Erz-Gebirge meistens von Pferde-Fleisch, die Desertion ist noch immer gross, so auch die Krankheiten,

und die grossen Niederlagen haben seine Armee stark geschwächt, überhaupt scheint sein Glück ihn verlassen zu haben.

Bis 10. October wurde durch General Hillers Armee Kroatien, Krain und Kärnten ganz von Franzosen befreit.

Endlich hat auch Baiern eingesehen, dass die Freundschaft Napoleons den deutschen Fürsten verderblich, auch Napoleons Lage nicht die beste sei, daher hat es dem rheinischen Bunde abgesagt, und ist der Coalition beigetreten. Nun kann man hoffen, dass ganz Deutschland mit vereinigten Kräften wider Frankreich streiten werde; es solle nur kein politischer oder militärischer Fehler vor sich gehen, so ist ein standhafter Friede zu hoffen, denn Napoleons Armee ist von den Combinirten bei Leipzig gänzlich eingeschlossen, die Communication mit Frankreich abgeschnitten. Die Länder wo die französische Armee steht gänzlich verarmt und ausgesaugt, die combinirten Mächte bieten alle Kräfte auf, Napoleons Truppen werden mehrmals hin und wieder stark geschlagen, er hatte mehrere Generäle von Wichtigkeit und viele Kanonen verloren, die Armee ist durch Desertion, Krankheiten, Tod und Verwundete, durch Mangel und andere Unfälle missmuthig geworden.

Den 16., 18. und 19. October wurde Napoleon von sämmtlichen alliirten Truppen bei Leipzig gänzlich umrungen und angegriffen, das Gefecht war mörderisch, 1000 Kanonen spielten beiderseits, seine alliirten Deutschen in Polen verliessen ihn sammt Generalen und Officieren regimenterweise, während der Schlacht wendeten sie sich gegen die Franzosen und schlugen zu; Napoleon floh mit Hinterlassung von 40.000 Todten, 12.000 Gefangenen, 400 Kanonen, 10.000 an Munitions-Wägen,. 6 von höherem Range, 10 minderen Ranges gefangene Generäle, und ein Hospital von 15.000 Kranken, die Zahl der Verwundeten ist bisher unbekannt; der Sieg war vollständig, alle Alliirten trugen dazu das Ihrige gleich bei. Napoleon flüchtete sich mit dem Rest seiner zerstreuten Armee gegen Fulda, den König von Sachsen überliess er in Leipzig seinem Schicksale, dieser übergab sich sammt seiner Familie den Allirten auf Discretion, man sagte

ihm, er möchte sich nach Berlin begeben, wohin er auch ging und unter einer anständigen Polizei-Aufsicht steht.

Würtemberg entsagte auch dem rheinischen Bunde, zu dessen Protector sich Napoleon aufgeworfen, durch welchen Bund alle Reichsfürsten Vasallen geworden sind; die niederen Reichsfürsten folgen deren grösseren. Beispiel, sobald sie von französischen Truppen befreit sind; sie scheinen also die Folgen ihrer vorigen Uneinigkeiten einzusehen, man hofft auch, dass Deutschland eine Nation und ein diplomatischer Körper werde.

Zu Ende October, dann zu Anfang November, wurde die französische Armee auf dem Fusse von allen Alliirten gleich verfolgt, und immer kleinweise geschlagen. Der baierische General Wrede mit 24.000 Oesterreichern vereinigt, so diese vereinigte Armee commandirte, ging über Würzburg nach Hanau und Frankfurt, wo er die in Eilmärschen fliehende französische Armee erreichte; er wurde zwar selbst dabei schwer verwundet, schlug sie aber doch, und nahm diesen zwei Städte. Augenzeuge können nicht genug die Eile und das Elend der fliehenden Franzosen beschreiben, so nur 2 Stunden täglich von Marsch Ruhe hatten, ganz ermattet auf den Strassen und Wäldern mit dem Tode und Hunger gerungen. Nun hat sich Napoleon nach Mainz gerettet, da er auch Kassel über den Rhein stark befestigt hat, doch sind auch schon einige russische Truppen über das linke Rhein-Ufer gekommen; in Dresden, Magdeburg und einigen Hanse-Städten sind noch Franzosen, so aber enge eingeschlossen werden.

Krain, Tirol, das ganze vormalige österreichische Littorale wurde durch General Hillers Armee von den Franzosen gereinigt, dessen Hauptquartier bei Verona sich befindet.

Die von jeder Macht insbesondere eroberten Länder werden vermöge Uebereinkunft den coalirten Mächten provisorisch, so wie sie zur Zeit, da sie erobert wurden, überlassen; in Rücksicht der politischen Administration werden bis zum allgemeinen Frieden administrirt, und daselbst meistens Generäle als zeitliche provisorische Gouverneurs angestellt.

Den 9. November ist Dresden, weil selbes ausgehungert keinen Entsatz zu hoffen hatte, auch starke epidemische

Krankheiten herrschen an Oesterreich mit Capitulation übergangen, worin sich 280 Kanonen nebst vieler Munition befunden hatten.

Holland sah die glücklichen Fortschritte der coalirten Mächte, es gerieth in Aufstand, schickte Deputirte nach England zu seinem vorigen Statthalter, dem Herzog von Oranien, berufte denselben zurück und hat in kurzer Zeit eine ansehnliche Armee gebildet. Das Waffenglück ist sowohl am Rhein als in Italien für die Coalition; auch in dem einst österreichischen Niederlande zeigt sich gegen Frankreich eine starke Gährung.

Im December wurde durch die englisch-österreichischen Truppen (wobei sich die kroatische Insurrection ausgezeichnet) die Festung Zara eingenommen. Da nun auch die übrigen Festungen in Dalmatien erobert sind, so ist ganz Dalmatien in Oesterreichs Händen.

Auf Veranlassung des Locumtenens banalis, des Bischofs Verhovacz, hat sich gleich nach Eroberung des über die Save gelegenen Kroatiens das Agramer Comitat in sein voriges Possesorium gesetzt, den Vice-Gespan, und die dort nöthigen Magistratualen ersetzt; dieser Schritt wurde zwar vom Hofe missbilligt; jedoch in so weit gelassen, dass die ungarische Regierungsweise dabei behalten wurde. Doch aber von dem in Laibach residirenden provisorischen Civil- und Militär-Gouverneur abhängig gemacht. Dieser befahl den 9. d. M. eine Comitats-Congregation unter dem Vorsitze des Vicegespans zu halten, wo die noch abgängigen Individuen ersetzt, die Contribution und andere nöthigen Gegenstände organisirt; dann eine Personal-Insurrection, so sich mit Jener des herwärts liegenden Agramer Comitats vereinigen sollte, bestimmt wurde. Die ganze Procedur ist zwar nicht unsern Gesetzen angemessen, vielmehr gesetzwidrig, man musste aber, da dieser Antheil Kroatiens Jure armorum revindicirt ist, zufrieden sein, dass der Hof die ungarische Organisation bestätigt, selben schmeicheln, damit bei dem künftigen Friedens-Schluss dieser Urtheil zu Kroatien reincorporirt werde, und da der jetzige Gouverneur der FZM. Baron Lattermann, ein würdiger und bescheideuer Mann ist, so ist er auch weit davon dem sogenannten Comitate einige Unannehmlichkeiten zu

verschaffen, selbst die Correspondenz wird in lateinischer Sprache geführt.

Der türkische Capitän Beschirevich wurde durch französische Emissarien und Geld bewogen, Zara, so Oesterreicher und Engländer belagerten, zu entsetzen, er wollte auch mit mehreren Tausend Bosniaken dahin, kam aber zu spät, denn Zara war schon eingenommen, wo sich 280 Kanonen nebst vieler Munition und ansehnlichen Mund-Vorrath befanden. Da er dieses gehört, so ist er, ohne vor Zara zu kommen, nach Hause.

Deutschland ist nun, ausser Kassel und Köln, ganz in den Händen der Coalirten, auch diese 2 Festungen werden belagert. Auf diese Art hat das durch Napoleon neu errichtete Königreich Westphalen seine Existenz verloren.

Der englische General Wellington, ein ausgezeichneter Feldherr, ist über die Pyrenäen, und steht, nachdem er die Franzosen einigemal stark geschlagen, mit seiner Armee auf französischen Boden.

In diesem Jahre hat Napoleon viele seiner besten Generäle, über 2000 Kanonen, 2 Drittheile seiner Armee, an Ländern aber Krain, Croatien, Dalmatien, Deutschland, Holland, einen Theil von Italien verloren. Er ist zwar beschäftigt, eine Armee aufzustellen, doch scheint die Nation damit unzufrieden zu sein, und Friede zu wünschen.

Ganz Europa hat sich nun wider Napoleon vereinigt, und des Krieges müde, will es durch Krieg den Frieden erzwingen. Die Schweiz musste auch der Coalition beitreten.

Das Jahr 1813 war in jeder Rücksicht eines der schlechtesten Jahre. Was mein Individuum belangt, so zeigen sich die Folgen meiner Jahre in starken Schritten. Meine Gesundheit ist ganz zerrüttet, so zwar, dass ich, um dieselbe zu pflegen von August bis zu Ende des Jahres ohne so viel gute Tage zu haben, dass ich nach Stubica kommen könnte, in Agram verbleiben musste. Nun, Gott sei es bewusst, ob ich jemals dahin kommen werde, denn ein widriger Zustand folgt den anderen. Die Fruchtbarkeit des Jahres war äusserst schlecht. Man bekam kaum den Saamen des angebauten Getreides. Heu hat es ziemlich gegeben, an Wein war so ein Mangel, dass jener, so 1812 50 Eimer fechsete, dieses Jahr

kaum 5 bekam, und dieser war sauer, denn selbst zu Ende October war ein grosser Theil der Trauben ungeniessbar. Die Insurrections-Subsidien, die Veliten-Stellung, alles dieses hatte vieles Geld gekostet. Man hatte nicht vieles zum Verkauf erzeugt, und dieses, so man erzeugte, konnte man nicht veräussern, denn aller Handel war gesperrt. Der Geld-Mangel ist allgemein eingetreten, und doch (was zu wundern ist) war die Theuerung gross, die Elle eines schlechten Livree-Tuches zu 5 fl., Stiefel für Bediente zu 12 fl. u. s. w. Alles musste sich einschränken, damit man die nöthigen Bedürfnisse erschwinge. Die Kaufleute allein, die zwar ihre Waaren, die wir unumgänglich brauchen, theuer kaufen, schlagen auf selbe ihre gewöhnlichen Procente, zahlen wenige Subsidien oder Steuern, leben daher am besten. Die Witterung ist dieses Jahr so schlecht, als ich mich deren noch nicht erinnere. Seit August hatten wir nicht mehr als einmal hintereinander 8 Tage schönes Wetter. Die Regengüsse waren hier täglich, folglich die Wässer gross, die Wege schlecht, in manchen Gegenden, besonders in Ungarn hatte das Wasser ganze Dörfer weggeschwemmt, wo mehre Tausend Menschen und Vieh ertrunken sind. Die Landwirthe konnten wenig Winter-Getreide anbauen, folglich sieht man abermals einem Miss-Jahre entgegen, alles ist niedergeschlagen, das einzige, was die denkenden Menschen zu Zeiten noch belebt, ist, dass man von dem glücklichen Fortgang der coalirten Waffen einen baldigen Frieden hofft, wo der Handel aufblühen, das Menschen-Blut zu vergiessen aufhören wird, und die bald unerschwinglichen Gaben ein Ende nehmen werden.

Den 7. Jänner wurde die Allianz des jetzigen Königs von 1814
Neapel Murat mit unserm Kaiser und den übrigen Coalirten geschlossen. Das Königreich Neapel ist demselben für ihn und seine Erben gesichert worden. Der Vice-König von Italien tragt auch ganz Italien an, wenn man ihm wo ein Land gebe, und so ist ganz Italien Napoleon verloren. Ancona haben die Neapolitaner schon den Franzosen abgenommen.

Den 14. hatte Dänemark mit Schweden Friede geschlossen, und giebt zur Coalition 10.000 Mann, die coalirten Truppen waren schon bis Chalons vorgedrungen.

Den 25. war ein grosses Donnerwetter, auch hatte es an manchen Orten stark geschauert.

Den 19. und 30. Jänner und 1. Februar hat der preussische General Blücher, so auch Oesterreicher und Russen commandirte, den Napoleon bei Brienne und Troyes eine Schlacht geliefert, dieselben entscheidend geschlagen, und von Paris abgeschnitten. Die conföderirte Armee hatte auch grosse Fortschritte in Frankreich gemacht.

In österreichischen Ländern blieb alles bei dem Vorigen; nur suchte man auf gerechte und ungerechte Weise Geld oder Recruten zusammenzubringen. An den rechten und linken Save-Ufern bei der Agramer Save-Brücke wurden Mauthen aufgestellt, die Reisenden so visitirt, als wenn sie aus dem Auslande kämen, oder in selbes gingen. Der Neid hat den in Italien glücklich commandirenden General Hiller bei dem Kaiser in Missgunst gebracht, es wurde statt seiner F. Marschall Bellegarde dahingeschickt, aber auch gleich beim Mincio stark geschlagen. Die Friedensunterhandlungen gehen noch immer ohne Waffenstillstand fort. Der Herzog von Oranien, jetzt König von Holland, ist ausser einigen Städten im Besitz seines Reiches. Die 3 Preussens, Oesterreichs und Russlands Monarchen sind immmer in persönlicher Freundschaft beisammen, man hofft daher die besten Resultate.

Nun geht alles über den Rhein gut, die Preussen sind besonders thätig unter ihrem grossen Marschall Blücher.

In Italien hat das Glück und das Zutrauen der Armee zu ihrem neuen Anführer Bellegarde gleich nach des Hillers Abreise nachgelassen. Hiller wurde ohne einer Belohnung mit seiner Gage jubilirt.

Den 20. März sind 1300 Mann Likaner, die in Glogau als französische Besatzung gestanden, und den französischen Commandanten die Thüre zu öffnen zwangen. über Agram nach ihrer Heimath passirt. Sie wurden hier mit allen Ehren empfangen.

Die Präliminär-Conferenzen, welche seit 5. Februar in Malesson sur Sarine bestanden, sind am 18. März aufgehoben worden. Den 20. und 21. war ein schöner Sieg durch den Heerführer der alliirten Armee, Fürsten von Schwarzenberg,

über den Feind unter persönlicher Anführung des Kaisers Napoleon, bei Arcis sur Aube erfochten, mehr als 1500 Gefangene wurden eingebracht, darunter 100 von der alten Garde, welche die besten französischen Truppen sind. Einen noch grösseren und entscheidenderen Sieg errang der nämliche F. M. Fürst v. Schwarzenberg am 25. März bei Champenoisse über die vereinten Corps der Marschälle Oudinot, Victor und Macdonald. Gegen 100 Kanonen, über 6000 Gefangene, worunter mehrere Generäle gehören. Der römische Papst Pius VII., welcher schon eine längere Zeit in Frankreich zu Fontainebleau in einer Art von Gefangenschaft war, wurde ungeachtet seines hohen Alters, im grössten Winter nach Savone, im Genuesischen, abgeführt, weil solchen Napoleon des raschen Vordringens der Alliirten wegen nicht mehr in Fontainebleau sicher glaubte. Anfangs März ist der Papst endlich durch Parma passirt, um in seine alte Residenz Rom wieder zurückzukehren, welche der französischen Gewalt entrissen, durch neapolitanische Truppen besetzt ist. Die Grossherzogin von Toscana, Prinzessin Elisa, Napoleons älteste Schwester, musste sich nach Genua zurückziehen. Der Befehlshaber der Süd-Armee, ein Prinz von Hessen-Homburg, hat Lion, eines der reichsten Städte Frankreichs, besetzt. Der englische Lord Wellington, F. M. hat bei seinem Vorrücken aus Spanien in Frankreich den berühmten Seehafen Bordeaux besetzt. Der Maire, die angesehensten Einwohner, und eine Menge Volkes kamen ihm mit Freuden entgegen, rissen überall die Adlers hinab, und steckten dafür die weisse Cocarde auf; riefen, es lebe Bourbon, und erklärten sich laut gegen die jetzigen für die alte königliche Regierung. Der Graf Artois, Bruder des Prätendenten Königs Ludwigs XVIII, aufgemuntert durch die Fortschritte der combinirten Armeen, kam aus England nach Basel in der Schweiz, von wo er nach Nancy und nach Lothringen ging. Zu Chaumont am 1. März wurde ein neuer Allianz-Tractat zwischen Oesterreich, Russland, Preussen und England unterzeichnet, wovon die Hauptpunkte sind, dass jeder der 4 alliirten Höfe, ohne die Garnisonen in den Festungen zu rechnen, immer 150.000 im Felde erhalten muss. England zahlt an die Alliirten 5,000.000 Pfund Sterling. Sollte einer von den alliirten Mächten von

Frankreich feindlich angefallen werden, so müssen die andern jedes ein Hilfs-Corps von 50.000 Mann Infanterie und 10.000 Cavalerie stellen. Keinen Separat-Frieden mit Frankreich dürfen sie schliessen. Dieser Allianz-Tractat ist auf 20 J. geschlossen. und wenn es die Umstände nöthig machen, so soll dieser Defensiv-Allianz-Tractat 3 Jahre vor Ablauf der bestimmten 20 Jahre verlängert werden.

Den 30. März ist F. M. L. Fürst Schwarzenberg mit der Haupt-Armee in St. Denis bei Paris eingerückt, welche Hauptstadt des französischen Reiches am 31. März mit Capitulation von den Alliirten eingenommen war, an deren Spitze Kaiser Alexander und Friedrich Wilhelm, der 3. König von Preussen in Paris eingezogen. Das Volk war da ruhig, es leben die verbündeten Souveraine, es leben die Bourbonen, es lebe Ludwig der 18., war das allgemeine Geschrei, alles steckte die weisse Cocarde auf, dann erliess Alexander, der russische Kaiser, eine Proclamation in seinem und der Alliirten Namen worin betrifft. 1. dass, so die verbündeten Mächte nicht mehr mit Napoleon oder einen seiner Familie in Unterhandlung erlassen werden, die verbündete Armee hat auch gleich Paris verlassen und ist Napoleon gefolgt.

2. dass die verbündeten Mächte, die Integrität des alten Frankreichs, so wie es unter seinen alten rechtmässigen Königen bestand, unverletzt lassen und anerkennen wollen.

3. dass sie die Constitution, welche sich Frankreich geben wird, anerkennen und garantiren werden.

Den 1. April gegen Abend versammelte sich der Senat.

In der am 2. abgehaltenen Sitzung erliess er ein Decret wodurch Napoleon Bonaparte mit seiner Familie des Thrones verlustig wurde.

Am 3. versammelte sich das gesetzgebende Corps und pflichtete dem Decrete des Senates bei. Die Marschälle Marmont und Neu waren die ersten vom Militär, so sich für Ludwig den 18. erklärt. Tausendweise desertiren die Franzosen von Napoleons Armee. Ein russischer General Sacken wurde provisorisch als Militär-Gouverneur in Paris ernannt.

III.

OBIČAJI.

O ribanju po dubrovačkoj okolici sa dodatcima iz ostalog našeg primorja.

*Napisao Luko Zore.**

Dio I.

Charakter Dubrovčana nije izčeznuo zajedno sa zahodom njihove republike, nego se je lijepo uzdržô sve do današnjega dne, a u čemu ponešto se je iz nužde i ojačao. Podpuno je već dokazano, da je promet i trgovina, a navlaš morska trgovina taj dubrovaški charakter, a sredstvo joj brodovlje.[1] Dok su Dubrovčani u samostalnosti cavćeli, cvala je i trgovina, jer golemo je brodovlje bilo na koje se osnivala. Našem primorcu nije sila tad bila da ide trbuhom za kruhom na tudji brod, jer je izobilja i dubrovaškijeh bilo; usuprot je mornarice oskudica bila, te i mletaški primorci stiecali su se u Dubrovnik da bi se na našijem brodovima prehranili. Sad pako kad je višijem djelom izčezlo to dubrovaško blagostanje, naši primorci ištu sreću u dalekom svijetu, te još golobradi momci posvete se brodarstvu ili da se njihovijem izrazom poslužim „idu na more.“ To je običaj većem dijelu primoraca našijeh, jer naravno nekoličinu domaći poslovi zapriječuju da se ture u veliki svijet. Prvi je tijeh posala poljodjelstvo, zatijem dolazi kao drugi glavni posao ribanje. Suviše: nazad malo godišta dok i na otocima našijem Šipanu, Lopudu i Koločepu, nije maslina do ploda dorasla, ribanje je bilo jedino sredstvo kojijem si je mogô

---

* Ovaj je članak nagradila jugoslavenska akademija znanostî i umjetnostî, i ustupila ga ovomu časopisu. Mi ga štampamo malom iznimkom onako, kako ga je g. pisac napisao, bez promjene u jeziku i pravopisu, jer je g. pisac najviše rad pokazati pravi dubrovački govor. Ur.

[1] Vid. Dubrovnik za god. 1867, str. 303—305.

seljak tijeh otoka kruha priskrbiti, a to budi radi oskudice maslina kao bogatog proizvoda, budi radi obilate onudašnje svakojake ribe, a navlastito radi srdjela, koje ljeti naši ribari, kako oni isti govore, repehu. Istina je, da je ribanje, može se rijeti, propalo[1] i da seljak treba da se drugovdje za kruhom obrne, ništanemanje ima i sad po dubrovaškome primorju selija kojima jedino sredstvo življenju je ribanje, i tu, razumije se, ne samo ljudi dali i žene bave se tijem zanatom. Iz tog uzroka o ribanju ću govoriti kao o jednome poglavitijeh sredstva življenju primoraca našijeh, opisivajući razna orudja i načine kako se riba hita, te ću tako upotriebit tu priliku da nabrojim naše tehniške izraze kod tog zanata da tako i ja doprinesem kamičak velikoj gradji našega jezika i da tako dokažem da je i u toj struci naš jezik samostalan.

§. 1. Važnost.

Bila ma kakva bila ova moja raspravica, mislim da mi niko zamjerit neće ako ja prvi o njoj moje mnenje izrečem. Ovo je stvar što bi mogla pobudit zanimanja i uprav s toga što je zbirka naša, jer ovdi se radi o popunjenju jezika našega, o dobiti vlaštitijeh riječi. Pobiranjem riječi i izraza po puku, eto kako se vodi jezik na savršenosti, a ne bog zna kojekakovijem gatanjem i drugijem znanstvenijem preobraživanjem, jer tijem načinom gubi se izvornost jezika ne samo u pojedinijem riječima, nego i u čitavijem periodima, te malo po malo dovede se jezik izvorni na puki prijevod drugoga.[2] Zanimiva dakle i važna je ova zbirka za svakoga a navlaš za onoga komu je ribarski zanat posve strana stvar, da se tako svak od nas uvjeri da i narodno ribanje nemanjka samostalnosti naroda našega, da je to ribanje posve u razvitku drugovačije, nego li je talijansko i grško; ono bo je nami primorcima poznato po Ćozotima, a ovo po glasovitijem ribarim Siranima.

---

[1] Isti ribari navode uzrok tomu, i vele da odkad su parobrodi u naše more stupili, riba se odbila, jer parobrod, kažu, buči po moru a riba se od svake buke pripada. Sr. §. XVI. g.

[2] Ako se stavimo da je ovo mala zbirka iz neizcrpljivog vrela koje je u puku, nikako nije bezmjestno ako ja ovdi omladini primorskoj našoj preporučim da se zabrinu za pobiranjem ovijeh izraza i riječi, svrćuć pogled uopće na brodarstvo, o kome puk drugačije veli nego se dan današnji piše, te kad su to skupili, da objelodane u listovima, neka tako suvremeniti i dojdući pisci nebudu prevadjali iz tudjijeh jezika riječi što mi imamo a oni neznadu.

Ove moje dvije riječce molim da se ljubezno u obzir uzmu, jer ja samo na to težim da probudim u svakomu neku narodnu uzhićenost u objelodanjenju ovog domaćeg blaga, koje još višijem djelom žaliboże uzdrži se u ustima ribara našijeh, i po pukom predavanju sin nauči od oca te izraze kao nekakvu pjesmu, koja još javno poznata nije.

§. II. More.

Da i more ima upliva na ribanje, najme promjene morske kojijem je more podano, razumie se i po sebi. More je kad tiho a kad uzbunjeno. U tomu obojemu stanju posjeduje nekakvu unutrašnju vrlinu i snagu koja sasvijem da nevidljiva po skorupu valova, „nosi" za sobom svešto u moru pluta. Tu vrlinu zovu voda (la corrente). Nosi li ta voda niz more put Trsta, tad ju zovu naši ribari „voda ozgor" a od Trsta uzgori, voda ozdô. Ako je žestoka, kažu „voda je kako rijeka." Nikakav vjetar nemože okrenuti tom vodom ka strani, put koje puše, te se često zgodi da je voda protivna vjetru.

Vidljiva vrlina koju more posjeduje po površju valova zove se „more ili morina" (la maretta), i to vjetar neprouzrokuje, jer kad on i pane, ostanu nekoliko dana uzbunjeni valovi. I ovde govore more ozgor i more ozdo, a kad je žestoko, kažu, morina kao kuća. Naši primorci kažu da to prouzrokuje rijeka Bojana, kad su pako valovi uzbunjeni, govore oni „pomamila se Bojana" jer obično je i često more ozgor, a ozdô rijetko.

Kad je kako rijeka ta voda a morina kako kuća, ribar je kod svog zanata zapriječen, jer mreža mu se zavije u konop ili je uzburkani valovi smetnu na kakovu hrid i tad više nije govora o ribanju. Tako se isto dogodi sa spravami udičnijem jer mu ih tad vrlina snese medju stiene i tu mu zakuča te često sve izgubi.

More pak i drugoj je promjeni podano, najme može uzraštjet i poplavit izvanredno kraj i to zovu „plima ili odebljalo je more," kad pak udre u se, kažu oseka je ili osekaj je[1] ili useklo je more[2] ili uteklo je more, ili suša.[3] Kad more prelazi s osekaja na plimu, čuje se nekakav šapat krajem i to znamenuju s izrazom more liže.

[1] Na Lastovu.
[2] U Cavtatu. Pored ovoga izraza kažu „rekesa je," sr. recessus.
[3] U Budvi.

*

Ako je oluja blizu, more kao iz dubina grmi; to zovu tutnji more. Kad se je oluja približila, te more se na valove diglo, to zovu kozomor ili smorac.[1] Tad naravno valovi lupaju u kraj ili se razbijaju o kakovu hrid koja je morem obkoljena, i tad kažu more puca. Obično kad je tako uzburkano more, magla okolicu pokrije, a oblaci se skupe u jedan kut povrh samijeh valova, te oblake zovu pijavice, a izraz je običan tada „oblaci loču." Te uzburkane valove zovu pak šikavice. Jer gibaju ladjom tamo amo. Čuje se često i rieč valjavica. Usuprot ako je more tiho te se i ne kreće na skorupu, zovu, more kako ulje, kako dlan.[2]

Večerom kad se vadi mreža ili tunja[3] iz mora, ili se čijem drugijem kreće površajem morskijem, blistaju po moru kao sitni svjetnjaci i to zovu „ikri (ikriti) more".[3] More pak dobiva vlaštito ime na mjesta gdje se najviše ribe hita. Mjesto tako pojedino zovu žaplo[5] ili žaplje.[6] Pelega[7] zovu mjesto daleko od kraja 300—400 šežanja. Ribari u toj dalečini kažu pelegati ili ribati u peleži. Blizu kraja ribati govore „ribati za krajem,[8] u kraju, ili u samomu kraju.

Navedoh gori navedene izreke o promjenam morskijem jer su s ribanjem skopčane, i na svome mjestu biće riječ kako one oprezna ribara čine da sluti na oskudicu ili obilnost ribe.

§. III. Ladja.

Svaka ladja bila ribarica, bila na druga svrhe odredjena ima svoj kljun ili nos (rostrum), ima provu, sprednju stranu, i krmu, zadnju. Ustroj sastoji iz daska koje su pri male grede pribjene. Korbe se zovu koje odgovaraju gredami na kućnom podu, na te korbe pribijene su daske koje se zovu madjeri i odgovaraju šticami na podu. Jer taj ustroj nalići čovječjim rebrima, zovu ga jednokupno rebra ladje.

---

[1] Sr. Hektorovićevo ribanje od Ljubića izdano str. 32.
[2] Sr. Cvjetu Meda Pucića na str. 12.
[3] Konopčić ribanja.
[4] U Cavtatu.
[5] U Cavtatu.
[6] Na Lipanu.
[7] Ibid.
[8] Ibid.

Svaka je ladja ne daleko od krune prevrćena i tuda prodre more kad je vrijeme da se ladjini madjeri i korbe razkišaju; obično naliju ladju kad ljeti prži sunčana pripara. Drvo kojijem zatiskivaju tu luknju zovu čep[1], a izvadit čep da prodre more, zovu pustit čep. Na Lastovu kažu kloknu, i pustit ili izvadit kloknu.

Uzmimo u obzir ladju u njezina tri vlaštita stanja. Ladja ili stoji ili se vozi ili jedri. Stoji ona u luci bezbjedno, a to usljed sidra što se za dno mora zakuča i tako brani da ladja ob kraj lupa jer se tako raztresa sklad koraba i madjera. Malo sidro za ladje ima obično tri kuke izvraćene na vani; te kuke nazivlju mare. Kad se mara dna uhiti i zakuča, kažu „maralo je"[2] ili zapelo je sidro i sad je bezbjedno ladji ako i dune kakav žestoki vjetar. Dogodi li se baš tako, tad ladja nije obično za krunu vezana na kraj nego za provu, uprav zato da se prova okrene put vjetra, jer je ladji tako bezbjednije. Konop što se za kraj veživa, zove se prudjes, a taj položaj ladje nazivlju „stat na prudjesu." Traje li ladja u toj bezbjedjenosti, kažu drži;[3] a to stanje u luci dok je sidro u moru zovu „stati na sidru." Ako pak treba da se malo odalji od suha ladja, da nekuca ob kraj, tad malo potegnu uzu od sidra i tad vele „nategnuti na sidro" ili „potegnuti se na sidro." Ako se pak sidro od dna otkuča i ladja u kraj lupa, vele tad, pooralo je sidro.

Namjestit ladju u luku sidrom u moru, zovu surgati ladju ili plav,[4] a samo uvalit sidro u more vele surgati, a zapovjed je surgaj.

Ladja za vožnje treba, razumije se, vesala. Ova imaju vlaštitijeh imena. Veliko veslo u istoj ladji zove se vlaga[5] (gen. vlage), a malo parić. Držak vesla koga rukami ošešale kad voze, zovu rucelj,[6] plosnu stranu vesla s kojom more krećaju zovu pala.

Na dva se načina može voziti. Ili se sjedi na sjedalu i poteže se veslo na život, a tako se i jače vozi, što zovu vozit na

[1] U Cavtatu.
[2] Na Visu.
[3] U Cavtatu.
[4] Sr. Hektorovića str. 64.
[5] Na Visu.
[6] Ibid.

se ili na zada;[1] ili se stoji na nogami pred veslom te se vozi, a tad kažu „vozit snoga ili vozit napried". Svu svoju snagu upotriebiti u vožnji zovu uprieti ili dobro napirati,[2] a kad jedan vozar drugoga sokoli, veli mu upri. Lako vozukati bez ikakve brige zovu objesit se za veslo ili gladit. Poć na veslo, uhitit se za veslo znači uzet veslo u ruku i stat voziti.

Zamaknuti vesla[3] ili napraviti vesla[4] ili nametnuti vesla ili štrop znači spravit vesla za vožnje. Vezano je veslo s konopčićem koga zovu štrop (a) pri jednoj palici koja je utvrdjena u ladjinu stranu, nju zove škaram (lo schermo). Ovaj škaram zove se inače i palac;[5] ako je pak velik, obično je na krmi i to na povišijem ladjam i zove se podac,[6] a vozit na takomu škarmu zovu vozit s poca.

Ko zadnji s krme vozi vlada svojom stranom; tako čini zadnji s druge strane, te ova dva vladara sokole svaki svoju stranu sa riječima „ala moja." Kad dosta ribe nahitaju, izražuju svoje veselje, kad se u luku vraćaju, s brzom vožnjom. Svi koji iščekivaju ribaricu ladju, ako vide da se ova slabo vozi, odmah kažu nesreća je. Ako usuprot ladja živahno u luku uljeza, dobar je znak, jer tad slobodno su nahitali. Tad vele „sreća je." Takmeć se dakle vozari, jedna strana odoli drugoj, i tad govore obrnuli smo vas ili naparali smo vas.[7]

Kad se njekoliko ladja vraćaju u luku sa ribanja ili sa inog posla, ako je družina vesela, stanu se ladje medju se takmiti koja će prije. To nazivaju ragatati se[8] a djelovanje zovu ragat. Pozivlje jedan drugoga sa riječima ajmo se ragatat, ajmo u ragat. Ako jedna ladja drugoj zaostane, dobitnici se rugaju sa riječima „ostavili smo vas po krmi."

---

[1] Sr. Hektorovića str. 55.
[2] Ibid. str. 47.
[3] Ibid. 67.
[4] Ibid str. 53.
[5] U Vranjicu.
[6] U Cavtatu.
[7] U Makarskoj. Razumij sve ono kad nije krmila na ladji jer ono pomaga slabijoj strani i može, kako je poznato, okrenut ladjom kud hoće.
[8] U Cavtatu.

Ne sastoji sva vrijednota svedj u vozarima nego puno puta i u istoj ladji, bude bo kadgod tako nesmotrno ustrojena da prednja strana odviše tone, i tad vele njori ili rilja. Ako joj je trbuh veći nego bi imao bit, govore bredja je, ako je manji, izjedena je. Ako je posve izjedena i uska te kad se ko na stranu stavi, ladja se odma nakrivi, govore, škakljiva je. Unutrašnju formu ladje t. j. širinu i dubinu nazivlju korito, ako je nespretno ustrojena, zovu korito joj nevalja. Obično s krmom ladja pristupa kraju; da bi se okrenula, jer s provom napried ide, treba da jedna strana vozi naprijed a druga nazad, to nazad voziti zovu šiati.

Jedrom se ladja služi kad jedri, a jedreć se kadgod i riba, tad kažu ribati na jedro. Kad vjetar puha a jedro je napunjeno, kažu nosi. Kad se ladja nakrivi, tad vele: legla je. Ako u takovu položaju dugo traje bez ikakve opasnosti, vele keči. Ako joj uzburkani valovi nesmetaju te ih ona prosjeca, govore striže. Ako je valjana na jedru t. j. ako hitro jedri govore šmikće ili leti, ako ne, tad vele mreči ili stoji kako mrkjenta.[1] Ako puhne iznenada dah vjetra, te ladju nakrivi da joj se preko strane more prelije u korito, ulio nam je, nalilo nas je ili zahitili smo. Tad dvojica izbacaju more iz ladje sa paljom[2] i to vele sekati (seccare).

Kadgod opasno bude da jedro oduška nosi, i tad mornarski zanat uči, okrenut ladjom suproć vjetru da malo iz jedra oduši, i to vele istresti, a zapovjed je istresi. Dobivati, grabiti znači upotrebljavati časove kad je vjetar ugodniji i tako postizati cilj. Najugodniji vjetar zove se vjetar u krmu (vento in puppa) ili vjetar u skut (sr. i Hektor. na str. 32). Ako se uprav proti vjetru jedri, koliko ladja naprijed stupi, zovu uhititi; mornar veli uhitio sam do tog ili tog drugog mjesta, stiene itd., a od ladje se veli, ako je valjana, dobro hita. Držati se vrh vjetra znači opirati se vjetru da ne nosi ladju kud puha, i grabiti koliko je moguće više (sr. i Hektor. na str. 46.) Ako dune žestoki vjetar, te ladju prevrati, kažu izvratili su se[3] ili obrnuli su se.[4] Krmilo je, razumije se, koje vlada ladju kad jedri.

---

[1] Hrid.
[2] U Budvi (la sessola).
[3] U Cavtatu.
[4] U Makarskoj.

Kod našijeh primoraca obično je talijansko ime timun (il timone), ali ne rijetko čuje se po ostalom našem primorju krmilo. Komad drva što se nameće na timun i s kojijeh se on obrće, zove se argutla. Stavit timun na mjesto zovu načiniti timun.[1] Poslušnu ladju zovu koja se on čas okrene kud krmilo zapovjeda, a tromu koja je neposlušna. Usadjeni jambor posred ladje na koga se uzdigne jedro privezano dugoj a tankoj palici, koju nazivlju lantina, zove se arbuo. Sjedalo kroz koje se povlači arbuo što je utvrdjen u izdjelanoj rupici po dnu ladje, zove se trsten[2]. Uzdignuti jedro na arbuo i raztvorit ga zovu napeti jedro[3] ili otvoriti. Krenut se iz luke jedreći, zovu dić se na jedro i to je obično od povećijeh brodova. Skupit jedro kad se dojedri, zovu zaviti ili smotat jedro.

Svrnimo pogled na ladju kod ribanja. Razumije se i po sebi da je ladja za ovog ili onog ribanja drugčije ustrojena i to radi okolnosti i zahtievanja kod pojedinog ribanja. U Cavtatu n. pr. s traktom (v. § XV. a) se riba u velikoj ladji. Ona je dugačka ko kakav brod a uzka i visoka ko srednja ladja. Ima 8 sjedala koja se zovu banci (i banchi, le panche), na njima sjede vozari; nakon njih dolazi četverokutan pokrov na krmi, 2 lakta mletačka dug, a toliko i širok, zovu ga škaf, nanj kole (v. §. XIV.) mrežu. Nakon toga otvara se jedna glupa u samoj krmi što bi mogô čovjek uljesti, i tuj sjedi starješina i zato se kaže sjedi u krmi. Taj starješina zove se pustica[4]. Da nam bude jasno ovo ime, treba da svrnemo pogled uopće na brodarstvo. Kapetan pustić zove se u Dubrovniku onaj koji nema svojeg broda nego zapovjeda tudji brod pod platu. Tako je i kod ribanja; pustica je starješina tudjoj ladji i mreži pod platu. On ne vozi nego sjedi u krmi, vlada i meće mrežu.

Ova velika ribarica ladja poteže za sobom malu plavčicu koju jedino nazivlju ladja[5] jer druge plavi zovu talijanski barca

[1] Sr. Hektor. str. 67.

[2] Na Visu. Odtale slijedi da se jambor negda zvao trst, i pisci sadanji mogli bi bez ikakva sumnjičanja služit se ovom riječi kad hoće da opišu brod.

[3] Sr. Hektor. na str. 67.

[4] Na Lastovu.

[5] Uprav zato služim se svud imenom ladja, sasvim da naš Hektorević piše vazda plav.

Ta mala ladja posluživa veliku; ako se šta uhitilo, vozi ona na prodaju. Uopće pak služi ta ladja za svaku potrebu u kojoj mogla bi se naći velika ladja.

Na Visu n. pr. sva preprava za ribanja šabakom (v. §. XV. a) sastoji iz tri ladje. Prva se zove Levut, poviša ladja sa osam druga, a deveti je pustica; u njoj stoji mreža, uze i sve što je potreba za ribanja. Druga se zove sviečarica. Ova predhodi levuta i svjetli s krme držeći luč u gvoždje čapetavo, koje se nazivlje svjećalo;[1] a riba iz nekog prirodnog nagona potaknuta, hrli za svjetlosti, dok dodje prid sami kraj dje je ribari mrežom zagrade.[2] Ova svjećarica ladja ima dva druga, jedan loži oganj i nazivlje se svjećar, a drugi vozuka s krme na dva vesloca[3] i nazivaju ga šiavac (šiavca). Treća plavčica pak nema vlastitog imena, ova poslužuje veliku, nosi za sve družine jedivo, vozi ribu na prodaju, i ista je kao gori pomenuta „ladja."

Za ostalog ribanja ladje su sve iste kao i za drugijeh potreba, na dva, na četiri vesla, i na šest vesala.

Svrnuo sam se uzgred na brodarstvo uopće u opisivanju ladje ribarice, jer je ovo stvar koja je s ribanjem u takovom savezaju da se neda lasno odlučiti. Riba se i na vesla i na jedro, a gori opisani izrazi čuju se često, kad ribari pripovjedaju kako su ribali, kako je bilo.

Budi zadnje o ladji rečeno, da je treba na kraj kadkad izvući da se malo razsuši, ponačini i opere. Mjesto gdje se ladje izvlače, zovu vlaka.[4] Izvuć ladju zovu izpotezat na kraj, poteć na kraj. Tu joj najprije peru trbuh i dižu tako travu koja se uhitila usljed drugog kišanja u moru. Ako je duga odveće ta trava i vidljiva kad je još ladja u moru, govore pustila je brke, i tad je valja poteć na kraj, jer to joj škodi i smeta kod jedrenja. Ako treba ladju ponačinit, kad su ju oprali, nakrive je k jednoj strani i nalože poda nju vriesa, tako opale š nje stari pakô. To opaliti zovu „izgorjeti ladju." Kad su je izgorjeli tad majstori ponačinjaju na njoj, ako je što nevaljalo, a najposlije

[1] Sv. Hektor str. 76.

[2] Rauamije se da ova ladja svećarića služi Šabaci samo kod noćnog ribanja.

[3] Vesloce (a): malo veslo.

[4] Na Lastovu. Ovo je ime postalo sad svojtina jednog gospodara, te se govori n pr. na vlaci Antunovoj itd.

oblože je vrućijem paklom, i to zovu opakliti ladju. Korito joj obično izmaste s uljem od lana po dva, po tri puta i to vele „dat joj (ladji) dvije, tri ruke ulja“. Kad je sve lijepo gotovo i suho, tad je opet turaju u more i to zovu, bacit u more, porinut, rinut ladju. Ova dva posljednja izraza obično se upotrebljavaju kad se kakav brod prvi put u more meće sa matice, tad vele porinut brod.[1] Svakoj povišoj ladji kad je okrunjenu cvjećem sa škara[2] dovezu, nadjedu vlaštito ime n. pr. vila, i tijem je pomorskom upraviteljstvu označuju[3].

§. IV. Sredstva za ribanje i razdijel.

Prije nego predjem na opisivanje raznijeh načina kako ribari ribaju, treba da razložim razna sredstva kojima se ribar služi u tu svrhu. Sva sredstva mogu se po momu mnenju na dva poglavita dovesti, najme na mrežu i udicu. Ostala sredstva koja više koja manje približivaju se ovijem dvojima; vrša n. pr. sastoji od spletenijeh hvoja, ko kakav košić, ali je ipak na način mreže spletena sasvijem da u nju riba drugovačije upane nego u mrežu. Ali ako i to u obzir uzmemo da u šabaku riba upane drukčije nego u drugu mrežu t. j. nezadavi se preko vrata, nego živa do ruku ribaru dodje, lasno ćemo razumjet kako i vrša spada u broj mreža.

Što se pak udice tiče, i ona se svakako može upotriebiti za razna ribanja. Osti n. p. nijesu drugo nego upravljene udice, na obje strane one imaju po ukrivljenu oštru kuku; dvije krajne ne, nego po jednu kuku i to s unutrašnje strane. To dakako dokazuje da su osti upravljene udice. Velike udice kojijem se riba na velike ribe od kamena (v. §. IX), ako se uprave, isto su kao vilica osti, a te vilice s obje strane imaju po kuku uprav za to, da se bolje zasade u ribu i da je zakučaju. Istina je da ostima s dvornjem načinom zakuća se riba, a udicu ona proždere; ali ako uzmemo u pretres jedno orudje od udica spravljeno, koje je pored ribanja i na druge sorte odredjeno, nazvano tahmar[4] (il rampino)

---

[1] O prigodnoj svečanosti pri tom djelovanju sr. Cvietu Meda Pucića od str. 8—11.

[2] Mjesto gdje se grade brodovi.

[3] Ribarici ladji rijetko je da nadjenu ime.

[4] Na Visu.

lasno ćemo se uvjeriti, da kako tahmar vani zakučava, tako i osti medju udice spadaju.

Osamljena su sredstva klješta u spravi zvanoj kopitnjak[1] ili kopitnjara[2] i s njima se služe ribari za odljepivat od kamena u dnu mora kopita (v. §. IX.)

Na Korčuli ima nekakvo orudje s kojijem se ježi ili ježine vade iz mora i učinjeno je ko jedna zakrivljena ožica, a zovu ga ježinjak.

Kod noćnog ribanja na Visu običavaju sbosti ribu kopljem ili prisjeć mačem. Ovdi se može samo spomenut ribanje koralja kao osamljeno, i kamenica, kao posve drukčije od spomenuta dva sredstva, mreže i udice; koralje se ribaju sa mrežom u tu svrhu spletenom, a kamenice sa granami koje se bace u more, na njih se priljepiva sjeme kamenica, i tek nakon tri godišta vade se iz mora. Sva će ova osamljena načina ribanja bit posebno razložena u posljednjem odsjeku, jer su važna, obzireć se na dobit vlaštitijeh riječi i na to što tog ribanja svud nema, jer se kamenice nalaze samo na nekijem mjestima našeg primorja. Po dubrovaškomu n. p. u Stonu samo biva kamenica, a koralja izobilja na Lastovu. Mreža i udica kako rekoh dva su poglavita sredstva i upotrebljavaju se svakojako u razne načine ribanja. Ti načini dobivaju ime ponajviše od riba koje se obično s njima hitaju, kao srdelska od srdjele, bukvara od bukve itd., kadgod od posebnog ustroja mreže, kao popunica i prostica (v. §. XVI. d. c.); kad god od vožnje kod ribanja, kao šiota, kadgod od načina ribanja, kao zdrucavica, odmetac itd.

Od gori navedena dva sredstva, razdijel je ribanju dvostruki, najme u ribanje mrežom ili udicom. Kako su ribe raznovrstne tako treba da budu razna i sredstva. Različitost riba i udičinijeh sprava osniva se na razdijelu riba; i uprav koja mreža razne ribe hita, ali nije moguće da sve vrste uhiti. S toga riba kakva što u jednu mrežu upane može upasti i u drugu. Srdelska n. p. zove se tako jer se ponajviše u nju srdjele hitaju ali ne isključivo srdjele. To isto razumije se i za udičnog opredijeljenja; s olignjarom n. p. može se i sipa i muzgavac zakučat, a ne samo oliganj. S ovijem razdijelom u udicu i mrežu, nikako ja neću da ograničim ribu

[1] U Makarskoj.
[2] U Cavtatu.

koja se u mrežu ili na udicu hita, jer se to i nemože, budući da neke vrste ribe hitaju se i na udicu i u mrežu, ali se to nemože rijeti o svijem ribam, jer tad bi bilo dosta jedno sredstvo za ulovit sve vrste ribe. Gerica n. p. i jastok ne hitaju se nigda na udicu, a hobotnica nigda ne upada u mrežu, nego ili se hita na udicu ili se sbada s ostima.

Mreža se može najprije pregledat u pravom smislu t. j. spletena od konca; kao taka ona ima raznijeh imena za različitog ribanja: Srdelska, šabaka, migavica, geralica, bukvara, prostica, popunica, trupara, gavunara, dupinara, proužata, polandara, ciplarica, šiota, tonot, rečijak, jauka, vanga i tako zvana mreža od postižanja. Mreža u širem smislu t. j. spletena od hvoja jest: vrša i kaluma.

Udični načini u pravom smislu jesu: parangô, zubatavica, tunja, zdrucavica, olignjara, kančevica, odmetac, kalamuča ili trstika ili tršljaka i kuka. U širem su smislu osti za dokesa ili požega, za dupinare. Kopitnjak i ruka osamljena su orudja.

Pojedince bit će riječ o navedenijem načinima, a počet ćemo s mrežami kao praktičnijem sredstvom nego su udice, jer se u mrežu obilnije i lašnje riba hita, i ribari s mrežami učine češće, kako oni kažu, bradu od zlata,[1] a s udicom nigda, dapače na udicu više se riba za zabavu nego iz nekakve nužde, i istom ribaru ribanje je s udicom ponajviše uzgredno.

§. V. Ribanje zimsko i ljetno.

Stvar je iz izkustva poznata, da neke ribe ima ljeti, a zimi nema, i naopako. Sad je pitanje zašto je to. Ovdi dakako treba da damo nekakav razdijel ribami, da se taj slučaj razumjeti dade. Ja ću se usudit na moj način razdijeliti ribu i na ovom mjestu, jer drugovdje (v. §. IX.) bit će opisano kako je narod razdijeljiva, i tad vidjet ćemo kako taj narodni razdijel osniva se na ovaj ovdi razloženi.

Ne obzirajuć se nimalo na razdijele što ribami prirodoznanci daju, nego smatrajuć ih u njihovom vlaštitomu pokretu, one se dijele u stanujuće i ploveće, a ove posljedne pak razdije-

[1] Obogatiti.

ljivaju se u zimske i ljetne,[1] jer zimi ili ljeti kraju dolaze. Stanujuće su ribe one koje stoje na mjestu, jer svaka prava riba plovi, nego one koje vazda blizu kraja ili vazda u pučini prebivaju a ne mienjaju stana; ploveće su pak koje u njeka osobita doba godišta ili se prebliživaju skupa kraju ili se odalečivaju skupa, tako da čim pobjegnu, ni traga im se naći nemože. Iz ovog razdijeljenja sljedi, da koja riba nemože se uhitit u svako doba godine n. p jastog se ljeti nehita, ni tragalj, a zimi srdjele nema. Ovaj se razdijel samo za mreže razumije, jer s udicom ribaju po sve godište. Nu ipak stvar se neda podpuno ograničiti, jer n. p. zubatac dolazı premaljeća i hita se u mrežu i na udicu.

§. VI. Ribanje obdan ili obnoć i ribanje po mraku ili po mjesecu (mjesečini).

Iskustvo je ribara naučilo da vazda i jednako nemože ribu da uhiti, te on na to pomlji da zaludu nebude trudio. Obdan je ribanje obično, kad se neradi o tomu hoće li se riba sama primatat u mrežu ili na udicu, nego kad je silom uhite n. p. u šabaku, gavunaru, rečijak, proužatu; ili kad se riba na ribu od kamena u peleži, i kančevicom na kanjce, ili na veliku ribu od pjene (v. §. IX.) zdrucavicom na lokarde, vrnute, ili i tada, kad se riba premata, jer je sprava nestraši, kao u vršu. Obično i s navedenijem načinima, izim rečijakom, proužatom i gavunarom, bolje je ribat rano jutrom, ili docna večerom, da se riba manje od sprave prepada i da se ne odbije. Najsgodnije je dakle ribanje obnoć, jer tad je ribar uvjeren da će nešto uhitit n. p. srdelskom, parangalima itd. I ribanje s ostima običnije je obnoć. Obdan samo kažu ribari na let se ubijaju ribe[2], a obnoć se zbadaju, kad spe na hridinam po dnu mora, a ribarica ladja vozika se krajem sa plamtećim lučom na svjećalu.

Na Lastovu zovu sviećalo spravu za svjetliti na srdjele, a svjetnica za ribanje s ostima. Ribat s ostima vele poć pod osti.[3]

Šabakom se pak riba i obnoć, a tad je i zgodnije. Bacati mrežu s večera, zovu sutoriti.[4] Prvi sat noći zove se prvi

[1] Čuje se gdegod i u narodu zimska i ljetna riba.
[2] Na Lastovu.
[3] Na Lastovu i na Visu.
[4] U Cavtatu.

sutor; drugi, drugi sutor. Nakon drugog noćnog sata gubi ime sutora. Doba od prvog sutora do prid zoru, nema vlaštitog imena, nego se ribari služe izrekom: „na izhod te ili na zahod te druge zvijezde, na izhod ili na zahod vlašića, mjeseca, danice". Obično reču: „Bili su oskočili vlašići". Metati šabaku prid zoru i držat je čim zora puca sve dok se dobro razdani, a kadkad dok i sunce poviri zovu zoriti.

Noćno ribanje pak ili je po mjesecu ili po mraku. Ribati po mjesecu običnije je s onijem mrežami i drugijem orudjima kojima se i obdan riba, a ribanje je po mraku poglavito za svega ribanja, a navlaš za udičnijeh sprava, za parangala n. p. jer kažu ribari da gruji i njima slični polaze po mraku. Kad pita jedan drugoga je li bilo ribe, kažu „je li bio polaz." Prvi mrak zovu ono prvo večer kad je malo mraka nakon punog mjeseca. Ostala večera zlamenuju sa riječima „bilo je po ure, uru, dvije, tri, mraka".[1] Te ure mraka upotrebljavaju za ribanja, i prije nego izadje mjesec, vade iz mora orudja.

§. VII. Ribanje na veslu ili na jedro ili inače.

Ovdi je lašnje ograničiti način ribanja. Na jedro se neriba nikakvom mrežom, nego samo udičnijem spravami, sdrucavicom, parangalima itd. Nu s tijem nije nikako ograničeno ribanje s udicom jer riba se kadkad i na vesla s udicom n. p. s olignjarom i s istom zdrucavicom, može pak i ladja stat na mjestu i to kad se riba na kanjce, na ukljate itd. Može se i s kraja ribati kao n. p. s odmecom, trstikom itd.

Za šabake hoće se ladja barem na osam vesala, za velike šabake i na dvanaest. Za sve ostalo ribanje na vesla, ladja valja da bude na četiri ili na dva vesla. Rekoh da se svaka mreža na vesla meće, ali ima jedna vrsta mreže kojom se i na jedro riba a to nespada nikako u narodno ribanje nego je prisvojeno od bližnijeh Talijana,[2] od Ćozota, zato mreža i nema narodno ime.

[1] U Cavtatu.

[2] Istina je da medju navedenijem mrežam na §. IX. vidi se gdjegod talijanska riječ ili svršetak riječi na talijansku, ali kad se to promisli da su naši ribari vazda u saobraćaju sa Talijancima i da u njih kupuju mreže, neće se niko začuditi, ako su neka talijanska imena prodrla u narodnu nomenklaturu ribanja i uobće brodarstva, nego će se dapače diviti kako je naš narod ponarodio imena orudja

Ćozoti ribaju na jedro i s mrežom. Ona poteže se po dnu morskom i tako dere hranu i uništava sjeme riba, zato je gdjegdje i zabranjeno to ribanje od vlade. Zašto se mrežami riba na vesla a ne na jedro, lasno je odgovorit. Opasno je da se zaputi mreža kad se meće, jer ladja na jedro peterostruko hitrije leti nego na vesla. S nekijem vrstami udičnijeh sprava riba se i na jedro, jer nije tako lasno da se zapute. Ima sprava kakvi su parangali, koji sastoje u duljina iz 300 sežanja tunje, a udice su na pô sežnja jedna daleko od druge; ali je stvar tako raztrijebljena da nije moguće da se zaputi. Dogodi se kad god slučaj da se parangali zapute, tad se sva sprava meće u more tako zapućena, a potla se vadi pak se razputi, nije ništa nego vrijeme izgubljeno. Usuprot kad bi se to s mrežom dogodilo, izim vremena, izgubila bi se i mreža jer bi se razdrla, pak eto ribaru goleme štete. Mreže se ne samo nebacaju na jedro, ni na vesla kako se obično vozi, nego lako vozukajući.

Ovdi neće bit nemjestno ako spomenem da se neke sprave odma vade iz mora, a neke se ostave nekoliko satih u moru a kadkad i cijelu noć i dan. Parangali na primjer meću se, pak se ostave uru, dvije, tri u moru, usuprot sdrucavicom se riba mećajuć je u more, tako isto s olignjarom, kanjćevicom itd. Što se mreža tiče izim onijeh koje se dotežu (v. §. XV.) sve ostale mreže ostanu u moru nekoliko doba.

§. VIII. Mjesto gdje se mreže suše.

Kad se je kraju dovezla ribarica ladja, tad se mokra mreža dodava od ruke do ruke kroz svu duljinu i to zovu kalumati mrežu.[1] Na kraju pak zadnje čeljade prima mrežu kroz ruke i gradi je na podstavljene lestvice koje se zovu skalica[2] ili civjera.[3] Ova riječ skalice kada je u mnoštvenom broju upotriebjena, znači vazda male ljestve koje jedino služe za prenositi mreže sa žala na sušilo ili sa sušila na žô. Graditi mrežu na ska-

---

i inijeh sprava, koje slobodno, ako ne sve, a to većijem dijelom primio je od Talijana. Naši ribari kad kupe mrežu u Talijana pitaju ih kako se zove taj ili onaj komad a Talijani im reču n. p. budello della sete, a oni naški govore budio mreže (na Lastovu).

[1] Na Šipanu.

[2] Ibid.

[3] U Cavtatu.

lice zovu g l o r a t i m r e ž u n a s k a l i c e ili na c i v j e r. Nije vazda dosta jedna civjera za prinjet mrežu na sušilo, i tad gloraju je na dvije i na tri i to je slučaj kod velike šabake. Za prinjet jednu civjeru dosta su dvojica. Držke te civjere nazivlju n o ž i c a m, a ima njih četiri. Kad su izglorali mrežu na civjeru, tad je nose na sušilo, a to se zove s t e r a l o. Svako steralo za cijelu mrežu sastoji iz dvadeset podebljih šiljaka usadjenih u zemlju. Ti šiljci nazivlju se s o h e ili s o š i c e. Ove dospjevaju u rog; na te rogove naslanjaju duge i podeblje palice i tako savezuju sošicu sa sošicom. Te palice imenuju se l i j e n k e. Posaditi sohe po steralu zovu z a k o p a t i s t e r a l o.[1] Kad hoće da prosteru mrežu, jedan od njih dodava ispod ruka mrežu sa civjere, a dva druga, jedan jednu stranu, drugi drugu razastire, tako da s jedne strane ostane pluto, a s druge olovo. Mreža se često prekodan razabire da se dobro osuši. Kad se ribaru vidi da je suho onda se kupi u četverokutno sukneno platno, izatkano od koštreti i jedino u tu svrhu odredjeno i zove se h a r a n (harana). Kad se ima mreža opet u more bacat, običaju je ribari razredit tako, da kad se u more meće, nikako se nezaputi. To razredjivati zovu p r i b i r a t i m r e ž u.[2] Nijesu sterala držana strogo za svojtinu, jer kogod može prostrieti mrežu na tudje steralo i bez pitati gospodara.

§. IX. R i b e i n j i h o v r a z d i j e l.

Riba, kako je poznato, svakojake je vrste, a po tom i raznovrstne forme. B i l o[3] (la baca), r e p,[4] (la coda), l j u š t r a ili l j u š t u r a (la squama) i k r i l a obični su izrazi kad se opisiva kakva riba. Tečajem ovog §. bit će riječ kako narod ograničuje i imenuje ribu, ovdi mi je samo spomenuti da meni ne pripada nikakvo označenje riba u učenom smislu, to dakako prirodoznancima je zadaća, a meni samo da ovdi razložim ribe i njihov razdijel pripovjedajući vjerno što puk o tomu misli.

Rekoh već na §. V. da razdijel, koga sam ja ondi uložio, temelj je razdijelu kog je narod načinio, i po komu orudja je razna izmislio, kojijem bi se riba hitala. Razdijel moj u stanujuće

[1] Na Šipanu.
[2] Ibid.
[3] Sr. Hektor. na str. 77.
[4] Sr. Hektor. ibid.

i ploveće ribe odnosio se samo na vlaštiti pokret riba. Ovo je razdijel koga je naš narod nehoteći uvažio u razdijelu po mjestu na komu obično se jedna vrsta ribe nalazi. Ribar kaže: I. Neka je riba od kamena[1] ili od stiene.[2] Ova vrsta ribe stanuje dakle oko kamena; bili ti kameni u peleži ili u kraju, to malo smeta. A ovdi je baš gdje se vidi da je ova prva vrsta ribe stanujuća, jer sasvijem da plije od kamena do kamena, kamen svegj je nje stan. II. Neka je riba pak od lenge ili od kala, bilo to u pučini, bilo u kraju, to je sve skupa jednom naznačeno dje uopće bjela je pržina po dnu mora bez trave. I ova je riba stanujuća jer po lengi svedj se ona nalazi. III. Neka je riba od voge.[3] Ova je vrsta djelom stanujuća, a djelom ploveća, jer crnjeli ove vrste zajedno se u proljeće na jatu približivaju kraju, a jeseni se odaljuju skupa u pučinu. Ostane mu dakako traga i jeseni u kraju, ali to može služit kao iznimka. IV. Neka je vrsta ribe napokon od pjene ili bjela riba tako zvana jer većijem dijelom plije ispod samog skorupa morskog i uprav je bijele boje. Ova je u čitavoj vrsti, izim kakve male iznimke, ploveća, jer čim iz kraja pobjegne, ni traga joj se već iznaći nemože, kao srdjele, trupivrnuti, lokarde itd.

Nije moguće sve četiri vrste u cijelini prebrojiti, ništanemanje dodati ću njeke, što sam skupiti mogô. Prva vrsta od kamena opet se razdijeljuje u male i velike. Male se tako zovu jer vazda male ostaju i nemogu nigda postat velikijem i ako i postanu velikijem, ali tad dobivaju drugo ime n. p. tabinja je velika slinka; velike su pak koje u prispodobi sa malijem vazda su velike. Ova je vrsta uopće zagašene boje i našinci je vole nego drugu vrstu jer je slatka na kusu. Male su ove vrste n. p. kanjac (kanjca), glavoč (glavoča) ili glamoč[4] ili glavotok[5] (il guatto) mjerla, pjerka ili špirka,[6] lončar i lončarica, žustra

[1] U Dubrovniku.
[2] U spljeskoj okolici.
[3] Od talijanske riječi alga, morska trava crne boje.
[4] U spljeskoj okolici. U Dubrovniku zovu ga glavočom zbog toga što mu je velika glava.
[5] U Rabu.
[6] U Vranjicu.

vladika,[1] **slinka**, ili **slingura** ili **balavica** ili **slinovica**[2] **vambuša**,[3] **plazina**,[4] **maslikovac**,[5] **lombrak**[6] ili **lumbrak** ili **lebrak**, **mješac**, **peš**,[7] **hinjica** ili **hinjuša**, **bodeč**,[8] **pagra**, **kusica**,[9] **turinača**,[10] **ovčica** (la marmona), **vrana** (la figa), **tulja**, **hatar**,[11] **poluribica**.[12]

Velike su ove vrste n. p. **trn** ili **drtulja**,[13] **kjema**, **hvag**, **tabinja**.

Ribe od lenge ili od kala razdijeljuju se u pitome i divlje i jopet u male i velike. Naznačit ću samo koje su pitome, a koje divlje. Pitome su ribe koje imaju formu[14] običnu riba i koje obično ne stanuju vele od kraja odaljene. Divlje su ribe drugačije forme i stanuju ponajviše u peleži. Ove su ili plosnaste kao **žutuga**, ili duge i tanke ali u glavi i repu i boji posve drukčije od pitomijeh, kao **maška**.

Pitome su ove vrste n. p. **trigla** ili **trlja** ili **tria**[15] (il barbone), **list**,[16] **tragalj**, **kovač**[17] (pesce sanpiero), **kokot**,[18] **droz**, **tovar**,[19] (il merluzzo), **gruj** ili **ugor**. Ako je ovaj

---

[1] Zvane tako jer su lijepo namaštene na pasove, slične odjelu kakvog su njegda nosili vladike dubrovaške.

[2] U Budvi.

[3] U Rabu.

[4] U Makarskoj, ova plazi jezik i bali slinu iz rila, slična je slinavici.

[5] Jer se topi pod zubima kako maslo. On je vrsta vladike.

[6] Kažu kad pase travu „**brak**“ da je kosi i lomi i da mu je odtole i ime, ali gledeć na raznolična imena, lumbrak u Spljetu, lebrak u Budvi vjerovatnije da dolazi od latinskoga lumbricus (il lombrico).

[7] Ima i jedna obitelj na Mljetu što se zove Peš.

[8] Jer bode.

[9] Rekbi da nema savršeni rep.

[10] Zbog velikog turina ili rila.

[11] U Vranjinu.

[12] U Cavtatu, tako ju zovu jer joj glava se malo odaljuje od obične forme.

[13] Jer koje krene živu, utrne.

[14] I ostale se vrsti ribe mogu zvat pitome, jer imaju običnu formu, ali u ovome razdijelu navlaštito zato da se mogu od divljijeh razlučiti.

[15] U Spljetu.

[16] Jer mu je ista forma kao listu stabla.

[17] Plosan a širok i uz to dračav.

[18] Jer je vas crven kao buhor u pjetlu koga kod nas zovu „**kokot**“.

[19] Zašto nadava na boju tovarevu i treba ga odviše soliti kod jediva.

velik, zovu ga škaljaš, ako malihan glisto,[1] murina ili ugorova majka (la morona), jegulja ili janjulja (l' anguilla). Ova u Vranjicu ima tri različita imena. I. glaveš (glaveša), II jamarica, III punjeglavica. Dalje arkaja[2] (la lucerna), tovarac morski[3] (pesce molo), inćok,[4] klin,[5] kozica,[6] skurjenča ili skurin ili skoranča,[7] uklija,[8] škobalj,[9] krap.[10]

Divlje su pak: raža ili ražina,[11] maška, krilatica,[12] sklać,[13] vô, vrag, žutuga,[14] žaba,[15] medjed, pliskavica[16] (il dolfino), bjeleuguza,[17] ražina meka[18] (la baracola), čukov ili pas (pesce cane)[19], vučić, veža, volina,[20] tele morsko.[21]

Sad dolaze ribe od voge. I one su male ili velike. Male su n. p. ovca, četinjak, škrpina, škarpoc,[22] crnjeli ili crnci (i fabretti), fag, zglav, lubin[23] (il branzino), arbun[24] (pesce albero), krastavica[25] (caparozzoli), sardun[26] (la chieppa)

---

[1] Oba imena u Cavtatu.
[2] U Makarskoj.
[3] Ibid.
[4] U Vranjicu.
[5] Ibid. riba od vode.
[6] Ibid.
[7] Ibid.
[8] Ibid.
[9] Riba od vode u Crnoj gori.
[10] Ibid.
[11] U Makarskoj.
[12] Na Lastovu tako zvana jer ima krila.
[13] U Cavtatu.
[14] Jer je posve žuta.
[15] Nemože se nikako u orudje ova riba ubitit zbog veličine, nego kad zaspi na površju morskome doveze se ribar lagahno, te je u mjesto zamlati sjekirom.
[16] U Cavtatu.
[17] Vrsta pliskavice u Vranjicu.
[18] U Makarskoj.
[19] Ibid.
[20] Sve ove tri zadnje u Vranjicu.
[21] Na otoku Hvaru.
[22] Mala skrpina u Rabu.
[23] U Spljetu.
[24] Ibidem.
[25] U Makarskoj.
[26] Ibid.

*

dugnjica[1] (la donzella), šaimača[2] (il leppo), traska[3] (il leppo), šparam ili špar, lubin od purića,[4] grb[5] (quasi branzin), lojka (la uppa),[6] spic ili pic,[7] lepić,[8] škarpun,[9] sarun,[10] širinga,[11] saluma,[12] mješac.

Velike su ove vrste n. p. ovrata[13] ili komarča[14] (la orada), kantor, zubatac,[15] totanj,[16] bucat (bucata),[17] fratar[18] (magnamorti).

Sad su na redu ribe od pjene ili bjele ribe. I ove su male i velike. Male su n. p. srdjela, gera lli gerica, girica, grima[19] (la marida), sopa ili salpa[20] (la salpa), crnoguz[21] ili crnorep, bukva, (la bobba), bukveljici,[22] gavun (il gavone); ako je malahan onda se zove mešica,[23] sarak (il sargo), ukljata[24] (la occhiada), gamad ili gamadin,[25] mljeko

1 U Makarskoj.
2 Ibid.
3 Ibid.
4 Turić je žuta morska trava, pak je i lubin žut.
5 U Vranjicu.
6 U Makarskoj.
7 Namašteni špar.
8 U Rabu.
9 U Vranjicu.
10 Ibid.
11 Ibid.
12 Ibid.
13 Na Šipanu. Zato, kažu, da se zove tako, jer baš ima crni pas oko vrata.
14 U Makarskoj.
15 Jer ima velike zube.
16 U Cavtatu.
17 Ibid.
18 U Makarskoj.
19 Na Šipanu. Razumije se i po sebi da se može rjeti garica, srdjelica, ako malu vrstu hoće se stijem naznačit. Sr. Dubrovnik za g. 1862. Ako se kakva riba jednoglasno po dubrovaškoj okolici zove, tu ja ne bilježim u opazku.
20 U spljetskoj okolici.
21 Jer mu je rep crn. Sr. i Hektor na str. 65.
22 Mala vrsta bukava.
23 U Vranjicu.
24 U Vranjicu se zove ušata, jer ima velike uši.
25 Ukupno ime za male gerice i bukvice, te se zovu zato sitna riba.

ili mješće[1] (il pesce latte). U Makarskoj zovu ovo mljeko pići (pićâ).[2] Lastovica, iglica ili jaglica[3] (angusigola), šnjur[4] (il surro), skuš ili vrnut (lo scombro), lokarda (la langarda), oštruj (oštruja) (la menola). Cipô ili cipal (plur. cipoli ili cipli) (il cevolo). U Budvi se on zove skâkva (é). On ima u Vranjicu nekoliko imena koje dobiva zbog raznijeh boja ili čega drugoga. On se zove I babaš II škljutavac III macar IV askar V Bir. Hinjuša ili hinjica, bokvica.[5] Velike su pak ove vrste n. p. polanda (la palamida), smudut (smuduta), trup ili tunj (ili pesce ton), trupač,[6] kejavac,[7] orhan (orhana),[8] šarban (šarbana),[9] bilizina[10] (la lizza), šklapavac.[11]

Budući da se ribanje sa mrežami i udicami razgranjuje i na ostale vrste riba koje u moru živu, zato ću ovdi nabrojit neke tračane[12] ribe, pak ću tad preći na rake i mušlje.[13] Tračane su koje posjeduju vidljive ili nevidljive trakove. One su sljedeće: hobot, hobotnica ili obotnica[14] ili karakatnica[15] (il folpo), oliganj, uliganj ili lignja[16] (il calamajo), tračan, muzga, i muzgavac (il folpetto), krstijež i krštača, pizdurina, vesulja ili vlasulja,[17] koralje (â), konjic,[18] bežmek, grdobina (rospo di mare), pestelj.

---

[1] I ovo je ukupno ime za tek izleženu ribu.

[2] Jer izljeće iz mora u zrak. Izim krila, sve je ostalo riba.

[3] U Makarskoj. Tako zvana jer je duga a tanka.

[4] Tako zvana jer šnjuri rilom kad plije.

[5] U Budvi.

[6] Malo manji od trupa.

[7] Riba od vode.

[8] Velika riba, kad god joj bude i 60 oka.

[9] Na Šipanu vrsta orhana, i tako je zvan jer su po njemu crne kaplje te je šarbast.

[10] U Makarskoj. Ova ćera malu bjelu ribu.

[11] Na Šipanu veliki šujur.

[12] Ja zovem tračane ribe ili samo tračane one, koje učenjaci nazivlju „tračavci," a to zbog toga, što na Lastovu ima jedna riba ove vrste što se zove tračan.

[13] U Cavtatu jedna ove vrste zove se mušlja.

[14] Od glagolja obotati koji u Budvi se čuje i znači stisnut, jer obotnica trakovima ruku stisne.

[15] U spljeskoj okolici.

[16] U Spljetu.

[17] Zbog toga što su joj tako česti trakovi kao vlasi na glavi.

[18] Jer konju nalići.

Sad dolaze raci. Oni su, zastog (l' astaco), rak, vjera, komorana,[1] baba,[2] sipa (la seppia), jež ili ježinac, kozıca, baizica,[3] babica, kosmelj ili kosmeč, grambata,[4] lap.[5] Ovaj ima nekoliko imena u Vranjicu. I birac,[6] II birac travaš,[7] III šuškavac, IV magaretaš, V bjelaš. Babura, pauk, zmija. Ovdi je sad na svrsi mjesto mušljama, jer i za njih ima posebnih orudja, kojijem se vade iz mora. One su n. p. iskra, narikla, lupar, vreteno, kopito[8] ili kopitnjak,[9] mušlja, prstići ili prstac ili prstenac[10] (il dattero di mare), brumbuljak[11] kamenica (l' ostrica), spuž (il bovolo), mačica ili pizdica[12] (la umpola), ljustra ili ljuštura,[13] ugrk ili grk, puca, čupka[14] (la pantalena), škojka[15] (la cappa), škojkabrka[16] (la schilla) priljepak[17] (il porchetto), papak (la musciola), škatar,[18] kokošica[19] (il pedocchio), kokošica travata, nanara,[20] štrumbula[21] (i caragoi), kunjka ili skrinjica, a velike kunjke zovu banbalje; brbljavica,[22]

---

[1] Na Lastovu mali jastožić.

[2] Ibid. na način jastoga.

[3] Vrsta račića u Rabu.

[4] Na otoku Hvaru.

[5] U Vranjicu veliki rak koga po dubrovaškoj okolici zovu „Karlo."

[6] Žive u škrapami, nažut je.

[7] Jer stanuje u travi.

[8] U Makarskoj.

[9] U Cavtatu.

[10] U Makarskoj.

[11] Vrsta lupara u kotoru.

[12] U Makarskoj.

[13] Tako je zvana jer je plosna kao ljuštura na ribi. U Cavtatu je zovu palastura.

[14] U Makarskoj.

[15] Ibid.

[16] Ibid.

[17] Ibid.

[18] U Vranjicu. Ova živinica čudnovato se zavrgne u iskrinoj praznoj kući.

[19] U Vranjicu.

[20] Ibid.

[21] Ibid.

[22] U Kalu se nalazi.

mjesec[1] (l' elisse), gargaša,[2] volak[3] (il bovolo), kravica,[4] školjak, katulica, naprski, skelci.

Ovu vrstu t. j. mušlje, zovu u Vranjicu „oboružana riba" od talijanskog „pesce armato."

§. X. Jelo riba.

Nije lasno ograničiti što je uprav jelo riba: najbolje je rieti da se ribe svačijem hrane što god more sa kraja poliže, svijem gunsobam i plakotinam što se u more bacaju. Uopće jelo riba zovu naši primorci pića.

Polag neograničenog jela riba, ima nekijeh jela na koje najprije se riba namata: to su n. p. sir, srdjele slane, kruh izžvaćan, gamad na udici, trakovi obotnice poprigani. Ove trakove upotrebljavaju za primatat ribu u vršu (v. §. XVII.) i ta pića u Braču za vrše zove se meka ili vrha. Ostalo jelo na koje se mami riba zove se odmet[5] ili mama[6] (l' esca).

Trave su morske pak naravna pića riba. One su n. p. brak,[7] purić,[8] svilina,[9] ločila,[10] muravina,[11] vôga[12] (l' alga). Glagolj pak kojijem izražuju jedenje riba, jest pasti, riba pase, a jedenje paša.[13] Usljed toga neke ribice zovu se ovce ili ovčice[14] i to po položaju i kretanju sličnom ovcami kad čupaju travu. Ali pored ove naravne i nenaravne piće, ista je pića riba drugoj ribi. Po tom, što se na gamad riba hita, odma je dokazano da riba ije drugu. To potvrdjuje nam i poslovica (v. §. XII.). To nam dokazuje i

---

[1] Jer je kao novi mjesec.
[2] U Vranjicu.
[3] Ibid.
[4] Ibid. Vrh joj je podulji nego volku.
[5] U Makarskoj.
[6] U Budvi, odmet ili mama zovu se i istučene iskre i narikle, iskopani crvi ili glistine.
[7] U Cavtatu.
[8] U Vranjicu. Ovaj purić kad se na kraju osuši zove se ložina.
[9] U Vranjicu jer je tanašna kao svila.
[10] U Cavtatu.
[11] U Budvi.
[12] U Dubrovniku.
[13] Sr. i Hektor, na str. 65.
[14] One se u Cavtatu zovu beke jer i ovce zovu se ondi beke (od gl. bé).

slučaj sliedeći. Uhiti li se kakva poveća riba, te se očisti, nadje joj se u crievima čitavijeh neizgrizenijeh ribica. Komarča ide u poćeru za skâkvami. Skled se kadgod i na suho nasuče ćerajuć malu ribu. Najgora je u našem moru pliskavica, koja dosta štete utrudjenome ribaru učini, jer mu mreže razdrma. Ona je velika divlja riba, ali usprkos tomu i njoj se lijeka našlo. Brižljivi se je ribar sve mislio kako bi i toj nedaći ponešto doskočio, te je napokon spleo takovu mrežu u koju se i pliskavica zaputi. O njoj će biti riječ na svome mjestu.

§. XI. Slutnje i predsude kod ribanja.

Iskustvo je ribara naučilo da gatati može, da li će bit ili ne ribe. Ti zlameni mogu se pojaviti ili u istijem ribami ili u kakvom sdvornjemu znaku.

Od istijeh riba gataju, kad bude obilno jedne vrste a ne druge i odatle gataju da će bit i druge ili da je neće bit. Ako se mnogo pliskavica prevraće po površju morskom, onda je zlamen da će bit dosta i srdjela. Usuprot ako u obilnomu jatu trupi se kraju prebliže, tad kažu da neće bit srdjela,[1] i obično se tako i dogodi. Naravno zbude se kadgod posve protivno nego je ribar slutio. Zato on nevjeruje posve takijem zlamenima, te se isto spravlja na ribanje, ali prepravan je, može se rijeti, na gubiš a ne na dobit.

Zdvornji znak je more, ponajprije u svojijem promjenam, koje objavljuju ribaru obilnost ili oskudicu te ili one ribe. Ako je n. p. neobično žestoki osekaj, to je znak da će brzo jug a š njime plima. Dok je taki osekaj, i potpuna tišina valovima vlada, tad ribar na vrat i na noge poteži se da u to vrijeme pred zlom godinom upotrijebi sva sredstva ribanja, da tako mnogo uhiti, i tako se i dogodi, jer riba kad ćuti da je blizu mećava, ili uopće zla godina, podigne se iz dubina, te površjem morskijem bara (v. §. XIII) kako mahnita. Ako je pak more uzbunjeno, eto lijepe zgode da se riba na sarke. I opet kad se sve lijepo razvedri i obrne na buru, tad je opet ugodno vrijeme za ribanja. Glagolj koga tad prilože buri jest zibriti, bura zibri (puše).

Što se pak predsuda tiče, spomenut mi je ovdi ponajprije jednu, koja je na Lastovu tako duboko u ribaru zarasla, da se ni-

[1] Na Lastovu.

kako neda ukoriti, jer uprav i iskustvo je ondi dokazalo, da se protivni slučaj nije nigda dogodio. A to je kod ribanja trupa. Na lih se vazda hitaju trupi, na tak nigda. U Cavtatu n. p. ako se na prvoj udici parangala uhiti glisto (v. §. IX.) ili u prva oka mreže zaputi kakva mala riba, nije dobar znak, neće se vele uhitit u čitavoj spravi. Ako more izvanredno mnogo i k r i, tako isto. I kakva osoba ima upliva na sreću i nesreću kod ribanja.[1] Da bi se izbjegô sukob s tom neugodnom osobom nose se sprave ribarske u ladju drugijem putom. To nesrećno čeljade, može bit i mužko i žensko. Ako je žena, zovu je dakako v j e š t i c o m, a muškoga zovu v j e š t u r k o m. Oprezno ribari stoje kad se spravljaju na ribanje i netom vide tako čeljade odma zaupe: u k a m s e u p r l a, u k a m s e u p r ô. Ako se sa vješticom treba baš sastat i govorit š njome, tad je okume, veleć joj n. p. d o b r o j u t r o k u m a i po predsudi tad ona škodit nemože. Odvraćaju pak taku osobu od sebe šaljući je „u P u l j u p o d o r a h“[2] i tijem cijene, da su na pola bijedi priskočili. Dalje: Na Lastovu n. p. kad se riba, ako koji reče „m a š k a“ neće se slobodno ništa uhitit. Nije od pustice dopušteno da družina gata koliko će se uhitit. Ako oni što o tomu proreču, on ih umukne i na svrhu doda „u h i t i t ć e m o š t o B o g d a.“[3] Uhitjenu ribu nije dobro brojiti pri ribanju.[4]

---

[1] Tu predsudu imaju i lovci. Oni podju stranputicom da tako izbjegnu susret kakvog mržećeg čeljadeta. Ima medju njima nekijih, koji ako se sukobe s takijem čeljadetom, vrate se odma natrag, jer vele, ili će se što neugodno zbiti, ili zaludu će se moriti. Slučajevi se žalosni kadgod dogodili i tako su žalibože potvrdili te predsude koje se zato nedaju lasno iz puka iskorijenuti.

[2] Kako je poznato, u narodu se priča da se vještice preobrate u ljejuvice i obnoć odlete preko mora u Pulju i drže vijeće pod orahom o svijetskijem okolnostima. O njima narod pripovjeda da mogu samijem pogledom nejaku djecu isisati i tako svršiti. Ako se što djetetu dogodi, odma kažu „p o p i l a m i g a t a i t a,“ ili „i z j e l a m i g a, i z j e l a m u je s r c e.“ Zato neiznose nejaku djecu van. Ako je taka žena još neudata, zovu je „m o r i c a“ jer kažu da obnoć mori čeljade kad spi. Žalosno je pak, da te predsude i njima slične uzdrže popovi u puku, te na zahtjev seljana dijele nekakve blagoslove u zapečaćenoj knjižici, koje nazivlju „z a p i s“.

[3] Na Lastovu.

[4] Sr. i Hektor. na str. 65. Ovakove i njima slične predsude ne obstoje samo u neizobraženom ribarskom krugu, nego i u krugu gospodičića, koji iz puke zabave opreme se na ribanje.

I kad se kunjke i skrinjice kopaju, ima nekakvih predsuda koje se vjeruju (v. §. XII.) ali ovde nemože se rijeti ništa o velikijem ljudima, nego o djeci, jer se sama dijeca tijem bave.

Na svrhu mi je ovdo spomenut da i nebo ima upliva na ribanje: ako sjeva, nema ribe, usuprot ako daždi samo bez grmjavine i sjevanja, spremaju se ribari na ribanje, jer će slobodno nahitat. Kad ribe neobično glavaju (v. §. XIII) po površju morskom, znak je da će brzo potres, a tad je naravno veliki osekaj i to se spaja s gorirečenom predsudom da je osekaj zlamen obilnosti ribe.

§. XII. Poslovice, izreke i zakletve kod ribanja.

Stvar bi bila posve izlišna kad bi ja ovdi navadjao nekakve dokaze, čijem bi zapečatio mnenje u uvodu izrečeno, da je naš narod i jezik i u ribarskome zanatu samostalan, jer to potvrdjivaju poslovice, izreke i zakletve, koje se čuju u svakdanjem razgovoru primoraca našijeh. Ako ih je ovdi malo navedeno, to nikako nedokazuje sjeromaštvo naše u toj struci, nego nemarnost našinaca za sakupljanjem tog domaćeg blaga. Počnimo s poslovicami. Uvidjeli su primorci naši da je posve rijetko takijeh ribara naći, koji bi se bogatijem nazvati mogli, nego obično je tuga i nevolja u ribarskom krugu, pak su sklopili poslovicu.

Kô riba, žlje ima[1]

Kad se šabaka (v. §. XV.) ili proužata (v. §. XVI.) u polukrug zametne, ulovi se vazda što god u taj polukrug, a rijetko je da u strane mreže što upane. Taj polukrug zovu okuć (okuća). Narod je sastavio i tu jednu poslovicu koja glasi:

Okuć lovi ribu[2]

Pustica da bi družinu odvrnuo od spanja kod ribanja, ukori ih sa poslovicom:

Ko spi, ne hita ribe[3]

Kad ko hoće da prigovori komu vuhveno njegovo postupanje, prispodaba ga maški, koja je tako na ribu sladokusna da se gdje

[1] U Cavtatu. K ovoj dolazi druga poslovica koja se neodnosi na ribanje, ali je govore zajedno s ovom i sačinjava jednu samo. „Ko riba žlje ima, ko puši, jidu ga uši."

[2] U Vranjicu.

[3] Na Lastovu. Čini mi se da ova nije izvorna nego prevedena iz talijanske „Chi dorme, non piglia pesci."

na udičnu kakvu spravu zakuča, ako je mama na udici, te mu reče ironiški:

Neće mace (ili mise) gera[1]

Ovoj su poslovici pridjeli pak nekoliko stihova koje djeca pjevaju, uložeć čije ime mješte mace, n. p. neće pero gera etc. Obično se čuje ovako:

Neće parok gera
Nego jednu triglicu,
Koja pisa (pesa) litricu,
I kupicu osta,
To je njemu dosta[2]

Kad kogod ribaru pita mukte jednu ribu, on mu odgovara:

Ko hoće ribicu,
Valja da skvasi guzicu[3]

U pretvorenom smislu čuje se ne rijetko i slijedeća:

Riba velika, ije malu

Takodjer i ova:

S glave riba smrdi.

Izreka se izobilja čuje kod našijeh primoraca svake vrste. Kad je n. p. sidro pooralo, i ladja od kraj lupa, tad veli kakav starac mladjemu:

„„Čuješ sinko, što govori brod:
„„Čuvaj ti mene od suha,
„„Ja ću tebe od mora.““[4]

Kad dijeca račića hitaju, pružaju ruke u more da mu brkove uhite i uzgred govore:

O gambore (il gambero) rare
Daj ti meni brčiće,
Ja ću tebi ročiće.[5]

---

[1] U Cavtatu.
[2] U Cavtatu. Puk bo vidi da parok (župnik) i fratar najbolju ribu jedu.
[3] U Vranjicu.
[4] U Cavtatu.
[5] U Cavtatu. Rare ne znaći ništa, nego je uloženo za popunit stih. „Ja ću tebi ročiće“ znači, daću ti ništa, čuje bo se i u svakdanjem razgovoru „daću ti rog.“

Kad hitaju babu (povišjeg raka), pružaju mu djeca maloga istučenoga raka, a medjutim mu govore:

Ban baba, na raka,
Neću te, peću te (peći ću te)[1]

Kad kozice hitaju vele:

Koz koza, daj ljevi brk[2]

Kad ribaju na kančevicu i uhite špirku, otkučavajuć je vele:

Poručila špirka lumbraku
Da neide po bjelom danku[3]

A u Cavtatu o istoj ribi drukčije:

Pjeska kanjcu prijeti,
Da će mu kožu odrijeti,
Da neide po mraku,
Da će mu dat biljicu po vratu.

Kad kopaju dijeca skrinjice pokraj mora iz kala, ako najprvo malu nadju, vele joj:

Oj ti mala, mala,
Daj ti meni veliku,
Iza velike banbalju; (v. §. IX)
Ja ću tebe pustit,
Ako nećeš,
Istućute kamenom na kamenu[4]

I kad rake hitaju, ako najprvo nadju maloga karla (v. §. IX.) zaprijete mu ovako:

Oj ti karlo, karlo!
Daj ti meni deset,
Ja ću tebe pustit,
Ako nećeš deset,
Istućute kamenom na kamenu[5]

---

[1] U Vranjicu.
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] U Cavtatu. Ako se dogodi da baš nadju veliku i bambalju tad je puste, ako usuprot, tad izvrše prijetnju.
[5] U Cavtatu; izvrše kako su zaprijetili, ako se ne uhite deset iza njega.

Ćesto se pak čuje, da djeca pjevaju, ovo što se uopće mora i brodarstva tiče:

Mjesečina kako dan,
Sveti Niko kapetan,
Andjelići mrnarići,
Svi su zdravi kako tići[1]

Ako ko hoće da izraze čije nazadovanje u kojoj mu drago stvari, reče:

Ide naprijed kako rak[2]

Kad se djeca medju sobom razgovaraju, i jedan medju njima reče, da će im pripovjest kakvu kazati, ostali znalični umuknu, a on počne:

Bio ti je muž i žena
J..... gerica pečena[3]

pak im se tad stane rugat.

Ako ko komu hoće da prigovori da odviše bluti i hvasta se, reče mu:

Pun si riječi kako sopa govana[4]

Obično je pak čuti, kad ko hoće da potvrdi što je reko:

Da bog da se utopio[5]
ili: More me radovalo[6]
ili: More me izjelo[7]

I onako kažuć moru zakunu se:

Onega mi mora[8]

---

[1] U Cavtatu.
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] Ibid. I uprav sopa je izvanredno puna gnusobe.
[5] U Cavtatu.
[6] Ibid.
[7] Na Lastovu.
[8] U Cavtatu.

A šaljivo djeca običaju rijeti, kad hoće da potvrde svoju rječ:

Tako moje tjelo,
Morsku ribu jelo[1]

More, mreže, ribe i ost. svakdano su na jeziku ribarima našijem, te uprav nebi bilo ni moguće skupit sve što u ovaj §. spada.

§. XIII. Obične riječi i izrazi kod ribanja.

Ribanje, ribnja[2] i ribarština[3] znače zanat i djelovanje ribara. Jeli ko god ribar, ili uopće pomorac, govore, rodio sam se u moru; ako nije pomorac te se u ladji nezna obrnuti, govore mu mrnari: nije nigda ni vidio mora ili sad je došo iz zabrdja.

Glavaju, glavataju, baraju ili eno barnje sve su izrazi kojima se ribar služi kad razne ribe podignu se iz dna te glavom provirujuć kreću površajem morskijem.[4] Glagolj kačati a u slogu kačaju, upotrebljava se kad riba jednom samo tukne u skorup morski i more pljusne i zapjeni. Ovo isto u Vranjicu naznačuju s glagoljom zapresti, te kad je morska tišina, a more iznenada navlaš večerom pljusne, govore: zapreo je n. p. cipal. Ako se nekoliko puta ponovi to zapredanje, govore: probadaju. Kad prestane riba barajuć, vele: pala je barnja. Barati i barnja znači uprav kad ribe u peleži kreću glavami površajem morskijem, a u kraju, kažu, glavataju, glavaju. Okoliti mrežom tu barnju u polokrug, zovu ograditi ribu. Prigraditi ribu izraz je lastovski i znači zagradit ulaz luke mrežom. Tad ribarica ladja buca po luci, dok riba hoteć izbjeći iz luke upane u mrežu. Ulaz luke zovu ondi vratlo. Inače se zovu i usta[5] Polukrug mrežom napravljen u moru, zovu okuć ili korta. Kad su ribu ogradili i ova im se nalazi u okuću, ako se na to mjesto doveze tad kakva druga ribarica ladja, te stane bacati mrežu iznutra njihove u okuć, od kuda treba da upane u mrežu riba, zovu zagraditi, a tad ove dvije ladje postanu neprijateljskijem i dodje se često i

[1] U Cavtatu.
[2] Na Šipanu.
[3] Ibid.
[4] U Vranjicu kad riba oduška glavata kažu vije, a kad zakača, zaprede i vrkne.
[5] Sr. i Hektor. na str. 61.

na šake. Riba je kad u moru razmetnuta tamo, amo, i rasijana jedna od druge a kad pako svakolika se skupa drži u neizbrojnom mnoštvu. To jato zovu ribari bašamar.[1] Kad iz peleži pristupi kraju kakav bašamar, i ugledaju ga ribari, ograde ga mrežom i uhite neizbrojno množtvo. To djelo zovu okrvaviti ribu.[2] Kadgod, kad okrvave ribu, dio bašamara koji nije upô u mrežu, običaje pasti na dno, i to zovu obarati ribu.[3] A kadgod okrvavljeni bašamar razdijeli se na više bašamarića i rastrka ti se tamo amo, to zovu razbiti ribu.[4]

Kadgod se pak dogodi da riba ugleda mrežu ako je dan ili mjesečina, te se poplaši, to zovu odbiti se od mreže. Kad se to zbije, običaju ribari privezat na konop kano i bijelo kojekakvo platno, te takim strašilom bucati u moru s one strane s koje riba bježi. To strašiti ribu zovu: gramotati. Takijem načinom vrate je opet put mreže i ona kako luda upane. To upasti zovu udrit u mrežu,[5] nasloniti na mrežu[6] ili općijem izrazom upasti u mrežu. Zučetati znači kad riba upane u oko mreže i ovo je stegne preko vrata, ali tijem se izrazom služi ribar za svaku ribu pojedince a ne za mnoge skupa. Za mnoge skupa govore, umotala je mreža ribu, zaputila itd.[7]

Kad je pak mreža iz mora izvadjena, oslobodit je od ribe koja je u nju upala, zovu vaditi ribu, dečetati ili samo vaditi ili isplesti ribu.[8]

Bacit u more mrežu, zovu: vrć, zametnut, bacit, metnut mrežu ili zapasat mrežom[9]

Što se pak izraza tiče kod ribanja s udicom, ovdi se može spomenuti n. p. zagucati[10] i znači progutati udicu sa mamom. To se obično veli o višijem ribam. Zategnuti, govori se kad riba odnese mamu s udicom dalje od kraja u more, a tunja se zategne

---

[1] Obično se to govori o srdjelam.
[2] Na Šipanu.
[3] Ibid.
[4] Ibid.
[5] Ibid.
[6] Ibid.
[7] Sr. i Hektor. na str. 31.
[8] Ibid.
[9] U Makarskoj.
[10] Ibid.

što je u ribarevoj ruci. Zgrabiti kažu kad riba zine na mamu i u rilo je stisne, tad se obično čuje zgrabila mi je ili zgrabio je. Kljucati i kljunuti znači čupati mamu. Zapucnuti,[1] krenuti, tegnuti, znači kad riba samo mimogred udre u mamu na udici. Zapeti ribu[2] znači uhitit je na udicu.

Razno izrazuju ribari pojedine vrste ribanja. Za mreže služi n. p. Hodit na mreže, ribati mrežami; za udice, ribat na mamu, na komad;[3] za osti, poć ili ribat pod osti ili pod svjeću. Brat ili lupit lupare, znači odljepivat lupare od stijene. Kopat glistine ili crvi, skrinjice ili kunjke znači vadit iz kala glistine i kunjke. U Vranjicu kažu gnječkati glistine. Matat hobotnice ili poć na matu,[4] znači ribat hobotnice.

Jastog se hita u mrežu, kad on upane, vele zapleo se. Njegova kliješta zovu čambre[5] ili štipale.[6]

Kopno zovu obično kraj, zato vezat za kraj brod. Ako je taj kraj plitak zaljev, zovu ga zavala.[7]

Kad se ribarica ladja približi kraju, ako je dosta nahitala, na pitanje „jeli sreća" odgovori družina: nagrdili smo, podavili smo.[8] Ako su malo uhitili, vele, žlje. Ako je pak posve nesreća bila, odgovore ni ribice, ni voge, ni ljušture. Ako su im pliskavice mrežu razdrmale, vele, raznijele su nas pliskavice, razdrpili su nas dupini.

Ribu uhićenu nosu na prodaju u košima. Djeca da bi dobili mukte mame, privuču se do koša i kriomice ribaru ukradu gamadi i stijem pak ribaju. To ukrasti zovu ukanjošiti. Oboritu ribu zovu u Dubrovniku onu što gospoda iju. A to su poviše ribe kamena i od pjene i pitome od voge. Ovu oboritu ribu u Vranjicu naznačuju drukčije. Kad ko koga pita, koju ribu ije taj i taj? on mu odgovori: gospoda jidu ribu kojoj je glava daleko od repa.

[1] U Makarskoj.
[2] Ibid.
[3] U Vranjicu.
[4] Na Lastovu.
[5] U Vranjicu.
[6] Sr. i Hektor. na str. 77.
[7] Ibid.
[8] Na Lastovu.

Sasvim da gerice ne spadaju u oboritu ribu, ipak su sladokusne i jedino od njih može se juhe dobre imati. Tu juhu od gerica zovu u Dubrovniku »popara«.

Ostale izraze spomenut ćemo uzgredno kod opisivanja mreža i udica.

Dio II.

Posebno razlaganje mreže.

§. XIV. Mreža u pravom smislu, ustroj nje i razdijel.

Mreža,[1] mriža,[2] mridja[3] orudje je po našem primorju za ribanje spleteno na oka od konca. Ova su oka, sve kako za jednog ili drugog ribanja služe, šira ili uža, ali u svakoj su mreži četverokutna. Tako isto konac sad je deblji, sad tanji, sve kako gdje služi za snaže ili manje ribe.

Kad je u moru mreža, ona je otegnuta tako, da prolazeća riba u nju udre i upane. Mreža je otegnuta u moru, jer s gornje strane nanizani su komadići pluta, koji podižu uzgori mrežu, a s donje komadići olova koji potežu mrežu na dno. Svaku stranu mreže zovu glavu mreže. Glava plutnja[4] ili od pluta naziva se ona, na kojoj su nanizani komadići pluta okrugloga kalupa. Ti komadići zovu se plutnice ili plutanice. Glava olovnja pak ili od olova[5] ona je, na kojoj su obla ili produljasta zrna olova nanizana. Ta zrna nazivlju olovnice. Konopčić na kome je nanizano pluto, zove se sardun ili sardunić, sve kako je mreža velika ili mala; konopčić pak na komu je nanizano olovo, zove se saldun ili saldunić s jednakom opazkom.

Pluto, što je na toj mreži nanizano, nemože je nikako da drži posrijed vode, jer je olovo odveć priteže i zato trebuju komadi više pluta da je uzdrže uzgor otegnutu i zovu se senjali (i segnali). Senjali su dakle od pluta koje je u tri reda sa šiljcima drvenijem pribjeno. Ti šiljci nazivlju se trnuti ili trnele. Svaki je od tijeh senjala četverokutan i treba da je debeo okolo 4 palca,

[1] U Dubrovaškoj okolici.
[2] U Makarskoj.
[3] U Vranjicu.
[4] Na Šipanu.
[5] Na Šipanu. Na Lastovu govori se olovna i plutna bez dodati glava.

a duljine i visine jednake. Svaki je senjô provrćen po srijedi kroz svu debelinu na dva mjesta, i tuda se provlači uza imenovana g a š a. Za tu gašu veživa se tanki konop, dug 20, 21 a kad i 24 šežnja, njega nazivaju r i ć a ili r i ć e l a. Na plutnjoj glavi nalaze se na jednakoj dalečini razredjene uzice od koštreti koje zovu u h a. Za ta uha veživaju riće od senjala što drže mrežu po sred dubočine mora.

Kad se je tako razredila mreža, meće se u more sa senjalima o kojim vise riće vezane za mrežu. Te riće pred senjalima zovu k o l u m a; od nje ribari upotrebljavaju sad više sad manje šežanja, sve kako im kad ribarski zanat donosi. To upotrebljavati zovu g r a b i t i Zato se često čuje kad se ribari razgovaraju: r i b ô s a m n a p e t p a s a[1] k a l u m e, a o n i n i ž e m e n e n a d e s e t itd. Mreža nije sva iz jednoga komada sastavljena nego iz dva i iz tri. Svaki komad odma kad se kupi i još na njemu nema ni plutnica ni olovnica, zove se teg.[2] Ti komadi netom su sastavljeni zajedno i sačinjavaju mrežu s plutnicam i olovnicam zovu se p e č e (la pezza). Jedna tijeh peča vezana je konopom što se zove r i g a n j i o (riganjela), i vazda se ladje drži i zbog toga zove se p e č a o d š k a f a (v. §. III).[3] Pri toj peči od škafa privezena je druga peča i zove se od v a n k a ili v a n j a p e č a.[4] Ovako se zovu komadi mreže ako je ona u dvoje razdijeljena. Bude li pak u troje razdijeljena mreža, tad se ti komadi zovu k a v e c i.[5] Prvi se zove k a v e t a c o d š k a f a, drugi o d s r i j e d e ili s r e d n j i k a v e t a c, t r e ć i o d k a n k a ili v a n j i k a v e t a c.

S a l p a v a t i[6] m r e ž u ili s e n j a l a znači vadit iz mora mrežu. To se čini kupeći desnom rukom kalumu i čineći u lijevoj sve jednake kolače s rićom. odatle vele k o l i t i r i ć e.[7] Oba kraja mreže, koliko peče od škafa, toliko od vanka, zovu v r ć e.[8] Pokušati jeli

[1] Pás (pasa) je duljina izmedju dvije razkrivljene ruke. To ženske kod pletiva nazivlju s e ž a n j.

[2] Na Lastovu, a u Rabu zove se z a t e g a mreža u kojoj se uzdrže živi trupi u moru kad se nemože sve odma prodat.

[3] Na Šipanu.

[4] Ibid.

[5] Ibid.

[6] Talijanska je mornarska riječ, s a l p a r e.

[7] Na Šipanu.

[8] Ibid.

što upalo u mrežu podižuć kraj vrće, zovu obiditi. Kad u tomu kraju vrće nadju ribe, kažu, ima joj slijedi[1] i znači biće je u svoj mreži jer joj na početku ima traga. Kad pak nenadju ni ribice, govore, nema ni slijedi t. j. nećemo uhitit ništa.

Dogodi se ne rijetko da ribari metnu mrežu na mjesto njima poznato gdje za cijelo drže da se riba nalazi, a voda (§. II) bude im protivna i ploveći mreža niz vodu t. j. kako je voda nosi, iznosi ih malo po malo iz tog zgodnog mjesta, što zovu frin (frina). Tad ribari da se uzdrže u frinu voze na sva vesla suproć vodi, potezajuć mrežu za sobom; to nazivlju natezati.[2] Kad su nategli mrežu u frin, tad dvojica samo vozukaju da ih opet ne snese voda i to zovu uzdržati se. Ova voda bude kad kako rijeka i mrežu zavije u konop; to zaviti se veli poći pod olovo,[3]

Kako već spomenuh, pliskavica može raspotezat mrežu i pojesti svu ribu koja se u njoj nalazila. Tu razdrpanu mrežu nazivlju lapaci (lapataka). Tad naravno brinu se ribari da bi ponačinili mrežu, ako je moguće, i to zovu krpiti mrežu.[4]

Mrežu, razumije se, nije dosta dobro sušiti, razabirati, spremati u suho mjesto da ne gnjiše, nego još treba je nečijem mastiti da nepopuca od suše. Maste je s tako zvanom masti[5] ili bagrom i smrčom.[6] Tu mast kuhaju u kotlima pokraj mora i kad se je rastopila a omaštena voda ohladila, uvale mrežu da pokiša nekoliko dana, pak je izvade i prosteru na steralo da se osuši.

Što se napokon razdijela mreža tiče za razno ribanje, ona je ili taka da se riba preko vrata zadavi kad uvuče glavu u oko mreže, ili tako da služi kao vreća u kojoj živa riba ostane. Oko prve vrste mreža učinjeno je po veličini ribe koju ponajviše hita; oko druge vrste tako je usko da je jedva prozračno jer se i mala gamad uhiti, a mljeko (§. IX) samo se ispustiti može. Prva vrata mreža poteže se do sebe, stojô ribar u ladji ili na kraju, druga

[1] Na Šipanu. Obično kad se o srdjelam radi.
[2] Na Šipanu.
[3] Na Lastovu.
[4] To obično čine žene, kadgod i ljudi. Služe se u tu svrhu drvenijem izdjelanijem palicami, na koje konac namotaju. Te palice zovu iglice.
[5] U Dubrovaškoj okolici.
[6] U spljeskoj.

*

vrsta vadi se iz mora čim ladja lagahno vozuka. Lov prve vrste mreža vole našinci nego druge vrste, a na to je i sjetljiv ribar jer kad prodava, viče: amo, još se prucaju, i to znači, da je ta riba u mrežu uhićena gdje ne muči i tijem ne gubi soka, slasti i pretiline, i tako riba naravno bolja je pod ustima nego ona koja ili se zadavi u mreži ili na udici ili je zbodena ostima. Zna se i po iskustvu da n. p. vrnut ili skuš ako je uhićen nezadavljen ili barem neokrvavljen sladji je nego onaj koji se zadavi ili na udici ili u mreži. Pak dolazi i to k tomu da zadavljena riba, kako je i onako jasno, prije se usmrdi nego nezadavljena.[1] Čuje se često po puku „jedji ribu iz mora."[2] Mi ćemo počet s mrežam koje se dotežu i u kojima se riba ne zadavi. One su slijedeće: Šabaka, migavica, šanka i rečijak.

§. XV. Mreže koje se dotežu.

*a. Šabaka (la sciabica).**

Ova mreža zaslužuje da se o njoj govori najprvo i to radi toga što je najpraktičnija od svijeh mreža, budi što se njome obilato hita riba, budi što za nje jedno stalno društvo opstoji za ribanja, budi najposlije što se ribari njome zabavljaju u svako doba dana noći i godine i tako svedj mogu dobiti sebi hranu. Ova mreža podobna je za tekar sve vrste ribe, za najmanjega mješca, isto kako za velikoga orhana.

Ona sastoji najprvo iz jedne velike mreže, debela konca a uska oka; odasvud je zatvorena, izim jedne strane i toga radi po svemu je prilična vreći a vrećom je baš i zovu. U spljeskoj okolici zovu je galja, a u Budvi sag. Pri žvalu vreće drže se komadi mreže raztvorenijeg oka a podebljega konca i zovu se goče ili guče. Pri tijem gučam vezana su dva duga komada mreže širega oka a debljega konca i zovu ih krila mreže, jer se baš otvaraju kako dva tičija krila. Na svršetku svakog krila na-

[1] Ćozoti ribaju s mrežami prve vrste na jedro. Očevidno je da riba tako uhićena imala bi bit na kusu kao i u naše takove mreže uhićena. Ali se dogodi svedj da je i lošija na teku i prije se usmrdi. Naši ribari vele da Ćozoti mješaju prije uhićenu ribu sa stoprva izvadjenom koja se još pruca, i tako ova živa omelja se o mrtvu i predje u kratko vrijeme u isti stadium.

[2] Sr. i Hektor. na str. 77, i znači, jedji ribu koja se još pruca, tek izvadjenu iz mora.

* Ovu vrst mreža' zovu u hrv. primorju oko Selacah i Crikvenice gripe i gripice. (Op. Ur.)

lazi se drvo jedno za što je mreža privezana, dugo mletaški lakat, to zovu kolo ili krilo. Njih ima dva, po jedan na svakomu krilu. Za njih su pak vezani konopci kojijeh je svaki dug 50 sežanja i zove ih uze.[1] Takijeh uza može bit pet, šes, pri svakome krilu, sve to kako dje treba. Ti se pojedini konopci zovu na Lastovu kaveci.

Kad kane metnut u more šabaku, jedan se drug iskrca na suho i nosi sobom kraj uze kojom je vezano kolo. Tad se ladja odaljuje od kraja, a pustica s krme počme bacat u more prvo kolo, pak krila i sve vozi se tako naprijed dok se dodje do prid goče. Tad treba zakrivit ladjom da se okuć mrežom napravi jer se zagradjuje riba. Kad se ladja nadje posred okuća, tad se uvali u more sag a za sagom guče, pak tad krila a u to ladja se približava kraju. Kad su na kraj došli, iskrca se sva družina izim pustice, koji ostane u ladji da upravlja mrežom. Družina se razdijeli u dvoje, svaka polovica isteže jednu uzu, i to slijedečijem načinom. Svaki drug ima oko sebe nekakav pas. Ovaj je kad spleten od konopa, a kad od debele pripredene kanave koju zovu svilaci (svilaca). Spleten je na nalik pletenice ženskijeh kosa i zovu ga krok. Vezat se preko pasa tijem krokom kažu na Lastovu opasat se ili zapasat se krokom. Pri kroku osprieda privezan je jedan trak, od istijeh svilaca napravljen i svršiva jednim uzlom. Ti trak što se kroka drži nazivaju pico (picala). S picalom opašu uzu podmetnuvši uzô da im se konop iz ruka ne omakne, i to zovu zapicati.[2] Tad naslone sa svijem životom, te tako rebrimice hodeć, potežu na kraj šabaku. Kad dodje pojedinac do nekog mjesta da nemože dalje, otpusti uzu od kroka i to zovu otpicati. Tad opet prihvati dje je i započeo i tako ušto približiva se kraju mreža, obje se uze jedna drugoj približivaju jer iz početka jedna od druge daleko bude po talijanske milje. Ako jedna strana prije druge istegne prvi kavetac uze, tad ona lakše poteže dok je druga strana stigne da tako jednako mreža kraju dolazi. Da se to sazna na drugoj strani služe se glasovima n. p. evo prvoga kaveca. Ne istegnu na kraj šabaku, jer se uprav i nemože, nego se zavrate i zagaze u more do koljena i tako potežu mrežu. U to je dodavaju dvojica u ruke do ruke na kraj, a druga dvojica pla-

[1] Ovo je jedini konopac, što se kod ribanja nazivlje uza.
[2] Na Šipanu.

kajuć je u moru pridavaju je drugijem u ladju. Kad su s istezanjem do vreće došli, tad se u okolo okupe, i otvaraju je da vide koliko su uhitili.

Ovaki ribari zovu se šabakari[1] i s pusticom sačinjavaju kao jednu zadrugu sa domaćinom.

Polovica dobitka spada gospodaru mreže i ladje a drugu polu družina razdijeli medju sobom. Uzajemnosti dakle spada pola ribe što se u vreći nadje. Ako se je pak kakva riba zaputila u krilo mreže (što je rijetko da se dogodi jer su krila široka oka) ona pripada onomu drugu do ćije ruke prije dodje.

Ovdi mi je napomenuto jedno svojstvo ove mreže koje se kod druge nenalazi. Šabaku najme nazivlju ne samo mrežu, nego i ladju, te ladja sa mrežom staplja se u jedno pa isto ime.[2]

Zametati šabakom ili šabaku ili samo zametati znači ribati šabakom. Dopoteći šabaku do kraja i ukrcati je u ladju zovu dotegnuti.

Nije moguće svud zametati jer bi dje zakučala mreža za kakvu hrid po dnu mora, pa bi se razdrla. Prigledana su dakle mjesta samo za tog ribanja sposobna, treba da je dno morsko čisto i ravno od hridi, kuka i grebena. Ako je mjesto dobro prigledano, tad toprva počnu na njemu zametati i od tada zovu ga imenom posta (la posta). Posta znači ne samo mjesto na komu ribaju nego i to isto ribanje na tomu mjestu zovu posta: zato govori se istegnuti postu. Da se kadgod zgodi da na tomu istomu mjestu zametnu pet, šes puta, vele, na onoj posti istegli smo pet, šes posta. Tako se govori zametnuti postu i zavrći postu i to znači bacit šabaku samo jedanput na jednomu mjestu. Na Lastovu vele učiniti i zavrći postu. U Cavtavu govore n. p. istegli smo na Kuku tri poste a na Šuperki dvije gdje Kuk i Šuperka mjestna su imena pojedinijeh posta.

Vidjeli smo na §. II da ona voda može zaviti mrežu u konop tako da je veće zaludnja sva muka u istezanju posle. Da se to nedogodi, otegnu olovnu glavu od plutne s palicami, koje nazivlju kolići.[3] Da mrežu pak drži bolje kod iztezanja i da se ne raz-

[1] S ovom mrežom uprav ribaju najsiromašniji ribari, a oni koji nešto imaju srame se biti šabakarima.

[2] Sravni §. III. što se ladje tiče.

[3] Na Lastovu.

dere olovna glava koja se po dnu morskom oko svakojakijeh hridina smuče, po lakta pri olovnicam mreža je spletena od tunje a ne od konca, te se sve to debelo pletivo zove sardum[1] a ne samo onaj konopčić na koga se olovnice nanižu.

Šabaka na Lastovu i u Cavtatu zove se uprav trakta (la tratta) a družina traktata: manja mreža ove vrste naziva se na Lastovu šabaka i za nje se samo četiri druga zahtjevaju a pustica je peti. Za trakte hoće se barem osam druga a devete pustica. Traktom ribaju na Lastovu samo zimi, rijetko ljeti i namienjena je za gera i za oborite ribe (§ XIII); i šabakom pak mješanijega uhite i š njom ribaju po svu godinu.

Nekoliko imena šabakari su dobili po ribi koju obično hitaju. Najviše gera love u šabaku, odatle ih zovu gerari.[2] Ove gere zovu se i grime, a odatle su im ime nadjeli grimari[3]

Nije lasno ograničiti ribu koju u šabaku hitaju, nego je najbolje rijeti da sve četiri vrste na § IX razložene mogu se većijem dijelom ovom mrežom uhititi.[4]

b. Migavica.[5]

Po ostalom našem primorju jedna vrsta gori opisane dubrovaške šabake, zovu se migavica. Ona nije spletena od konca nego od debele tunje, u ostalomu šabakom sačinjava jednu pa istu stvar. Razlog takomu tvrdjemu ustroju sastoji u tomu, što je ona za velike ribe odredjena. I u Šabaku mogu se uhitit velike ribe, ali s migavicom sjegurnije je da one dodju ribaru do ruka, jer joj je tvrdje pletivo; češće bo se dogodi da na p. orhan ili zubatac proderu vreću šabakinu i tako omaknu iz mreže.

Vreću zovu galja ili gaja.

Plutnice na plutnjoj glavi nemogu je da uzdrže povrh vode, jer je olovo odveć priteže i težina ustroja; zato na pojedinomu krilu vezana je jedna bačvica koju zovu običnijem imenom barjelić (il barilotto).

---

1 Na Lastovu.
2 Po otocima dubrovaškijem.
3 Ibid.
4 O noćnom ribanju s ovom mrežom sr. §. VI.
5 I ova posjeduje dva drvena kola kao i gore opisana šabaka. Ova se kola miču (migaju) jer se miču i uze koje skraja družina isteže. Od tog micanja kola po svoj prilici dolazi joj ime migavica.

Ribati ovom mrežom zovu zapasati mrežom ili samo zapasati.

S migavicom, razumije se, ne riba se u kraju nego u peleži, jer ribe velike koje se u nju uhite rijetko u kraj dolaze. Budući pak da ova migavica kao i šabaka isteže se na kraj, treba zaključiti da ima bit duga.

Ovi primorci zovu ribaricu ladju brod,[1] zato se čuje ukrcali su se u brod, ukrcali su mrežu u brod.

Ovom se mrežom ponajviše hitaju divlje ribe (§ IX) i velike ribe od pjene ili bijele. Ovdi mi je još da spomenem da se ovom mrežom riba i na jedro. Brod šmikće na sva jedra i poteže za sobom mrežu. Kad se ribarima vidi da je vrijeme da se dotegne istresu okrećujuć provu put vjetra i isteguu. Ovaj je način ribanja na jedro zamljen u Ćozota, i kako je već rečeno škodan je ribami jer im se sjeme tamo amo rasćerava i tako gine.

c. Janka.[2]

Ova mrežica od tako rekuć nikakvog značaja malo po malo postala je mrežom s kojom dubrovaški ribari ribaju kao i drugom kojekakvom. Janka nije ništa drugo u prvom smislu nego jedna mrežna vrećica vezana pri jednomu gvozdenomu ili drvenomu obruču[3] sa dugijem drškom. Mrežica je posve uska oka. Š njome se ribari služe kad kane vaditi iz vreće šabakine ribu; to vaditi s jankom zovu jankati, a jednom zahititi ribu iz vreće s jankom zovu jankati, a jednom zahititi ribu iz vreće s jankom zovu zajankati.[4]

Iz ovog užeg djelovanja, prelazi janka u red mreža za neposredno ribanje. Na Lastovu ribari svjećalom na krmi hitaju obnoć s njome iglice (§. IX). U tu svrhu odredjena janka, puno je viša i obješena je o velikom gvozdenom obruču. Zovu je sad[5] spur-

[1] I dubrovaški seljaci zovu brod ladju ako je odredjena za prevažati s jednog kraja na drugi.

[2] Ime joj je posve lasno razabrat.

[3] Nije potreba obruča ako nadju kakvu granicu na stablu koja se u dvije mladike razgranjuje. Ubravši je točim mladike u obruč i nanj objese spravljenu mrežnu vrećicu. Ali je rijetko da se ovaka zanka nadje.

[4] U Cavtatu.

[5] Samo na Lastovu, u drugovdje svedj janka.

ćio (lo sportello). Kad su da ribaju, razgore luč na svijetnici (§ VI.) i tako razsvetljuju more, stojeć oprezni kad će iglice proći. Ako su one već blizu ladje, tad jedan medju njima koji je vještiji. turi u more spurćio i zahiti nekoliko iglica. To djelovanje zovu grabiti spurćelom.

Ima dakako i drugijeh načina kojima se janka uvažava kod ribanja, n. p. na Visu tako zvani Quadrat (il quadrato) jer je baš mreža četverokutna, ali se o njima nezabavljam, jer malo je što u ribanju š njima važna, obzireć se na dobit vlaštitijeh riječi.

d. Rečijak.[1]

Ne treba ladje za ribanja š njome niti družine, jedan čovjek samo krajem se mora vuče s rečijakom na plećima.[2] Kad je tišina, more je često u kraju po skorupu masno zbog svakojakijeh plakotina koje se s kraja proljevaju. Na to se kupe ribe a najviše cipoli ili skakve i tu glavataju. To glavatati u kraju zovu buligati,[3] buligaju cipoli. Kad su dakle tako skupjene ribe po skorupu morskome, onda ribar se dovuče, razredi rečijak po rameni i lijevoj mišici da se otvori kao obla strena kad se s desnom rukom metne na skakve. Da bi ribe ostale u rećijaku, treba da on odma potone na dno; u tu svrhu najviše je u prispodobi na ovoj mreži olova i usljed toga netom pane na more odma potone na dno. Kad je ribar vrgo rečijak, potegne konopčić što mu je u ruci ostô i tako stisne olovnju glavu a riba ostane kako u vreći. I to: zovu u Makarskoj zapasati ribu.

Čekati ribu sa rečijakom na ramenu govore u Cavtatu stati na kećevu[4] ili čekat cipole.

Najvještiji ribari, razumije se, ribaju s rečijakom.

Rečijak je dug barem 7 sežanja; pluta nema. Oko mu je posve usko da se nebi cipo ili ukljata promakla. Vazda se može s rečijakom ribati a navlaš ljeti kad je mirno more. Na Korčuli ga zovu rićnjak, u Budvi rićak, a drugovdje po nššem primorju orćaš (orćaša).

---

[1] Ime mu je nejasno.

[2] Zato razumije se da je mala mreža.

[3] Po svoj prilici od talijanske riječi brulicare (vrviti).

[4] Kećevo je ostalo sad mjestno ime gdje obično cipoli ili ukljate glavataju.

§. XVI. Mreže što se salpavaju.

One su slijedeće: **srdelska**, **geralica**, **bukvara**, **prostica**, **popunica**, **trupara**, **gavunara**, **dupinara**, **ciplarica**, **šiota**, **fronžata**, **mreža od postižanja**, **vanga**, **polandara** i **tonot**.

a. Srdelska.[1]

Srdelska žaslužuje da se na prvom mjestu medju ovijem mrežami o njoj govori i to radi toga što se mnogobrojni krug primoraca našijeh bavi ribanjem srdjela od proljeća do jeseni i najviše s njome i zaslužuje.[2] Srdelska može sastojati iz dvije peće (§. XIV). Svaka je peča duga 75 sežanja ili ima u duljini 7500 oka,[3] a široka $7^1/_2$ sežnja ili 250 oka u širočini.[4] Bude li pak mreža u tri kaveca (§. XIV) razdijeljena, tada svaki se kavetac u duljinu pruža 50 sežanja ili je od 500 oka u duljini, a širina je ista kao i u pečanu, buduć da je to svedj širina srdelske.

Za ribanja srdelskom treba da je ladja na četiri vesla, zato su četiri druga[5] a peti je pustica. Oni se zovu **srdjelaši**. Obično se večerom baca ova mreža i drži se u moru 3—4 sata. Kad se pak zorom baci, salpava se prije nego se svane, jer srdjela, ako je dan, vidi mrežu i odbije se.

Kad su srdjelaši u luku prispjeli, vade iz mreže srdjele i broje ih vazda po pet. Svake pet zovu **ruka**, 200 ruka čine miljar (il migliajo). Ovom se riječi služe kad pripoviedaju, **uhitili smo** n. p. **pet**, **deset**, **dvaest miljara**. Srdjele pak ponajviše posole i prodavaju kad su **uredjene** obično Talijancima.

Treba mi ovde spomenut da svaki drug može uzet pet, šes ruka srdjela, izim svoje plaće.

U Dubrovniku zovu ovu mrežu **sardenara**. U srdelsku pak nehitaju se samo srdjele, u nju mogu upasti i ostale bijele ribe manje vrste, a nadasve iglice, mali šujuri, mešice itd. ali više šte-

[1] U Makarskoj.

[2] Onaj koji posjeduje jednu ladju i mrežu držanje za trgovca jer kad je sreća može na godinu dobiti dvije do dri tisuće fl. O bogastvu nekadašnjomu Hvarana, Višana i Bračana s ovom vrstom ribanja sr. Hektor. na str. 43. opazka 2.

[3] Na Šipanu.

[4] Ibid.

[5] Svedj se zove ribar **drug** ako ih je nekoliko kod jednog ribanja.

tuje ribar kad mu upadu više ribe u srdelsku, kako su šujuri i vrnuti, jer mu razderu mrežu.

b. Geralica.

Pod ovijem imenom nalazimo na Lastovu jednu mrežu odredjenu samo za gere. U svemu sa srdelskom sačinjava jednu stvar, izim toga što je od jednoga kaveca sastavljena i što je malo širega oka i podebljega konca.

S geralicom dosta su dva druga s pusticom u ladji na dva vesla. S njom se riba prvijem večernijim mrakom ili rano zorom, obdan rijetko.

U geralicu upadaju pored gera i ostale ovoj slične ribe, t. j. male od voge (§. IX) i male od pjene (§. IX)

c. Bukvara.[1]

Ova je mreža dobila si ime od ribe koju ponajviše hita i za koje je osobito i spletena, najme od bukve. Ona je širega oka a podebljega konca nego je geralica, zato i hita poviše ribe bijele. Baca se u svako doba dana ili noći. Dosta su dva druga s pusticom u ladji na dva vesla. O njoj se malo što nalazi za rijeti isto kao i o slijedećijem, obzireć se na nove riječi.

d. Prostica.[2]

Ova je nešto malo drukčija od bukvare jer je prostranijega oka, odkale si je i ime dobila. Zovu je na Šipanu i u Budvi prostrica. I ona je od jednoga kaveca sastavljena i š njome se riba u samome kraju gdje nije dublje od 10—15 sežanja. U nju se hitaju ribe velike od kala (§. IX).

e. Popunica[3] *(La tramacciada).*

Ova mreža nije ništa drugo nego prostica oklopjena s obe strane drugom mrežom posve široka oka; a od debele tunje. Taj nje oklop zovu popun ili podpun, a u Makarskoj zovu istu mrežu popun. Tako pored manje ribe upane i viša, a navlaš veliki raci. Na šipanu se zovu podpunica, a u Vranjicu popol-

[1] U Cavtatu.
[2] Ibid.
[3] Ibid.

nica i popovnica. Ovu i gori opisanu prosticu zovu skupa mrežice.

Spomenut mi je ovdi da pravi ribari neslužе se s ovijem mrežicam, uprav zato, što lov nebi im truda platio, nego gospoda iz puke zabave kad imaju svoju ladju i orudja.

f. Trupara.

Kako joj ime kaže, za trupe je ona spletena i zato je otvorenijeg oka i debelog konca. Š njome ribaju obično zimi. Trupi se približivaju kraju na bašanare (§. XII) kako srdjele te tako skupa naslone na mrežu (§. XIII).

Kod ovog ribanja netreba velike ladje, ni družine mnogo, dosta ih je četvorica, a pustica peti. Obnoć se riba s truparom jer trup obdan vidi mrežu pak se odbije. Pored trupa, razumije se i ostale velike bijele ribe (§. IX.) upadaju.

g. Gavunara (od il gavone).

Uprav se zove bucavica,[1] ali pod tijem imenom nije opće poznata. Ona je sasvijem uska oka jer je gavun mala ribica. On ne upada sam u mrežu kako i druga riba, nego ga treba naćerat. Za kraj[2] se veže uza te mreže te vozukajući put dvora[3] zametne se š njome u okuć. Kad su je svu metli, tad se odalje od nje i s one strane odkud ima riba udrit u mrežu, bacaju oduška sakupljeno kamenje, te tako naćerivaju ribu u okuć. U to jedan izmedju ribara sa drvenim zvonom koje je na palicu navrnuto lupa po moru. Ta buka plaši gavune u mrežu. To izdubljeno sredstvo zovu u Cavtatu bucalo, na Lastovu bucio, a u Makarskoj, na Visu i Hvaru pobuk.[4] Taj način ribanja zovu u Cavtatu bucati na gavune, a na Lastovu poći na buc. U Makarskoj pak vele bucati s pobukom a na Hvaru i Visu bucati na ribe,[5] jer i na druge ribe se buca n. p. na ciple, a ne samo na gavune.

---

[1] U Vranjicu.

[2] Nadje se često na kraju provrćeni stanac kamen; krozanj provuču uzu i vežu. Taj provrčeni kam zove se morica.

[3] Vozih put dvora, jedrih put dvora znači vozit i jedrit put pučine (peleži). I u svagdanjem govoru čuje se ajmo na dvor. Dvor znači uopće otvoreno mjesto.

[4] Sr. i Hektor. na str. 31.

[5] Sr. i Hektor. na str. 30.

Netom se je ladja mreži približila, tad se odma salpava. Pored gavuna može i gamad upasti u ovu bucavicu. Gavun kao i gamad služi pak za mamu čijem se riba hita.

Ova je mreža posve kratka, samo od jednoga kaveca sastoji. Rijetko se š njome riba jer trudno je da se i troškovi s lovom isplate. Sve ove male mreže služe ribaru za uzgrednu zabavu, kad nije vrijeme za šabake i za srdelske.

h. Ciplarica.[1]

Ova je mreža za ciple spletena, malena oka. Baca se u svako doba godine i dana. Kod ribanja š njome dosta su dva druga a treći pustica. U nju upadaju i ostale male bijele ribe. (§ IX.)

i. Šiota.

Ova se mreža nalazi samo na Lastovu, ona je najmanja od svijeh što se u more ladjom metju. Š njome ribaju po luci samo i to u kraju. Kadgod zagrade vratlo (§ XIII.) zaklopatice,[2] te riba koja hoće da izide, upane. U nju hitaju malu ribu od kamena i od pjene, a uopće pak svaku ribu koja ulazi u luku i približiva se kraju. Ime joj od vožnje dolazi od šiati, vozit nazad, a po luci se obično tako i vozi jer nije nikakve hitnje. Često se vidi da ladja vozi krmom naprijed. Za nje je dosta ladja na dva vesla.

j. Dupinara.

Ime joj samo kaže da je spletena za dupina koga u Dubrovniku zovu pliskavica.[3] Ova divlja riba ne samo ometa ribara kod njegovog posla, nego mu što je gore, i štetu doprinosi.

---

[1] U Makarskoj, u Dubrovniku je nema.

[2] Jedna luka na Lastovu, talijanski je zovu, Porto Chiave.

[3] Po otocima dubrovaškijem vele piskavica i tad bi odma rekô da joj je korjen pisk, jer uprav kad se prevraće po površju morskome pišće. Ali ko pobliže pozna kako se u jeziku otoci od grada razlikuju, bolje će riječ promotriti, kako je i odkuda je.

Djeca Cavtajska običavaju bacati po površju morskome plosne kamenčiće koji skakutaju na svodove po mirnome skorupu. Te svodove zovu pliske (pliska, e) jer kad jedan drugoga pozivlje na tu igru, reče mu: ajmo činit pliske. Odatle jednu tičicu koja svodove pravi kad leti, nazvali su plisku, a u Vranjicu pliskavicu. Takodjer i ženu koja se puno klanja, zovu pliska. Tako su nazvali pliskavicom i ovu ribu koja se na svodove po skorupu morskomu prevraća.

Dupinara je spletena od tvrdoga konca ili tunje, i vas ustroj naliči popunima kod popunice (v. §. XVI. e.). U to se pliskavica zaputi. Stoje oprezni ribari kad ih je nekoliko po zaplu (v. §. II.) i tad metnu dupinaru i obično jednu uhite.[1]

Pliskavica je jedina riba koju našinci ne iju: iz nje ulje istješte pak prodaju ljekaru.

U Dupinaru sama se pliskavica uhiti. Razumije se, razdrma svu mrežu jer se muči da uteče. Svu tu štetu pregori ribar za nasladu da je digô jednu draču s puta.[2]

l. Fronžata.[3]

Ovako je ime svoj spravi dje i mreža ulazi. Na jednom konopu privezano je nekoliko smotaka trave ne daleko jedan od drugoga. Ti smotak zove se snopić[4] Taj se nakićeni konop baci u more tako da načini okuć, počimajući s kraja. Na drugoj strani okuća metne se mreža koja je sastavljena od nekoliko mreža zajedno. Tad se iznutra okuća buca, a riba koja hoće da pobjegne, djelom se zavuče u snopiće a djelom upane kao luda u mrežu. Svu tu spravu zovu fronžata na Šipanu, a u Makarskoj fružata. Čuje se ne rijetko imenovat je i frongjata.[5] Posve se rijetko dubrovaški ribari služe ovijem načinom ribanja. Obično se tom spravom zagradi vratlo luke i tako se pravi okuć napravi. Takijim načinom hitaju najbolju ribu od kamena, od voge i od pjene.

Dva druga sa pusticom dosta su u ladji na dva vesla.

m. Vanga.[6]

Nije ni od nje ništa poznato do toga, da se š njome raznovrstne ribe hitaju, da se riba obdan i obnoć a uopće u svako doba godine. Ladja je na dva vesla dosta.

---

[1] I puškom zapale kad se ona prevraća po moru; potegnu takodjer i na cipole kad oni glavataju pokraj mora.

[2] Kad ko pliskavicu uhiti opće je veselje, jer kažu, svakomu se tijem dobra učini i ribaru i neribaru.

[3] Možda od talijanske riječi „la fronda," a zašto razumije se iz opisivanja.

[4] U Vranjicu.

[5] Sr. i Dubrovnik za god. 1867 na str. 278.

[6] U Budvi.

n. Mreža od postižanja.[1]

Ime joj dolazi od poste (v. XV a) jer i za nje su mjesta prigledana samo sposobna. Odatle pak u prenesenom smislu postižati znači bucat s mrežom t j. bucat bucalom čim je mreža u moru. Raznu ribu lovi od sve četiri vrste. Ladja je na dva vesla dosta.

o. Polandara.

Ova se mreža nalazi u Makarskoj odredjena za polande i trupe. Drugijim imenom zove se i šabakun. Debela je konca joj ustroj i široka oka. Zahtjeva se ladja na četiri vesla, dakle četiri druga a peti pustica.

Pored trupa i polanada ova mreža može uhititi i ostalu veliku bijelu ribu.

p. Tonot (tonota).

I ova se mreža nalazi u Makarskoj; u nju se hitaju isključno veliki raci. Ona nije ništa drugo nego popun odjeljen od popunice. Spletena je od debele tunje. U nju se zaplete štipalima jastog i ostali veliki raci, te tako do ruka ribaru dodju. Za ovog ribanja služi mala ladja na dva vesla.

§. XVII. Mreža u širem smislu, nje ustroj.

Mreža bila od konca, bila od šta drugoga spletena, zaslužuje ime mreže s toga, što je na oka spletena. Ako uzmemo u obzir janku (§ XV. c.) koja ništa drugo nije nego košic spleten od konca na oka, te mješte od konca ako je mi od trnja napravimo, odma će mo uvidjet da je i to mreža. Ova druga vrsta mreže ne različi se od prave nego u tomu, što je od hvoja mješte od konca spletena. Sa mrežam koje se utežu, u tomu se spaja, da u nju upada riba kako u šabakinu vreću, a s mrežam koje se salpavaju, u tomu, da i u nju svojevolje riba upane, ili bolje da je rečeno nehotice, kako u prosticu i popunicu.

Ova mreža u širem smislu nije ništa drugo nego košić s druge strane otvoren, koji čim se u pletivu prebliživa gornjoj strani, suživa se dok svrši u vrh, odkale joj i ime vrša. Na dolnjoj strani spleten je ulaz ribami taki, da koliko je lasno uljesti, toliko trudno

[1] U Budvi.

izaći, jer drače unutra razgranano zapriječuju izlaz i tako ostane riba kao miš u stupici. Ova vrsta mreže zove se dakle:

a. Vrša.

Da se riba oblazni i da prije uljeze u vršu, običaju ribari spraviti kakvo jelo, što ribami najbolje prija. A to je obotrica (§. IX.) pečena. To jelo zove se mama ili vrha (v. §. X.). Kad su ispekli obotničine trakove i pomazali ih uljem, objesi ih u vršu, pak tad okrune vrše gorskom travom koju u Dubrovniku zovu mrča a u Vranjicu mrtva, i to zbog toga, da se riba ne prepane od sprave nego da cijeni da je morska trava. To okruniti zovu okititi ili nakititi vrše i tijem razumijevaju, spraviti vrše za ribanja.

Kad su vrše u moru, senjô (§. XIV.) koji je pri njima vezan i pluta na vrhu[1] kaže dje su vrše.

Da bi nepokretno vrša stajala proti vodi (§ II.), vežu za nju kamenja. To kamenje zovu u Vranjicu klin.

Obično se vrša drži tri dni u moru, a kadgod i osam dana; nije baš utanačeno vrijeme, nego ribar vlada se po iskustvu i vadi je kad mu se vidi.

Razumije se i po sebi da ima malijeh i velikijeh vrša kako su za koje ribe odredjene. Ima velikijeh vrša kao bačva i malijeh kao mišja stupica.

Ona se zove inače i vršva.

U vršu se ponajviše hita riba od lenge(§. IX) a medju ovom navlaštito gruji. Može se primatat i rak i druga kakva riba.

b. Kaluma.[2]

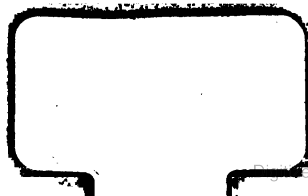
Ova nije ništa drugo nego vrša u većoj spravi. Svežu tri vrša zajedno, okite ih, pak tako svezane bacu u more. Tu svu spravu zovu kaluma.

Najshodnije gruj upane u vršu. On je produljast i trudno mu je izaći, jer mu se rep puti u razgranano pruće; jastoga zapriječuju čambre; drugu ribu krila. Mala riba ako i uljeze lasno je da pobjegne.

[1] Vrh bez dodati mora ili morski znači površaj mora.

[2] Na Visu.

UNIVERSITY OF MICHIGAN
3 9015 04840 9299

TISKARNA DRAGUTINA ALBRECHTA U ZAGREBU.